

Slavistika v regijah – Nova Gorica

Od goriške do novogoriške
slovenistike/slavistike
Besedje v besedilih in slovarjih
Manj znani Miklošič
Slovanske književnosti v slovenski kulturi
Uresničevanje čezpredmetnih ciljev pri
pouku slovenščine
Diferenciacija pri pouku slovenščine
Študijski zaključki – profesionalni začetki

Slavistika v regijah – Nova Gorica

Od goriške do novogoriške slovenistike/slavistike
Besedje v besedilih in slovarjih
Manj znani Miklošič
Slovanske književnosti v slovenski kulturi
Uresničevanje čezpredmetnih ciljev pri pouku slovenščine
Diferenciacija pri pouku slovenščine
Študijski zaključki – profesionalni začetki

Uredila
Boža Krakar Vogel

Zveza društev
Slavistično društvo Slovenije
Ljubljana 2013

Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 24
Slovenski slavistični kongres, Nova Gorica, 3.–5. oktober 2013

Slavistika v regijah – Nova Gorica. Od goriške do novogoriške slovenistike/slavistike — Besedje v besedilih in slovarjih — Manj znani Miklošič — Slovanske književnosti v slovenski kulturi — Uresničevanje čezpredmetnih ciljev pri pouku slovenščine — Diferenciacija pri pouku slovenščine — Študijski zaključki – profesionalni začetki.

Urednica: red. prof. dr. Boža KRAKAR VOGEL
Recenzenta: prof. dr. Miran KOŠUTA, prof. dr. Andreja ŽELE

Lektoriranje: Petra JORDAN
Tehnično uredništvo: Petra JORDAN
Računalniški prelom in notranje oblikovanje: Matjaž ZAPLOTNIK
Oblikovanje ovitka: Matjaž ZAPLOTNIK
Oblikovanje kongresnega grafičnega simbola: Matjaž ZAPLOTNIK

Za podobo vrtnice na ovitku in v kongresnem logu smo uporabili grafiko Sun Woodcut iz baze *OpenClipArt.org*, avtor: johnny_automatic, vir: opencart.org/detail/7583/rose-by-johnny_automatic-7583. Grafika je v javni lasti.

Imetnik pravic na tem delu je Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, razen moralnih avtorskih pravic, ki pripadajo avtorjem. Imetnik pravic dovoljuje uporabo tega dela pod licenco Creative Commons 2.5 Slovenija (priznanje avtorstva, nekomercialno, brez predelav). Skladno s to licenco lahko uporabnik ob priznanju avtorstva delo razmnožuje, distribuira, javno priobčuje ali daje v najem, vendar samo v nekomercialne namene. Uporabnik mora pri uporabi navesti izvirnega avtorja. Dela ni dovoljeno predelovati. Več o licenčnih pogojih: creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/si/. Slike, objavljene v zborniku, so last njihovih avtorjev.

Izdala Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
Ljubljana, september 2013
Tisk: Birografika BORI, d. o. o., Ljubljana
Naklada: 330 izvodov

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6(497.4Nova Gorica)(082)
821.163.6.09(497.4Nova Gorica)(082)

SLOVENSKI slavistični kongres (2013 ; Nova Gorica)

Slavistika v regijah – Nova Gorica / [Slovenski slavistični kongres, Nova Gorica, 3. –5. oktober 2013] ; uredila Boža Krakar Vogel. – Ljubljana : Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2013. – (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, ISSN 1408-3043 ; 24)

Vsebina na nasl. str.: Od goriške do novogoriške slovenistike/slavistike ; Besedje v besedilih in slovarjih ; Manj znani Miklošič ; Slovanske književnosti v slovenski kulturi ; Uresničevanje čezpredmetnih ciljev pri pouku slovenščine ; Diferenciacija pri pouku slovenščine ; Študijski zaključki – profesionalni začetki

ISBN 978-961-6715-13-3
1. Gl. stv. nasl. 2. Krakar-Vogel, Boža
268595456

Kazalo

Boža Krakar Vogel	<i>Uvodnik</i>	7
Od goriške do novogoriške slovenistike/slavistike		11
Katja Mihurko Poniž	<i>Slovenistika v Novi Gorici</i>	13
Zoltan Jan	<i>Korenine literarne zgodovine na novogoriški Politehnik</i>	20
Branko Marušič	<i>Pregled zgodovine visokega šolstva na Goriškem</i>	28
Marijan Dović	<i>Kulturni nacionalizem, literatura in Enciklopedija romantičnega nacionalizma v Evropi</i>	38
Ana Toroš	<i>Prevodi Gradnikove poezije v romanske jezike v 21. stoletju</i>	45
Tanja Badalič	<i>Recepcija zahodnoslovanskih pisateljic na Slovenskem v 19. stoletju in do konca prve svetovne vojne</i>	50
Penka Stateva in Artur Stepanov	<i>Agreement Errors in Bulgarian Numeral Phrases: A Corpus Study</i>	56
Petra Mišmaš	<i>O načelu razlikovanja in večkratnih k-vprašanjih v slovenščini</i>	63
Helena Dobrovoljc	<i>Spremembe pravopisnih konceptov v elektronski dobi</i>	69
Besedje v besedilih in slovarjih		77
Jerica Snoj	<i>Slovnica v slovaropisju</i>	79
Majda Merše	<i>Zgodovinsko slovaropisje in zgodovinsko jezikoslovje</i>	85
Peter Weiss	<i>Slovensko narečno slovaropisje leta 2013</i>	91
Tanja Fajfar	<i>Terminologija in njeno uslovarjanje</i>	97
Irena Stramljič Breznik	<i>Slovar slovenskih frazemov kot izziv za šolsko prakso</i>	104
Aleksandra Bizjak Končar	<i>Plasti besedja v Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika</i>	112
Marko Snoj	<i>Slovensko splošno slovaropisje danes</i>	119
Domen Krvina	<i>Uslovarjenje novejšega besedja v Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika: problematika zgledov</i>	121
Andrej Perdih	<i>Slovaropisje v digitalni dobi</i>	124
Irena Orel	<i>Sodobna pota slovenskega zgodovinskega slovaropisja</i>	127
Jožica Škofic	<i>Zasnova slovarja narečnih hišnih in ledinskih imen</i>	129
Mojca Žagar Karer	<i>O terminologiji in terminoloških slovarjih</i>	131
Manj znani Miklošič		133
Zoran Božič	<i>Slovenska berila Frana Miklošiča: od pionirskih začetkov do konkurence Antona Janežiča</i>	135
Slovanske književnosti v slovenski kulturi		143
Nikolaj Jež	<i>Prenovljena podoba poljske književnosti v slovenskih prevodih zadnjih desetletij</i>	145
Andrej Rozman	<i>Kako smo spoznavali Slovake?</i>	150

Jana Šnytová <i>Prevodi češke književnosti prevajalke Zdenke Škerlj - Jerman</i>	153
Matej Šekli <i>Lužiskosrbska književnost druge polovice 20. stoletja in njeno (ne)prevajanje v slovenščino</i>	157
Drago Bajt <i>Prevajanje ruske literature na Slovenskem</i>	163
Đurđa Strsoglavac <i>Južnoslovanske literature v slovenskem prostoru danes</i>	170
Namita Subiotto <i>Slovenski prevodi makedonskega in bolgarskega leposlovja v 21. stoletju</i>	171
Študijski zaključki – profesionalni začetki	177
Martina Škodič <i>Jezikovno prilagajanje Poljakov, živečih v Sloveniji</i>	179
Ana Ptičar <i>Narobe svet v prevodih</i>	183
Maja Šturm <i>Slovenci v Nadiških dolinah: čezmejno kulturno sodelovanje z Zgornjim Posočjem</i>	187
Maja Starc <i>Motiv identitete v romanih Frančiška in Prijateljstvo pisatelja Fulvia Tomizze</i>	191
Mateja Forte <i>Značilnosti jezikovnega pouka slovenskega jezika v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana</i>	195
Megi Rožič <i>Reprezentacije ženskosti v literarnih delih Draga Jančarja</i>	199
Špela Mlinar <i>Vloga očeta v sodobnem slovenskem romanu</i>	203
Aleksandra Repe <i>Pomenotvorni procesi Cankarjeve zbirke črtic Moje življenje</i>	207
Tatjana Caf <i>Elipsa v parentezi znotraj izbranega parlamentarnega diskurza</i>	211
Tina Razboršek <i>Usvajanje jezika in pojma števila ter njuna medsebojna odvisnost</i>	215
Uresničevanje čezpredmetnih ciljev pri pouku slovenščine	219
Karolina Jarc <i>Učenci in učitelji o domoljubju – iz raziskave</i>	221
Alenka Žbogar <i>Kulturne in medkulturne zmožnosti pri pouku književnosti</i>	228
Milena Mileva Blažić <i>Obravnava slovenskih pravljic in pripovedk iz zbirke Karla Štreklja z metodo Human GPS</i>	234
Irena Avsenik Nabergoj <i>Kultura in njeni umetnostni izrazi: recepcija likovne in glasbene umetnosti v delih Ivana Cankarja</i>	239
Petra Valentinčič <i>Italijanska književnost pri pouku slovenščine in italijanščine v gimnazijah</i>	245
Magdalena Skuk <i>Medpredmetno povezovanje geografije in slovenščine v učbenikih za književnost in geografijo v 9. razredu osnovne šole</i>	249
Diferenciacija pri pouku slovenščine	255
Milena Kerndl <i>Nekaj bistvenih ugotovitev raziskave o izvajanju notranje učne diferenciacije in individualizacije pri pouku književnosti v heterogenih učnih skupinah tretjega triletnja</i>	257
Mojca Honzak <i>Poti in stranpoti šolske diferenciacije</i>	261
Zoran Božič <i>Višja raven pri gimnazijskem pouku slovenščine</i>	264
Drago Meglič <i>Nivojski pouk slovenščine v gimnaziji</i>	266
Predstavitve knjig in projektov	269
Utemeljitev posebnih priznanj Slavističnega društva Slovenije	285
Podporniki in organizatorji kongresa	294

BOŽA KRAKAR VOGEL

Uvodnik

SLOVENSKI SLAVISTIČNI KONGRES V NOVI GORICI

Pričujoči zbornik je tretji iz serije publikacij Slavističnega društva Slovenije, ki prinašajo prispevke s treh slavističnih kongresov, katerih namen je predstavitev slovenskih slovenističnih/slavističnih univerzitetnih središč. Po Mariboru (2011) in Kopru (2012) je zdaj na vrsti Nova Gorica, najmlajše izmed slovenskih slovenističnih/slavističnih univerzitetnih središč, ki deluje v okviru novogoriške univerze, ustanovljene leta 2006.

Toda ne raziskovalno ne visokošolsko delovanje se na Goriškem ni pričelo s to letnico. Kako so potekale in kakšen uspeh so imele v prejšnjih dveh stoletjih težnje po ustanovitvi slovenske univerze bodisi v Trstu bodisi v (Novi) Gorici v bližnji in bolj oddaljeni preteklosti, nam povedo avtorji treh plenarnih predavanj in obenem uvodnih prispevkov v prvem razdelku zbornika, Od goriške do novogoriške slovenistike/slavistike. In če je bila pot do samostojne pedagoške in raziskovalne slovenistike/slavistike v Novi Gorici v organizacijskem in političnem pogledu obotavljiva in vijugava, prepredena s prislovičnimi slovenskimi političnimi in značajskimi nesoglasji, pa vpogled v rezultate številnih ustvarjalnih posameznikov v preteklosti kaže, da so bodisi na Goriškem bodisi v širšem slovenskem in evropskem prostoru delovali akademsko in odkrivali novosti, s katerimi so se vpisali v regionalno in nacionalno, mnogi pa tudi v širšo evropsko zgodovino na svojem področju.

Slavistom in drugim humanistom, ki so delovali na Goriškem vrhunsko, dasi slejkoprej na etični pogon, zdaj sledijo rodovi učiteljev in raziskovalcev, ki imajo priložnost delati v okviru visokošolske institucije z vsemi pravicami in dolžnostmi, ki izvirajo od tod: od priložnosti za družbeno podprto znanstveno delo, prenašanje spoznanj v pedagoški proces, mednarodno povezovanje do posebne skrbi za raziskovanje in ohranjanje kulturne identitete goriške univerzitetne regije.

Predstavitev aktualnih univerzitetnih sodelavcev novogoriške slovenistike/slavistike s področja jezikoslovja in literature v nadaljevanju prvega razdelka kakor tudi v nekaterih drugih tematskih razdelkih v zborniku kaže, da avtorji dane institucionalne okvire plodno izkoriščajo in da se lotevajo zanimivih in v drugih slovenistikah/slavistikah v Sloveniji manj sistematično obdelovanih raziskovalnih izzivov. V okviru jezikoslovja se ukvarjajo s splošnim teoretičnim in eksperimentalnim jezikoslovjem ter z aplikacijami teorije na posamezne segmente slovenščine, segajo pa tudi na področje psiholingvistike in procesov usvajanja jezika. V okviru literarne vede so npr. uspešni raziskovalci oz. raziskovalke slovenskih ženskih avtoric in interpreti pomembnih avtorjev na stičišču kultur, poleg tega pa obravnavajo teme, s katerimi vnašajo nova spoznanja o slovenskem literarnem sistemu, njegovi »izvozni« in »uvozni« kondiciji, podobnostih in razlikah z drugimi v evropskem prostoru, in ne nazadnje, posvečajo se tehtnim refleksijam s področja didaktične teorije in prakse.

Pomembna tema novogoriškega slavističnega kongresa je leksika, ki sta ji posvečeni posebna kongresna sekcija in okrogla miza Besedje v besedilih in slovarjih. Prispevki na to temo v zborniku ponujajo vpogled v živahno delovanje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, od koder tudi prihajajo predavatelji na novogoriško slovenistiko. Slovaropisje se v sodobnosti srečuje s številnimi izzivi, ki jih povzročajo spremembe v jeziku, razmerje med slovnico kot urejevalnim in slovarjem kot poimenovalnim polom jezikovnih obravnav, prehodi od tiskanih k digitalnim oblikam jezikovne infrastrukture, kakor tudi prenos novosti v izobraževanje. Vsa ta vprašanja imajo svoje posebnosti, ko gre za bodisi zgodovinske bodisi terminološke, frazeološke ali narečne, pa za že realizirane oz. še načrtovane slovarske rešitve v splošnih slovarjih. Vsem so v sodobnosti v veliko pomoč korpusne zbirke, dileme pa nastajajo pri njihovi slovaropisni obdelavi, od katere je odvisna »celovita sporočilnost in uporabnost« slovarjev (J. Snoj).

V tem zborniku so v večini zastopani slovaropisni pogledi sodelavcev Inštituta ZRC SAZU, katerih cilj je »s poglobljeno večstransko analizo sodobnega in polpreteklega besedja sintetizirati zanesljiv in tudi za zahtevnega naslovnika uporaben slovarski izdelek« (M. Snoj). Bralce, ki bi imeli pomislek, da ni zastopana tudi druga aktualna slovaropisna težnja (njen nosilec je Zavod Trojina), ki se pri nameravani izdelavi novega slovarja prednostno usmerja v množičnemu uporabniku dostopne sodobne tehnološke rešitve in povezave slovarskih vsebin z različnimi bazami podatkov, lahko napotimo k zborniku *Slovenistika v regijah – Koper* (2012). V njem so vsebine in cilji teh zamisli že dobro predstavljeni v prispevkih S. Kreka Spletni portal: slogovni priročnik in T. Rozman Jezikovni pouk slovenščine: model za nove generacije.

O širših slavističnih temah je mogoče v našem zborniku brati v dveh razdelkih. Prvi, Manj znani Miklošič, ob 200-letnici njegovega rojstva tega uglednega slavista predstavlja kot avtorja beril in celo pesnika. V drugem, Slovanske literature v slovenski kulturi, pa prevajalci iz različnih slovanskih jezikov razmišljajo o zastopanosti slovanskih literatur v slovenskem kulturnem prostoru.

Že tretjič v zborniku s svojimi članki v razdelku Študijski zaključki – profesionalni začetki sodelujejo tudi študenti/študentke z vseh slovenskih univerzitetnih

slovenističnih/slavističnih središč. Z vsakega po dva izbranca, ki sta v zadnjih dveh letih napisala najboljše diplomski nalogi. Literarnovedni prispevki tokratnih diplomantov se analitično in kritično posvečajo prevajanju v slovenščino ter obravnavam posebnih motivov in tem v sodobni slovenski literaturi, npr. vprašanjem nacionalno-socialne identitete, ženskosti, očetovstva. Predstavljena je zgodovina čezmejnega kulturnega sodelovanja med Slovenci v Zgornjem Posočju in v Nadiških dolinah, s področja jezikoslovja pa nove in zahtevne raziskave usvajanja matematičnega pojma števila prek usvajanja jezika, pouka slovenščine za slepe in slabovidne, besediloslovnih in skladenjskih značilnosti govora poslancev, kakor tudi sociolingvistična raziskava o jezikovnem prilagajanju na slovenščino v Sloveniji živečih Poljakov.

Pedagoškim vprašanjem sta v zborniku posvečena dva tematska sklopa. Prvi, Uresničevanje čezpredmetnih ciljev pri pouku slovenščine, vsebuje prispevke, ki tematizirajo vsebine in metode uresničevanja čez-/nadpredmetnih ciljev vzgojno-izobraževalnega procesa, uresničljive pri pouku slovenščine. Gre za tiste sestavine didaktične strukture, ki v praksi pogosto učinkujejo kot prikriti kurikulum, torej nezavedno, naključno, sporadično in od zavesti posameznega učitelja odvisno sooblikujejo ključne zmožnosti/kompetence učencev. Prispevki govorijo o tem, kako je z zavestnim transferom, torej bodisi s premišljenim vključevanjem določenih zdaj manj poudarjenih znotrajpredmetnih vsebin in strategij bodisi z medpredmetnim povezovanjem, mogoče učinkoviteje prispevati k splošno uporabnim procesnim znanjem, spretnostim, razgledanosti in elementom vrednostnega sistema učečih, pa naj gre za jezikovno, domovinsko, kulturno, etično zavest ali digitalne zmožnosti.

Drugi didaktični sklop, Diferenciacija pri pouku slovenščine, pa prinaša uvodne prispevke z okrogle mize o tej temi. Razgrnjeni so raziskovalno in izkušnjsko podprti pogledi na diferenciacijo in individualizacijo (nivojski pouk v homogenih skupinah, pa pouk v heterogenih skupinah in različne izvedbene oblike), njune prednosti in slabosti. Pokaže se, da je prednost zagotovo delitev učencev v manjše skupine in možnost bolj problemsko naravnane ter na učenca osredinjenega pouka. Med slabostmi pa avtorji izpostavljajo majhne učinke takega pouka v homogenih skupinah, pedagoške in organizacijske probleme in še kaj. Strinjajo se, da bi bilo treba pri frontalnih odločitvah bolj upoštevati rezultate poskusnega uvajanja, izkušnje učiteljev in mnenje stroke.

Utemeljitev posebnih priznanj Slavističnega društva Slovenije so vsebina posebnega razdelka. Letošnja priznanja podeljujemo dvema zaslužnima pedagoginjama z novogoriškega območja, Heleni Čujec Stres in Nadi Majcen. Posebna priznanja gredo poleg tega še v roke najboljšim dodiplomskim in doktorskim študentom s posameznih slovenistik/slavistik.

Zbornik zaključujemo z razdelkom Predstavitev knjig in projektov, v katerem bralec najde novosti iz raziskovalnih delavnic našega članstva. Pomenijo dobrodošlo informacijo o stanju in prizadevanjih v slovenistični/slavistični stroki znotraj in zunaj državnih meja.

Upamo, da zbornik s tako vsebino uresničuje svoj dvojni namen – predstaviti novogoriško slovenistiko/slavistiko na eni in aktualna iskanja na določenih področjih stroke na drugi strani. Kot vsako leto zbornik tudi letos pripravljamo med po-

čitnicami. Razlika je le ta, da letos zanj nismo prejeli nobene finančne podpore ne od ministrstev ne od kake druge inštitucije. Nič se ne ve, ali ne bo tudi ta vsakoletni »spomenik« aktualnega slovenskega slovenističnega/slavističnega utripa skupaj s kongresom v kratkem podlegel varčevalnim ukrepom. Takim, ki nas v imenu boljšega jutri ne siromašijo le materialno, ampak posegajo v nekatere vitalne segmente slovenskih razmislekov o tem, kar imamo za ta boljši jutri sporočiti danes, kar zadeva jezik, literaturo in kulturo, kakor jih, združujoč strokovnjake z vseh področij stroke, gojimo v Slavističnem društvu Slovenije. — Zato velja tem večja zahvala vsem, ki so zavzeto in brezplačno prispevali k podobi tega zbornika – avtorjem, ki smo jih neizprosno omejevali s prostorom, pa požrtvovalnima sodelavcema Petri Jordan in Matjažu Zaplotniku za trud in prostočasno delo.

red. prof. dr. Boža Krakar Vogel,
predsednica Slavističnega društva Slovenije

Od goriške do novogoriške slovenistike/slavistike

KATJA MIHURKO PONIŽ

Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici

katja.mihurko.poniz@ung.si

Slovenistika v Novi Gorici

V prispevku je predstavljeno, kako je nastala novogoriška slovenistika, prikazane so njene posebnosti, raziskovalna področja, ki jih razvijajo njeni predavatelji in predavateljice, na kakšnem načinu prispeva k razvoju stroke in medkulturnega dialoga v prostoru, v katerem deluje.

Na območju severne Primorske (Posočja in Goriške) ima šolstvo bogato tradicijo, saj že v 17. stoletju beležimo poleg srednjega šolstva tudi višje študije v okviru dejavnosti jezuitov. Tradicijo cerkvenih ustanov je nadaljevalo v 19. stoletju goriško bogoslovje kot edina visoka šola v upravni enoti Avstrijsko Primorje. V osemdesetih letih 20. stoletja sta tržaška in videmska univerza odprli v Gorici svoje enote (Jan 2002: 11). Na slovenski strani so posamezne fakultete ljubljanske in mariborske univerze sicer izvajale od začetka sedemdesetih let nekatere svoje programe, vendar je nastavke za univerzitetno središče postavila šele leta 1995 ustanovljena Fakulteta za znanosti o okolju, ki je bila prva samostojna visokošolska ustanova kasnejše Politehnike.

Razvoj novogoriške Politehnike je najprej krenil v smer naravoslovnih in poslovno-tehničnih študijev, na začetku novega tisočletja pa se je začela porajati ideja o širitvi programov v smeri humanistike in družboslovja. Senat Politehnike je na svoji 16. seji 22. avgusta 2002 soglasno sprejel študijski program Slovenistika, ki ga je pripravila ekspertna skupina (akad. prof. dr. Boštjan Žekš, akad. prof. dr. Matjaž Kmecl, prof. dr. Branko Marušič, prof. dr. Danilo Zavrtanik in doc. dr. Zoltan Jan), in podprl nadaljnje postopke za pridobitev javne veljavnosti pri Svetu za visoko šolstvo Republike Slovenije. Slednji je na 9. seji 26. septembra 2003 sprejel predlog univerzitetnega dodiplomskega študijskega programa Slovenistika.

UNIVERZITETNI PROGRAM SLOVENISTIKA

Odločitev za ustanovitev slovenistike v Novi Gorici je temeljila na »oceni pomena, ki ga imajo slovenistične vede pri uresničevanju slovenskih nacionalnih in državnih interesov na zahodnem obrobju slovenskega nacionalnega prostora« (Jan 2005: 5).

Omenjena ekspertna skupina, ki so jo vodili Zoltan Jan, Matjaž Kmecl in Branko Marušič, je oblikovala program, ki je upošteval najbolj produktivne značilnosti sorodnih programov na Univerzi v Ljubljani in na Univerzi v Mariboru in tem dodal predmete s področij, ki so povezana s posebnostmi severnoprimskega prostora, v katerem se prepletajo slovenska, italijanska in furlanska kultura. Od ljubljanskega in mariborskega programa Slovenistika se je novogoriški razlikoval tudi v tem, da ni imel pedagoške smeri.

Že v izhodišču je bila slovenistika v Novi Gorici zasnovana na ideji, da je ob pedagoškem procesu izjemno pomembno tudi raziskovanje »temeljnih vprašanj, ki se pojavljajo na področju sprejemanja in interference med različnimi jeziki in kulturami« (Jan 2002: 5). V univerzitetni štiriletni program so bile vključene tudi zgodovinske vede (splošna in kulturna zgodovina, zgodovina likovne in glasbene umetnosti), med obvezne predmete so sodili lektorati tujih jezikov, kot novost v slovenskem akademskem prostoru je študij ponujal dva predmeta, ki sta podajala vsebine iz slovenske literarne ustvarjalnosti v Italiji in Avstriji. Poudarek je bil tudi na predmetih, ki so vključevali domoznanske vsebine in s tem študente usposabljali za poglobljanje v posebnosti okolja, v katerem je bil program zasidran.

V takratni utemeljitvi vloge so snovalci programa opozorili tudi na dejstvo, da je bilo premalo slovenistov oz. tistih, ki raziskujejo slovenski jezik in književnost, zaposlenih kot raziskovalcev in da so zato ostajala neraziskana številna vprašanja s področja teh ved, še posebno tista, ki so se navezovala na severnoprimske teme. Zato je bila novogoriška slovenistika zasnovana kot program, na katerem predavajo učitelji, ki vsaj polovico svojega delovnega časa delajo kot raziskovalci in torej niso pedagoško polno obremenjeni.

Tako zastavljen program je omogočil pridobitev širokega temeljnega znanja na področju slovenističnih ved (Jan 2002: 14), njegov temeljni cilj je bil izobraziti strokovnjake, ki bodo sposobni prevzeti dela na področju raziskovalnih, kulturnih in upravnih dejavnosti, kjer je potrebno znanje slovenističnih jezikoslovnih in literarnih ved.

Za izvajanje novega program z novega področja je bilo treba ustanoviti tudi novo enoto, zato je Politehnika aprila 2004 ustanovila Šolo za slovenske študije Stanislava Škrabca, ki je začela delovati v študijskem letu 2004/2005, ko je vpisala prvo generacijo študentov in študentk na program Slovenistika.

NOVOGORIŠKA SLOVENISTIKA IN BOLONJSKA PRENOVA

Čeprav je dober vpis prvih dveh generacij odražal potrebe okolja in kvaliteto programa, so se sodelavci Šole za slovenske študije Stanislava Škrabca kmalu znašli pred

novim izzivom. Program so namreč morali prenoviti po načelih bolonjske deklaracije in ga preoblikovati v dvostopenjski študij. Ta proces je potekal v dveh korakih: najprej sta bila leta 2006 pripravljena in leto kasneje akreditirana prvostopenjski in drugostopenjski program Slovenistika (slednji je imel takrat samo smer jezikoslovje), leta 2009 je bila na drugostopenjskem programu akreditirana še smer literarne vede.

Novi bolonjski program je pripravila ekspertna skupina, ki so se ji pridružili mladi sodelavci. Vodstvo tedanje Politehnike je namreč kot perspektivno pot razvoja videlo pridobitev sodelavcev, ki niso bili vezani na druge inštitucije in so v goriški akademski prostor prinesli novo energijo in znanje. Univerzitetni program, ki je bil zastavljen, kot je bilo pokazano, v smeri slovenskih študij, se je tako nekoliko zožil, saj so se predmeti z domoznanskimi vsebinami preoblikovali v izbirni predmet Izbrana poglavja iz kulturne zgodovine oz. so postali del novega programa Kulturna zgodovina. Posledično se je Šola za slovenske študije Stanislava Škrabca leta 2007 preimenovala v Fakulteto za humanistiko.

Usmerjenost Univerze v Novi Gorici v mednarodni pedagoški, predvsem pa raziskovalni prostor je pritegnila predvsem raziskovalke in raziskovalce, ki niso diplomirali na eni izmed tedanjih slovenskih slavistik, temveč so se slovenskemu jeziku in književnosti posvečali kot splošni jezikoslovci in literarni komparativisti. To se je odražalo tudi na novem prvostopenjskem programu, ki je v večji meri kot druge slovenistike vključeval primerjalno perspektivo in umestitev slovenističnih vsebin v širši transnacionalni kontekst.

Namen študijskega programa Slovenistika namreč ni v »posnemanju« že obstoječih programov s tega področja, ampak v ponujanju novih vsebin, drugačnih metodologij, izvirnih pristopov: »Tradicionalna slovenistična delitev na jezikovne in literarne vsebine je zato nadgrajena s temeljnimi in izbirnimi predmeti s področja splošnega jezikoslovja in literarne teorije. Zaposleni na Univerzi v Novi Gorici jezikovne in književne pojave preučujejo z metodami, ki so v slovenskem prostoru nove, bogat nabor izbirnih predmetov, smiselno urejenih po področjih, pa študentom in študentkam omogoča, da se seznani z vsebinami, s katerimi se bodo srečevali pri nadaljnjem študiju ali na delovnem mestu.« (Slovenistika I. stopnja, Fakulteta za humanistiko.)

RAZVOJ NOVIH RAZISKOVALNIH PODROČIJ

Predavatelji na Slovenistiki delujejo kot uspešni raziskovalci v enoti Raziskovalni center za humanistiko Univerze v Novi Gorici in na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Zaposleni na Raziskovalnem centru za humanistiko razvijajo dve temeljni področji: področje jezika in kognitivnih znanosti ter področje literarnih ved. Svoje raziskovalne dosežke prenašajo v študijski proces na prvostopenjskem in drugostopenjskem programu Slovenistika ter v doktorski študij, zato jih bom na kratko predstavila.

Na področju jezika in kognitivnih znanosti trenutno delujejo naslednji raziskovalci: Franc Marušič, Petra Mišmaš, Penka Stateva, Artur Stepanov in Rok Žaucer, ki se največ ukvarjajo s formalnim tvorbenim jezikoslovjem (predvsem skladnjo, semantiko in morfologijo), posegajo pa tudi na druga področja kognitivnih znanosti, ki so vezana na jezik, predvsem psiholingvistiko in usvajanje jezika. Člani skupine so tesno povezani z jezikoslovci in kognitivnimi znanstveniki z domačih in tujih ustanov (University College London, Universität Konstanz, University of California, San Diego itd.).

Posamezno člani skupine trenutno sodelujejo v treh standardnih temeljnih projektih, ki jih financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS (ARRS), in enem zunanje financiranem aplikativnem projektu. Kot skupina pa raziskujejo v okviru raziskovalnega programa *Teoretično in eksperimentalno jezikoslovje* (P6-0382), ki ga financira ARRS.

Temeljne raziskovalne teme skupine za jezik in kognitivne študije so v zadnjem času vključevale:

- Raziskave teoretično relevantnih lastnosti različnih jezikov (npr. status skladenjskih otokov, skladnja in semantika samostalniške zveze, levo obrobje stavka, posledičnostanjska drugotna predikacija, semantika nenatančnosti, semantika presežnikov).

- Analizo teoretično relevantnih lastnosti pogovornih in narečnih različic slovenščine (npr. naslonskega podvajanja, podvajanja sklonskih obrazil, tekmujočih vzorcev ujemanja) – za razliko od tradicionalnega slovenskega jezikoslovja, ki zgradbene vidike tipično preučuje le na knjižni slovenščini, pri pogovornih in narečnih različicah pa se zadovolji s kulturnodediščinskim zbiranjem podatkov.

- Psiholingvistično preverjanje teoretičnih modelov (preverjanje jezikoslovnih modelov slovnice ujemanja, eksperimenti o rekurziji in hierarhični ureditvi kot osrednjih značilnostih človekovega jezikovnega znanja, testiranje povezave med splošnimi kognitivnimi sposobnostmi in jezikom s pomočjo preučevanja povezave med otroškim usvajanjem matematičnega števila in slovnicega števila).

Aplikativno delo skupine za jezik in kognitivne študije je v zadnjem času vključevalo:

- Raziskave, ki državnim službam (npr. službi za slovenski jezik ministrstva za kulturo) nudijo podlago pri pripravi jezikovnopolitičnih določil in ukrepov, in sicer preko preučevanja učinkov trenutne zakonodaje na javno rabo jezika, preučevanja učinkovitosti parametrov za določanje statusa posameznih jezikovnih prvin kot domačih oz. tujih, preučevanja jezikovne politike v visokem šolstvu in znanosti ipd.

- Jezikovnosvetovalne storitve za govorce slovenščine z območja slovensko-italijanskega jezikovnega stikanja (za Slov.I.K. (Italija), v okviru projekta *JezikLingua*). Brezplačna svetovalnica je v jezikovno svetovanje vnesla novost, saj je svoje delovanje izrecno navezala na okolje jezikovnih stikov. Cilj je bil dvig jezikovne ozaveščenosti uporabnikov, zato svetovalnica nudi odgovore na vprašanja, ki so kakor koli povezana z jezikom, še posebej na tista, ki se navezujejo na slovenščino v kontekstu italijansko-slovenskih jezikovnih stikov.¹

1 Gl. tudi: <http://www.jesv.eu>.

• Sodelovanje v evropskem jezikoslovnem konzorciju za načrtovanje vsebinskih smernic v teoretičnem in eksperimentalnem jezikoslovju v financiranih raziskovalnih programih evropskega okvira.

Skupina za jezikoslovje na Univerzi v Novi Gorici je pripravila in izvaja tudi doktorski študij jezikoslovja (Jezik in kognitivne znanosti, Raziskovalni center za humanistiko).

V skupini za literarne vede delujejo Tanja Badalič, Katja Mihurko Poniž, Megi Rožič, Aleš Vaupotič, Urša Prša in Ana Toroš. Usmerjeni so predvsem v štiri raziskovalne sklope. Prvi je povezan z evropsko akcijo COST-a *Pisateljice v zgodovini*, katere cilj je vzpostaviti močno mednarodno raziskovalno mrežo in izdelati načrt za sistematično sodelovanje na področju evropske ženske literarne zgodovine. Avtorice so bile v literarni zgodovini namreč pogosto spregledane, zato je namen akcije poudariti njihovo prisotnost v zgodovini in literaturi. S ponovnim branjem in analizo njihovih tekstov raziskujejo povezave med avtoricami iz različnih evropskih dežel in preučujejo njihovo recepcijo pri bralnem občinstvu in kritiki.

Posebno pozornost namenjajo tudi prostoru, v katerem deluje Univerza v Novi Gorici, torej stičišču slovanskega in romanskega sveta. Ukvarjajo se z raznimi vprašanji t. i. literature na stičišču, kot so literarne podobe tujstva, literarni vplivi, stiki in prevodi, medkulturnost, migracije ipd.

Tretji raziskovalni sklop predstavlja razmerje med literaturo in novimi mediji z vidika makrosprememb. V tem okviru se posvečajo tudi hitro rastočemu področju digitalne humanistike, ki s kvantitativnimi metodami raziskuje tradicionalna vprašanja literarnih ved in humanistike nasploh, ter pregledu slovenskih in svetovnih del novomedijskih literatov, posebej njihovem odnosu do novomedijske umetnosti na meji jezikovnega.

Četrty raziskovalni sklop predstavljajo antični motivi in njihova transformacija v slovenski literaturi.

Raziskovalna dejavnost skupine za literarne vede se odvija v okviru programske skupine Kolektivni spomin in kulturna dinamika in s sodelovanjem pri temeljnih projektih, ki jih financira ARRS (*Multikulturna dediščina in nacionalna država: primeri Prekmurja, Bele krajine in Primorske, Vloga ženskih migracij in migrantk v konstrukciji slovenske nacionalne identitete od nacionalne do postnacionalne dobe: primerjalni slovenski, evropski in globalni vidiki*), v akciji COST-a *Women Writers in History* ter z mentorstvom trem mladim raziskovalkam. Izjemen uspeh skupine za raziskave na področju literarnih ved je pridobitev mednarodnega projekta HERA *Travelling Texts 1790–1914: The Transnational Reception Of Women's Writing At the Fringes of Europe*), v katerem sodelujejo kot ena izmed petih raziskovalnih skupin. Projekt se osredinja na najpomembnejše kanale kulturnih srečevanj v moderni Evropi, kroženje tiskanih besedil in njihovo prečkanje kulturnih, jezikovnih in nacionalnih meja v dolgem 19. stoletju (povečanje pismenosti, tehnološke inovacije ipd.).

V okviru doktorskega študija so literarnovedne vsebine vključene v tretjestopenjski program Transkulturni študij, ki je trenutno v postopku akreditacije pri Nacionalni agenciji za kakovost v visokem šolstvu.

SIMPOZIJI IN KONFERENCE SODELAVCEV PROGRAMOV SLOVENISTIKA

Dialog s strokovnjaki s področja jezikoslovja in literarnih ved ter organizacija znanstvenih simpozijev, konferenc in strokovnih srečanj v severnoprimerški regiji sodita med pomembne dejavnosti Fakultete za humanistiko in Raziskovalnega centra za humanistiko. Med odmevnimi mednarodnimi znanstvenimi srečanji izpostavljam mednarodno potujočo konferenco *Formal Description of Slavic Languages* leta 2006, prestižno mednarodno študentsko potujočo konferenco *ConSOLE* leta 2009 (prvič zunaj nekdanje Zahodne Evrope), organizacijo prve letne potujoče konference *SinFonIJA* leta 2008² in simpozij *Žensko avtorstvo v književnostih malih dežel v 19. stoletju*. O literarnem ustvarjanju Slovencev v Italiji in Avstriji smo razpravljali na simpozijih o *Perspektivah manjšinskih književnosti* in o Ljubki Šorli. Tri simpozije smo posvetili primorskim ustvarjalcem: Simonu Gregorčiču, Jolki Milič in Damirju Feiglu. V goriškem prostoru nadaljujemo skupaj z novogoriško Raziskovalno postajo ZRC SAZU tradicijo *Škrabčevih dni*. Uspešno smo organizirali tudi več seminarjev *Književnost na maturi*. Širši javnosti so namenjene okrogle mize, pogovori, literarna srečanja z ustvarjalci (gostili smo pesnice Barbaro Korun, Meto Kušar, Vido Mokrin Pauer, pisatelja Borisa Pahorja in Ivana Minattija) in predstavitve knjig sodelavcev Fakultete za humanistiko.

POSŁANSTVO IN VIZIJA RAZVOJA PRVOSTOPENJSKEGA IN DRUGOSTOPENJSKEGA PROGRAMA SLOVENISTIKA NA FAKULTETI ZA HUMANISTIKO UNIVERZE V NOVI GORICI

Programa prve in druge stopnje Slovenistika uresničujeta poslanstvo Fakultete za humanistiko, to je »podajanje tradicionalnih in novih (v slovenskem prostoru doslej le redko predavanih) humanističnih spoznanj, ki temeljijo na aktualnih mednarodno odmevnih znanstvenih izsledkih, umestitev teh vsebin v slovenski prostor ter spodbujanje večkulturnosti. Dodana vrednost vseh programov na Fakulteti za humanistiko so vsebine, ki so izjemno pomembne za strpen medkulturni dialog v obmejnem prostoru. V njem je študij humanistike vitalnega pomena, saj pomaga razumeti preteklost, ki je nekoč pomenila dejavnik, zaradi katerega je bilo sožitje oteženo. A v Evropi brez meja je danes prav tako pomembno spoštovanje nacionalne identitete, slovenskega jezika in kulture, ki se v tem prostoru preko študijskih in znanstvenih vsebin na UNG ohranjajo na visoki ravni. S sledenjem znanstveni odličnosti in najvišjim izobraževalnim standardom želimo goriški, slovenski in mednarodni prostor obogatiti z novimi humanističnimi spoznanji in programi ter z njimi prispevati k povezovanju med akademsko in družbeno javnostjo v prostoru, v katerem delujemo.« (O fakulteti, Fakulteta za humanistiko.)

Čeprav novogoriška slovenistika še ni praznovala okrogle obletnice obstoja, je tako v slovenski kot mednarodni prostor prispevala številna nova in odmevna spo-

2 *SinFonIJA* je letna konferenca formalnega jezikoslovja, ki jo vsako leto gosti druga ustanova s področja bivše Jugoslavije ali Avstro-Ogrske. Pobuda je izšla iz prvega srečanja na Univerzi v Novi Gorici leta 2008, od takrat je konferenca gostovala na Univerzi v Sarajevu (2009), Univerzi v Novem Sadu (2010), Raziskovalnem inštitutu za jezikoslovje Madžarske akademije znanosti v Budimpešti (2011) in na Univerzi v Dunaju (2012), jeseni 2013 pa bo na Univerzi v Nišu.

znanja o slovenskem jeziku, literature in kulturi. Sodelavci prvostopenjskega in drugostopenjskega programa Slovenistika so svoje znanje uspešno prenesli v pedagoški proces in prispevali k izobrazbi mladih slovenistk in slovenistov, ki s svojimi diplomskimi nalogami in poklicnim delom dokazujejo, da je bila ustanovitev novogoriške humanistike pravilna odločitev.

LITERATURA

JAN, Zoltan idr., 2002: *Slovenistika: predlog univerzitetnega dodiplomskega študijskega programa*. Nova Gorica: Založba Politehnike Nova Gorica.

Jezik in kognitivne znanosti. Raziskovalni center za humanistiko: <<http://www.ung.si/sl/raziskave/raziskovalni-center-za-humanistiko/o-centru/jezik-in-kognitivne-znanosti>>. Dostop 22. julija 2013.

Ofakulteti. Fakulteta za humanistiko: <<http://www.ung.si/sl/studij/fakulteta-za-humanistiko/o-fakulteti>>. Dostop 21. julija 2013.

Slovenistika I. stopnja. Fakulteta za humanistiko: <<http://www.ung.si/sl/studij/fakulteta-za-humanistiko/studij/1SI/>>. Dostop 21. julija 2013.

ZOLTAN JAN
Nova Gorica
zoltan.jan@siol.net

Korenine literarne zgodovine na novogoriški Politehniki

Prispevek osvetljuje nastanek slovenistike oziroma literarne zgodovine na Politehniki, ki je leta 2006 postala Univerza v Novi Gorici. Ob upoštevanju značilnejših literarnozgodovinskih pojavov označi delovanje literarnih zgodovinarjev, ki izhajajo iz tega področja, ki so ga raziskovali ali pa so tu delovali, čeprav tega dela večinoma niso opravljali poklicno. Ti podatki naj bi poleg splošnih nalog razkrili posebnosti, s katerimi bi se lahko vključila v okolje, v katerem deluje, kar bi utemeljevalo njeno poslanstvo. V trenutnem delovanju novogoriške slovenistike te korenine niso najboljše vidne, kar postavlja več vprašanj o njeni vlogi v tem prostoru.

1

Najprej velja omeniti, da se prvi dan četrtega Slovenskega slavističnega kongresa na tem koncu Slovenije, ki poteka v Lanthierijevem dvorcu v Vipavi, začinja na ozemlju nekdanje Kranjske. Dežela je mimo geografskih značilnosti dolgo segala do potoka Hublja, ki teče na robu Ajdovščine, današnji Podnanos v sosesčini oziroma nekdanji Šentvid, kjer je deloval Matija Vertovec (1784–1850), znani duhovnik, avtor Prazdravice in prvih strokovnih knjig o vinarstvu, pa je bil enklava poknežene grofije Goriško-Gradiške. Izraz Primorska, ki je do danes skorajda izrinil vzporedna poimenovanja, se je uveljavil kot oznaka za vse, kar je slovenskega ostalo v Italiji po prvi svetovni vojni oziroma rapalski pogodbi (1920), čeprav gre za zelo raznoliko področje, ki sega od zasneženih Alp, Idrije in Cerknega, vključuje večino Notranjske in Krasa ter sega vse do sončnega mediteranskega Jadrana z mesti, v katerih prevladuje italijansko prebivalstvo, a so sredi slovenskega sveta.¹ Tudi v Gorici, kulturnem,

1 Izraza (Slovensko) Primorje ne gre mešati z Avstrijskim primorjem (nemško *Österreichisches Küstenland*), ki je bil v veljavi v letih od 1813 do 1918 in tudi med nemško okupacijo v drugi svetovni vojni in kamor je spadal tudi slovenski del ozemlja.

upravnem in gospodarskem središču »severne Primorske«, slovensko prebivalstvo ni bilo nikoli v večini, čeprav že prva omemba kraja leta 1001 navaja, da je ime slovensko/slovansko, tako kot njegovo zaledje, ki je po drugi svetovni vojni pripadlo Jugoslaviji. Mesto je ostalo v Italiji po čudnem naključju na mirovnih pogajanjih v Parizu. Državna meja je postala dokončna šele z osimskimi sporazumi (sklenjeni 1975, ratificirani 1977), z *Deklaracijo o odnosih Slovenije z Italijo in Evropsko unijo* (Uradni list RS, št. 71/1994 z 18. 11. 1994) pa so jim priznali veljavnost tudi po osamosvojitvi Slovenije. Ne smemo pa pozabiti, da je bila meja med Jugoslavijo in Italijo po londonskem sporazumu (1954) najbolj odprta meja med Vzhodom in Zahodom v Evropi, čeprav se je življenje zelo razlikovalo, kar ni ostalo brez sledi niti v duhovnem ustvarjanju in seveda v literaturi.

V to »primorskost« se slabo vključujejo Beneška Slovenija, Rezija in Kanalska dolina, vendar so skorajda močnejše centrifugalne kot centripetalne silnice in lastno identiteto si skušajo zagotoviti tudi ostale pokrajinske mikrorestavine: Bovško, Kobarško, Šentviška planota, Idrijsko, Cerkljansko, Trnovska planota, Brda, Goriška, Vipavska, Postojnsko, Pivško itd. vse do posameznih vaških zvonikov. Zgodovina je namreč ustvarila mnoge posebnosti goriškega prostora, med katerimi najbolj izstopa romansko-slovenska zahodna meja z vsemi pozitivnimi (zlasti prehajanje civilizacijskih informacij) in škodljivimi učinki (narodna ogroženost).

Ta zahodni del Slovenije, ki torej obsega večji del Posočja in Goriške, je zgodovinsko ozemlje, katerega nastajanje je povezano s srednjeveško goriško grofijo in pozneje, vse do leta 1918, z avstrijsko samoupravno enoto – deželo Goriško-Gradiško. Značilnost tega ozemlja je pestra narodnostna (jezikovna) struktura: dobra tretjina romanskega prebivalstva (Italijani in Furlani) ter slabi dve tretjini Slovencev. Narodnostna meja je vse do danes natančno zarisana, le prebivalstvo glavnega deželnega mesta Gorica je mešano. V njem so vedno prevladovali Italijani. Kljub temu so Slovenci v dobi narodnega osveščanja, posebno od druge polovice 19. stoletja dalje, želeli v Gorici ustvariti svoje središče. V teh prizadevanjih je Gorica na Slovenskem zaostajala le za Ljubljano in Celovcem. S tega vidika je bila določen čas pred Trstom, da o Kopru, Izoli in Piranu ne govorimo.

Po letu 1947 je neposredno ob državni meji na povsem praznem prostoru, na poljih, začelo nastajati novo mesto, Nova Gorica, ki skuša prevzeti vlogo starega središča, a so razmere zelo raznolike in mnogopomenske, med drugim tudi zato, ker se narodno mešano področje na zahodu v dobršni meri konča z državno mejo. Nova Gorica je s svojim okolišem najzahodnejši predel strnjenega slovenskega etničnega ozemlja na stičišču z romanskim jezikovnim svetom in v tem delu Slovenije ne živijo Italijani. Onkraj državne meje živi slovenska skupnost, in sicer na italijanskem delu Goriške ter v Videmski pokrajini (Beneška Slovenija, Rezija in Kanalska dolina). Razmere so tu povsem drugačne kot v »južni Primorski«, s katero severni del nima prav veliko stikov, vsekakor bistveno manj kot s kraji, ustanovami, ljudmi in dogajanjem neposredno ob državni meji. Razmeroma malo je vezi in sodelovanja med »jugom« in »severom« tudi v umetniškem ustvarjanju, znanstvenem raziskovanju, gospodarskem sodelovanju ... Od tu prej pridemo v Ljubljano kot v Koper, pa če potujemo čez Kras ali po italijanski strani. Te razlike v perspektivi iz središča

in domačijskega gledišča so se na nek način odražale tudi v dolgotrajnih snovanjih tretje slovenske univerze, saj je dolgo ostajalo nedorečeno, ali bo nastala ena ali dve univerzi in kje bo njen/njun sedež, koliko kampusov bomo razvijali itd.

2

Po bežni skici kulturnopolitičnih značilnosti tega dela Slovenije se ozrimo še na nekatere drobce v zgodovini tukajšnjega literarnega ustvarjanja. Čeprav še ni bila razdelana, ni nova teza, da povezujejo tukajšnje literarne ustvarjalce kljub različnosti nekatere skupne poteze, ki jih je sicer težko definirati, a jih je mogoče prepoznati. Ena izmed teh je izstopajoča skrb za slogovno prefinjenost, ki marsikdaj spominja na manierizem, pa naj gre za Gregorčičevo gojenje forme, za Pregljevo brskanje za zgodovinskimi izrazi, za Kosmačev pretehtani modernizem ali za katerega drugega ustvarjalca, ki snov in motive črpa iz svojega mikrookolja, istočasno pa se ne zado- volji s preprostim izražanjem.

Raznoliko literarno ustvarjanje na tem območju zaznamuje tudi razdvoje- nost med lokalnim partikulizmom in nacionalnim ter nadnacionalnim sveto- vljanstvom. Vidi se v delih najpomembnejših ustvarjalcev s tega področja, od Svetokriškega, Staniča, Gregorčiča, Erjavca, Trinka, Gradnika in Kosovela do Preglja, Bevka, in Kosmača, pa tudi Cirila Zlobca, Ljubke Šorli, Danila Lokar- ja, Saše Vuge, Pavla Zidarja, Borisa Jukića, Vilme Purič, Vide Mokrin in dru- gih.

Tudi številni literarnozgodovinski pojavi, ki imajo korenine v tem prostoru, po- trjujejo tezo, da imamo tu posebno območje, ki je neločljiv sestavni del slovenske literarne zgodovine, a jo istočasno s svojo partikularnostjo dopolnjuje in dodatno osvetljuje. Tukajšnja govorica je npr. vplivala na koncept normiranja knjižnega je- zika, kot ga je zagovarjal Sebastijan Krelj, ki je doma na Vipavskem in so ga kljub mladosti cenili tudi najvišji nasledniki Lutra. Pri razvoju slovenskega pridigarstva ne moremo mimo Janeza Svetokriškega in pridig prvega goriškega nadškofa Carla Mihaela Attemsa v slovenščini, ki jih je analizirala goriška literarna zgodovinar- ka Lojzka Bratuž. Nanje jo je opozoril italijanski zgodovinar Silvano Cavazza, ki je v beneških arhivih odkril tudi zanimive dokumente o Trubarjevem delovanju na Goriškem. Leta 1486 se je v Vipavi rodil baron Žiga Herberstein, diplomat, po- topisec in kartograf, ki je s svojimi *Moskovskimi zapiski* Evropi razširil obzorje na slovanska prostranstva. Čopova pisma Goričanu Saviju je odkril goriški profesor Franc Xaver Zimmermann in nanje opozoril v Ljubljani delujočega Ajdovca Av- gusta Žigona. Tu so potekali srđiti ideološki in literarnonazorski spopadi (Mah- nič, Pregelj), tu so izhajale raznolika periodika in knjige, ki so jih izdajale krajevne slovenske založbe. V Gorici je izšel maturantski zbornik *Na razstanku*, uredil ga je Murn, ki se je ne glede na stereotip plašnega in tihega mladeniča temeljito skregal z založnikom Andrejem Gabrščkom, goriškim mogotcem, primerljivim z ljubljans- kim Bleiweisom, a mu je vseeno uspelo predstaviti generacijo moderne. V Gori- ci je imel Srečko Kosovel eno izmed izvoljenk, Fanico Obid, s katero si je strastno dopisoval o pesnjenju, v njegovo rojstni hiši v Tomaju pa se je ohranilo še marsi- katero pismo.

3

Že teh nekaj opozoril na tukajšnje literarno življenje kaže, da ta prostor potrebuje tudi dodatno literarnovedno raziskovanje, ki se je sporadično pojavljalo že v preteklih stoletjih, čeprav vse do osemdesetih let prejšnjega stoletja tu ni bilo slovenskih znanstvenih institucij, saj so se začele razvijati šele z razvojem študija slovenske književnosti in jezika na tržaški in videmski univerzi ter kasneje z nastankom novih slovenističnih središč v Kopru in Novi Gorici. Zato je veliko talentiranih strokovnjakov življenje odneslo v druga središča, kjer so možnosti za uspešno poklicno pot večje. S primorskega prostora tako izhaja plejada visokošolskih učiteljev, ki so delovali na tujih univerzah ali sorodnih znanstvenih ustanovah in so se ukvarjali z literarnimi vedami.

Urednik *Slovenskih narodnih pesmi* Karel Štrekelj z Gorjanskega, vasi blizu Štanjela, je bil privatni docent na Dunaju, nato profesor za slovansko filologijo v Gradcu, danes pa se po njem imenuje nagrada s področja folkloristike. Bruno Guyon iz Beneške Slovenije je učil slovenščino v Padovi in Neaplju že na začetku 20. stoletja, Alojzij Res je učil v Benetkah, kjer so nastali njegovi prispevki o slovenski literarni zgodovini za italijanske enciklopedije, pa tudi mednarodni zbornik dantoloških prispevkov, ki je izšel v Gorici. Janko Jež in Srečko Renko sta delala na univerzi »La Sapienza« v Rimu, kjer je bil pred premestitvijo na tržaško univerzo nekaj let poverjeni profesor za slovensko književnost in jezik tudi Tržičan Miran Košuta, danes pa poleg lektorjev tam uči tudi Maria Bidovec. Martin Jevnikar je prišel v Trst kot politični emigrant, po ponovnem študiju za italijansko potrditev že pridobljene diplome na ljubljanski univerzi pa je vrsto let deloval na univerzah v Padovi in Vidmu, kjer so delali tudi Lojzka Bratuž, Fedora Ferluga - Petronio in drugi slovenisti. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je kot višji predavatelj za slovaški jezik in književnost delal v Prvačini rojeni Viktor Smolej, ki je med drugim pripravil dva gledališka leksikona, za Slovensko matico napisal sedmi zvezek *Zgodovine slovenskega slovstva*, uredil izbrano delo satirika Ivana Roba iz Šempetra pri Gorici, svoje delo pa zaokrožil z nedokončano serijo člankov o pomanjkljivostih našega literarnozgodovinskega pisanja, ki jo je začel objavljati v *Jeziku in slovstvu* leta 1985. Na isti fakulteti sta delala tudi profesorja Anton Ocvirk, rojen v Žagi, in Solkanec Dušan Pirjevec. Iz Solkana je tudi Igor Saksida, profesor na Pedagoški fakulteti v Ljubljani.

Na inštitutu za slovenski jezik SAZU je v svojih najustvarjalnejših letih deloval Lino Legiša, rojen v okolici Divače (Škoflje). Imel je odločilno vlogo pri nastajanju matične *Zgodovine slovenskega slovstva* v sedmih zvezkih. Na inštitutu za literarne vede ZRC SAZU je zaposlen Marjan Dolgan iz Dolnje Košane (blizu Pivke), raziskovalec Ivana Preglja, sodeloval pa je tudi pri večini raziskovalnih projektov te ustanove. Na ZRC SAZU je bila do upokojitve zaposlena Franciška Buttolo iz Postojne, ki je poleg dela pri *Slovenskem biografskem leksikonu* objavila več študij s področja primerjalne literarne zgodovine. Josip Puntar, Avgust Žigon, Avgust Pirjevec, Mirko Rupel, Karel Ozwald in še kdo so dolga leta delali v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani oziroma njenih predhodnicah. Med proučevalci tega prostora ne gre prezreti raziskovalcev literarne zgodovine, kot so Andrej Budal, Milko Matičetov,

Pavle Merku, Marijan Brecelj, Marija Cenda, David Bandelj, Maja Melinc Mlekuž, Tatjana Rojc, Martina Ožbot, Ana Toroš, Vita Žerjal Pavlin, Ines Cergol, vendar se-
znam še zdaleč ni popoln.

Poleg ostalih poklicnih dolžnosti, npr. poleg šolskega dela, so se posvečali raziskovanju tudi kolegi, ki zaradi različnih razlogov niso dosegli znanstvenih nazivov. Ajdovski srednješolski profesor Stanko Janež je prispeval sedemkrat natisnjen *Pregled slovenske književnosti* (nekatero izdaje je pripravil s sodelovanjem Miroslava Ravbarja in so vsebovale tudi pregled jugoslovanskih književnosti). Dolga leta se je uporabljal kot učbenik v srednjih šolah, čeprav je bil kritično ocenjen, predvsem pa ni bil sprejet kot doktorska teza. Med dijaki je bil seveda bolj priljubljen Janežev priročnik *Vsebine slovenskih literarnih del*, ki je doživel pet izdaj, čeprav je v strokovni javnosti zbudil polemike, ali spodbuja branje ali daje dijakom potuho, da se izognejo obveznemu domačemu branju. Tudi v novejšem času iz vrst šolnikov izhajajo nekateri literarni zgodovinarji kot npr. Janez Dolenc, urednik zbranih del Ivana Preglja, ki je pripravljal tudi monografijo o njem in je poleg slovstvene folkloristike raziskoval tudi vrsto primarnih virov. Profesor na idrijski gimnaziji Vinko Cuderman je doktoriral kot metodik pouka slovenščine in prispeval več strokovnih priročnikov. Na področju književne didaktike so ustvarili številna dela tudi srednješolski profesorji, ki so končali podiplomski študij, kot npr. Marija Mercina in Zdenka Blažko iz Ajdovščine, sem priseljeni Marjan Štrancar, Zoran Božič in še kdo. Dolgoletni ravnatelj Gimnazije v Postojni in kasnejši svetovalec za šole s slovenskim učnim jezikom v Italiji Silvo Fatur je med drugim objavil tudi osem samostojnih knjižnih del s področja literarnih ved.

4

Prvo terciarno šolo z današnjimi značilnostmi je Gorica dobila sredi osemdesetih let 20. stoletja, ko je tržaška univerza odprla svojo fakulteto (Facoltà di scienze della formazione) in tu ustvarila svoje središče (Polo di Gorizia), kamor je kasneje vključevala še druge študijske smeri. Leta 1993 se je tržaški pridružila še videmska univerza, ki je v Gorici razvila študij tujih jezikov in prevajalstva ter izobraževanje »operaterjev v kulturi«. Danes v Gorici študira več kot 2000 študentov, med katerimi so tudi številni Slovenci. Ob italijanski vzhodni meji je nastal pravi visokošolski limes z dislociranimi enotami dveh univerz, zelo živa pa so prizadevanja, da bi tu nastala še tretja, tako imenovana evropska univerza.

Vse to razvejeno delovanje ni imelo ustreznega sogovornika na slovenski strani, zato predstavlja delovanje obeh univerz v Kopru in Novi Gorici ne le širjenje, pač pa tudi ohranjanje kulturnega in strokovnega vpliva v slovenskem nacionalnem prostoru.

Kako pomembna je univerza za razvoj strokovnjakov, kažejo razmere onstran državne meje. Po skromnih začetkih razvoja študija slovenistike na tržaški in videmski univerzi so se Martin Jevnikar, Lojzka Bratuž, Marija Pirjevec Paternu, Fedora Ferluga - Petronio, Mara Poldini - Debeljuh, Neva Godini, Robert Petaros, ki so bili pred tem zaposleni na srednjih šolah v Gorici in Trstu, posvetili znanstvenemu raziskovanju slovenske literature. Na obeh univerzah so se slovenskim pridružili tudi

tuji raziskovalci slovenske literarne zgodovine (Romeo Colognati, Umberto Urbani, Sergio Bonazza, Arnaldo Bressan, Nikolai Mikhailov), po razpadu Jugoslavije pa se je kot ordinarij za srbsko in hrvaško književnost habilitirala Marija Mitrović, ki je prišla iz Beograda, a njene korenine segajo v Vipavsko dolino.

Pozornost zbuja dejstvo, da v prvih letih delovanja slovenističnih centrov v Kopru in Novi Gorici ni bilo domala nobenega primorskega visokošolskega učitelja s stalno zaposlitvijo na teh ustanovah. Izjemo predstavljata Vida Udovič, ki se ukvarja predvsem z mladinsko književnostjo in didaktičnimi vprašanji, in Igor Saksida, ki pa na koprski humanistiki le gostuje kot večina učiteljev na teh visokošolskih ustanovah. Domači strokovnjaki z znanstvenimi nazivi, kot npr. Vita Žerjal Pavlin in Ana Toroš, so se habilitirali kot univerzitetni učitelji ali znanstveni sodelavci šele več let kasneje ali pa tega še niso dosegli kljub uspešno zaključenemu podiplomskemu študiju in številnim objavam, kot npr. Zoran Božič, David Bandelj, Matejka Grgič, Jadranka Cergol in še kdo. Se pa v novjšem obdobju pojavlja obraten proces kot v preteklosti. Sedaj se na tukajšnje univerze vozijo predavat profesorji z drugih univerz, kar seveda postavlja vprašanje, na katera področja segajo njihovi raziskovalni programi in kako se vključujejo v ta prostor.

5

Preskočimo zametke znanstvenoraziskovalnega dela in terciarnega študija na slovenski strani meje po letu 1945 ter osvetlimo okoliščine, ki so poleg prej omenjenih zgodovinskih silnic vplivale na nastanek novogoriške slovenistike. V akademskem letu 1995/96 je tu začela delovati Fakulteta za znanosti o okolju, ki sta jo ustanovila Mestna občina Nova Gorica in Institut Jožef Stefan. Z novimi študijskimi smermi je leta 1998 prerasla v Politehniko Nova Gorica, leta 2006 pa v univerzo. Zaradi nekompatibilnosti novogoriške univerze s prizadevanji za uvajanje novih študijskih smeri je bilo leta 2004 v Novi Gorici ustanovljeno Visokošolsko in raziskovalno središče Primorske, ki pospešuje razvoj na tem področju, obe ustanovi pa delujeta druga mimo druge. Nastanek dveh krovnih visokošolskih ustanov v manjšem mestu odstira nekaj dilem. Politehnika je vseskozi poudarjala svoj »butični značaj« in odklanjala, da bi postala množična univerza. Dejansko je v predalih vodstva bistveno več nerealiziranih študijskih programov kot tistih, ki potekajo. Na področju humanističnih disciplin je bilo zavračanje še bolj vehementno, ker je dolgo veljalo, da se bodo v Novi Gorici razvijale naravoslovne discipline, v Kopru pa družboslovne. Kasneje so se nesoglasja večala in Politehnika ni več sodelovala pri dolgoletnih pripravah, ki so vendarle pripeljale do ustanovitve Univerze na Primorskem v Kopru, kar je opisala Lucija Čok v svoji monografiji.

Po meni znanih okoliščinah so se po tej ločitvi na Politehniki uklonili predlogu, da vpeljejo slovenistični program, zaradi zgleda ameriških politehnik oziroma univerz, kjer morajo študentje tehničnih ved v svoje študijske kurikule vključiti tudi nekaj humanistike, da ne bi bili preozko tehnicistično usmerjeni. Istočasno so nekateri akademski krogi zaradi prej omenjenih narodnoobrambnih razlogov kot tretji slovenski univerzi dajali prednost Novi Gorici. Tako je s podporo Matjaža Kmecla tedanji predstojnik Politehnike Boštjan Žekš prodril s predlogom, da se uvede slove-

nistika.² V ta čas so vpadli tudi zaključek velikih slovenističnih jezikoslovnih projektov, ki so potekali na ZRC SAZU, in nesoglasja direktorja Ota Lutharja z Univerzo na Primorskem, tako da ni slučaj, da danes deluje Fakulteta za humanistiko tesno povezana z ZRC SAZU. Tako je popustil tudi prof. dr. Danilo Zavrtanik, osrednja osebnost Politehnike, in 9. 4. 2002 imenoval ekspertno skupino (pripravljalni odbor) v sestavi Boštjan Žekš, Danilo Zavrtanik, Matjaž Kmecl, Branko Marušič in Zoltan Jan, ki je zbrala širši krog sodelavcev in potencialnih učiteljev na različnih predmetnih področjih in že avgusta 2002 predložila Svetu RS za visoko šolstvo v verifikacijo univerzitetni dodiplomski program slovenistika z vsemi učnimi načrti in kvantifikacijami. Težišče programa je bilo na literarnovednem delu in usmerjenosti k neposrednim sosedom v tem prostoru. Program, ki je z vgrajenimi nastavki omogočal razvoj drugih disciplin, je bil objavljen v tiskani obliki ter večkrat javno predstavljen, med drugim tudi na ljubljanski in mariborski slavistiki ter na slavističnem kongresu v Lendavi. Še isto leto je bil javno priznan in je prehitel verifikacijo koprškega slovenističnega programa, tako da je obstajala (neupravičena) bojazen, da bo slednji nepotreben.

Novogoriški je bil tretji univerzitetni dodiplomski program slovenistike, če ne upoštevamo tistih v tujini. Naslednje akademsko leto je študij stekel skupaj z različnimi težavami in nesoglasji, tako da so začeli odpadati predavatelji, med njimi tudi snovalci programa. Vodenje je prevzela nič kriva sodelavka Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša Aleksandra Bizjak, za njo Polona Gantar, prav tako zaposlena na istem inštitutu, in kot četrti Katja Mihurko Poniž, ki je trenutno dekanja humanistične fakultete. Poleg materialnih pogojev za delovanje (npr. sredstva za nakup strokovne literature, kritje stroškov za udeležbo na znanstvenih sestankih itd.) ter formalistično-birokratskih zahtev (obvezna prisotnost zaposlenih, ki to dnevno overjajo na registratorju, brezplačne dodatne obveznosti, novačenje vprašljivih sodelavcev, poskoki in preskoki pri habilitacijah ...) nisem mogel sprejeti niti ravnanja predsednika ustanove. Še preden je program stekel, so odpravili njegovo pedagoško smer, češ da Politehnika noče postati množična študijska ustanova, pač pa elitna znanstvenoraziskovalna in le malce tudi študijska ustanova. Dokončno sem se poslovil ob pripravi prehoda na bolonjski študij. Čeprav je bil literarnovedni del programa pripravljen do enake stopnje, so pri verifikaciji dali prednost nadaljevalnemu delu na področju jezika, tako da bi bilo mogoče na drugi stopnji študirati le to smer. Nisem pa bil edini, ki se je poslovil, pa ne zaradi nesoglasij s kolegi, ki jim vsi privoščimo čim uspešnejše delo pri izpolnjevanju zahtevnih in odgovornih nalog ter pri borbi za prostor pod soncem.

6

Zaradi značaja prispevka ni mogoče izčrpati vseh razsežnosti poslanstva in delovanja novogoriške slovenistike, čemur pa je namenjeno posebno poglavje zbornika. Vsekakor je nesporen njen pomen za razvoj stroke kot celote. Na kadrovskem

2 Oba akademika sta bila redna univerzitetna profesorja Univerze v Ljubljani. Matjaž Kmecl, častni član Slavističnega društva Slovenije, je bil malo pred tem med drugim član predsedstva RS, Boštjan Žekš pa kasneje predsednik SAZU (2002–2008) in minister različnih resorjev v 9. vladi RS (2008–2012).

nivoju izstopa, da so nekateri sodelavci novogoriške slovenistike v tem času uspešno dokončali podiplomski študij, drugi so dosegli habilitacijo, izdelali so tudi več znanstvenih del in izvedli nekaj znanstvenih sestankov. Poleg pluralnosti stališč in znanstvenih dognanj, ki prihajajo vse bolj do izraza, je tu nastal še prostor za poklicno delovanje kolegov. Zaenkrat sicer ni posebno izrazita vez s koreninami okolja, na katere je skušal opozoriti ta prispevek, vendar je lahko to tudi prednost. Ta prostor tako ni rezerviran le za Primorje, niti ni namenjen raziskovanju zgolj domoznastva, čeprav tudi to dejstvo odpira dodatna vprašanja, na katera bi bilo treba odgovoriti primerno poglobljeno.

LITERATURA

- BONAZZA, Sergio, 1994: Bilancio della slovenistica italiana. *La slavistica in Italia, Cinquant'anni di studi (1940–1990)*. Rim: Libri e riviste d'Italia, Saggi e documenti. 377–399.
- BRATUŽ, Lojzka (ur.), 1997: *Gorizia nella letteratura slovena. Poezie e prose scelte. A cura di Lojzka Bratuž*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- –, 2009: *Goriška knjiga: pesmi, zgodbe in pričevanja*. Ljubljana: Slovenska matica, Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- ČOK, Lucija, 2013: *Hic et nunc aude! Ustanovitev Univerze na Primorskem v času in prostoru*. Koper: Univerza na Primorskem (Knjižnica Annales Majora).
- Goriza 1001–2001: Slovenci v Gorici = gli Sloveni di Gorizia*, 2002. Gorica: Slovenski raziskovalni inštitut.
- JAN, Zoltan, 2005: Slovenistika na Politehniki Nova Gorica. Miran Hladnik (ur.): *Vloga meje*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije (Zbornik 16). 73–76.
- –, 2005: Meje literarne zgodovine na Primorskem. *Primorska srečanja* 29/284–286. 4–10.
- KACIN WOHINZ, Milica in PIRJEVEC, Jože, 1998: *Storia degli sloveni in Italia. 1866–1998*. Benetke: Marsilio.
- KARDELJ, Edvard, 1980: *Boj za priznanje in neodvisnost nove Jugoslavije 1944–1957*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, Beograd: Radnička štampa.
- KMECL, Matjaž, 1974: Pregled slovenske književno zgodovinske vede. Matjaž Kmecl (ur.): *Slovenski jezik, literatura in kultura*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (SSJLK). 199–208.
- MARUŠIČ, Branko, 1985: *Primorski čas pretekli: prispevki za zgodovino Primorske*. Koper: Lipa, Trst: Založništvo tržaškega tiska, Gorica: Goriški muzej.
- –, 2005a: *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem: 1848–1899*. Nova Gorica: Goriški muzej.
- –, 2005b: O začetkih literarne zgodovine na Primorskem. *Koledar 2006*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba. 62–67.
- –, 2012: *Sosed o sosedu: prispevki k zgodovini slovensko-italijanskega sožitja*. Trst: ZTT (Knjižna zbirka esejev Smeri).
- PAVLIN, Vojko, 2007: Goriško gospostvo na začetku 16. stoletja. Miha Preinfalk (ur.): *Iz zgodovine Goriške*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije (Kronika 55/2). 185–200.

BRANKO MARUŠIČ

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

branko.marusic@guest.arnes.si

Pregled zgodovine visokega šolstva na Goriškem

Prispevek prinaša pregled visokega šolstva in pomembnih znanstvenih in strokovnih delavcev na Goriškem, od začetkov z jezuiti leta 1619 preko vseh zgodovinskih obdobj, ki so zaznamovala ta prostor, vse do poznega 20. stoletja.

PRVE POBUDE ZA VISOKOŠOLSKI ŠTUDIJ

Pripovedovanje o začetkih višjega ali visokega šolstva na Slovenskem se začne leta 1597, s prihodom jezuitov v Ljubljano in z ustanovitvijo njihove šole.¹ V Gorico so

¹ Besedilo tega predavanja je prirejeno po preglednem članku Branka Marušiča Pot do univerzitetnega študija na Goriškem (*Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici* 2007/4, 5–15). Pri sestavi besedila tega preglednega članka je kot izhodišče služila študija Frana Zwitterja o zgodovini višjega šolstva na Slovenskem vse do ustanovitve ljubljanske univerze (Višje šolstvo na Slovenskem do leta 1918, v: Roman Modic (ur.): *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani*, Ljubljana 1969, 13–51). Fran Zwitter je že na samem začetku svojega pregleda omenil Janka Polca, ki je še kot študent skupaj s sovrstnikom Bogomilom Senekovičem leta 1902 objavil obsežen *Vseučilišni zbornik* (Ljubljana 1902), pripravljen v podporo boju za ustanovitev slovenske univerze v Ljubljani. O zgodovini ljubljanskega višjega šolstva in prizadevanju za slovensko univerzo je Polc pisal tudi v zborniku ob desetletnici univerze v Ljubljani (*Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*, Ljubljana 1929). O zgodovini te univerze pa tudi o višjem in o visokem šolstvu na Slovenskem prinašajo gradivo tudi zbornika *Univerza v Ljubljani ob tridesetletnici osvoboditve 1945–1975* in *Zbornik ljubljanske univerze 1989*; za oba je pregled zgodovine napisal Vasilij Melik. Monografsko delo o nastajanju in delovanju slovenske univerze je objavila Ana Benedetič (*Pot do ljubljanske univerze*, Ljubljana 1981; *Poti do univerze: 1848–1898–1909–1919*, Ljubljana 1999). O boju za slovensko univerzo je pisal tudi Jože Pirjevec (*Problem slovenske univerze v Trstu v avstrijski dobi*, *Zgodovinski časopis* 29/1975, 255–261). Zelo uporabna je *Bibliografija doktorskih disertacij univerze in drugih visokošolskih in znanstvenih ustanov v Ljubljani 1920–1968* Jožeta Kokoleta (Ljubljana 1969). Za poznavanje zgodovine šolstva na Slovenskem in Goriškem je zagotovo pomembna Schmidtova monografija *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem* (1–3, Ljubljana 1988); več pa je tudi parcialnih obravnav slovenskih in tujih avtorjev v slovenskem

prišli jezuitje le malo kasneje, leta 1615. Njihova šola se je začela leta 1619 s pripravljalnim razredom in nato leta 1620 s prvim gimnazijskim razredom.

Postopek uvajanja višjih študijev na slovenskih in na tleh sosednjih ozemelj se je pričel razmeroma pozno, saj so prve evropske univerze, predvsem v Italiji, nastajale že od srede 11. stoletja. Slovenskim krajem najbližja univerza je bila v Padovi in je nastala leta 1222. Dunajska univerza je bila ustanovljena leta 1365, v Gradcu pa več kot dvesto let kasneje (1585). Univerzi sta bili namenjeni za avstrijske dežele, kamor je sodilo devet desetih slovenskega ozemlja.

V Furlaniji je vznikla misel o ustanovitvi univerze v krogu oglejskih patriarhov. V začetku 14. stoletja je patriarh Otobon v Huminu razglasil svoj namen, da ustanovi univerzo v Čedadu in Patriarh Betrand je dobil leta 1339 papeževovo dovoljenje za njeno ustanovitev. Očitno pa je propad posvetne oblasti oglejskega patriarha leta 1420 prekinil prizadevanja za ustanovitev univerze v Furlaniji. V okviru beneške republike so študentje z ozemelj oglejskega patriarhata, po letu 1420 že bivšega, obiskovali univerzo v Padovi. Z ozemelj, ki so po letu 1500 postala habsburška, pa so se podajali predvsem na Dunaj in kasneje v Gradec.

KDAJ SE NA GORIŠKEM PRVIČ OMENJA UČITELJ ALI ŠOLSKI POUK?

O začetkih šolstva na Goriškem ni veliko podatkov. Najverjetneje imajo prve šole svoj izvor v pokristjanjevalni dejavnosti oglejske cerkve. V Gorici se leta 1471 omenja »Schulmeister« Mathes, sicer se v Gorici v med 13. in 15. stoletjem omenja več magistrov, ki jih pa ni mogoče povsem opredeliti za učitelje. Razmere so se spremenile že v začetku 17. stoletja s prihodom jezuitov v Gorico: njihovo šolstvo je bil značilno za slovenske razmere od konca 16. stoletja do leta 1773, ko je papež Klemen XIV. red ukinil.

Ukinitev jezuitskega reda zaradi razmer znotraj cerkve in zaradi pritiska nekaterih evropskih držav je pomenila tudi ukinitve njihove šole. Ta dogodek je sovpadal

jeziku, npr. Janeza Janžekoviča (Slovenski študenti na dunajski univerzi v 16. stoletju, *Kronika* 25/1977, 167–177), Vasilija Melika in Petra Vodopivca (Slovenski izobraženci in avstrijske visoke šole 1848–1918, *Zgodovinski časopis* 40/1986, 269–282) ali pa Haralda Heppnerja (Študenti iz slovenskih dežel na graški univerzi 1884–1914, *Zgodovinski časopis* 46/1992, 343–355, 469–478; 47/1993, 89–93). Krajevni goriški problematiki so namenjene objave Branka Marušiča (O poskusih za ustanovitev slovenske univerze v Trstu, *Primorska srečanja* 179/1996, 184–185; Prizadevanja za slovensko univerzo v Trstu, 2000 105/1997, 37–42; Strokovno in znanstveno raziskovalno sodelovanje med Gorico in Novo Gorico, v: Zoltan Jan (ur.): *Nova Gorica – Gorica, izzivi in možnosti sobivanja*, Nova Gorica 1997, 93–106), Stanislava Južniča (Kralj matematikov Cauchy in njegovi goriški dediči, v: Renato Terpin in Drago Podbersič: *Bourboni na Goriškem*, Nova Gorica 2007, str. 203–57) in seveda številne druge objave. — Monografska obravnava italijanskega šolstva na Goriškem ne obstoji. Temu se je še najbolj približalo delo Maria Brancatija *L'Organizzazione scolastica nella Contea principesca di Gorizia e Gradisca dal 1615 al 1915* (Mariano del Friuli 2004). Tudi pri Italijanih je več parcialnih obravnav (Luigi in Sergio Tavano, Alessandra Martina, Ferruccio Tassin, Liliana Ferrari), opozoriti pa je treba vsekakor na prikaz delovanja goriškega bogoslovnega semenišča Il seminario centrale di Gorizia nel periodo del tardo giuseppinismo – 1818–1857 Itala Santeusanija (*Studi Goriziani* 99–100, 2004, 7–113) in na več razprav o začetkih šolstva v Furlaniji Cesara Scalona. Pregled zgodovine prizadevanj za italijansko univerzo v Habsburški monarhiji je napisal Angelo Ara in ga objavil v knjigi *Ricerche sugli austro-italiani e l'ultima Austria* (Roma 1974), presegel je nekatera starejša dela (na primer Ferdinanda Pasinija, *L'Università italiana di Trieste* 1, Firenze 1910) in nadaljeval historiografsko revizijo italijanskega univerzitetnega vprašanja v Avstriji, v reviji *Trieste* (11/1964, 11–15), ki jo je začel Carlo Schiffrer.

z interesi države, ki se z dejavnostjo jezuitov niso več ujemali. Državna oblast je leta 1775 potrdila reformo gimnazij. V Gorici so za jezuiti prevzeli šolanje redovniki piaristi in tedaj je bil tu uveljavljen petletni, kasneje pa zopet šestletni študij. Dijaki so lahko še dve leti obiskovali filozofski študij in potem nadaljevali študij teologije ali pa so se odločili za univerzo. Po ukinitvi jezuitskega reda se je pripravljala ustanovitev univerze v Trstu, vendar se tedaj ta namera ni uresničila.

JEZUITSKO ŠOLSTVO V GORICI

Jezuitsko šolstvo je bilo srednje in višje, osnovno šolstvo so prepuščali drugim. V sklopu jezuitske šole sta bila nižji študij (*studia inferiora*), imenovan tudi gimnazija, in višji študij (*studia superiora*). Za goriško jezuitsko šolo velja, podobno kot za ostale jezuitske šole, da je bil program višjih študijev podoben študijskim programom na takratnih univerzah, a privilegija, da bi podeljevali akademske naslove, jezuitje takrat niso dobili.

Jezuiti, ki so imeli celo poldrugo stoletje monopol nad šolstvom v Gorici, so poleg pedagoškega dela zapustili pomembno sled tudi na raziskovalnem polju. Pater Martin Bavčer (1595–1668) iz Sela na Vipavskem, ki je učil na jezuitski šoli v Gorici, je bil s svojo rokopisno zgodovino Norika in Furlanije prvi zgodovinar slovenskega rodu, vendar ne prvi slovenski zgodovinar.

Bavčer je s sodelovanjem pri ediciji *Acta sanctorum*, ki je tedaj nastajala v Antwerpnu, ustvarjal mednarodne povezave.

Bavčer pa ni bil prvi, ki se je na Goriškem posvečal raziskovalnem delu. Zdravnik Pier Andrea Mattioli (1501–1577), ki je v Gorici le začasno bival eno stoletje pred Bavčerjem, je prav na Goriškem opravil terenske raziskave, izjemno pomembne za razvoj botanike in farmakologije. Solkanec Janez Žbogar (1654–1701) je objavil obširno filozofsko delo *Theologia radicalis*, prva izdaja je izšla v Pragi leta 1698. Iz tega kraja so bili tudi bratje Bernard, Filip in Andrej Čeferin, ki so se šolali pri jezuitih v Gorici in so se uveljavljali kot matematiki in profesorji na jezuitskih šolah. Tolminec, pisec del o filozofiji, Krstnik Kručil (Cruxilla; 1622–1684) je bil prav tako gojenec jezuitskega kolegija v Gorici.

RAZSVETLJENSTVO

Čas Marije Terezije, se pravi dobršen del sredine 18. stoletja, je značilen za reforme, ki so modernizirale habsburško cesarstvo. Ena izmed teh je bila tudi ureditev državnih in cerkvenih meja na območju, na katerem je Avstrija mejila z Beneško republiko. Tako sta leta 1751 z ukinitvijo oglejskega patriarhata nastali goriška (1752) in videmska nadškofija (1753). Ena izmed nalog prvega goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa je bila tudi ureditev razmer pri šolanju bodočih duhovnikov. Konec leta 1757 je bil v Gorici odprt Domus presbyteralis (Priesterhaus), izpopolnjevalnica za mlade duhovnike; kasneje se je preoblikovala v štiriletni Seminarium Clericorum Goritiense. Ustanova je bila ukinjena leta 1783 v sklopu reform Jožefa II. Bodoči duhovniki so študij potlej nadaljevali v Gradcu.

Nadaljevanje tega Attemsovega semenišča je bilo Centralno bogoslovno semenišča, ki je pričelo delovati leta 1818. Bilo je prva in edina visoka šola na ozemlju Avstrijskega primorja v času avstro-ogrske monarhije. V Trstu, kjer take visoke šole ni bilo, je bila sicer leta 1877 ustanovljena višja trgovska šola Revoltella. Goriško semenišče je tudi po letu 1848, ko se je izvršila reforma visokošolskega študija, podobno kot druga semenišča v državi ostalo škofijski učni zavod. Štiriletno šolanje je bilo namenjeno vzgoji duhovniškega kadra za goriško nadškofijo ter za tržaško-koprsko, poreško-puljsko in krško škofijo.

Na goriškem bogoslovju je bil uradni jezik nemščina, učni pa latinščina. V pretežni meri so semenišče obiskovali študentje slovenskega rodu, kar kaže tudi podatki, da je bilo med letoma 1818–1918 med desetimi kar devet rektorjev slovenskega rodu. Znatni so bili tudi deleži Slovencev v proforskem kadru, omenimo vsaj Štefana Kociančiča, Antona Mahničja in kasneje Josipa Srebrničja, ki je po prvi svetovni vojni predaval na ljubljanski teološki fakulteti.

Preskočili smo več kot stoletje in vrnimo se zopet v 18. stoletje.

V Gorici je treba, poleg uršulinske šole za dekleta (izvira iz druge polovice 17. stoletja), omeniti še babiško in kirurško šolo. Z delovanjem te šole je povezano ime zdravnika Antona Muznika (1726–1803). Kot prvi zdravnik dežele Goriško-Gradiške je opravljal predvsem higienske raziskave. Rezultate opravljenega dela in opazovanj je objavil leta 1781 v knjigi *Clima goritiense*, prvi prirodoslovni knjigi o goriški deželi.

18. stoletje je bilo na Goriškem pravzaprav zdravniško, saj se je tedaj uveljavilo v svetu nekaj goriških rojakov, kot so bili profesorja dunajske univerze Janez Štefan Zanutig (Zanutti; u. 1720) in Marko Anton Plenčič (1705–1786) ter profesor in rektor univerze v Pragu nevrolog Anton Mihelič (1748–1818) iz Solkana. Vsi trije so se šolali na goriškem jezuitskem kolegiju. Plenčič je bil s svojo teorijo o »živem kužilu« (contagium vivum) predhodnik Pasteurjeve mikrobiologije.

V strokovno in znanstveno delovanje prosvetljenega časa – ta dva pojma nista povsem ločena niti tedaj niti ne kasnejšem stoletju – je posegala tedaj bolj kot kdaj koli prej državna oblast, ki je podpirala zlasti napredovanje kmetijstva, kar pa je bilo mogoče doseči le z raziskovalnim delom. K temu so pripomogle zlasti kmetijske družbe, tako tudi goriška, ustanovljena leta 1765. Humanistično misleče, zlasti plemiče in bogate meščane, pa je nekaj časa združevala arkadijska akademija v Gorici.

STANJE ŠOLSTVA V PRVI POLOVICI 19. STOLETJA

V začetku 19. stoletja je na Slovenskem čas francoske okupacije oziroma Ilirskih provinc. Raven šolstva je tudi pod Francozi ostala v Gorici podobna prejšnjemu obdobju. Delovala sta po francoskem vzoru urejena gimnazija in licej, na teh šolah se je poučevalo v italijanščini. Po povratku Avstrije je bila spet uvedena šestrazredna gimnazija in ostal je licej kot začetek visokošolskega študija. V tem času se je povečalo število študentov na univerzah, ne le na Dunaju in v Gradcu, pač pa tudi drugod, tudi v Padovi, ki je v okviru Lombardsko-beneškega kraljestva sodila v Habsburško monarhijo.

LETO 1848

Leto 1848 ni predrugalo le srednješolskega študija, prineslo je tudi reformo univerz. Dvoletni študij filozofije so vključili v gimnazije, ki so postale osemrazredne. Zato pa se je na univerzah ustanovila štiriletna filozofska fakulteta.

Leto 1848 je tudi na povsem novih osnovah obudilo prizadevanja za slovensko univerzo v Ljubljani. Njena ustanovitev je postala del slovenskega političnega programa, saj je bila povezana tako z zahtevo za Združeno Slovenijo kot tudi z zahtevo po enakopravni rabi slovenskega jezika v javnosti. Takrat se je razpravljalo tudi o ustanovitvi pravne fakultete v Trstu in praktikant na policijskem ravnanstvu v Trstu Ivan Blažir je oktobra 1848 predlagal, da naj bi se na nameravani univerzi v Trstu poučevalo procesno pravo v slovenskem jeziku.

Takrat je prvič stopilo na dan vprašanje slovenske univerze na Primorskem. Vključeno je bilo tudi v burne razprave, kako in kje ustanoviti univerzo za prebivalce avstrijske države slovenske in italijanske narodnosti. Pobude za ustanovitev slovenske univerze na Primorskem so seveda sestavni del slovenskega in italijanskega univerzitetnega vprašanja (*italienische Universitätsfrage*).

PRIZADEVANJA ZA SLOVENSKO UNIVERZO

Vprašanje ustanovitve slovenske univerze pa tudi univerzitetnega središča v Avstrijskem primorju je znova oživel v šestdesetih letih 19. stoletja, ko se je v avstrijski monarhiji začelo parlamentarno obdobje. Problem so na Primorskem reševali tako Slovenci kot Italijani in Nemci. Slovenci se tu, podobno kot drugod na Slovenskem, zavzemali za slovensko univerzo v Ljubljani. Primorski Italijani so svojo zahtevo podkrepili še z dejstvom, da jih je nova meja z Italijo po vojni leta 1866 odrezala od Padove, kjer so se šolali številni primorski Italijani. To starodavno univerzitetno središče je namreč tedaj prešlo pod kraljevino Italijo.

Tretja pobuda pa je prihajala od Nemcev. Upokojeni vodja osrednjega avstrijskega statističnega urada, češki Nemec Karl Czörnig, se je sredi šestdesetih let zaradi bolezni naselil v Gorici. Oktobra 1866 se je zavzel, da bi bilo treba po izgubi italijanskih posesti ustvariti z zahodnim sosedom trdno kulturno mejo, ki bi bila močnejša od trdnjavskega sistema. Gorica – avstrijska Nica naj bi zato dobila univerzo, novo središče nemške kulture. Czörnig se je z znanstveno metodo lotil raziskovanja domoznastva krajev, v katere se je preselil. Med nemškimi znanstveniki, ki so stalno ali pa občasno živeli v Gorici, zasluži omembo na tem mestu filozof Richard Schubert Soldern, ki je učil na gimnaziji v Gorici.

ITALIJANSKO UNIVERZITETNO VPRAŠANJE

Avstrijska vlada je bila do načrtovanja univerze v Avstrijskem Primorju zadržana. Vodja tržaškega namestništva, se pravi uprave Avstrijskega primorja, Ernest Kellersperg, ki je želel nevtralizirati italijanske vplive, nastale zaradi bližine nove meje, je leta 1867 sodil, da bi italijanska univerza v Trstu okrepila narodnostna nasprotja in povečala raznarodovanje slovenskih višjih slojev. Italijanska stran je ostala nepomirjena in tako je bilo po sodbi zgodovinarja Angela Are vprašanje italijanske univerze

morda eno temeljnih v obdobju od 1866 do 1914 v odnosu avstrijskih Italijanov do Habsburške monarhije in seveda do matične države, vprašanje teritorialne celovitosti države.

Prizadevanja za italijansko univerzo v monarhiji so potekala dolgo in so imela nekaj obdobjij. Še pred letom 1866 so tirolski Italijani postavili zahteve za paralelne katedre v italijanskem jeziku na univerzi v Innsbrucku. To mesto je bilo najprej določeno, da postane univerzitetno središče za avstrijske Italijane in v šestdesetih letih se je že nekaj predmetov na pravni fakulteti predavalo v italijanskem jeziku. Kasneje pa se je v italijanskih predlogih omenjala tudi Gorica.

Tako so italijanski deželni poslanci goriškega deželnega zbora 6. aprila 1876 postavili peticijo za ustanovitev pravne fakultete v Gorici. Mesto naj bi bilo za take namene pripravno zaradi zemljepisne lege, podnebja, mirnega življenja, možnosti bivanja, zaradi mirnega značaja prebivalstva in zvestobe mesta avstrijski vladarski hiši. Takih in podobnih pobud je bilo takrat in kasneje prav veliko. Med Slovenci so naletele na polemične odmeve in na odgovor, ki se je glasil: slovenska univerza mora biti v Ljubljani.

V začetku 20. stoletja pa je med Italijani prevladalo stališče: »Trieste o nulla!« (»Trst ali pa nič!«) Vprašanje italijanske univerze se je reševalo v razpravah dunajskega parlamenta, v delovanju strank in društev ter tudi v pouličnih soočanjih.

LJUBLJANA ALI TRST

Zahteve Italijanov so še okrepila prizadevanja Slovencev za lastno univerzo s sedežem v Ljubljani. Zelo očitno je bilo, da je postalo vprašanje univerze, kot že omenjeno, prvenstveno politično vprašanje, ki ni zadevalo le narodnostnih razmer znotraj Avstro-Ogrske, marveč je predstavljalo zunanje politično vprašanje zaradi avstro-ogrskega odnosa do Italije, kot članice trozveze, to je sporazuma iz leta 1882, sklenjenega med Avstro-Ogrsko, Nemčijo in Italijo.

Italijanska zahteva za univerzo v Trstu je vzbudila predloge, kako tudi na slovenski strani vključiti Trst v reševanja slovenskega univerzitetnega vprašanja: da bi postalo to mesto sedež slovenske univerze ali pa bi tu delovala celo dvojezična univerza. V razpravljanje je posegel tudi goriški odvetnik dr. Henrik Tuma, ki se je leta 1904 zavzel za slovensko univerzo v Trstu. To mesto je imelo po njegovem boljše pogoje kot Ljubljana. Na primeru mest Göttingen in Jena je pokazal, da so imela večja mesta več pozitivnega za študirajočo mladino. Septembra 1905 se slovenski študentje na zborovanju v Trstu niso opredelili za Tumov predlog, odločno pa so bili proti italijanski univerzi v Trstu.

Ko se je vlada zaradi krvavih izgrediv med italijanski in nemškimi študenti na oktobra 1908 na Dunaju odločila, da bo skušala rešiti univerzitetno vprašanje, je za ustanovitev univerze v Trstu pridobila več različnih mnenj. Odločno ji je nasprotoval tržaški namestnik Konrad Hohonlohe, ki je ustanovitev univerze odsvetoval iz podobnih razlogov kot njegov predhodnik Kellersperg štirideset let pred tem. Vlada se je odločila za kompromis in marca 1910 objavila predlog zakona o italijanski pravni fakulteti s sedežem na Dunaju. V viharju nasprotovanj in predlogov, med njimi so bili taki, ki so govorili o tržaški univerzi s slovenskim in italijanskim oddelkom,

je na primer goriški deželni zbor leta 1910 izglasoval resolucijo, da naj se ustanovita dve univerzi, in sicer v Ljubljani za Slovence in v Trstu za Italijane.

Reševanje univerzitetnega vprašanja je bilo burno in poslanci južnoslovanskih dežel avstrijskega parlamenta so grozili z obstrukcijo, če se hkrati z rešitvijo italijanske ne reši tudi problem ustanovitve slovenske univerze. Leta 1912 se je z nekaj časopisnimi članki in brošuro *Vseučilišče v Trst! Spomenica slovenski javnosti* (Gorica 1912) Vladimirja Knafliča znova obudila zamisel, da se v Trstu osnuje slovenska univerza. Razlogi za predlog so bili podobni Tumovim.

Znova se je razprava obudila v začetku leta 1913, ko je proračunski odbor poslanske zbornice na Dunaju izglasoval predlog, naj se s študijskimi letom 1915/1916 začne italijanska pravna fakulteta s sedežem na Dunaju. Marca leta 1914 so bili z univerzitetnim problemom povezani krvavi izgredi med dijaki italijanske in južnoslovanskih narodnosti na tržaški visoki šoli Revoltell. To je bilo pravzaprav zadnje dejanje v prizadevanjih za tržaško italijansko univerzo v avstrijskem obdobju.

Prišla je vojna in z njo se je uresničila dilema, ki jo je leta 1901 zapisal med drugim goriški list *Soča*: »Ali bode vlada voljna ustanoviti italijansko ali jugoslovansko vseučilišče – ali pa nobeno.« Ustanovljeno ni bilo nobeno vseučilišče, rešitev, ki jo je prinesel čas po končani vojni, je bila drugačna.

KAJ IN KAKO JE GORIŠKA DOPRINESLA SLOVENSKI ZNANOSTI IN STROKI V DRUGI POLOVICI 19. STOLETJA VSE DO PRVE SVETOVNE VOJNE?

Od leta 1848 do prve svetovne vojne je razvoj doživela tudi Gorica. Ni bil ravno nage, a vendar so se od leta do leta kazale spremembe. Mesto je postopoma gradilo sistem srednjega šolstva. Z letom 1849 je Gorica dobila reformirano gimnazijo, nato še realko in malo kasneje, po osnovnošolski reformi leta 1869, tudi učiteljsiše. Posebno mesto je pripadalo frančiškanski gimnaziji na Kostanjevici. Utrditev šolske mreže je pomenila, da je v Gorico prihajal tudi pedagoški kader, poleg Nemcev in Italijanov tudi Slovenci, ki se niso udeleževali le na šolskem področju, temveč tudi drugače.

Spremenjene razmere so se kazale tudi v znanstvenoraziskovalnem delu, ki je nastajalo tu na Goriškem, zlasti pa v glavnem mestu dežele. Kot ustanova je v Gorici deloval sviloprejski zavod, ki je nastal v začetku leta 1869 in je bil tudi prva raziskovalna kmetijska ustanova na Slovenskem. Sviloreja in pridelava svile je bila ena najmočnejših gospodarskih panog na Goriškem.

Zavod je bil središče avstrijskega svilarstva, obiskovali so ga mnogi ugledni evropski strokovnjaki, med njimi tudi Louis Pasteur, ki je na Goriškem v letih 1869–1870 več mesecev raziskoval bolezen sviloprejk. Še pred njim je občasno bival v Gorici znameniti matematik, baron Augustin Louis Cauchy, povezan z burbonskim dvorom. Na Goriško so prihajali znanstveniki različnih usmeritev, kot npr. ruski jezikoslovec poljskega rodu J. I. N. Baudouin de Courtenay ali pa nemški patolog Rudolf Virchow, ki si je leta 1888 ogledal svetolucijska arheološka izkopavanja. Botanik Eduard Pospichal je raziskoval floro.

Profesorji in učitelji na raznih stopnjah šol v Gorici so svoje raziskave objavljali v izvestjih gimnazije in realke ter v slovenskem revijalnem tisku ali pa samostojno. Med slovenskimi profesorji v Gorici izstopata predvsem dva: zgodovinar in profe-

sor na goriškem učiteljišču Franc Kos je s svojo izdajo virov *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, ki je nastala v celoti v Gorici, postavil temelje slovenski medievalistiki. Na Kostanjevici je deloval frančiškanski pater Stanislav Škrabec. Ob njiju je vredno postaviti še semeniškega profesorja Štefana Kociančiča, ki je slovel kot leksikograf, krajevni zgodovinar in knjižničar. Toda v Gorici je živelo predvsem občasno še nekaj uglednih in izšolanih filologov, kot so bili Janko Pajk, Maks Pletersnik, Janko Pretnar, Ivan Koštial in Anton Sovre. Med zgodovinarji so poleg že omenjenega Kosa v Gorici učili še Simon Rutar, Fran Šuklje, Karel Capuder, urednik Viktor Bežek in literarni zgodovinar Fran Levec. Z znanstvenim delom pa so se ukvarjali fizika Jakob Čebular in Anton Šantel, geolog Ferdo Seidl, botanika Julij Glowacki in Franc Krašan, literarna zgodovinarja Janko Pajk in Fran Levec, psiholog Karel Ozvald, astronom Matej Vodušek. Profesor na realki Jakob Zupančič je med bivanjem v Gorici leta 1911 izdal prvo slovensko knjigo o letalstvu. Fran Erjavec, pomembna osebnost slovenske literarne zgodovine, je bil profesor na goriški realki, ob pisateljstvu se je ukvarjal s prirodozlovjem; zbiral je tudi gradivo za slovar slovenskega jezika.

Vrsta pomembnih znanstvenikov je izšla tudi iz goriškega slovenskega dijaštva. Nekateri so bili že omenjeni, ob njih pa lahko opozorimo na pisatelje in pesnike Simona Gregorčiča, Josipa Pagliaruzziuja Krilana, Ivana Preglja, Alojza Gradnika, Damirja Feigla, Franceta Bevka, Damila Lokarja, filologa in univerzitetnega profesorja Karla Štreklja, literarne zgodovinarje Avgusta Žigona, Avgusta Pirjevca in Janka Bratino, gospodarstvenika Milka Brezigarja, zgodovinarja Milka Kosa, filozofa Klementa Juga in Franja Čibeja, leksikografa Josipa Nemca, slovničarja Antona Kacina, gradbenika Mihaela Štruklja, fizika Julija Nardina in urologa Riharda Juga. Dopolnimo seznam še z mlajšimi, rojenimi na začetku dvajsetega stoletja. Pred prvo svetovno vojno so v Gorici živeli tudi nekateri Negoričani, ki pa so tudi delovali znanstveno in strokovno. Med njimi so bili zdravnik in publicist Anton Brecelj, psihiater Fran Göstl in pravnik Vladimir Knaflič. Na Goriškem so se rodili nekateri ugledni slovenski znanstveniki in univerzitetni profesorji, kot npr. umetnostni zgodovinar Vojeslav Mole (Kanal ob Soči) in literarna zgodovinarja Anton Ocvirk (Žaga pri Bovcu) in Viktor Smolej (Prvačina).

Posebno poglavje goriškega šolstva sta zagotovo mesto in vloga slovenščine kot učnega jezika in kot učnega predmeta. Prav v letošnjem letu mineva sto let, odkar je bila v Gorici ustanovljena slovenska gimnazija, prva državna gimnazija s slovenskim učnim jezikom.

PO PRVI SVETOVNI VOJNI

Po koncu prve svetovne vojne je Goriško in ostale dele Primorske zasedla italijanska vojska. Univerzitetno vprašanje je stopilo v novo obdobje, prav tako tudi problem osnovnega, srednjega in strokovnega šolstva. Italijanski strani se ni bilo treba več bojevati za ustanovitev italijanske univerze. Osnova za bodočo univerzo je bila višja trgovska šola Revoltella, ki je leta 1924 postala ekonomska fakulteta. Leta 1938 se ji je pridružila pravna in z novimi fakultetami je univerza v Trstu postopoma zrasla v podobo, ki jo ima danes. Pri tem je treba omeniti tudi njen lektorat za slovenski jezik, nastal po drugi svetovni vojni.

Ko je bilo konec julija 1919 z zakonom ustanovljeno vseučilišče Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani, je bilo pred Slovenci v krajih, ki jih je zasedla italijanska vojska, še petnajst mesecev čakanja, da bodo o njihovi državni usodi odločila mednarodna pogajanja. Nekdanji dijaki goriške gimnazije pa tudi študentje, ki so že obiskovali univerze zunaj slovenskih dežel, so se vpisovali na ljubljansko univerzo. Njeni profesorji so postali tudi nekdanji učitelji na goriških srednjih šolah, med prvimi kot profesor pedagogike Karel Ozvald, kasneje Anton Sovre. Profesorji ljubljanske univerze so postali tudi dijaki goriške gimnazije, kot so bili Milko Kos, kasneje tudi rektor ljubljanske univerze, fizik Julij Nardin; Bogumil Vošnjak pa je bil že od leta 1912 docent univerze v Zagrebu.

Prvi doktorat ljubljanske univerze je skoraj natanko na njeno prvo obletnico pridobila kemičarka Anka Mayer iz Lož pri Vipavi. Leto dni za njo je kot tretji doktor nove slovenske univerze z disertacijo o bistvu narodne pesmi postal Goričan Alojzij Res. Prav Res je skupaj z Ladislavom Anžlovarjem avtor brošure (*Visokošolski študij v Italiji*, Trst 1921), ki je slovenskim visokošolcem leta 1921 razlagala italijanski univerzitetni študij, saj da se morajo kot novi italijanski državljani »odločiti čimprej in predvsem tudi za študij v Italiji«. Avtorja sta se v uvodu kritično lotila germanizatorskega vpliva nemških univerz, a z nekim dvomljivim upanjem, da bodo italijanske univerze drugačne.

Tu stopamo v nekoliko neraziskano področje, saj na tem mestu ni mogoče sporočiti potrebnih osnovnih podatkov o šolanju Slovencev na italijanskih univerzah med obema vojnama.

Seveda so slovenski Goričani in drugi Primorci obiskovali tudi univerze v takratni jugoslovanski državi in drugod po Evropi. Prav tako so rojaki s Primorske postali univerzitetni učitelji na jugoslovanskih visokih šolah (na primer France Mesesnel v Skopju) ali pa drugod (na primer Vojeslav Mole v Krakovu).

Raziskovalno delo Slovencev v Gorici je spremenila prva svetovna vojna, ki je zlasti spremenila slovensko intelektualno podobo Gorice. Med vojnama so znanstveno delovali v Gorici le redki Slovenci. V italijanskih znanstvenih revijah je izšlo več zgodovinskih razprav upokojenega notarja Miroslava Premroua. Najobsežnejše znanstveno delo dvajsetih let je bil izid Resovega *Dantejevega zbornika* v italijanskem jeziku leta 1923 v Gorici, potem ko je v Ljubljani leta 1921 izšla slovenska verzija. Gotovo pa sta izjemno delo opravila Anton Kacin kot pisec slovenskih slovničnih učbenikov v italijanščini in Josip Nemec, ki je bil avtor ali soavtor veliko slovarskih del, zlasti italijansko-nemškega slovarja in slovenskih slovnice za Italijane.

PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Prva poveljna desetletja na Goriškem ni bilo izrazitih pobude za ustanavljanje nove univerze. V tem razdobju se, podobno kot po prvi svetovni vojni, spčetka med Slovenci še vedno ločuje delo strokovnih delavcev v matični domovini in v zamejstvu.

V Gorici na italijanski strani državne meje se je najprej umestila tržaška univerza, ko je leta 1986 postavila svoj goriški Polo universitario z mednarodnimi in diplomatskimi študijskimi smermi.

V drugi polovici šestdesetih let, novembra 1967, so v Vidmu ustanovili poseben univerzitetni konzorcij, ki je bil zrcalo neuresničenih želja, da bi se tudi glavno mesto Furlanije vključilo v univerzitetno mrežo. Videm je dobil lastno univerzo z zakonom leta 1977, ta univerza je svoj goriški sedež dobila leta 1993.

Gorica pa ima nekaj raziskovalnih jeder, ki delujejo v okviru obeh univerz ali pa zunaj njiju. Veliko goriških rojakov italijanskega rodu je delovalo ali pa še deluje na raziskovalnem področju in na raznih italijanskih univerzah, npr. fizik in Nobelov nagrajenec Carlo Rubbia, muzikolog Quirino Principe, zgodovinar Vittorio Peri, umetnostni zgodovinar in dopisni član SAZU Sergio Tavano in drugi.

Tudi slovenski Goričani se uveljavljajo kot znanstveniki. Vključeni so v raziskovalno dejavnost ustanov večinskega naroda in slovenske skupnosti v Italiji, med njimi so tudi univerzitetni učitelji. V Gorici izhajajo tudi znanstvena dela v slovenskem jeziku, pri tem je imela še donedavna pomemben delež goriška podružnica Slovenskega raziskovalnega inštituta iz Trsta.

MARIJAN DOVIĆ

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU

marijan.dovic@zrc-sazu.si

Kulturni nacionalizem, literatura in *Enciklopedija romantičnega nacionalizma v Evropi*

V prispevku so očrtana metodološka izhodišča nekaterih sodobnih primerjalnih raziskav evropskega nacionalizma in nacionalnih gibanj, v katerih pomembno vlogo igrajo literarni, jezikovni in kulturni dejavniki. V tem kontekstu je podrobneje predstavljena Enciklopedija romantičnega nacionalizma v Evropi, za katero so v pripravi tudi slovenska gesla.

Preučevanje zgodovine nacionalnih gibanj v zadnjih letih dobiva močan transnacionalni primerjalni poudarek, mnogi aktualni projekti pa hkrati prinašajo še osvežilen zasuk perspektive – od prevladujočih politično-socioloških razlag se usmerjajo k polju kulture, jezika in literature, ki je vse bolj prepoznano kot odločilni dejavnik pri nastajanju moderne »Evrope narodov«. Med take projekt sodi že *Zgodovina literarnih kultur Srednje Vzhodne Evrope*, ki je nastajala pod pokroviteljstvom Mednarodne zveze za primerjalno književnost (ICLA) in med letoma 2003 in 2010 izšla v štirih obsežnih zvezkih (prim. Cornis-Pope in Neubauer). V omenjeni zgodovini lahko zaznamo temeljito spremembo optike, ki jo zaznamujeta kritičen odnos do nacionalističnih redukcij tradicionalnega zgodovinopisja ter inoviran kontekstualni in prostorski okvir (prim. Dović 2008).

V teku pa so tudi že novi projekti, na primer ambiciozna *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe* (*Enciklopedija romantičnega nacionalizma v Evropi*; ER-NiE), krovni projekt omrežja SPIN (Study Platform of Interlocking Nationalisms). Deloma sorodna so tudi prizadevanja mreže National Movements and Intermediary Structures (Nacionalna gibanja in posredniške strukture v Evropi; NISE), ki je v

začetku leta 2013 začela objavljati revijo *Studies on National Movements*, ter projekt Cultural Saints of European Nation States (Kulturni svetniki evropskih nacionalnih držav; CSENS), ki preučuje kanonizacijo nacionalno reprezentativnih umetnikov in njihovo vlogo pri razvoju nacionalnih gibanj (prim. spletne strani SPIN, ERNiE, NISE in CSENS). V omenjenih pobudah je že v izhodišču vpeljan transnacionalni pristop, osredotočen na evropski prostor – nekako od današnje Islandije do Grčije oz. od Portugalske do baltiških držav in Finske –, časovni okvir pa je seveda obdobje razmaha narodnih gibanj in »preporodov« od zadnjih desetletij 18. stoletja naprej. Nekateri projekti, npr. ERNiE, celo izrecno merijo na »dolgo 19. stoletje«, čas od francoske revolucije do konca prve svetovne vojne, ko so se temeljito premešale karte narodov, narodnosti, nacionalnih gibanj in nacionalnih držav. Zamejitev na Evropo deluje v takšnem okviru bolj upravičeno, saj je bil kulturni nacionalizem pretežno evropski fenomen, ki je šele pozneje odmeval v drugih delih sveta (prim. Leerssen 2006b).

Od konca 18. do srede 20. stoletja so se povsod po Evropi kot epidemični val širila nacionalna gibanja, ki so praviloma fetišizirala jezik in literaturo. Že izraelski kulturni zgodovinar in semiotik Itamar Even-Zohar je opozoril, da je imela literatura ravno pri oblikovanju evropskih narodov konstitutivno vlogo. Polni razmah je vzorec doživel v času narodnih prerodov, ki so večinoma vključevali načrtno »kulturno planiranje« pod vodstvom majhne skupine intelektualcev, ki je proizvajala nepregleden korpus besedil za upravičenje obstoja dane nacije. Jezikovno poenotenje, utrjeno s kodificiranim knjižnim jezikom in (kakovostno) literaturo, naj bi bilo podlaga za duhovno in končno tudi politično integracijo narodov: ta model je bil prek mehanizmov interkulturnega transfera kopiran po vsej Evropi (prim. Even-Zohar 1996).

V zadnjih desetletjih so nastale številne izvrstne obravnave razvoja nacionalnih gibanj (prim. Gellner 1983, Hobsbawm 1990, Thiesse 2001 in Anderson 2006). V njih se bolj ali manj odraža naraščajoča zavest o pomenu kulturnih (še posebej jezikovnih in literarnih) praks. Kot opozarja češki zgodovinar Miroslav Hroch, je ta pomen še toliko večji pri malih oz. »nedržavnih« narodih, ki so se formirali v razmerah politične podrejenosti (prim. Hroch 2013). Povsem načrtno pa težišče raziskav na kulturno polje prenaša nizozemski literarni in kulturni zgodovinar Joep Leerssen, idejni oče platforme SPIN, ki vpelje koncept kulturnega nacionalizma in primerjalno raziskuje procese »kultiviranja kulture«. Kulturni nacionalizem se odraža v nizu heterogenih kazalnikov, ki segajo v zelo različna kulturna in družbena področja: od oživljanja tradicionalnih športov do jezikovnega purizma, od urejanja srednjeveških tekstov do gradnje historicističnih spomenikov. Pestro paleto kazalnikov kulturnega nacionalizma, ki jih je vedno treba opazovati v kontekstu institucionalne infrastrukture (*institutional infrastructure*) in družbenega ambience (*social ambience*), Leerssen razporedi v štiri skupine: A) jezik, B) diskurz/literatura, C) artefakti in D) prakse; vsaki izmed njih pa pripiše tri temeljne modalnosti »uporabe«, in sicer 1) ohranjanje in popisovanje, 2) kultiviranje in aktivizem ter 3) propagiranje in uveljavljanje v javni sferi (prim. Leerssen 2006a).

ENCIKLOPEDIJA ROMANTIČNEGA NACIONALIZMA V EVROPI

Omenjena klasifikacija ponuja ključ za razumevanje strukture *Enciklopedije romantičnega nacionalizma v Evropi*, ki trenutno še nastaja, njen izid (spletni in tiskani) pa je predviden za leto 2015. Enciklopedija zajema vse evropske etnije, ki jih je od konca 18. stoletja dalje zajel val kulturnega nacionalizma, zasnovana pa je v treh tematskih razdelkih, ki pokrivajo 1) trende, 2) združenja in ustanove ter 3) posameznike.

TRENDI

Prvi razdelek enciklopedije (Trends) je urejen na podlagi »nosilnih jezikov«, tj. tistih, ki so postali jedro gibanj kulturnega nacionalizma (vsaj načelno so upoštevani tudi manjši jeziki in jezikovno-združevalni poskusi, npr. ilirščina):

- *keltski* (bretonski, irski, škotski, valižanski);
- *germanski* (danski, nizozemski, angleški, ferski, flamski, frizijjski, nemški, islandski, norveški, švedski);
- *romanski* (katalonski, francoski, galicijski, italijanski, okcitanski, portugalski, romunski, španski);
- *slovanski* (bolgarski, hrvaški, češki, makedonski, poljski, ruski, srbski, slovaški, slovenski, lužiški, ukrajinski);
- *drugi* (albanski, baskovski, estonski, finski, grški, madžarski, latvijski, litovski, malteški).

Evidentiranih je 21 trendov; vsakega uvaja splošen pregled, ki mu sledijo kratka stvarna gesla (okvirno med 500 in 1500 besedami) za vsak nosilni jezik. Oglejmo si te trende nekoliko natančneje:

A: *Jezikovni interes* [Language interest]. Ukvarjanje z jezikom je ena izmed temeljnih potez vseh kulturnih nacionalizmov v Evropi; tudi med slovenske romantične izobražence je prispela prek odmevnih Herderjevih zamisli o jeziku in nacionalnem značaju.

B: *Besedilne izdaje* [Text editions]. Za nastajajoče literarne kulture je bil značilen interes za lastno besedilno preteklost, ki se je odražal v odkrivanju, evidentiranju in objavljanju starejših besedil. Potreba po dokazovanju »starodavnosti« jezikovnih praks je včasih vodila celo v ponaredke (prim. češki *Kraljedvorski rokopis*).

C: *Pisanje zgodovin* [History-writing]. Zgodovinopisje in literarno zgodovinopisje sta predstavljala ključni dejavnik izgradnje nacionalne samopodobe in krepitev nacionalne samozavesti.

D/E: *Pripovedna proza – historična in druga* [Narrative literature (historical and other)]. Kot najvišja oblika jezikovne prakse so literarni teksti imeli privilegirano vlogo, še posebej pisanje zgodovinskih romanov in dram ter nacionalnih epov.

F: *Domoljubna poezija* [Patriotic poetry and verse]. Poezija je bila še posebej primerna za zbujanje domoljubnih čustev in krepitev nacionalne zavesti (prim. priljubljenost verzov Koseskega).

G: *Kritiško pisanje* [Critical writing]. Tu so predmet obravnave vplivni poskusi narodnoaktivističnega kulturnega in političnega kritiškega pisanja ter manifesti za ustanovitev, oživitve ali prenovu nacionalne literature in kulture.

H: *Prevodi Biblije in literarne klasike* [Bible or world classics translations]. Med »nalogami« kulturnega nacionalizma je bilo tudi dokazovanje zmožnosti oz. (ena-ko)vrednosti domačih jezikov – z izvorno literaturo, pa tudi s prevajanjem zahtevnih besedil svetovne literature (Biblija, antični in renesančni klasiki).

I: *Antikvarianizem, arheologija* [Antiquarianism, archeology]. Značilen interes za preteklost je vodila želja po dokazovanju narodove starodavnosti oz. dolgotrajne prisotnosti na določenem ozemlju. Na ta način so zgodovinske lokacije in materialni ostanki pridobili posebno nacionalno simbolno vrednost.

J: *Navade in običaji* [Manners and customs]. Kulturni nacionalizem je kot posebno vrednoto odkrival ljudske navade, prakse, šege in vraževerja; njihovo preučevanje se je razmahnilo v obliki folklornih študij.

K: *Ustno slovstvo* [Oral literature]. V splošni okvir zanimanja za narodove »zaklade« sodi tudi evidentiranje in izdajanje ljudskega ustnega slovstva: epike, balad, pravljic ipd.

L: *Mitologija* [Mythology]. Čeprav so mitološke teme le redkokdaj nacionalno-specifične, so se marsikje pojavili poskusi rekonstrukcije »avtohtonih« poganskih verovanjskih sistemov na podlagi ustnega slovstva, legend in popularne kulture.

M: *Etnografija in etničnost* [Ethnography and ethnicity]. V tej kategoriji niso zajete vse etnografske teme, temveč je poudarek na za 19. stoletje značilnem zanimanju za narodovo fizično antropologijo, na primer obliko lobanj, rasni izvor ipd.

N: *Ljudska glasba* [Folk music]. Tu je predmet gesel razvoj zapisovanja, transkripcije in zvočnega snemanja ljudske glasbe, pa tudi zanimanje za ljudska glasbila.

O: *Nacionalna klasična glasba* [National-classical music]. Čeprav je glasbena govorica načeloma abstraktna, so bili za 19. stoletje značilni poskusi njene »nacionalizacije«. Gesla v tej kategoriji skušajo orisati težnje skladateljev, da svoji glasbi priredijo narodni značaj – tako na področju instrumentalne in orkestralne glasbe kot na prestižnem polju opere.

P: *Šport, kratkočasje* [Sports, pastimes]. Med trende kulturnega nacionalizma sodi tudi »prisvajanje« športa – bodisi kot nacionalistično reinvestiranje v obstoječe (npr. smučanje v nordijskih deželah ali španske bikoborbe) ali kot izumljanje novih nacionalnih športov (npr. pri Baskih ali na Irskem).

Q: *Arhitektura* [Architecture]. Tudi na področju arhitekture in notranje dekoracije je opazna težnja po oblikovanju raznolikih »nacionalnih« stilov: kaže se na primer v značilni arhitekturi nacionalnih domov, oper, gledališč ipd.

R: *Oblačila, oblikovanje* [Dress, design]. Še eden izmed trendov je privzemanje ljudskih oblačil kot znamenja nacionalnosti (s strani srednjih ali višjih slojev), pa tudi kanonizacija tradicionalnih oblikovanj drugih materialnih objektov.

S: *Komemoracije, festivali* [Commemorations, festivals]. Med posebnosti 19. stoletja sodijo tudi množični shodi, pogosto vezani na obletnice slavnih dogodkov ali osebnosti, ter veliki kulturni festivali (zborovska srečanja, katalonske *jocs florals* ipd.). Marsikje so ključno vlogo odigrale komemoracije kulturnih figur, posebej nacionalnih pesnikov.

T: *Vizualne umetnosti* [Visual arts]. Tudi v vizualne umetnosti so intenzivno prodirali nacionalni toni – zelo očitno npr. na področju slikarstva, ki se je ukvarjalo z nacionalno zgodovino.

U: *Izobraževalne pobude* [Educational initiatives]. V zadnji kategorij so zajeta prizadevanja za uveljavljanje poučevanja narodnega jezika, literature in zgodovine.

ZDRUŽENJA IN USTANOVE

Drugi razdelek enciklopedije (Associations and institutions) se ukvarja z družbeno organizacijo oz. ustanavljanjem in razvojem združenj in ustanov, ki so bile nosilke zgoraj opisanih trendov. Skupnosti tokrat niso razporejene na podlagi nosilnih jezikov oz. jezikovnih skupin, temveč na podlagi politične organiziranosti; to je razumljivo, saj je treba družbeno življenje razumeti v kontekstu javne sfere, katere parametri so bistveno določeni s politično ureditvijo. To je še posebej pomembno za t. i. nedržavne narode, kjer je proces kulturne in jezikovne integracije potekal v razmerah politične podrejenosti, pogosto vzdrževane s pomočjo cenzure in drugih represivnih mehanizmov. Zato gesla v tem razdelku sledijo sestavi političnih tvorb: zajete so Otomansko cesarstvo s Turčijo (Grčija, Bolgarija, Romunija, Srbija, Makedonija, Albanija), Rusko cesarstvo z Rusijo (Ukrajina, Litva, Latvija, Estonija, Finska), Poljska, Švedska, Norveška, Danska, Islandija, Nemčija, Habsburška monarhija z Avstrijo (Češka, Slovaška, Madžarska, Slovenija, Hrvaška), Nizozemska, [Frizija], Belgija, [Flamska], [Valonija], Luksemburg, Velika Britanija z Anglijo (Irska, [Škotska], [Wales]), Francija, [Bretanija], [Provansa], Italija, Španija, [Baskija], [Katalonija], [Galicija], Portugalska in Švica (v oglatih oklepajih so skupnosti, ki so sicer bile udeležene v valu kulturnega nacionalizma, a niso dosegle polne politične avtonomije). Vsako izmed dvanajstih kategorij v razdelku uvaja pregledni članek za celotno Evropo, sledijo pa članki za vsako posamezno skupnost. Kategorije so sledeče:

A *Separatistična in reformna združenja* [Separatist and reformist societies]

B *Športna in atletska združenja* [Sports/Athletics associations]

C *Zborovska združenja* [Choral societies]

D *Gledališka združenja* [Theatrical societies]

E *Literarna združenja, knjižni in bralni klubi* [Literary societies, reading clubs, book clubs]

F *Založbe in periodika* [Publishing ventures / periodicals]

G *Jezikoslovna združenja* [Language interest societies]

H *Zgodovinska združenja* [Historical societies]

I *Druga znanstvena in kulturna združenja* [Other scholarly or cultural societies]

J *Muzeji* [Museums]

K *Knjižnice in arhivi* [Libraries, archives]

L *Univerze* [Universities]

POSAMEZNIKI

Tretji razdelek enciklopedije (Individuals) je zasnovan kot neke vrste biografski leksikon osebnosti, ki so odigrale pomembno vlogo pri širjenju kulturnega nacionalizma v Evropi. Seveda se večina pomembnih imen iz posameznih kultur pojavlja že v različnih geslih iz prvih dveh razdelkov, tako da so tu posebej predstavljeni le tisti, ki so pomembno prispevali ne le k prebujanju domačih kultur, ampak so aktivno sodelovali tudi v nadnacionalnem omrežju izobražencev, ki je omogočilo tako

naglo širjenje vzorcev in modelov »kultiviranja kulture«. Za manjše skupnosti je predvidenih 10–20 posameznikov, za največje do 50. V končnem izboru slovenskih zastopnikov je po usklajevanju z uredništvom enciklopedije na koncu ostalo dvajset osebnosti (po abecedi): Janez Bleiweis, Matija Čop, Benjamin Ipavec, Rihard Jakopič, Urban Jarnik, Davorin Jenko, Josip Jurčič, Jernej Kopitar, Fran Levstik, Anton Tomaž Linhart, Fran Miklošič, Matija Murko, Jožef Plečnik, France Prešeren, Anton Martin Slomšek, Ivan Tavčar, Janez Trdina, Valentin Vodnik, Stanko Vraz in Žiga Zois.

SKLEP

Projektno delo na slovenski strani je že v zaključni fazi, saj so napisana praktično vsa gesla za posameznike in večji del gesel za trende in ustanove. Pri delu, ki ga je v prvi fazi usklajeval Marko Juvan, za njim pa sem koordinacijo prevzel avtor tega prispevka, sodeluje ekipa dvaindvajsetih specialistov z različnih inštitutov ZRC SAZU, pa tudi z drugih raziskovalnih ustanov oz. univerz (po abecedi): Kozma Ahačič, Nataša Cigoj Krstulović, Marjan Dolgan, Darko Dolinar, Marijan Dović, Jurij Fikfak, Stane Granda, Miran Hladnik, Andraž Jež, Marko Juvan, Marija Klobčar, Alenka Koron, Monika Kropelj, Matija Ogrin, Tomaž Pavlin, Urška Perenič, Marjeta Pisk, Marko Stabej, Marija Stanonik, Majda Stanovnik, Luka Vidmar in Andrej Vovko. Slovenskim avtorjem sodelovanje prinaša dragoceno mednarodno in interdisciplinarno izkušnjo, obenem pa ponuja priliko, da na procese, ki smo jih bili pogosto vajeni obravnavati kot neko domačijsko specifiko ali celo lokalni »sindrom«, pogledamo s širše, nadnacionalne perspektive. Od tod pa že preprosto dejstvo, da je nastajanje raznolikosti »Evrope narodov« potekalo prek identičnih strukturnih vzorcev, utegne spodbuditi težnjo po preseganju dediščine t. i. metodološkega nacionalizma, katerega usedline še vedno do določene mere zaznamujejo lokalne humanistične stroke.

LITERATURA

- ANDERSON, Benedict, 2006: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Second edition). London: Verso.
- CORNIS-POPE, Marcel in NEUBAUER, John (ur.), 2003–2010: *History of the Literary Cultures of East-Central Europe. Junctions and Disjunctions in the 19th and 20th Centuries*. Vol. I–IV. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Cultural Saints of the European Nation States (CSENS)*: <<http://vefir.hi.is/culturalsaints/>>. Dostop 5. junija 2013.
- DOVIĆ, Marijan, 2008: Slovenska literarna kultura v okviru Vzhodne Srednje Evrope: post-nacionalna perspektiva. *Primerjalna književnost* 31/2. 159–169.
- EVEN-ZOHAR, Itamar, 1996: The Role of Literature in the Making of the Nations of Europe. *Applied Semiotics/Sémiotique appliquée* 1/1. 39–59.
- GELLNER, Ernest, 1983: *Nations and Nationalisms*. Oxford: Blackwell.
- HOBBSBAWM, Eric J., 1990: *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.

- HROCH, Miroslav, 2013: Writing National History for Small Nations. *Studies on National Movements* 1/1. <<http://snm.nise.eu/index.php/studies/article/view/14>>. Dostop 5. junija 2013.
- LEERSSEN, Joep, 2006a: Nationalism and The Cultivation of Culture. *Nations and Nationalism* 12/4. 559–578.
- –, 2006b: *National Thought in Europe. A Cultural History*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- National Movements & Intermediary Structures in Europe (NISE)*: <<http://nise.eu/>>. Dostop 5. junija 2013.
- SPIN – *Study Platform on Interlocking Nationalisms*: <<http://www.spinnet.eu/>>. Dostop 5. junija 2013.
- The Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe. (ERNiE)*: <<http://www.spinnet.eu/ernie>>. Dostop 5. junija 2013.
- THIESSE, Anne-Marie, 2001: *La création des identités nationales: Europe, XVIIIe–XXe siècle*. Pariz: Seuil.

ANA TOROŠ

Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici

ana.toros@ung.si

Prevodi Gradnikove poezije v romanske jezike v 21. stoletju

Prispevek osvetljuje ozadje prevajanja Gradnikove poezije v italijanski, furlanski, španski in portugalski jezik v zadnjem desetletju ter preučuje podobo o Gradniku v romanskem svetu, ki se izrisuje na podlagi objavljenih prevodov in spremljajočih zapisov o Gradnikovem življenju in delu.

Gradnikova poezija je bila skozi 20. stoletje prevedena v številne jezike, med njimi v dva romanska; najprej v italijanski jezik, kasneje še v francoščino. Pobudo za prevajanje Gradnikove poezije v tuje jezike so običajno podali Slovenci, ki so želeli promovirati slovensko kulturo v svetu. Tako je za predstavitev Gradnika v Franciji v prvi vrsti zaslužen Anton Slodnjak. Na njegovo pobudo je leta 1978 izšel obesežen in tematsko raznolik izbor njegove poezije *Alois Gradnik* v prevodu Viktorja Jesenika in Marca Alynna.¹

Gradnikova pot v italijanski prostor je bila v prvi polovici 20. stoletja nekoliko drugačna, saj so Gradnikovo poezijo prevajali v italijanščino povečini italijanski slavisti, ki so z objavami njegovih prevodov, skupaj s spremljajočimi opisi njegovega življenja in dela, utrjevali podobo o slovensko-italijanskem pesniku, ki je bila primerna takratni politiki kulturnega povezovanja (Jan 1995). V tem kontekstu so opozarjali na njegovo povezanost z italijanskim svetom po materini strani (njegova mati je bila Furlanka). Obenem so se naslonili na njegov sonet *Vprašanje*, v katerem lirski subjekt spregovori o svojem slovensko-italijanskem poreklu. Prav tako so izpostavili njegovo prevajanje iz italijanske književnosti, predvsem njegovo antologijo itali-

¹ Antologija *Alois Gradnik* je izšla v zbirki *Poètes actuels* pri založbi *Formes et langages* v Parizu (1978). Do izida Gradnikove zbirke so bili v njej povečini zastopani odmevnejši francoski pesniki ter dva slovenska, Matej Bor in Cene Vipotnik. Leta 1978 je v navedeni zbirki poleg Gradnikovega izšel izbor Župančičeve poezije in leta 1985 Kocbekova zbirka.

janske poezije *Italijanska lirika* (1940) ter opozorili na vpliv italijanske književnosti in italijanskega temperamenta na njegovo pesniško ustvarjanje (Calvi 1947; Salvini 1951; Urbani 1941).

Gradnikovo pot v italijanski prostor so torej usmerjali v prvi vrsti politični interesi. S spremenjeno politično situacijo v drugi polovici 20. stoletja je bila tako izoblikovana podoba o Gradniku, ki je poudarila zgolj njegove vezi z italijanskim svetom, vse manj aktualna. Še zadnje poskuse k obuditvi te Gradnikove medvojne italijanske podobe zasledimo konec šestdesetih let prejšnjega stoletja, vendar ne doživijo večjega odmeva (Urbani 1967). Generaciji italijanskih slavistov, ki so se med obema vojnama zanimali za Gradnika, ni sledila nova, povojna generacija, ki bi Gradnika predstavila v celovitejši podobi. Posledično so vlogo za promocijo Gradnika v Italiji začeli prevzemati Slovenci. Ti so sodelovali že pri Gradnikovem izboru v italijanščini iz leta 1984 (ponatis 2001), čeprav je glavno in obenem uredniško vlogo vendarle imel italijanski univerzitetni profesor Hans Kitzmüller.

Poleg na kratko opisane Gradnikove poti v romanski svet skozi 20. stoletje lahko ravno v zadnjem obdobju sledimo številnim prizadevanjem za Gradnikov vstop v romanski kulturni prostor, ki jih v bolj oddaljenih državah generirajo lektorji slovenščine. Leta 2005 je izšla knjižica Gradnikove poezije v furlanščini, čez štiri leta smo dobili prvo zbirko Gradnikove poezije v španščini. V letošnjem juliju (2013) bo izšla portugalska antologija slovenske poezije, v okviru katere bo Gradnikova beseda prvič zazvenela v portugalsščini, ravno v tem času bo v Italiji izšel obsežen in tematsko urejen izbor Gradnikove lirike v italijanščini.

Pobudo za italijansko zbirko z naslovom *Eros – Thanatos* je dala dolgoletna preučevalka Gradnikovega pesniškega opusa Fedora Ferluga - Petronio, sicer univerzitetna profesorica, doma na Tržaškem, ki je obenem pripravila tematski izbor Gradnikovih pesmi in jih prevedla. Zbirka je izjemnega pomena, saj je to najobsežnejša antologija Gradnikove poezije v italijanščini, pa tudi v romanskih jezikih nasploh. V njej je namreč zbranih skoraj šestdeset pesmi, v predhodnem italijanskem izboru *Poesie* jih je bilo denimo petnajst. Večje število pesmi ponuja obenem možnost celovitejše predstavitve Gradnikovega tematsko zelo raznolikega opusa. Novi izbor je predstavljen v petih tematskih sklopih in med drugim bralca v večji meri seznani z Gradnikovo razvejano rodbinsko, meditativno in ljubezensko liriko. Posebej gre opozoriti na cikel *Pisma*, ki do sedaj v italijanščini ni bil deležen zadostne pozornosti. Kot njeni predhodniki se prevajalka ni odločila za prevajanje pesmi iz zbirke *Pesmi o Maji*, najbrž zaradi njene slabše kakovosti. Težišče prevedenih pesmi je na Gradnikovih prvih dveh pesniških zbirkah, *Padajoče zvezde* (1916) in *Pot bolesti* (1922). Izbor je dvojezičen, torej je ob italijanskem prevodu objavljen še slovenski izvirnik, tako kot v zbirki *Poesie*, vendar so prevodi na formalni plati bolj dodelani, saj v večji meri sledijo izvirniku na ravni metrike. Če upoštevamo še spremno študijo o Gradniku, je torej Fedora Ferluga - Petronio ponudila italijanskim bralcem možnost za poglobljen uvid v Gradnikov pesniški svet. Kljub vsemu ne gre prezreti, da je izbor izšel pri Založništvu tržaškega tiska in da je izdajo finančno podprla Javno agencija za knjigo RS, da je torej podpora za izid zbirke na slovenski strani. Sodelovanje Slovencev pri promociji Gradnikove poezije v Italiji, ki se je začelo v osemde-

setih letih prejšnjega stoletja, se je torej v zadnjih desetletjih le še okrepilo, tako da imajo danes glavno vlogo pri prevajanju Gradnikove poezije v italijanščino Slovenci, večinoma živeči v Furlaniji - Julijski krajini.

Ravno tako je iz slovenske skupnosti v Argentini, natančneje iz Buenos Airesa, prišla pobuda za prevajanje Gradnikove poezije v španščino. Leta 2009 je pri založbi Gog y Magoy izšel španski prevod Gradnikove prve pesniške zbirke *Padajoče zvezde* (1916). Pesmi v zbirki je v sodelovanju z Mojco Jesenovec, lektorico slovenščine v Argentini, prevedla argentinska književnica in prevajalka Julija Sarachu, sicer tudi urednica navedene zbirke, ki se je slovenščino naučila prek svojih slovenskih prednikov. Za prevod Gradnikove poezije se je odločila, ker je pesnik predmet njenih osebnih zanimanj in študijskih raziskav (Pišek 2011). Zanimivo je, da se je odločila za prevod zbirke v celoti in ne izbora iz njegovega celotnega pesniškega opus, kot je bilo do sedaj v navadi pri izborih Gradnikove lirike v tujini. Kot je sama zapisala v kratki spremni besedi (Sarachu 2009: 11–14), je zbirki spremenila naslov, in sicer ga je zamenjala z naslovom ene izmed pesmi v zbirki (*Goličava/La tierra desolada*). Prav tako je na začetek postavila štiri pesmi (*Spomini, Jesensko solnce, Doma, Veliki teden*), ki so v izvirniku postavljene bolj v sredinski del, s čimer je želela bralcem olajšati vstop v Gradnikovo poezijo. Slednjo uvodoma na kratko predstavi, in sicer izpostavi Gradnikov notranji žar, tako intimne, ljubezenske strasti, kot socialnega in narodnega protesta. Uvodoma omeni še Gradnikovo prevajalsko delo iz številnih književnosti in argentinskemu bralcu pojasni, kje se nahaja Gradnikova rodna Goriška. Poudarek pri prevajanju je bil na vsebini, manj na formalnem delu pesmi, ki sicer v prevodu ohranjajo verzno in kitično urejenost izvirnika, vendar mu ne sledijo na ravni metrike in rime.

Ob izidu Gradnikove poezije v Argentini gre še omeniti, da je imel Gradnik v Buenos Airesu bratranca po materini strani z imenom Eduardo Dughera, ki je bil tudi sam književnik (Boršnik 1954: 8). Gradnik si je z njim dopisoval, del njune korespondence je shranjene v NUK-u. Morebiti se je Gradnik preko te sorodstvene vezi naučil španskega jezika in kasneje izdal antologijo sodobne španske poezije (1943). Literarna dela tega argentinskega sorodnika je poznal, med drugim je njegova sestrična Marija Samer iz Trsta, s katero si je redno dopisoval, prevajala dela obeh bratrancev, torej Gradnika in Eduarda Dughere (Gradnik 2008: 598).

Gradnikovo furlansko poreklo po materini strani je na drugi strani v zadnjem obdobju spodbudilo zanimanje za Gradnika med Furlani. Tako prihajajo ravno iz furlanskih krogov pobude za predstavitev Gradnikovega življenja in njegovega literarnega opusa v furlanskem prostoru. Ti se v prikazu Gradnika ne opirajo le na golo dejstvo o Gradnikovih sorodstvenih vezeh s Furlani, ampak tudi na njegovo večkrat izpričano navezanost na furlanske sorodnike (Boršnik 1954: 8) ter na njegovo prevajanje iz sodobne furlanske poezije.² Prvi pomembnejši korak v spoznavanju Gradnika med Furlani je bil narejen leta 1998 ob izidu knjige *Fluride di puisie su la mont Quarine (Florilegio di poesia sul monte Quarin)*, ki jo je uredil Eraldo Sgubin. Ta je v knjigi povzel Gradnikove spomine na furlanske sorodnike (Sgubin 1998: 26), zapisa-

2 Gradnik je prevedel in objavil pesmi treh furlanskih pesnikov, svojih sodobnikov: Novele Cjantarute, Lelo Cjanton, Dino Virgili (Toroš 2008: 686, 704).

ne v delu *Ricordi d'infanzia*. V njem se Gradnik spominja radosti, ki jo je občutil kot otrok, ko se je namenil k furlanskim sorodnikom, kjer se je lahko do sitega najedel češenj, breskev, fig in grozdja. Prav tako se radosten spominja, kako je s starši odšel po nakupih in na sejem v Krmin. Obenem dodaja, da se je s svojimi furlanskimi sorodniki počutil povezanega že od ranega otroštva, saj ni imel nobenih sorodnikov po očetovi strani. Med njimi, še posebej s sestričnami in bratranci, se je zgodaj naučil furlanščine, kar mu je prišlo kasneje zelo prav, ko je bil v pripravnik na sodišču v Krminu (Gradnik 1957: 53–54).

Kmalu po izidu navedene knjige, leta 2005, je izšla knjižica enajstih Gradnikovih pesmi v furlanskem prevodu, ki jih je pripravil univerzitetni profesor Gorj Faggin. Prevajalec je delo opravil ob pomoči italijanskih prevodov Luigija Salvinija in Hansa Kitzmüllerja, saj ni bil popolnoma vešč slovenskega jezika (Faggin 2005: 7). Faggin torej Gradnikovega dela ni spoznaval prek izvirnikov in slovenskih študij, temveč je bil omejen z dostopno literaturo v italijanščini. Pregled pesmi, ki jih je Faggin izbral iz italijanskega izbora, pokaže, da je izbral pretežno ljubezenske pesmi, ni pa se odločil za pesmi z nacionalno tematiko, ki jih najdemo v zbirki *Poesie*. Verjetno je zaradi sorodnosti v življenju briškega in furlanskega kmeta vključil v zbirko pesem *Jeseni v Medani*. Nadaljni korak v prevajanju Gradnika v furlanščino je bil narejen leta 2007, v okviru mednarodnega simpozija o Alojzu Gradniku, ki je potekal na Univerzi v Vidmu. Ob tej priložnosti sta univerzitetni profesor Roberto Dapit in študent videmske univerze Massimiliano Verdini prevedla v furlanščino še trinajst Gradnikovih pesmi s pretežno ljubezensko tematiko. Roberto Dapit je obenem na navedenem simpoziju spregovoril o Gradnikovi povezanosti s furlanskim svetom (Dapit 2008: 102–113).

Kot zadnje gre še omeniti, da so bile pesmi Alojza Gradnika prevedene v portugalščino v okviru mednarodnega projekta, katerega cilj je med drugim izid antologije slovenskih pesnikov 20. stoletja v portugalskem prevodu.³ Antologija je tik pred izidom in v tem okviru bo Gradnik predstavljen s krajšim življenjepisom in s šestimi pesmimi *Eros – Tanatos*, *Moje življenje*, *Mors victrix*, *Pisma* (VI, VII), *Žariš in žgeš*, ki so vzete iz Gradnikovih prvih dveh zbirk *Padajoče zvezde* in *Pot bolesi*, prevladujoča tematika je ljubezenska. Pesmi je prevedla Mateja Rozman, lektorica slovenščine na Portugalskem, ki si želi, da bi v prihodnje v portugalščini izšla samostojna zbirka Gradnikove poezije. Pri izboru pesmi ji je pomagala Alojzija Zupan Sosič, pri prevajanju je sodelovala s pesnikom Casimirjem de Britom in z jezikoslovcem Américom Meiro. Prevodi sledijo izvirniku na ravni vsebine in pesniških podob, manj z vidika rime in metrike, kljub temu je bila prevajalska pozornost namenjena tudi ritmu in zvočnosti.

Gradnikova pot v romanske jezike potemtakem v 21. stoletju šele doživlja pravi razcvet. Seveda gre ob tem upoštevati, da prihajajo pobude za njegovo prevajanje predvsem s slovenske strani in da je število prevedenih pesmi glede na njegov obsežen pesniški

3 V letih 2008 in 2009 sta izšli antologiji trinajstih slovenskih in portugalskih živečih pesnikov, pobudo za njun nastanek sta dala Mateja Rozman in portugalski pisatelj Casimiro de Brito. Na pobudo EPK Guimarães sta bili obe antologiji nadgrajeni (leta 2012 sta antologiji postali skupen projekt EPK Guimarães in EPK Maribor). Antologija portugalske poezije 20. stoletja v slovenskem prevodu je izšla leta 2012. Trenutno je v zaključni fazi priprava antologije slovenske poezije 20. stoletja v portugalščini, za katero je zadolžena Mateja Rozman.

opus razmeroma majhno. Gradnik je trenutno celovito predstavljen v italijanščini, v drugih primerih lahko govorimo le o objavah informativnega značaja, ki pa so vendarle izjemno pomembne, saj širijo Gradnikovo besedo v romanskem svetu in dokazujejo, da je njegova pesniška govorica aktualna tudi za časovno in geografsko oddaljeno bralstvo.

VIRI

- GRADNIK, Alojz, 1978: *Alois Gradnik*. Ur. Anton Slodnjak. Prev. Viktor Jesenik. Pariz: *Formes et langages*.
- –, 1984: *Poesie*. Ur. Hans Kitzmüller. Prev. Hans Kitzmüller idr. Cormons: Braitain.
- –, 2001: Alojz Gradnik: *Poesie*. Ur. Hans Kitzmüller. Prev. Hans Kitzmüller idr. Brazzano: Braitain.
- –, 2005: *Poesiis*. Ur. in prev. Ğorĝ Faggin. Videm, Gorica, Pordenone: Clape culturâl Acuilee.
- –, 2009: *La tierra desolada*. Ur. in prev. Julia Sarachu. Buenos Aires: Gog y Magog.

LITERATURA

- BORŠNIK, Marja, 1954: *Pogovori s pesnikom Gradnikom*. Maribor: Zaloĝba Obzorja.
- CALVI, Bartolomeo, 1947: Aloisio Gradnik e la letteratura italiana. *Convivium* (Torino) 4–5. 451–465.
- DAPIT, Roberto, 2008: Gradnikova Brda in odnosi s furlanskim svetom. Fedora Ferluga - Petronio (ur.): *Alojz Gradnik, pesnik Goriških brd*. Trst: ZTT EST. 102–113.
- FAGGIN, Ğorĝ, 2005: Preambul. Alojz Gradnik: *Poesiis*. Ur. in prev. Ğorĝ Faggin. Videm, Gorica, Pordenone: Clape culturâl Acuilee. 5–7.
- GRADNIK, Alojz, 1957: Ricordi d'infanzia. *Sot la mont e sot la nape. XXXII Congresso della Filologica Friulana, 22. settembre 1957*. Cormons: Societa Filologica Friulana. 53–54.
- –, 2008: Pisma (Mariji Samer). Prev. Ana Toroš. Alojz Gradnik: *Zbrano delo Alojza Gradnika, peta knjiga*. Ur. Miran Hladnik. Maribor: Študentska zaloĝba Litera. 178–182.
- JAN, Zoltan, 1995: Zanimanje za slovensko knjiĝevnost v obdobju fašizma. *Primorska srečanja* 19/170–171. 422–428.
- PIŠEK, Mojca, 2011: Intervju: Julia Sarachu, argentinska knjiĝevnica in prevajalka: Slovenski pesniki na sloviti aveniji Corrientes. *Dnevnik* 30. december 2011. <<http://knjiga.dnevnik.si/sl/Profil/Intervju/793/Julia+Sarachu+argentinska+knji%C5%BEevnica+in+prevajalka%3A+Slovenski+pesniki+na+sloviti+aveniji+Corrientes>>. Dostop 1. junija 2013.
- SALVINI, Luigi (ur.), 1951: Alojz Gradnik. Luigi Salvini: *Sempreverde e rosmarino*. Rim: Carlo Colombo. 213–215.
- SARACHU, Julia, 2009: Le espada de tres filos. Alojz Gradnik: *La tierra desolada*. Ur. in prev. Julia Sarachu. Buenos Aires: Gog y Magog. 11–14.
- TOROŠ, Ana, 2008: Prevodi v periodiki. Alojz Gradnik: *Zbrano delo Alojza Gradnika, peta knjiga*. Ur. Miran Hladnik. Maribor: Študentska zaloĝba Litera. 685–698.
- URBANI, Umberto, 1935: Alojz Gradnik, un poeta dall'anima italo-slava. Umberto Urbani: *Scrittori jugoslavi*. Zara: Libreria internazionale E. de Schönfeld. 93–98.
- –, 1967: *Alojz Gradnik un poeta dall'anima italo-slava*. Modica: Gugnali.

TANJA BADALIČ

Raziskovalni center za humanistiko Univerze v Novi Gorici

tanja.badalic@gmail.com

Recepcija zahodnoslovanskih pisateljic na Slovenskem v 19. stoletju in do konca prve svetovne vojne

Prispevek predstavi recepcijo zahodnoslovanskih avtoric na Slovenskem v dolgem 19. stoletju, in sicer v časopisju, katalogih izposojevalnih knjižnic in zasebnih zbirk ter v repertoarju slovenskih gledališč. Recepcija teh avtoric in njihovih del izstopa predvsem zaradi velikega števila prevodov v slovenščino in večjega števila člankov ter nekrologov v časopisju.

Večina slovenskega ozemlja je v 19. stoletju in do konca prve svetovne vojne leta 1918 pripadala Habsburški monarhiji, kar se je odražalo na politični, družbeni, jezikovni in kulturni ravni. Slovenski izobraženci so dogajanju v svetu sledili predvsem prek časopisja in knjig, ki so prihajali iz nemško govorečega sveta. Tako so se tudi slovenski avtorji, kot ugotavlja Janko Kos v knjigi *Primerjalna zgodovina slovenske literature*, zgledovali največ po nemško govorečih avtorjih predvsem do revolucionarnega leta 1848, ko so se vplivi z različnih koncev Evrope začeli med seboj prepletati, kljub temu da je bil nemški vpliv še vedno zelo izrazit (Kos 2001: 118). Prav leto 1848 je pripomoglo k širjenju informacij iz različnih evropskih dežel, med katerimi so bile tudi informacije o tujih avtoricah in njihovih delih. Na slovenske avtorje naj bi sicer vplivali predvsem predstavniki moškega spola, saj Kos navaja samo sedem avtoric, ki so najverjetneje služile kot navdih našim avtorjem in avtoricam.¹ Med njimi ni nobene zahodnoslovanske avtorice kljub njihovim zelo pogostim omembam v časopisju tistega časa na Slovenskem in prisotnosti njihovih del v katalogih izposojevalnih knjižnic, kar nedvomno dokazuje, da so bile te avtorice poznane v

¹ Ida Hahn-Hahn, George Sand, Germaine de Staël, Simone de Beauvoir, Virginia Woolf, Ana Ahmatova in Marina Ivanovna Cvetajeva.

našem prostoru. Ta prispevek se zato podrobneje posveča recepciji čeških, slovaških in poljskih avtoric ter njihovih del v slovenskem kulturnem prostoru, in sicer v časopisju, katalogih izposojevalnih knjižnic in zasebnih zbirk ter v repertoarju slovenskih gledališč.

V raziskavo so bili vključeni štirje katalogi izposojevalnih knjižnic² in dva kataloga zasebnih zbirk.³ V katalogih izposojevalnih knjižnic sem našla devet zahodnoslovanskih avtoric (Waleria Morzkowska, Božena Němcová, Eliza Orzeszkowa, Ludmila Podjavorinská, Gabriela Preissová, Anna Řeháková, Karolína Světlá, Maria Konopnicka in Magdalena Rettigová) s 15 deli. Večina del je bila navedena v katalogu knjižnice Splošnega ženskega društva iz leta 1905. Dvanajst del je bilo v slovenskem prevodu, tri pa v nemškem. V repertoarju slovenskih gledališč iz 19. stoletja so navedene Božena Viková-Kunětická z igrama *Starinarica* in *Punčka*, Gabriela Preissová z igro *Žena sužnja* in Gabriela Zapolska z igro *Morala gospe Dulske*. Igre so bile uprizorjene v slovenščini med letoma 1904 in 1918, razen *Starinarice*, ki je bila uprizorjena konec 19. stoletja.

Recepcija v časopisju,⁴ ki zajema predvsem omembe, članke, krajša poročila in recenzije, je bila zelo številčna. V časopisju, ki je izhajalo na Slovenskem, je bilo omenjenih 46 zahodnoevropskih avtoric. Prva omemba je iz nemškega časopisa *Carinthia* iz leta 1849, kar verjetno ni naključje, saj je vedno močnejša narodna zavest pripomogla k dejstvu, da so se slovenski izobraženci vedno bolj obračali k slovanskim koreninam in posledično k slovanski kulturi in literaturi. Kljub temu je bila recepcija v časopisju v prvih desetletjih druge polovice 19. stoletja maloštevilna. Šele v osemdesetih in predvsem v devetdesetih letih se je znatno povečala, zahvaljujoč razmahu slovenskih časopisov, kot so *Slovan*, *Slovanski svet*, *Slovenec*, *Slovenski narod*, *Ljubljanski zvon* in *Dom in svet*. Ključnega pomena za recepcijo slovanskih pisateljic je bila tudi tržaška *Slovenka* – prvi slovenski ženski časopis, saj sta njeni urednici, Marica Nadlišek Bartol in kasneje Ivanka Anžič Klemenčič, želeli približati slovanske avtorje in avtorice slovenskim bralkam. V prvih desetletjih 20. stoletja je recepcija zahodnoslovanskih avtoric zmerno naraščala. V tem času je bila za njihovo recepcijo pomembna tudi priloga *Slovenska gospodinja* (1905–1914).

Največkrat omenjene zahodnoslovanske avtorice v časopisju so bile Gabriela Preissová (56),⁵ Božena Němcová (45), Maria Konopnicka (42), Eliza Orzeszkowa (38), Eliška Krásnohorská (33) in Karolína Světlá (29). Ostale avtorice so bile omenjene v precej manjšem merilu, zato jim tokrat ne bom posvetila pozornosti.

2 Katalogi izposojevalnih knjižnic Janeza Giontinija (1846, 1851, 1853, 1856, 1860, 1861, 1865), Hedwig von Radics (1898), Leopolda Paternollija (1833, 1834, 1854) in Splošnega ženskega društva (1905).

3 Zasebni zbirki Francesca Grisonija in Janka Kersnika iz 19. stoletja.

4 Raziskava časopisja je bila opravljena s pomočjo kartoteke tujih avtorjev v slovenskem periodičnem tisku od leta 1770 do 1970, ki se nahaja na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede na ZRC SAZU.

5 Število v oklepaju pomeni število najdenih omemb v časopisju.

Številne omembe Gabriele Preissove⁶ so predvsem povezane z njenim dvoletnim bivanjem v okolici Celovca na Koroškem, kjer se je zanimala za življenje koroških Slovencev, ki ga je tudi opisala v svojih *Korotanskih povestih*. Največ omemb češke pisateljice se je zvrstilo v devetdesetih letih 19. stoletja. To so predvsem objavljeni prevodi njenih povesti v časopisju in poročila o izidu njenih del v slovenskem prevodu. Nekatera poročila podajajo kratko vsebino povesti in poudarjajo, da so povzete po navadah koroških ljudi. Leta 1899, ob izidu povesti *Mladost*, časopis *Dom in svet* poroča, da je avtorica delo posvetila ljubljanskemu županu Ivanu Hribarju. Poleg podrobnejše vsebine dela članek opisuje še avtoričin talent in slikovitost, ki naj bi ju nekaterim slovenskim avtorjem primanjkovalo: »Pisateljica ima res lep talent, dobro pozna človeško srce, riše je prav živo, po nekod celo preveč. V povesti nahajaš isto slikovitost, katera je lastna našim severnim bratom, katere pa več ali manj živo pogrešamo pri nekaterih naših pisateljih.« (P. 1899: 160.) Nekateri omembe avtorico postavljajo skupaj z drugimi odličnimi češkimi avtoricami povesti, kot sta Němcová in Krásnohorská. Leta 1904 in 1905 časopisi poročajo predvsem o uprizoritvi njene drame *Žena sužnja* v Slovenskem narodnem gledališču. Kritič Adolf Rosiva je o igri zapisal: »Pisateljica nas ni prepričala, da bi morala Eva ravnati tako, kot je ravnala; a če se je junakinja podala enkrat na to pot, kakor nam jo riše Preissova, potem je logična posledica koraka, ki izvira le iz ljubezni, a vere ne vpoštevaj, edino le samoumor. Po naših mislih se morajo drame zakonolomstva zavreči. Pustimo take igre raje Francozom, ki imajo v tem že itak preveč praksel!« (1905: 58.) Slovenska gospodinja nameni pisateljici poseben članek, saj jo ima za »nam Slovincem najbližjo [češko] pisateljico« (1907: 30) zaradi omenjenih prevodov in uprizorjene drame. Izpostavljena sta tudi njen literarni talent in njeno zanimanje za sestanek slovenskega in češkega ženstva v Pragi. Leta 1918 *Slovenski narod* objavi članek ob izidu pisateljčine knjige *Zahrady* (Vrtovi), ki je bila posvečena Slovincu.⁷

Češka pisateljica Božena Němcová je bila prvič omenjena v nemškem časopisju leta 1849. To je tudi najstarejša omemba zahodnoslovanskih avtoric na Slovenskem. Slovenskim bralcem se je pisateljica vtisnila v spomin predvsem kot avtorica povesti *Babica*, ki opisuje življenje na kmetih. Verjetno je k njeni priljubljenosti prispeval zelo zgoden Cegnarjev prevod v slovenščino leta 1862 in njegov ponatis leta 1884.⁸ Veliko omemb v časopisju se namreč dotika omenjenega dela, kasneje pa tudi njenih *Českých pravljic*, ki jim *Učiteljski tovariš* in *Slovan* posvetita leta 1912 obsežnejše interpretacije. Ena izmed pravljic, *O treh zakletih psih*, naj bi v srednjem delu »močno spominjala« (Govekar 1912: 317) na *Martina Krpana*.⁹ V *Slovenki* je bila večkrat omenjena poleg drugih čeških avtoric (predvsem skupaj s Karolino Světlo) v *Albumu českých žen*. Leta 1899 pa so ji prav v tem *Albumu* posvetili obsežen članek,

6 Preissova je neposredno povezana tudi z Zofko Kveder, saj je ta obiskala njen literarni salon, kjer se je srečala tudi z drugimi avtoricami (Orožen 1978: 220–232).

7 Ivan Lah: Praško pismo. *Slovenski narod* 10, 1918. 1.

8 Mogoče ni naključje, da je leta 1883 Luiza Pesjak objavila v *Kresu* (št. 4, str. 199) pesem z naslovom *Babica*.

9 *Národní báchorky a pověsti (Česke pravljice)* so izšle leta 1845, Levstikov *Martin Krpan* pa 1858.

v katerem avtor poudari, da bi ji morale vse slovanske ženske slediti, predvsem kar zadeva ljubezen do domovine. Avtor jo označi tudi kot »ponos in diko naroda« (Zavadi 1899a: 245–254).

Poljska pesnica in pisateljica Maria Konopnicka je bila prvič omenjena v *Slovenki* leta 1898 ob izidu njenih povesti v poljščini. V letih 1902 in 1903 je devet slovenskih časopisov poročalo o njenem 25-letnem umetniškem jubileju. Med drugimi je treba izpostaviti deset strani dolg esej¹⁰ Ivana Prijatelja in članek¹¹ Antona Aškercu o avtorici, ki sta izšla v *Ljubljanskem zvonu*, ter članek v *Domu in svetu*. Ta navaja, da je Konopnicka pesnica, ki »stoji v prvih vrstah med velikimi sinovi poljskega naroda« in »izredna literarna prikazen« (1902: 765–766). V članku so podrobneje opisani tudi njena življenjska pot, vplivi poljskih avtorjev na njeno delo in predvsem njen pesniški razvoj. Med drugimi analizira tudi epsko pesem *Pan Balcer w Brazylii*, o kateri se bo kasneje večkrat razpravljalo v slovenskem časopisju. Ivan Prijatelj jo v svojem eseu opiše kot »sijajen talent« in »moderno žensko«. Prijatelj prav tako navaja avtorje, ki so jo navdihovali (Mickiewicz, Sienkiewicz). Posebna pozornost je namenjena njeni zbirki *Italija*, ki jo Prijatelj podrobno opiše tudi s pomočjo izbranih prevedenih pesmi. Anton Aškerc pa pesnico predstavi kot »veliki genij slovanske žene«. Minka Govekar je v *Slovenski gospodinji* prav tako objavila obsežnejši članek o Konopnicki,¹² kjer poleg že znanih podatkov omenja še njena dela v prozi in poudarja avtoričino podobnost z italijansko avtorico Ado Negri. Pomembnejši daljši članki o avtorici so bili objavljeni tudi ob njeni smrti leta 1910. Poleg nekrologov, kjer jo razglasijo za »socialno pesnico: glasnico bednih in zatiranih« (Mole 1910: 689), *Ljubljanski zvon* objavi na šestnajstih straneh analizo njenega zgoraj omenjenega dela *Pan Balcer w Brazylii*.¹³ Zelo obsežne objave o avtorici in analize njenih del kažejo, da je bila avtorica med Slovenci dobro poznana.

Poljska avtorica Eliza Orzeszkowa je bila v slovenskem časopisju omenjena predvsem zaradi povesti, ki so bile prevedene tudi v slovenščino, na primer *Stara Roman-ka*. Večkrat je bila omenjena tudi skupaj z zgoraj omenjeno poljsko avtorico Mario Konopnicko, saj je ob njuni smrti leta 1910 časopisje poročalo, da je Poljska »izgubila dve glavni predstavnici na slovstvenem polju« (1910: 47). *Slovan* je o njenem talentu zapisal, da »združuje v sebi moško energičen, skoraj hladen razum z globokim ženskim sočutjem« (Hajek 1902/03: 128). V tem časopisu je Minka Govekar objavila tudi članek o njenem književnem delovanju.¹⁴ Ob 40. obletnici njenega ustvarjanja je *Dom in svet* zapisal: »V svetovni književnosti ima Orzeszkowa s svojimi povestmi iz vaškoplemenitaškega življenja na socialni podlagi odlično mesto poleg angleške pisateljice George Eliot, kateri se more Orzeszkowa, kar misli zadene, najbolj primeriti.« (1906: 637.)

10 Ivan Prijatelj: Marya Konopnicka. *Ljubljanski zvon* 1, 1902. 34–44.

11 Anton Aškerc: Jubilej Marije Konopnicke. *Ljubljanski zvon* 12, 1902. 790–791.

12 Minka Govekar: Marya Konopnicka. *Slovenska gospodinja* 9, 1905. 69–71.

13 Stan Grabowski: Konopnicka in njen epos: Pan Balcer v Brazylii. *Ljubljanski zvon* 9, 10, 1910. 529–535, 584–592.

14 Minka Govekar: Eliza Orzeszkowa. *Slovan* 8, 1904. 252.

V zvezi s češko avtorico Eliško Krásnohorsko se največ omenjajo njene pesmi in pripovedke, ki so bile prevedene tudi v slovenščino. Leta 1898 je bila v *Slovenki* predstavljena kot »zvezda češkega slovstva« (Zavadil 1898: 20). V nadaljevanju članka je opisano njeno literarno delo in urejanje časopisa *Ženské Listy*. Ob njeni 70-letnici je *Ljubljanski zvon* objavil obsežen članek, ki trdi, da je njeno delo »povzdignilo češko ženstvo in z njim češki narod na stopinjo, ki budi občudovanje Evrope« (Lah 1918: 443).

Karolino Světlo so bralci najbolj spoznali zaradi njene prevedene povesti *Poljub*. Ob njeni smrti leta 1899 je bilo objavljenih več daljših nekrologov, ki so pisali o njenem življenju in delu. *Slovenka* ji je ob tej priložnosti posvetila kar deset strani dolg članek, kjer je poudarjeno, da je »mojstrsko« (Zavadil 1899b: 519) izvršila vprašanja, ki jih je načela že francoska pisateljica George Sand.

Pozna in maloštevilna recepcija zahodnoslovanskih avtoric v katalogih izposojevalnih knjižnic in pozna uprizoritev dramskih del v slovenskih gledališčih dokazuje, da se je tovrstna recepcija začela predvsem na začetku 20. stoletja, z redkimi izjemami v 19. stoletju. Recepcija v časopisju pa se je začela že po letu 1848 z razmahom v osemdesetih in devetdesetih letih, kar utemeljuje dejstvo, da se je slovenski narod začel zavestno ozirati, po več stoletjih germanske nadvlade, proti slovanskim koreninam. Poleg tega velja poudariti, da se recepcija slovanskih pomembno razlikuje od recepcije ostalih evropskih avtoric, saj so se dela zahodnoslovanskih avtoric pogosto prevajala v slovenski jezik, medtem ko so bila dela ostalih avtoric največkrat dostopna le v nemškem prevodu in so tako posredno, prek germanske kulture,¹⁵ prihajala v roke slovenskim bralcem. Recepcija zahodnoslovanske kulture izstopa tudi zaradi večjega števila obsežnih člankov in nekrologov, posvečenih avtoricam, ter poročil in recenzij njihovih del, kar dokazuje, da so bila dobro poznana in brana med Slovenci, posledično pa so lahko celo vplivala na literarno ustvarjanje naših avtorjev in avtoric.

VIRI

Eliza Orzeszkowa. *Dom in svet* 10, 1906. 637.

GOVEKAR, Fran, 1912: Češke pravljice. *Slovan* 10/10. 317.

HAJEK, Andrej, 1902/1903: Dvajset let poljske književnosti. *Slovan* 1/4. 128.

Iz ženskega sveta. *Slovenska gospodinja* 4, 1907. 30.

LAH, Ivan, 1918: Eliška Krasnohorska. *Ljubljanski zvon* 35/7. 443.

Marija z Wasilowskich Konopnicka. *Dom in svet* 12, 1902. 765–766.

Marija Konopnicka. *Dom in svet* 12, 1910. 47.

MOLE, Vojeslav, 1910: Marija Konopnicka. *Ljubljanski zvon* 30/11. 689–91.

P., 1899: Slovanska knjižnica. *Dom in svet* 12/5. 160.

Repertoar slovenskih gledališč 1867–1967. Ljubljana: Slovenski gledališki in filmski muzej, 1967.

¹⁵ Prevodi tistega časa velikokrat odstopajo od izvirnika zaradi različnih kulturnih, družbenih itd. vrednot.

ROSIVA, Adolf, 1905: Slovenska drama. *Dom in svet* 18/1. 58.

ZAVADIL, Antonin, 1898: Album čeških žen. *Slovenka* 1/10. 20.

– –, 1899a: Album čeških žen. *Slovenka* 3/11. 245–254.

– –, 1899b: Še nekaj črtic iz življenja Světle. *Slovenka* 3/22. 519.

LITERATURA

KOS, Janko, 2001: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

OROŽEN, Božena, 1978: Zofka Kvedrova v Pragi. *Dialogi* 4. 220–232.

PENKA STATEVA, ARTUR STEPANOV
 Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici
 penka.stateva@ung.si, arthur.stepanov@ung.si

Agreement Errors in Bulgarian Numeral Phrases: A Corpus Study¹

V prispevku obravnavava zanimivo zamenjavo vzorca ujemanja v bolgarskih števnih zvezah. Vzorec se zamenja pri preskriptivno pravih »števnih oblikah« samostalnikov moškega spola, ki preidejo v preprosto množinsko obliko. Pojav je mogoče opaziti v vsakodnevem govoru in pisanju, opazili pa so ga tudi bolgarski tradicionalni slovniciarji. Predlagava, da je pojav treba obravnavati tako, kot so obravnavane v preteklosti opažene napake v ujemanju v angleščini (npr. The editor of the books are ...) in v romanskih jezikih. Izvedena je bila korpusna študija napak pri ujemanju v bolgarščini, katere rezultati podpirajo skupino teoretičnih modelov jezikovne produkcije, v katerih med drugim drži, da je v jezikovni produkciji za ujemanje pomembna strukturna hierarhija.

1 BULGARIAN »COUNT FORM«

Bulgarian nominal expressions involve well-defined patterns of agreement. Within a singular nominal phrase, the definiteness marker, all modifying adjectives and the head noun carry number agreement.

- (1) červeni(te) dârveni prozorci
 red-pl (-the-pl) wooden-pl window-pl
 »red wooden windows«

¹ We are grateful to Svetla Koeva, Lev Nedorezov, and Sebastian Roth for valuable help and assistance. This work was supported by the Slovenian Research Agency (ARRS) project N6-0008 »Recursion and hierarchy as basic principles of human linguistic knowledge«.

Adding a numeral into the nominal expression triggers a special sort of plural marking on the noun signifying a countable quantity of objects in a set:

(2)	pet(te)	červeni	dârveni	prozoreca
	five (-the)	red-pl	wooden-pl	window-pl(count)
	»five red wooden windows«			

This special »count« form (henceforth CF) developed historically from the Old Church Slavonic dual form. The trajectory of its change lead to a split in meaning in the modern language successors: while Russian and Serbian/Croatian/Bosnian developed the Paucal form out of it (used to denote small set cardinality), Bulgarian generalized the counting property of the dual and made it a norm for denoting all countable sets whose cardinality is explicitly defined by a numeral. That form is limited to a subset of the masculine paradigm. Standardly, it is only used with inanimate or not-person related nouns (Pashov 1989).

2 PATTERN OF AGREEMENT ERRORS IN BULGARIAN

Although the term »error« has not been used to describe the current usage of CF, it has been occasionally noted that the regular plural morpheme is allowed in some contexts in which the numeral is separated »significantly« from the respective noun (cf. Pashov 1989:62). However, what counts as a significant distance has never been previously defined. It seems that even less complex nominal expressions containing numerals might involve agreement errors in normal everyday speech and writing, and this being the case, it becomes important to study the patterns of errors and their dependency on relevant triggers. Descriptively, (3) should present a contrast in acceptability.

(3)	a. pet	prozorec-a/*-i
	five	window-CF/ -pl(default)
	b. pet	dârveni prozoreca/*-i
	five	wooden-pl window-CF/ -pl(default)

These *-marked »mistakes« might be expected to appear in language production, albeit with a different frequency.

3 AGREEMENT ERRORS IN LANGUAGE PRODUCTION: PREVIOUS STUDIES

In order to place the Bulgarian phenomenon in a larger context, consider the rule of subject-verb agreement. A single subject requires a predicate marked for singular, and a plural subject requires a predicate marked for plural. Despite the simplicity of this rule, the following type of errors has been observed in both English speech and writing:

- (4) *The time for fun and games *are* over (from Bock and Miller 1991)

In (4), the predicate appears to agree not with the head of the subject phrase (*time*) as it should, but, rather, with the *closest* noun within the subject noun phrase. In modern English, this type of error has been observed by traditional grammarians such as Quirk et al. (1972) who introduced the »principle of proximity«, sometimes referred to as »attraction«, in order to explain its occurrence.

In the present day psycholinguistics, agreement/attraction errors have gained an increased attention among researchers working on sentence production (e.g. Bock and Miller 1991, Franck et al. 2002, Franck et al. 2006) as well as sentence comprehension (Wagers et al. 2009). It is commonly believed that this type of errors can shed light on the nature of cognitive mechanisms operating at the interface between the speaker's knowledge of language and the language production module.

4 A CORPUS STUDY OF AGREEMENT ERRORS IN BULGARIAN

Our interest in Bulgarian was twofold. First, while most studies on agreement errors up to date have concentrated on the type of agreement which we may term *symmetrical*, whereby two lexical items share a particular morphological feature, e.g. Number (cf. *John*_[3.sg] *come-s*_[3.sg]; *we*_[1.pl] *come*_[1.pl]), the agreement in Bulgarian NumPs is *asymmetrical*: there is an agreement *licensor*, viz. the numeral itself, which determines the particular inflectional ending on the head noun, or agreement *receptor*. Second, while most previous studies on agreement errors concentrated on agreement *among* syntactic constituents (e.g. among NP and VP), there are few studies that investigate agreement errors *within* a syntactic constituent. Bulgarian NumPs offer this opportunity.

We have conducted a corpus study of Bulgarian with the aim to determine the extent and distribution of agreement errors in numeral phrases, and seek potential psychologically valid factors that affect their pattern of distribution.

4.1 CORPUS

The monolingual Bulgarian National Corpus was established in 2009 as an initiative of the Bulgarian Academy of Sciences. The core of the BNC consists of over 240 000 text samples amounting to 1.2 billion tokens.

4.2 METHODOLOGY

We searched for NumPs including zero, one, two and three modifying adjectives. The head noun was masculine, either indefinite (no definite ending) or definite. The following sets of patterns were searched:

(5)	a. Num N _[+masc,-def]
b. Num Adj N _[+masc,-def]
c. Num Adj Adj N _[+masc,-def]
d. Num Adj Adj Adj N _[+masc,-def] | (6) | a. Num N _[+masc,+def]
b. Num Adj N _[+masc,+def]
c. Num Adj Adj N _[+masc,+def]
d. Num Adj Adj Adj N _[+masc,+def] |
|-----|--|-----|--|

For each pattern searched, the resulting list was split into two parts depending on whether the head noun was in A-form (CF) or in I-form (plural form). Each of the

A-form and I-form sublists was then manually coded for animacy/non-person category. We have excluded animate masculine nouns from the count, as we believe that only errors with inanimate nouns may provide us with a reliable clue with respect to the cognitive processes underlying agreement errors in Bulgarian NumPs.

We calculated the ratio of I-forms to the overall sum of A-forms and I-forms for inanimate nouns.

4.3 RESULTS

Several specific instances of a head noun were excluded from the count as there are reasons to consider them artifacts. Two such artifacts are *dni* »days« and *pâti* »times« which occur in the I-form most of the time (e.g. *pet dni* »five days«, *dva pâti* »two times«). These two nouns, when combined with numerals, function as morphologically unchangeable complex units not subject to a productive agreement process typical of the CF. Also removed from consideration were items with the numeral-related determiners *edin* »one« (and its featural variants).

The results are summarized in Table 1 (the numerical counts) and Figure 1 (ratio of errors).

Ending	Indefinite				Definite			
	Num+N	Num+A+N	Num+A+A+N	Num+A+A+A+N	Num+N	Num+A+N	Num+A+A+N	Num+A+A+A+N
A-forms	70338	2035	154	1	4496	625	44	5
I-forms	2369	596	138	2	321	350	95	6

Table 1. Number of A-forms and I-forms for NumPs headed by inanimate nouns

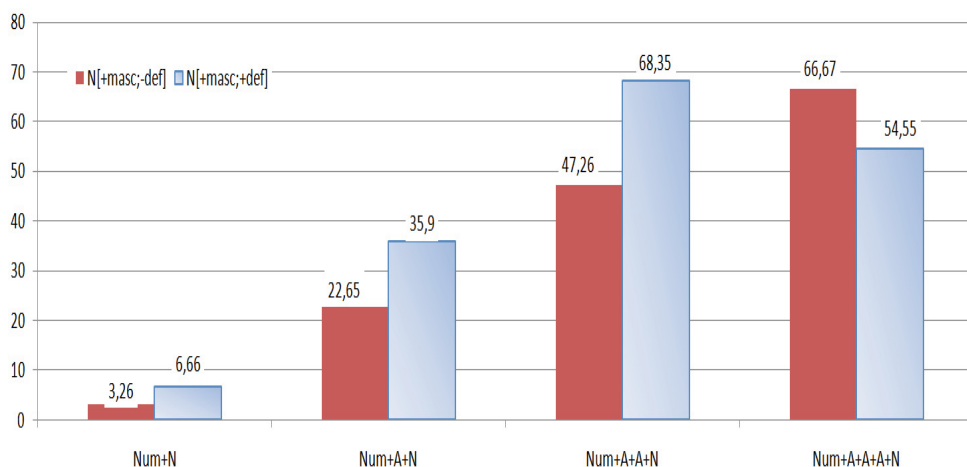

Fig.1. Agreement errors (in %) with indefinite (dark) and definite (light) numeral phrases

4.4 DISCUSSION

We found a robust linear correlation between the ratio of agreement errors and the number of adjectives separating the numeral and the head noun (Pearson's $r=0.9988$) in the indefinite NumPs, and a similar correlation in the definite NumPs (Pearson's $r=0.8520$).

Thus recursive addition of adjectives increases the complexity of the NumP and leads to production difficulties which reveal themselves in the form of agreement errors. Informally speaking, adding structural complexity »weakens« the strength of the dependency between the agreement licenser and the receptor.

The resulting picture also suggests that both the definite determiner and the intervening adjectives affect the ratio of agreement errors. In fact, a cumulative linear trend can be seen over both kinds of interveners (Pearson's $r=0.98$ for the cases with the number of adjectives 0-2, and $r=0.92$ for all cases).

However, a definite determiner and an adjective do not have an equal effect on the distance. If this were so, we would have expected an approximately equal ratio of errors regardless of the type of the intervenor: e.g. the errors in the definite Num+A+N pattern should be quantitatively comparable with those in the indefinite Num+A+A+N pattern.² Instead, addition of an adjective always has a greater effect than addition of a determiner.

5 POSSIBLE STRUCTURAL FACTOR(S) RESPONSIBLE FOR AGREEMENT ERRORS

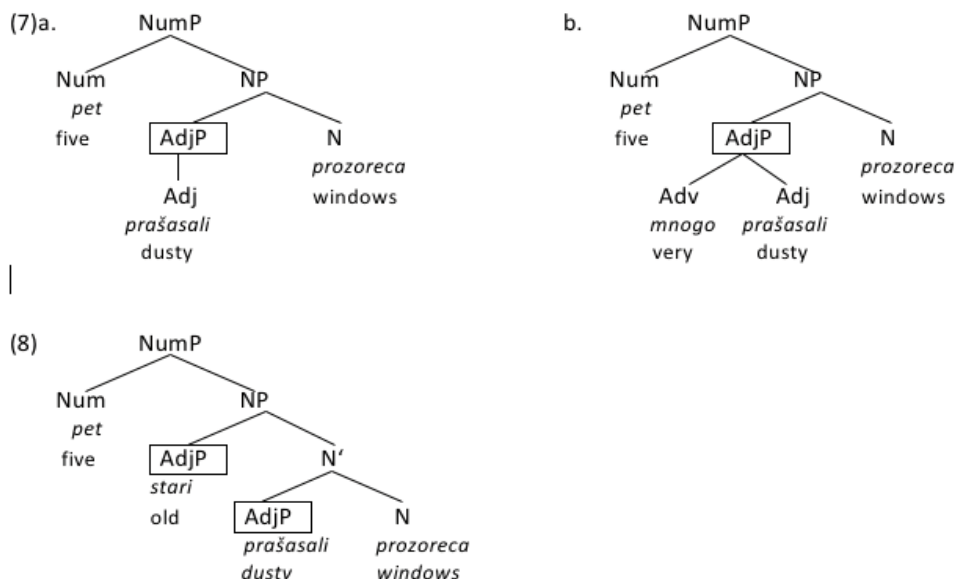
One factor that potentially plays a role in the observed linear trends for indefinite and definite NumPs has to do with the *distance* between the agreement licenser and receptor.

There are two proposals in the language production literature concerning the method for computing the distance: linear (in terms of number of intervening words) and structural (in terms of number of intervening nodes). As far as symmetric (e.g. subject-verb) agreement among different constituents is concerned, there is overwhelming evidence that the structural approach is correct (e.g. Vigliocco and Nicol 1998). This implies that *syntactic hierarchy*, rather than linear distance, is crucial in agreement computation. We wanted to see which of the two alternatives is better suited to the case of asymmetric agreement and within a single constituent, namely, NumP.

Adverbial modification of adjectives is a relevant testing case here, since it increases the linear distance without increasing the structural distance between the agreement licenser and agreement receptor (see (7)). If the linear approach is correct, then adding an adverb modifying an adjective should result in the ratio of agreement errors comparable to the case of *two* adjectives (8). If the structural approach is correct, then adding an adverb should result in a ratio of agreement errors comparable to the case of *one* adjective, since in both cases only one intervening syntactic node is involved (cf. the squared AdjP in (7a) and (7b)).

2 Linearly, the determiner in Bulgarian follows the numeral, and so should count as an intervenor.

We have performed an additional search for the pattern Num+Adv+A+N in the indefinite NumPs and compared it with the results of the previous search for the patterns Num+A+N and Num+A+A+N. The methodology and exclusion criteria used were similar to those employed in the first search (Section 4.2 and 4.3). The search yielded 46 A-forms and 17 I-forms. The results are shown in Figure 2.

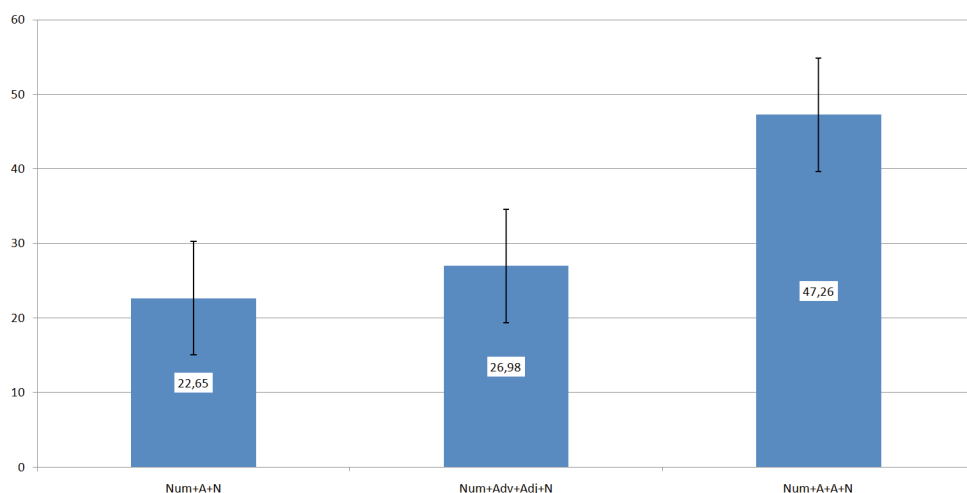

Fig.2. Influence of adverbial modification of the adjective on agreement errors (in %), compared with cases of one and two adjectives (first and third column, respectively). Error bars represent SEM.

We found that adding an adverb leads to a slight increase in the ratio of agreement errors compared to the case of one intervening adjective, but not significant enough as the case of two intervening adjectives. More specifically, the ratio of agreement errors in the adverbial pattern Num+Adv+Adj+N seems to pattern with the Num+A+N case ($t(\text{Stat})=0.81$, $t(\text{Crit two-tail})=2.578$, for $\alpha=0.01$ and $df=2692$, by Student's t -test), and not with the Num+A+A+N case ($t(\text{Stat})=2.94$, $t(\text{Crit two-tail})=2.59$, for $\alpha=0.01$ and $df=353$, by Student's t -test). This is consistent with the hypothesis that the distance between the agreement licenser and agreement receptor is measured in terms of intervening structural nodes, thus supporting the model of production based on syntactic hierarchy, rather than on linear order.

6 CONCLUSION

We addressed two aspects of agreement errors that have not been previously widely discussed in the corpus or psycholinguistic literature, namely, i) the »asymmetrical« pattern of agreement, and also ii) the agreement errors within a (complex) constituent, namely, NumP. Our results a) support a separate representational level of Grammatical Encoding in language production; b) show that adding phrasal complexity leads to an increasing production load; and c) underscore the role of syntactic hierarchy. These results warrant further research on Bulgarian, as well as other Slavic languages where similar phenomena in NumP are observed.

REFERENCES

- BOCK, Kathryn, and MILLER, Carol A., 1991: Broken Agreement. *Cognitive Psychology* 23. 45–93.
- BOCK, Kathryn, and CUTTING, J. C., 1992: Regulating Mental Energy. *Journal of Memory and Language* 31. 99–127.
- FRANCK, Julie, VIGLIOCCO, Gabriella, and NICOL, Janet, 2002: Subject-Verb Agreement Errors in French and English: The Role of Syntactic Hierarchy. *Language and Cognitive Processes* 17. 371–404.
- FRANCK, Julie, LASSI, Glenda, FRAUENFELDER, Ulrich H., and RIZZI, Luigi, 2006. Agreement and Movement: a Syntactic Analysis of Attraction. *Cognition* 101. 173–216.
- PASHOV, Petur, 1989. *Prakticheska bălgarska grammatika*. Sofia: Narodna prosveta.
- QUIRK, Randolph, GREENBAUM, Sidney, LEECH, Geoffrey, and SVARTVIK, Jan, 1972. *A Grammar of Contemporary English*. London: Seminar Press.
- VIGLIOCCO, Gabriella, and NICOL, Janet, 1998. Separating Hierarchical Relations and Word Order in Language Production. *Cognition* 68. B13–B29.
- WAGERS, Matthew W., LAU, Ellen F., and PHILLIPS, Colin, 2009. Attraction in Comprehension: Representations and Processes. *Journal of Memory and Language* 61. 206–237.

PETRA MIŠMAŠ

Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici

petra.mismas@gmail.com

O načelu razlikovanja in večkratnih k-vprašanjih v slovenščini¹

V prispevku so predstavljeni rezultati raziskave večkratnih k-vprašanj in njihove sprejemljivosti v slovenščini. Rezultati raziskave so pokazali, da v slovenščini velja t. i. načelo razlikovanja (Principle of Distinctness, Richards 2010). To pomeni, da govorci ocenjujejo vprašanja, v katerih imajo premaknjene k-zveze različne vrednosti slovničnih oznak (tj. sklon, spol), kot bolj sprejemljiva od tistih vprašanj, v katerih imajo k-zveze enake vrednosti oznak. Prispevek je napisan v okviru minimalističnega programa (Chomsky 1993), slovenski podatki pa se nanašajo na neknjižno slovenščino.

1 O NAČELU RAZLIKOVANJA

Podatki iz različnih jezikov kažejo, da v njih pogosto obstaja težnja, da se elementi v jeziku ne ponavljajo na kratki razdalji. Eden izmed poskusov formalizacije izogibanja ponavljanja, ki je nastal v okviru minimalističnega programa tvorbene slovnice, je t. i. načelo razlikovanja (Principle of Distinctness, Richards (2010)), ki deluje na točki izmeta (Spell-Out), ko pride do linearizacije skladenjske strukture.

Richards (2010) načelo razlikovanja osnuje na podlagi več domnev. Predviden je ciklični izmet, ki se zgodi ob zaključku vsake močne faze (Strong Phase) derivacije (tj. CP, prehodni vP, PP in KP).² Ob tem velja, da se rob faze (tj. jedro in določilo zveze)

1 Za pomoč pri raziskavi se zahvaljujem vsem, ki so sodelovali v eksperimentu, ter prof. dr. Francu Marušiču, doc. dr. Roku Žaucerju, prof. dr. Arturju Stepanovu in prof. dr. Andrewu Nevinsu.

2 V prispevku uporabljam mednarodna poimenovanja vozlišč ter slovničnih oznak. Hkrati privzemam, da ima slovenščina določilne zveze, tj. DP, pri čemer sledim L. Progovac (1998) in A. Pereltsvaig (2007).

linearizira skupaj z gradivom sledeče faze, zato se rob ne upošteva pri ugotavljanju razlikovanja znotraj ene faze derivacije. Richards hkrati predvideva, da skladenjska drevesa ne vsebujejo informacij o linearnem vrstnem redu gradiva (gl. Chomsky 2000), pač pa se linearizacija, ki jo ureja LCA (Kayne 1994), zgodi po izmetu, pred vstavljanjem informacij iz slovarja (linearizira se samo skupek oznak). Na podlagi teh osnov Richards oblikuje *načelo razlikovanja*, po katerem velja:

- (1) Razlikovanje: Če je oblikovana linearizacijska izjava $\langle \alpha, \alpha \rangle$, ta povzroči propad izgradnje.

Linearizacijska izjava (tj. vozlišči, ki sta v eni izmetni domeni (tj. faza), med katerima vlada asimetrično s-poveljevanje) je torej lahko interpretirana samo, ko so vozlišča, ki jih vključuje, med seboj različna. Dve vozlišči enakega tipa, ki sta v razmerju asimetričnega s-poveljevanja, ne moreta biti linearizirani v eni izmetni domeni.

Po Richardsu (2010) velja, da se jeziki razlikujejo po tem, katera vozlišča so istega tipa. V določenih jezikih, npr. angleščini, to pomeni, da imata vozlišči enako besednovrstno oznako (npr. $\langle PP, PP \rangle$, primer (2)). V drugih jezikih to pomeni, da imajo vozlišča enake vrednosti oznak (npr. za sklon, spol ...). Drugi način velja v jezikih, kot so japonščina, srbohrvaščina ter slovenščina.

- (2) *the gift [PP of John] [PP of a book] (Richards 2010: [11])
DET darilo od JohnACC od DET knjigaACC

V nadaljevanju bo predstavljen vpliv načela razlikovanja v slovenščini.

2 VPLIV NAČELA RAZLIKOVANJA NA VEČKRATNI K-PREMIK V SLOVENŠČINI

Slovenščina je jezik z večkratnim *k*-premikom (tj. večkratni vprašalni premik). V povedih, v katerih je več *k*-zvez, se torej vse vprašalnice premaknejo na začetek povedi:

- (3) Kdo koga objema? (Mirko objema Olgo.)

V prispevku je privzeto, da je v slovenščini vprašalni premik vedno motiviran s prisotnostjo [+fokus] oznake, končna lokacija skladenjskega premika pa so določila IP, tj. ujemalne zveze (prim. Golden 1997). To pomeni, da so vprašalne zveze (*k*-zveze, ki so besednovrstno DP-ji) znotraj ene močne faze derivacije (znotraj CP) in hkrati ne na robu te faze.

Če torej privzamemo, da v jezikih velja načelo razlikovanja, lahko pričakujemo, da bo to vplivalo na sprejemljivost večkratnih vprašanj v slovenščini – različna vrednost ene same oznake je lahko dovolj, da je vprašanje sprejemljivo. Spodaj opisani eksperiment je to pričakovanje potrdil.

2.1 O EKSPERIMENTU

Eksperiment je vključeval 36 primerov večkratnega *k*-premika v slovenščini (ter 9 primerov z večkratnim izpustom, ki jih tu puščam ob strani) ter 34 sprejemljivih in nesprejemljivih mašil. Primere je sodilo 15 govorcev, ki so sprejemljivost povedi ocenili z ocenami od 1 do 5. Pri tem je veljalo, da s 5 ocenijo povsem sprejemljive in z 1 povsem nesprejemljive primere. Primere so slišali na posnetku, vsi primeri pa so bili zapisani tudi na vprašalniku, na katerega so govorci zabeležili odgovore. V navodilih je bilo govorcem naročeno, naj poved ocenijo glede na svoj govor in naj ne razmišljajo o ustreznosti povedi v slovenskem knjižnem jeziku.

Rezultati so pokazali, da so razlike v sprejemljivosti majhne, a dovolj velike, da je mogoče opaziti trende, ki kažejo na vpliv načela razlikovanja. Oznake sprejemljivosti (*, ?) so primerom pripisane na podlagi kontrasta v sprejemljivosti primera (in ne na podlagi določene lestvice). Tovrstno označevanje je bilo izbrano, ker nas zanima kontrast v sprejemljivosti primerov s podobnimi skupki vrednosti oznak.

2.2 REZULTATI

V podatkih, ki jih navaja Richards (2010), se je izkazalo, da je slovnična oznaka, ki ima največji vpliv na razlikovanje DP-jev v srbsčini in hrvaščini, sklon. Podobno velja tudi v slovenščini. V splošnem lahko opazimo, da so primeri, v katerih imata premaknjena DP-ja različen sklon, bolj sprejemljivi od tistih z enakim sklonom.

Na primer: Povedi, v katerih sta dva DP-ja v dajalniku, so bile ocenjene s povprečnimi ocenami med 2,6 in 3,3, medtem ko so primeri z dajalnikom in roditeljskim prejelci oceno med 3,2 in 3,7:

- (4) ??[Kateri punči]DAT [kateri tetki]DAT ni zoprno pomagati?³
 (5) ? [Kateri punčki]DAT [katere starke]GEN ni zoprno narisati?

Primer (5) je prejel povprečno oceno 3,5 in je tako bolj sprejemljiv od primera (4), ki je dobil povprečno oceno 3. S stališča načela razlikovanja lahko to pojasnimo z dejstvom, da sklon razlikuje DP-je v slovenščini. Linearizacijska izjava v primeru (4) je tako <[DP, DAT, F] [DP, DAT, F]> in v (5) <[DP, DAT, F] [DP, GEN, F]>. Vpliv sklona torej pojasni razliko v sprejemljivosti primerov (4) in (5) – po načelu razlikovanja sta zvezi v primeru (5) različni, ker ima oznaka spol različni vrednosti, medtem ko se v primeru (4) zvezi ne razlikujeta, saj imata enaki vrednosti vseh oznak.

Treba je preveriti, ali imajo podoben vpliv tudi druge oznake. Da izključimo vpliv sklona na sprejemljivost, bodo uporabljeni primeri z enakim sklonom – tožilnikom. Primeri z dvojnimi tožilniki, v katerih sta oba DP-ja tudi neživa, so bili ocenjeni najslabše, in sicer s povprečno oceno 1,8:

- (6) *[Kateri računalnik]–AN [kateri teorem]–AN uči programer?
 (7) *[Kateri računalnik]–AN uči programer [kateri teorem]–AN?

3 V primerih je zapisana vrednost oznake, ki nas na tem mestu zanima. Vrednost vseh oznak je zapisana v linearizacijski izjavi.

Ker sta oba primera dobila primerljivo slabo oceno (1,8), lahko sklepamo, da sta nesprejemljiva zaradi razlogov zunaj načela razlikovanja, saj sta v primeru (7) DP-ja v različnih fazah derivacije (načelo razlikovanja velja med zvezami znotraj ene izmetne domene) – nesprejemljivosti primera (7) torej ne moremo pojasniti z načelom razlikovanja. Zdi se, da je krivec za nesprejemljivost glagol 'učiti'. Ko sta tako predmet, ki ga nekdo uči, in predmet, ki poimenuje, koga učimo, neživa, je poved slabše sprejemljiva.

Da je nesprejemljivost primerov (6) in (7) neodvisna od načela razlikovanja, potrjuje tudi dejstvo, da spreminjanje slovničnega števila ne vpliva na sprejemljivost primerov z dvojnimi neživimi tožilniki. Število v poskusu ni bilo testirano, zato se na tem mestu zanašam na sodbe manjšega števila govorcev.

(8) * [Kateri računalnik]_{SG} [katere teoreme]_{PL} uči programer?

(9) * [Kateri računalnik]_{SG} uči programer [katere teoreme]_{PL}?

Povedi z DP-ji, ki imajo različno slovnično število, so nesprejemljive. Če privzemamo, da je ena slovnična oznaka z različno vrednostjo dovolj, da je poved sprejemljiva s stališča načela razlikovanja, to pomeni, da sta primera (8) in (9) nesprejemljiva zaradi drugih razlogov (linearizacijska izjava za (8) je <[DP, ACC, –AN, SG] [DP, ACC, –AN, PL]>, medtem ko sta v (9) DP-ja v različnih fazah).

Živost ima močnejši vpliv od števila, saj je primer (10) bolj sprejemljiv od primerov (6) ter (8) – dobil je povprečno oceno 3,3. DP-ja se razlikujeta v vrednosti oznake za živost, linearizacijska izjava primera (10) pa se glasi <[DP, ACC, M, +AN] [DP, ACC, M, –AN]>. Znova pa ni povsem jasno, ali je razlog za višjo sprejemljivost to, da ima glagol 'učiti' živ in neživ predmet v tožilniku, ali načelo razlikovanja.

(10) ? [Katerega učenca]_{+AN} [kateri teorem]_{–AN} uči profesor?

S primeri (6)–(10) je testiran vpliv slovnične živosti, ki jo v slovenščini opazujemo na samostalnikih moškega spola v tožilniku, vendar na podlagi rezultatov ne moremo sklepati o vplivu slovnične živosti (pomenska živost ni bila testirana).

Slovnični spol je bil testiran s primeri, v katerih se pojavita DP-ja v dajalniku (zopet se izključi vpliv sklona). Vidimo lahko, da so primeri, v katerih imata samostalniški zvezi enak sklon in različen spol, bolj sprejemljivi od primerov z DP-ji, ki imajo enak sklon in spol.

(11) ?? [Kateremu fantu]_M je [kateremu dedku]_M zoprno pomagati?

(12) ? [Kateremu starčku]_M je [kateri teti]_F zoprno pomagati?

Primer, podoben (12), je dobil povprečno oceno 3, medtem ko je (11) dobil povprečno oceno 2,6. Če primerjamo linearizacijski izjavi, lahko vidimo, da je ta v (11) <[DP, DAT, M] [DP, DAT, M]> in <[DP, DAT, M] [DP, DAT, F]> v (12). Višjo spreje-

mljivost primera (12) lahko torej pojasnimo z načelom razlikovanja: v (12) je oznaka za spol dovolj, da se DP-ja med seboj razlikujeta, zato je primer bolj sprejemljiv od (11).

Na sprejemljivost primerov, ki imajo DP-je z enakim sklonom in spolom, vpliva tudi število, kar je razvidno že v (11) zgoraj (obe *k*-zvezi sta v ednini, primer pa so govorci ocenili kot slabo sprejemljiv). Vpliv števila ni bil testiran v okviru eksperimenta, a intuicije manjšega števila govorcev kažejo, da sta primera (13) in (14) bolj sprejemljiva od (11).

(13) ?[Kateremu fantu]_{SG} je [katerim dedkom]_{PL} zoprno pomagati?

(14) ?[Katerim fantom]_{PL} je [kateremu dedku]_{SG} zoprno pomagati?

V primeru (13) se linearizacijska izjava glasi <[DP, DAT, M, SG] [DP, DAT, M, PL]>, v primeru (14) pa <[DP, DAT, M, PL] [DP, DAT, M, SG]>. Ta primera sta sprejemljivejša od primera (11), kar kaže, da je različna vrednost oznake število dovolj, da se DP-ja med seboj razlikujeta. Sprejemljivost podatkov lahko torej ponovno pojasnimo z načelom razlikovanja.

Iz predstavljenih podatkov lahko sklenemo, da so primeri, v katerih se premaknjene *k*-zveze razlikujejo v vsaj eni oznaki, sprejemljivejši od primerov, v katerih imajo DP-ji oznake z enakimi vrednostmi. Hkrati lahko vidimo, da so primeri z različnim sklonom v splošnem najbolj sprejemljivi, kar kaže na to, da ima sklon največji vpliv na razlikovanje DP-jev (gl. Mišmaš 2013). Tovrsten vpliv oznak v večkratnih vprašanih pomeni, da je načelo razlikovanja pomembno za sprejemljivost večkratnih *k*-vprašanj v slovenščini. Ob tem velja opozoriti, da slovenščina v povezavi z vplivom načela razlikovanja na večkratni *k*-premik ni osamljen primer, saj Richards (2010) podobno pokaže tudi za srbsčino in hrvaščino.

2.3 O VPLIVU BLIŽINE DP-JEV

Da bi določili, ali je bližina ob linearizaciji (tj. ali so zveze v eni fazi) pomemben faktor za sprejemljivost večkratnih DP-jev v slovenščini, so bili testirani tudi primeri, v katerih se premakne ena sama vprašalna zveza. To je omogočalo dejstvo, da je v slovenščini *k*-premik neobvezen (gl. Golden 1997), kot je pokazano v (15) (prim. (3)).

(15) Kdo objema koga?

V skladu z Richardsom (2010) je izogibanje premiku eden izmed mehanizmov, s katerim se izognemo kršenju načela razlikovanja, kot je pokazano za hrvaščino:

(16) ??Kojem je čovjeku kojem dječaku pomoći?
 kateri.DAT AUX človek.DAT kateri.DAT fant.DAT pomagati.INF
 »Kateri človek naj kateremu fantu pomaga?« (Richards 2010: [107a])

(17) Kojem je čovjeku pomoći kojem dječaku?
 kateri.DAT AUX človek.DAT pomagati.INF kateri.DAT fant.DAT
 »Kateri človek naj pomaga kateremu fantu?« (Richards 2010: [107b])

Izogibanje premiku spodnje *k*-zveze razdeli DP-ja v različne faze derivacije. To pomeni, da se ne oblikuje linearizacijska izjava, načelo razlikovanja pa ni kršeno (gl. Richards 2010).

Mehanizem je bil ponovno testiran na slovenščini in, podobno kot v hrvaščini, velja, da so primeri, v katerih se premakneta DP-ja, ki imata povsem enake vrednosti oznak, ocenjeni slabše od tistih, v katerih se premakne samo en DP. V spodnjih primerih sta obe *k*-zvezi v dajalniku ženskega spola, vendar je primer (19) bistveno bolj sprejemljiv. To lahko pojasnimo z načelom razlikovanja, ki ni bilo kršeno, saj sta zvezi v različnih fazah.

(18) ??[Katero punco] [katero snov] uči Božo?

(19) ?[Katero punco] uči Božo [katero snov]?

To pomeni, da lahko puščanje vprašalne zveze na mestu izboljša sprejemljivost večkratnih vprašanj, v katerih imajo DP-ji nerazločljive oznake.

3 SKLEP

V prispevku je bilo pokazano, da je različno sprejemljivost večkratnih vprašanj mogoče pojasniti z načelom razlikovanja (Richards 2010). V skladu s tem lahko vidimo, da so primeri, v kateri imata *k*-zvezi skupek oznak z enakimi vrednostmi, manj sprejemljivi od tistih, v katerih se skupka razlikujeta. Ob tem je ključnega pomena bližina – kadar sta skupka enaka, je poved sprejemljiva, če nižje vprašalne zveze ne premaknemo na začetek povedi (*k*-zvezi sta v različnih fazah derivacije).

LITERATURA

- CHOMSKY, Noam, 1993: A Minimalist Program for Linguistic Theory. Kenneth L. Hale in Samuel Jay Keyser (ur.): *The view from Building 20: Essays in linguistics in honor of Sylvain Bromberger*. Cambridge, MA: MIT Press. 1–52.
- –, 2000: Minimalist Inquiries: The Framework. Roger Martin idr. (ur.): *Essays on Minimalist Syntax in Honor of Howard Lasnik*. Cambridge, MA: MIT Press. 89–155.
- GOLDEN, Marija, 1997: Multiple *Wh*-Questions in Slovene. Wayles Browne idr. (ur.): *Formal Approaches to Slavic Linguistics: The Cornell Meeting, 1995*. MI: Michigan Slavic Publications, Ann Arbor. 240–266.
- KAYNE, Richard, 1994: *The Antisymmetry of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
- MIŠMAŠ, Petra, 2013: The Influence of Grammatical Features on Linearization: Evidence from Slovenian. Steven Franks idr. (ur.): *Formal Approaches to Slavic Linguistics 21*. MI: Michigan Slavic Publications, Ann Arbor.
- –, 2013: Multiple *Wh*-Fronting in Slovenian. *Wiener Linguistische Gazette*. (V tisku.)
- PERELTSVAIG, Asya, 2007: On the Universality of DP: A View from Russian. *Studia Linguistica* 61(1): 59–94.
- PROGOVAC, Ljiljana, 1998: Determiner Phrase in a Language Without Determiners. *Journal of Linguistics* 34. 165–179.
- RICHARDS, Norvin, 2010: *Uttering Trees*. Cambridge, MA: MIT Press.

HELENA DOBROVOLJC

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici

helenadobrovoljc@zrc-sazu.si

Spremembe pravopisnih konceptov v elektronski dobi

V prispevku predstavljamo spreminjanje jezikoslovnih konceptov, ki jih je spodbudil razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologij, s posebnim poudarkom na pravopisnem priročniku. Konceptualne spremembe je v razmislekih o pravopisju in njegovi organizaciji mogoče opazovati na treh ravneh: (a) spremembe jezikoslovnih ideologij se dotikajo standardnega jezika na splošno in njegovega usmerjanja; (b) spremembe aplikativnih pristopov pri posodobitvi pravopisa kot priročnika na makrostrukturni in mikrostrukturni ravni; (c) spremembo tradicionalnih načinov prikaza normativnih dejstev.

SPREMEMBE IDEOLOŠKIH POGLEDOV NA STANDARDNI JEZIK

Začetna standardizacijska obdobja navadno zaznamuje potreba po definiranju idealne formalne podobe jezika in po oblikovanju standardizacijskih smernic oz. meril jezikovne pravilnosti,¹ s katerimi je mogoče ovrednotiti in hierarhizirati soobstajajoče izrazne oblike ali dvojnice. V tem obdobju je zavračanje jezikovne variantnosti, ki daje videz jezikovne heterogenosti, utemeljeno z dejstvom, da se je le z enotno podobo in nevariantno kodifikacijo mogoče bolj približati avtoritativni moči dominantnih jezikov (Jaffe 2000: 506). Tej miselnosti se je ob nastajanju evropskih držav v 19. stoletju pridružila tudi humboldtova ideja, po kateri naj bi bilo mogoče formirati nacionalne identitete skozi ideal čistih nacionalnih jezikov. Tudi v kasnejših obdobjih lahko opazujemo odklanjanje variantnosti,² ki ga v desetletjih po drugi

1 Gre za historična, etimološka in sistemska normativna načela, ki utemeljujejo kanonizirane izrazne načine in ki so postavljeni v opozicijo z jezikovno rabo.

2 Evidentiranje variantnosti Toporišič (1992: 92–93) vendarle zahteva kot odraz resničnega stanja v jeziku, torej v okviru jezikovnega opisa.

svetovni vojni jezikoslovci pogosto opravičujejo s pričakovanji jezikovnih uporabnikov, pri katerih naj bi bil avtoritativni predpis bolj priljubljen od liberalnega (Sebba 2007: 154). Kljub sočasnim jezikoslovnim spoznanjem, da je jezikovna heterogenost (*heteroglosija*, Bahtin 1952/53) naraven rezultat interakcije različnih družbenih, kulturnih, kognitivnih in bioloških dejavnikov in da gre za nenehno nasprotno si delovanje centripetalnih³ in centrifugalnih jezikovnih sil, je bilo slovenistično jezikoslovje prednostno usmerjeno v jezikovno kultiviranje. Ta usmeritev se je nadalje utrjevala ob prepričanju o jezikovni ogroženosti bodisi zaradi »sosedskih« bodisi zaradi »globalnih vdorov« (Mlinar 2012: 183) in ohranjala tudi v obdobju po oblikovanju nacionalne države (1991).

Spremenjena sociolingvistična situacija, družbena potrditev suverenosti slovenščine, vstop v evropsko skupnost enakopravnih držav so sovpadli z elektronsko revolucijo, ki je korenito spremenila najprej tradicionalne standardizacijske vloge, posledično pa vplivala tudi na to, da so v ospredje stopile druge jezikovne ideologije. Če so pred tem obdobjem osnovno merilo jezikovne pravilnosti predstavljala besedila kanoniziranih piscev oz. »zglednih« avtorjev, ki so svoja besedila objavljali v postopku »prisilnega večavtorstva«, je elektronska doba »proces objavljjanja individualizirala« (Krek 2012). Desetkratni porast števila javnih besedil in nepoklicnih piscev ter sprostitev meril za javno objavljjanje (Crystal 2012) sta tudi v normativistiki, vedi, ki se ukvarja s standardizacijo, povečala občutljivost za slogovno raznolikost. **Jezikovne heterogenosti** v dobi interneta ni mogoče zanikati; ta v večini jezikovnih okolij spreminja tudi tradicionalna standardizacijska vodila v smer večje jezikovne strpnosti in sprostitev jezikovne norme.

SPREMEMBE OBVESTILNOSTI NORMATIVNIH PRIROČNIKOV

Elektronska doba je pomembno vplivala na **odnos jezikoslovja do jezikovnega uporabnika**. Jezikovne tehnologije s korpusi ponujajo verodostojno gradivsko osnovo, z različnimi empirično preverljivimi postopki pa omogočajo detektiranje uporabnikovih jezikovnih zadreg in posledično analizo njihovih potreb. Na osnovi tako pridobljenih podatkov je mogoče zasnovati glede obvestilnosti uporabniku bolj prilagojene normativne priročnike, knjižne in spletne. Tovrstne podatke si je mogoče zagotoviti na več načinov:

- Programska orodja lahko v oblikoslovno označenih korpusih v okviru iste leme zaznajo oblikoslovne in pisne dvojnice, ki pričajo o **variantnosti v rabi**, kakršno izpričuje korpus (Dobrovoljc in Jakop 2011: 147–149).

Če bi iz čim bolj zanesljivo oblikoslovno označenega korpusa strojno izluščili podatke, kje uporabniki omahujejo pri zapisu in pregibanju samostalnika *vozel*, bi nam ta moral ponuditi seznam dvojnih oblik, iz katerih bi bilo mogoče ugotoviti:

3 Centripetalne sile jezika si predstavljamo kot državne in politične ustanove, ki vplivajo na jezik s svojo jezikovno politiko z namenom oblikovanja enotne jezikovne identitete, medtem ko so centrifugalne sile zaradi števila, geografskega ali ekonomskega položaja obrobni člani družbe, ki razvijajo jezikovno raznolikost.

4 Gre za poklicnega pisca besedil, ki objavlja v sodelovanju z urednikom, lektorjem, korektorjem ...

(a) da imamo v korpusu pogosto dvojni zapis samostalnika *vozel* zaradi zapisa soglasnika *l* oziroma sklopa *lj* (*vozel/vozelj*) in

(b) da se uporabniki sprašujejo o premeni po preglasu pri končnici *-om/-em* oz. obrazilu *-ov/-ev* (*reševanje čustvenih vozlov/vozljev*; ... *vozel* za *vozljem*).

Če s pomočjo programskih orodij, ki omogočajo analizo korpusnih podatkov o pogostih sopojavitvah (angl. *Word Sketch*, slov. »Besedne skice«, *Sketch Engine*; prim. Krek in Kilgariff 2006), preverimo še kolokabilnost iskane besede, se izkaže, da moramo v priročniku uporabniku ponuditi tudi informacijo o ustreznem zapisu zvez samostalnika s pridevnikom (*kravata z windsorskim/winsorskim vozlom*), in sicer zlasti glede rabe male oz. velike začetnice (*gordijski/Gordijski vozel* – *Sonce bo v kvadratu z luninima/Luninima vozlova* – *teorija boromejskega/baromejskega oz. Boromejskega ali Baromejskega vozla*; *Prusikov/prusikov vozel*).

Podobno je ob pregledu že v SSKJ uslovarjenega *biftka* oz. *bifteka*, pri imenih *Arne* ali *Klemen*, kjer se dvomi o načinu daljšanja oz. krajšanja osnove (*Arnetal/Arneja*; *Klemenal/Klemna*), pri novejših besedah, kakršne so npr. *šitaka/šitake*, pa celo o osnovnih slovničnih kategorijah, kot sta spol in število (*pašteta iz šitaki gob* – *200 g svežih šitak* – *Malce premešamo, dokler šitaki ne spustijo vode*).

- Na osnovi vprašanj, ki jih jezikovni uporabniki zastavljajo **na spletnih forumih ali v svetovalnicah za jezikovne probleme**, je mogoče spremljati aktualne težave. Aktivno delujoče svetovanje na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU mesečno prejme ca 25 vprašanj, ki jih je mogoče pojmovati kot relevantno in aktualno zbirko jezikovnih problemov.⁵
- Z analizo **specializiranih korpusov**, npr. **korpusa (ne)lektoriranih besedil** (korpus Lektor – v nastajanju) in **šolskih besedil** (korpus Šolar), je mogoče pridobiti podatke o jezikovnih napakah v besedilih govorcev vseh generacij. Interpretacija podatkov iz teh virov jezikoslovcu omogoča »identifikacijo jezikovnega problema uporabnikov, hkrati pa tudi določitev drugih korpusnih in nekorpusnih virov, ki lahko nudijo relevantne podatke o identificiranem jezikovnem problemu« (Kosem in Može, 2011: 256).

Za pravopisno problematiko pa bi bilo še bolje, če bi že obstoječe referenčne korpusne, kakršen je npr. korpus Gigafida, z izpopolnjenimi iskalnimi mehanizmi prilagodili za analizo pravopisno relevantnih podatkov. Ob tem bi bilo treba poskrbeti za:

- natančnejše ločevanje med zapisi z malimi/velikimi začetnicami,
- možnosti naprednega iskanja glede na zapis oblik z velikimi in malimi črkami,
- več možnosti iskanja po ločilih (prim. Weiss 409–412),
- iskanje po podobno zapisanih besedah (npr. namesto *glodavec* in *glodalec* – *gloda?ec*),

5 V okviru naloge *Slogovni priročnik* projekta *Sporazumevanje v slovenskem jeziku* je bil že oblikovan nabor za uporabnika problematičnih mest v jezikovnem sistemu (Dobrovoljc in Krek 2012). Ta antologija je bila pripravljena na osnovi spletne svetovalnice ŠUSS – *Odgovori na jezikovna vprašanja*, kjer gre za klasični sistem odgovorov na vprašanja, in spletnega foruma med.over.net oz. njegovega dela »Al' prav se piše ...?«. (Bizjak Končar idr. 2011).

- možnost iskanja po vnaprej številčno določenih nizih besed (npr. iskanje po zvezi črka + številka) ipd.
- Na Slovenskem še ni bilo raziskano, kaj uporabniki iščejo po spletno že objavljenih slovarjih, med njimi tudi po aktualnem pravopisnem (<http://bos.zrc-sazu.si/sp2001.html>). Na osnovi analize datotek, ki beležijo **poizvedbe po slovarju** (t. i. *log-files*), je mogoče sklepati o najpogostnejših in tudi neuspešnih poizvedbah. V zadnjem času strokovnjaki opozarjajo tudi na pomen podatkov, ki slovaropiscu odgovorijo na vprašanje, po katerih besedah uporabniki slovarjev niso nikoli poizvedovali (Bergenholtz, Johnsen 2005: 117).

Sodobne jezikovne tehnologije omogočajo torej pridobivanje različnih tipov jezikovnih podatkov, ki lahko pripomorejo k empirično podkrepljenim podatkom o uporabnikovih potrebah.

SPREMEMBE TRADICIONALNIH NAČINOV PRIKAZA NORMATIVNIH DEJSTEV

Z elektronsko dobo in spletnimi možnostmi objavljanja je prišlo tudi do pomembnega premika v načinih zapisa slovarske informacije: če je bilo v klasičnih knjižnih publikacijah treba skrbeti za krajšanje slovarskih metapodatkov in shematiziranje ponavljajočih se slovarskih elementov, kar je z vidika informativnosti pogosto omejevalno, v spletnih objavah to ni več potrebno.

Čeprav sta bila oba normativna⁶ enojezična slovarja na Slovenskem že objavljena na CD-ROM-u in na spletu (*Slovar slovenskega knjižnega jezika* že od l. 1998 – eSS-KJ in iSSKJ od l. 2000 in *Slovenski pravopis* od l. 2003 – eSP in iSP od l. 2010) gre le za digitalizirane, tj. nespremenjene različice knjižnih izdaj, in ne za slovarska dela, razvita za digitalno okolje.

Slovarske informacije so uporabnikom podane prek **metajezikovnih** prvin, ki imajo posredovalno funkcijo in ki od uporabnika zahtevajo več napora, saj mora poznati (žal ne dovolj) ustaljene metajezikovne formulacije, ki se od slovarja do slovarja pogosto razlikujejo. Svetovalni stiki z jezikovnimi uporabniki,⁷ ki so povezani tudi s težavami pri razumevanju slovarskega metajezika, pogosto razkrijejo, da je tolmačenje jeziko(slo)vnih podatkov zaradi nepoznavanja načina posredovanja informacij lahko povsem zgrešeno. Za ustrezno interpretacijo slovarskega zapisa je namreč treba poznati pomen slovarskih okrajšav in leksikografskih simbolov, pa tudi ustrezno tolmačiti tipografijo posameznega slovarja (npr. mala črka *m* označuje samostalniško moškega spola, v pravopisnem slovarju ležeči tisk uvaža enakovredno sopomenko in črna pika jezikovna sredstva prepoveduje, krožec uvaža odsvetovano jezikovno prvino ipd.).

6 *Slovar slovenskega knjižnega jezika* na osnovi definicije v uvodu opredeljujemo kot »informativno-normativnega«.

7 Npr. v spletni svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (<http://isjfr.zrc-sazu.si/svetovalnica#v>).

V konceptu specializiranega pravopisnega priročnika, ki je bil pripravljen na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (prim. Dobrovoljc in Jakop 2011), je bilo ob predstavitvi poskusnih slovarskih iztočnic pokazano, da bo treba zlasti tiste metajezikovne podatke, ki se neposredno nanašajo na usmerjanje rabe (npr. odsvetovano, slogovno ustrežnejši zapis, uradno poimenovanje ipd.) poenostaviti in jih predstaviti neokrajšano in bolj pregledno. Evidentno je namreč, da podatke v normativnem slovarju išče vedno več jezikoslovno nešolanih, a v javnosti nastopajočih posameznikov.

V elektronski dobi uporabniki pričakujejo predvsem **spletno**, kar pomeni prosto dostopno objavo normativnih podatkov, do katere lahko neomejeno pristopajo z različnih naprav. Spletni slovar s pregledno zasnovo in izrecno izraženo metabesedilnostjo⁸ bi omogočal:

- **postopno dodajanje relevantnih podatkov** (npr. pravorečni podatki, zapisi v mednarodni fonetični abecedi; za pravopisje relevantne etimološke informacije tipa *ničejanstvo* < *Nietzsche*, *Savdova/Savdska Arabija*, *teflon/Teflon* ipd.) in
- **hiperbesedilnost** (povezave z drugimi jezikovnimi viri, npr. s pravopisnimi pravili kot argumentacijo pravopisne rešitve ali z jezikovno svetovalnico, kjer so rešitve aktualizirane glede na kontekst vprašanja).

S spletom omogočena interaktivnost bi pripomogla k boljši komunikaciji z jezikovnimi uporabniki. Zlasti hiperbesedilnost ima pomembno vlogo pri uvajanju ilustrativnega gradiva, saj bi lahko s povezavo na ustrezno mesto razširili možnost prikaza sobesedila v spletnih iskalnikih (Michelizza 2011) ali (specializiranih) besedilnih korpusih.

Prototip tako zasnovane aplikacije je v primerjavi s knjižno različico predstavljen na spodnji skici.

Slovenski pravopis 2001: KNJIŽNA RAZLIČICA

vôzel -zla [-ʊ] m (ó) zrahljati ~; poud.: ~i na drevesnih vejah | izbokline |; jezikovni, prevajalski ~ | zapletena zadeva, težko rešljivo vprašanje |; drama s psihološkimi ~i | zapleti |; anat. živčni ~; let., pomor. | dolžinska mera |

⁸ Npr. izrecno uvajanje enot slovarja: sklanjatev, sopomenka, ustrežnejši zapis, v zvezi, stalna besedna zveza ...

ZAPIS	vozel
BESEDNA VRSTA	samostalnik moškega spola
IZGOVOR	vôzəu vôzla
SKLANJATEV	ED. vôzel vôzla vôzlu vôzel vôzlom vôzlu DV. vôzla vôzlov vôzloma vôzla vôzlih vôzloma MN. vôzli vôzlov vôzlom vôzle vôzlih vôzli
ZGLEDI	<i>vrv z vozlom</i> <i>tečaj za reševanje čustvenih vozlov</i> <i>Ladja doseže hitrost 40 vozlov</i> dolžinska mera <i>kravata z windsorskim vozlom</i>
KOLOKACIJE	<u>gordijski vozel</u> <u>limfni vozel</u> <i>Napovedali so 25 vozlov vetra</i> <i>položaj luninih/luninih vozlov</i>
BESEDOTVORJE	vozelček vozlič vozlišče vozlati vozlan
PRAVOPISNA PRAVILA	zapisovanje zvočnika v (§ 657) besede in oblike z neobstojnim samoglasnikom (§ 724)
DRUGE POVEZAVE	Jezikovna svetovalnica SSKJ Korpus

SKLEP

Elektronska doba je v dojemanje in interpretiranje standardnega jezika prinesla revolucionarne novosti, ki so bile v slovenski jezikovni situaciji pospremljene tudi s povsem spremenjenimi političnimi in družbenonazorskimi razmerami. Tretja komunikacijska revolucija se je odrazila tudi v jeziku. Ugotovitve sestavljavcev aktualnega *Slovarja novejšega besedja slovenskega jezika* (2013), ki pravijo, da so »za novejšje besedje značilne jezikovne lastnosti, ki so velikokrat v neskladju s predpisi o standardizaciji in kultivaciji jezika« (Bizjak Končar 2013: 11), predstavljajo poziv normativistiki, da je aktualizacija pravopisnih pravil in pravopisnega slovarja kot aplikacije neizogibna.

Ob tem je razmislek o novi zasnovi tako pravil kot slovarja povezan s **spletno predstavitevjo in zasnovo podatkovnega modela**. Ta mora biti tudi mikrostruktur- no dovolj zrahljan, da omogoča prosto dodajanje elementov slovarskega sestavka, informativno pa črpa podatke iz analiz uporabnikovih potreb. Taka zasnova bi poleg že predstavljenega omogočala tudi izvoz posameznih skupin podatkov in njihovo vgradnjo v črkovalnike in slovnične pregledovalnike, ki jih uporabniki vse pogoste- je prepoznavajo kot svojim potrebam najbolj prilagojeno in najprijaznejšo aplikaci- jo pravopisnih pravil.

LITERATURA

BAHTIN, Mihail, 1952/53 (1986): The Problem of Speech Genres. Carly Emerson in Michael Holquist (ur.): *Speech Genres and Other Late Essays*. Austin: University of Texas Press. 60–102.

- BERGENHOLTZ, Henning in JOHNSEN, Mia, 2005: Log Files as a Tool for Improving Internet Dictionaries. *Hermes, Journal of Linguistics* 34. 117–141.
- BIZJAK KONČAR, Aleksandra idr., 2011: *Slogovni priročnik: sporazumevanje v slovenskem jeziku: kazalnik 17 – Standard za korpusno analizo težav pri tvorbi besedil*. <http://www.slovenscina.eu/Media/Kazalniki/Kazalnik17/Kazalnik_17_Slogovni_prirocnik_SSJ.pdf>. Dostop 1. junija 2013.
- BIZJAK KONČAR, Aleksandra, 2013: Uvod. Aleksandra Bizjak Končar in Marko Snoj (ur.): *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC. 11.
- CRYSTAL, David, 2012. *Internet Linguistic: A Student Guide*. Abingdon, New York: Routledge.
- DOBROVOLJC, Helena in JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.
- DOBROVOLJC, Helena in KREK, Simon, 2011: Normativne zadrege – Empirični pristop. Simona Kranjc (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana: Znanstvena založba FF (Obdobja 30). 89–97. <http://www.centerslo.net/files/file/simpozij/simp30/Zbornik/Dobrovoljc_Krek.pdf>. Dostop 1. junija 2013.
- JAFFE, Alexandra, 2000: Introduction: Non-Standard Orthography and Non-Standard Speech. *Journal of Sociolinguistics* 4. 497–513.
- KOSEM, Iztok in MOŽE, Sara, 2011: Rešitve slovničnih zagat na dosegu miške; analiza napak v besedilih učencev in dijakov za potrebe elektronskega slovničnega vira. Simona Kranjc (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana: Znanstvena založba FF (Obdobja 30). 249–257. <<http://www.centerslo.net/files/file/simpozij/simp30/Zbornik/Kosem%20Moze.pdf>>. Dostop 1. junija 2013.
- KREK, Simon in KILGARRIFF, Adam, 2006: *Slovene Word Sketches*. Tomaž Erjavec, Jerneja Gros (ur.): *Jezikovne tehnologije* 5. Ljubljana: IJS. 62–65.
- KREK, Simon, 2012: *Pravopisar – stroj, ki se moti, inteligentno*. VideoLectures.net, 15. feb. 2012. <http://videlectures.net/pravopis2012_krek_stroj>. Dostop 1. junija 2013.
- MICHELIZZA, Mija, 2011: Sodobno slovaropisje in splet. Marko Jesenšek (ur.): *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, FF. 19–37.
- MLINAR, Zdravko, 2012: *Globalizacija bogatí in/ali ogroža?*. Ljubljana: FDV, SAZU.
- SEBBA, Mark, 2007: *Spelling and Society. The Culture and Politics of Orthography Around the World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- WEISS, Peter, 2009: Slovensko pravopisje in korpusi. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana: Znanstvena založba FF. 409–412.

Besedje v besedilih in slovarjih

JERICA SNOJ

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

jesnoj@zrc-sazu.si

Slovnica v slovaropisju

Vloga slovnice v slovaropisju je določena v sami naravi jezika, ki v sebi neločljivo združuje slovar (leksikon) kot poimenovalni pol in slovnico kot urejevalni pol. Slovaropisje mora upoštevati slovnico v vlogi najbolj objektivnega vodnika pri pomenskem opisu. V slovenskem slovaropisju in slovenski leksikologiji je o tem področju zbrano veliko védenja, ki je uporabno in hkrati zavezujoče izhodišče za napredek na tem področju v prihodnjih slovaropisnih delih. V prispevku je prikazano, kako je slovaropisna praksa zavezana upoštevanju slovnice pri obravnavi prislovnih zvez, razmernih pridevnikov, podrednih zloženek in pri ločevanju leksikaliziranih metafor.

V pojmovanju slovaropisja prevladuje predstava o slovarjih kot zbirkah poimenovalnih jezikovnih sredstev, medtem ko ostaja vloga slovnice v procesu izdelave in uporabe slovarja razmeroma neopažena in neuzaveščena, čeprav odločilno prisotna na vseh stopnjah izdelave slovarskega priročnika, od oblikovanja zasnove do določitve končne likovne podobe slovarskega besedila. Slovnica je objektivni temelj slovarskega pomenskega opisa, v skladu z dejstvom, da je poleg denotativnega pomena (povezava leksikalne enote z zunajjezikovno danostjo) prav slovnični pomen (kategorialni pomen) tisti, ki leksikalni enoti omogoča pomensko uresničitev znotraj besedne zveze (besedila). Dejstvo, da je slovnica ogrodje v slovarskem opisu pomenov, je v prispevku osvetljeno z nekaj primeri s področja določanja iztočnic (oz. podiztočnic) in s področja ločevanja pomenov.

Določanje iztočničnega oz. podiztočničnega položaja posameznim leksikalnim enotam je neproblematično pri enobesednih leksikalnih enotah, ki v oblikoslovju, skladnji in pomenskosti docela ustrezajo definicijskim lastnostim posameznih besednih vrst. Te so identificirane kot iztočnice prav z navedbo kategorialnih lastnosti (**zájec** -jca m (spol kot kategorialna pomenska lastnost, razločevalna za samostalnik), **živéti** živím nedov. (glagolski vid kot kategorialna lastnost za glagol), **lép** -a -o

prid. itd.). V tem okviru je iztočničenje v SSKJ in nato v SP s posodobljeno besednovrstno klasifikacijo že praktično dokončno. Posodobitev prikaza v slovarju pa bi morale doživeti zlasti nekatere slovnično-slovarske kategorije, med drugim: prislovne zveze (*čez noč, do čistega, na tihem, po ovinkih, brez ovinkov, s pridržkom, v šopih*)), razmerni pridevniki (*gózdni -a -o*), podredne zloženke (*breakdance plesalec, peš cona*), izsamostalniški metaforični lastnostni povedkovnik (*Tega ne bo storil, ker je zajec*).

PRISLOVNE ZVEZE

Primerjava prikaza prislovnih zvez v SSKJ in v SP kaže, da je ekspliciranost prislovne kategorialnosti v obeh slovarjih od primera do primera drugačna. SP v skladu s težnjo sodobnega besednovrstnega kategoriziranja v precejšnji meri izkazuje prislovnost znotraj samostalniških sestavkov (npr. **na glás** pri **glás** -ú m, **na pámet** pri **pámet** -i ž, **na pósodo** pri **pósoda** -e ž) in pridevniških sestavkov (npr. **po bábj** pri **bábj** -a -e prid., **na debélo** pri **debél** -éla -o prid., **na tíhem** pri **tíh** -a -o prid.), lahko pa je prislovna zveza navedena kot eno od ponazoril, ki je lahko brez oznake in brez sopomenke (*izpadati v šopih, strinjati se s čim brez pridržka*) ali pa z oznako in sopomenko (poud. *čez noč zasloveti* na hitro, nepričakovano). Raznolikost izkazuje tudi SSKJ, ki prislovno zvezo navaja bodisi med ponazarjalnimi primeri za poševnico brez vsakršnega opozarjanja na prislovnost (*so ji lasje izpadali v šopih; trava, rastoča v šopih*), lahko med ponazarjalnimi primeri za poševnico z navedbo konkurenčne izrazitvene možnosti (*s predlogom so se strinjali brez pridržka* popolnoma). Te vrste prikaz je v primerih ožje povezovalnosti lahko umeščen v t. i. frazeološko gnezdo (ekspr. *čez noč je zaslovel* naenkrat, nepričakovano, pri samostalniku **nóč** -í ž). Pri izpridevniških prislovnih zvezah je prislovna zveza umeščena kot ponazorilo pri samostalniškem podgeslu znotraj pridevniškega sestavka (*zbrisati kaj do čistega* v sestavku pri **číst** -a -o, ekspsr. *na tihem pisati pesmi* v sestavku pridevnika **tíh** -a -o). Najvišjo stopnjo ekspliciranosti ima prislovna zveza v primerih, v katerih je znotraj samostalniškega sestavka v lastni pomenski enoti izpostavljena (v krepkem tisku) in opremljena s slovničnim omejitvenim pojasnilom 'v prislovni rabi' in lastno razlago (npr. **brez ovinkov** v sestavku **ovínek** -nka m 'izraža, da se kaj napravi brez prikrievanja'). Iz različnih prikazov v SSKJ je mogoče razbrati, da je ekspliciranost prislovne kategorialnosti odvisna od tega, koliko obsežno povezovalnost zmore prislovna zveza. Če je povezovalnost prislovne zveze obsežna in raznolikna (nepreštevni povezovalni niz), potem je prislovna zveza izpostavljena in obravnavana kot samostojni pomen, sicer ne. Raznolikost slovarskih prikazov je dejansko posledica kombiniranja različnih meril: osnovno merilo je sicer slovnična kategorialnost (prislovna funkcija samostalniške predložne zveze), ki pa se ji pridružuje pogostost kot drugo merilo in morda še frazeologiziranost kot tretje merilo (v primerih minimalnega ali na eno samo možnost omejenega povezovalnega niza). Vsa tri merila so sicer običajna in uporabna v slovaropisju, toda v primerjavi z merilom slovničnopomenske kategorizacije, v tem primeru prislovne besednovrstne kategorizacije, sta preostali dve merili zanemarljivi. Prav tako je treba poudariti, da je sama ugotovitev številnih pojavitev samostalnika v zvezi z določenim predlogom (določena uresničitev pove-

zovalnosti) in navedba zveze v slovarju šele osnova za celovit pomenski opis prislovnice zveze v razlagalnem slovarju. Zato naj bi bile prislovne zveze v slovarjih enotno prikazane kot samostojne leksikalne enote (iztočnice ali podiztočnice) in ustrezno razložene bodisi z definicijsko razlago (npr. **po dogôvoru** prisl. zv. 'izraža, da je dejanje v skladu s sporazumom, soglasjem glede kakih določil ali obveznosti')¹ bodisi s sinonimno razlago (**na lépem** prisl. zv. ekspr. 'nenadoma').²

Razmerni pridevniki (*gozdni, šolski, plodni, besedni, bratov, gnojilni, lupilni, instrumentalni* itd.) so slovarsko-slovnična kategorija, ki v doslejšnjih slovarskih obravnavah še niso v celoti ustrezno prikazani glede na njihovo slovničnopomensko kategorialnost. Pomen razmernega pridevnika je odvisen od pomena besede v podstavi (npr. pri pridevniku **gózdni** -a -o prid. od pomena podstavne besede / gozd/) in od jedrnega samostalnika, s katerim razmerni pridevnik v konkretni zvezi vstopa v določevalno razmerje (npr. od pomena besede *meja* v *gozdna meja*, od pomena besede *površina* v *gozdna površina* ipd.). S to kategorialno določitvijo se razmerni pridevniki jasno ločijo od morebitnih istopodstavnih lastnostnih pridevnikov (**sónčni** -a -o prid.: *sončna svetloba*; **sónčen** -čna -o prid.: *sončen dan, sončno razpoloženje*). V slovarju mora biti različnost in samostojnost obeh kategorij jasno pokazana z enakovrednim prikazom na ravni samostojnih iztočnic. Poleg tega je treba pomensko odvisnost razmernih pridevnikov od pomena besede v podstavi in od vsakokratnega jedrnega samostalnika ustrezno pokazati tudi v pomenskem opisu. Dobrodošla bi bila bolj izrazita ekspliciranost dejstva, da sklicevalna razlaga razmernega pridevnika (npr. **gózdni** -a -o prid.: *nanašajoč se na gozd ali ki je v zvezi z gozdom*) ni enakovredna siceršnjemu razlaganju v slovarju, saj zgolj nakazuje besedotvorno povezanost z besedo v podstavi.³ Prav tako v doslejšnjih slovarjih niso v zadostni meri ločevani razmerni pridevniki v stalnih zvezah (**cvetlični** -a -o prid. v zvezah **cvetlični lonec, cvetlični lonček, cvetlični vrt**). Te zveze morajo biti jasno prikazane kot samostojne leksikalne enote z lastno razlago (ali brez razlage, če slovarska zasnova tako predvideva). Ustrezno mesto teh zvez je v samostalniškem sestavku, in sicer glede na slovnično dejstvo, da jedrni samostalnik (npr. *vrt* v zvezi **cvetlični vrt**) izbira enkratni pomen prilastkovnega določila (**cvetlični** 'v katerem rastejo (samo) cvetlice'),⁴ ali pa na obeh mestih, v pridevniškem in samostalniškem sestavku, če se ne varčuje s prostorom. Kot samostojna iztočnica morajo biti prikazani poleg razmernih pridevnikov tudi vsi ostali pridevniki, ki so kot pravi vrstni pridevniki sestavina stalnih besednih zvez (npr. **rdéči** -a -e prid. zaradi leksikalnih enot: *rdéči abonma, ekspr. rdeči petelin* 'požar', agr. *rdeči delišes*, bot. *rdeča detelja* itd.).

1 Ponazorilo: **Po dogovoru** za drva skrbi študent; če je pa sila, najamem ... Lojzeta in ta mi za boj napolni za liter vina.

2 Ponazorilo: S tem pa se je zmešnjava njenih misli **na lepem** zbistrila.

3 Morda bi se v ta namen uporabil drugačen tisk ali kar opredelitev "razmerni pridevnik", ki bi jasneje izražala, da se leksikalni pomen uresničuje šele ob nastopu določene samostalniške odnosnice, in nič prej.

4 Ta tip pomenskega individualiziranja je pomembna značilnost leksikalnega sistema; v mnogih primerih je prisoten na poti k poenobesedenju: *cvetlični vrt* → **cvetličnjak**.

PODREDNE ZLOŽENKE

Problematika stalnih zvez je s stališča slovaropisnega prikaza (nevarno) blizu področju podrednih zložen: *pop pevec*, *pop rock koncert*, *babyboom generacija*, *breakdance plesalec*, *last minute aranžma*, *lounge bar*, *portfolio investor*, *pro-life aktivist*, *pro-life gibanje* itd. Za ponazorilo so hote izbrani primeri, ki nasprotujejo laični predstavi o zloženkah kot »besedah«, predstavi, ki jo mora slovaropisje preseči s poznavanjem slovničnih zakonitosti slovenskega jezika in raziskanosti področja v slovenistični besedotvorni teoriji. Ta gornje primere namreč nedvoumno določa kot zloženke, in v slovarju morajo biti skladno s tem prikazane, četudi prilagojeno siceršnjim zasnovnim določilom. To pomeni, da je sestavina *pop / babyboom / breakdance / last minute / lounge / portfolio* v naštetih primerih prvi del podredne zloženke, in ne kar koli drugega.⁵ Slovaropiščeva odločitev pa je, v katerih primerih se besedotvorna prvina prikazuje kot samostojna iztočnica. Po tradiciji slovarji prikazujejo besedotvorno prvino v samostojni iztočnici, vendar samo tedaj, če nastopa v velikem številu tvorjenk; v teh primerih slovarsko razlago nadomešča ohlapno nakazovanje poveza-ve med danim besedotvornim elementom in besedotvornopodstavnim izhodiščem (npr. v SSKJ prikaz besedotvorne sestavine *video-*: **video**... ali *vídeo*... prvi del zloženek *nanašajoč se na vidni del televizijskega, filmskega prikazovanja*).⁶ Toda ob te vrste prikazu si mora biti slovarnik na jasnem, da o leksikalnem pomenu posamezne zloženke (te so lahko sklicevalni razlagi dodane kot ponazorilo, npr. v SSKJ *videorekorder*, *videotehnika*, *videoposnetek*) s tem sklicevanjskim pojasnilom ni povedano nič, ne glede na to, koliko obsežno ali natančno bi bilo to pojasnilo. Vsaka leksikalna enota mora biti prikazana v pripadajoči leksikalnopomenski individualnosti in mora imeti lastni pomenski opis.

LOČEVANJE LEKSIKALIZIRANIH METAFORIČNIH POMENOV

Upoštevanje slovničnih lastnosti je v slovaropisni praksi daleč najbolj prisotno pri pomenski analizi v ožjem pomenu besede, tj. neposredno pri ločevanju, razmejevanju pomenov. V slovenističnem izročilu je o tem področju že zbranega veliko uporabnega védenja. Na tem mestu samo kratko opozorimo na njegovo pomembnost, in sicer ob tipu leksikaliziranega metaforičnega pomena, kot je pri samostalniku **gláva** -e ž 'glavi podoben del česa', uresničen v zvezah *glava lesene-ga pomola*, *glava žeblja*, *glava stegenice*, *glava šivalnega stroja*. Za metaforo kot način jezikovnega izražanja splošno velja, da jo omogoča asociativna vsebinska

5 Pravopisno pravilo, ki za kategorijo podrednih zloženk narekuje na prvem mestu pisavo skupaj, je pri tem drugotnega pomena; znotraj tega pravila je namreč dopuščena možnost tudi pisave narazen, in ta možnost ustreza primerom, v katerih je pisava skupaj nemogoča. Zloženskost kot kategorialna lastnost mora biti upoštevana tudi pri ločevanju leksikalne sinonimije od sestavinske zamenljivosti. Npr. prvemu delu zloženek *portfolio* (*portfolio investor*, *portfolio analiza*, *portfolio naložbe*, *portfolio investicije*) ustreza podomačeni pridevnik *portfeljski* na ravni sestavinske zamenljivosti, leksikalna sinonimija pa obstoji samo na ravni razmerja med stalno zvezo in sopomensko zloženko: *portfeljski investor* – *portfolio investor*, *portfeljske naložbe* – *portfolio naložbe*.

6 Upošteva se to merilo pri zgoraj navedenih zloženkah, prvega dela ne bi bilo potrebno samostojno obravnavati skoraj pri nobeni.

povezava. To dejstvo sicer velja tudi za leksikalizirano metaforo kot tip izpeljane-ga (tvorjenega, motiviranega) leksikalnega pomena. Vendar za leksikaliziranost metaforičnih pomenskih izpeljav (tj. za to, da te izpeljave postanejo sestavina poimenovalnega sistema) sam obstoj asociativne povezanosti ne zadošča, pač pa leksikalizacijo omogoča slovnična organiziranost jezika. Preučevanje besedilnih uresničitvev leksikaliziranih metafor potrjuje, da se metaforični izpeljani pomen večinoma uresničuje v ozko zamejenih sintagmatskih vzorcih, v besednih zvezah z eno samo natančno določeno slovnično zgradbo. Tako je npr. samostalniški metaforični pomen večinoma uresničen v zvezi samostalnika s prilastkom. Znotraj te strukture se potrjujejo nekateri tipični metaforični pomeni: poimenovanja sestavnih delov česa (*glava žebļa, kljun ladje, nos avtomobila* itd.); poimenovanja količine, mere (*morje cvetov, morje sreče, poplava žaljivk, ploha kritik*); izražanje poudarjanja določene prilastkove vsebine (*oklep negotovosti, sonce sreče*). Pomenski opis v slovarju mora posredovati podatek o slovnični zamejitvi pomenske uresnitve, če naj bo verodostojen. Tako je npr. v slovarskem sestavku samostalnika **gláva** -e ž utemeljena samostojna pomenska enota za leksikalizirani metaforični pomen 'glavi podoben del česa', vendar mora pomenski opis razvidno vključevati podatek o tem, da pomen temelji na dejstvu, da ima leksem **gláva** v zvezah *glava vijaka, glava žebļa, glava stegenice* itd. tipološko isto slovnično vlogo, tj. vlogo odnosnice v prilastkovni zvezi. S še višjo stopnjo slovnične omejitve so opremljeni npr. iz samostalnikov izpeljani metaforični antropomorfni povedkovniki, ki so uresničitveno vezani na strukturo celotnega določitvenega stavka (npr. *Pri njem moraš biti pripravljen na marsikaj, kajti on je lisjak; Tega si ne bo upal narediti, ker je zajec*). Podobne slovnične oz. kategorialnopomenske omejitve so prisotne v metaforičnih pomenskih izpeljavah nasploh, ne glede na besednovrstno pripadnost, in v slovarskem pomenskem opisu morajo biti razvidne. V SSKJ so te omejitve večinoma izražene v t. i. slovničnih kvalifikatorskih pojasnilih (v povedni rabi, s prilastkom, rabi se samostojno ali s prilastkom, z rodilnikom) ali posredno tudi v pomenskih kvalifikatorskih pojasnilih (npr. z oslavljenim pomenom, s širokim pomenskim obsegom), pač v skladu z zasnovo SSKJ. O slovaropisno formaliziranem načinu izkazovanja slovničnih omejitev pri posameznih pomenih se namreč odloča znotraj dane slovarske zasnove in odločitve o tem vprašanju so od slovarja do slovarja lahko različne. Nujnost upoštevanja slovničnih lastnosti v pomenski analizi in nato njihovo ekspliciranje v slovarskem prikazu pa sta splošna in neodvisna od zasnovnih specifičnosti posameznih slovarjev.

Od novih slovarjev slovenskega jezika se pričakuje, da čim bolj izčrpno vključujejo sodobno slovensko leksiko, kar obstoječe korpusne zbirke v polni meri tudi omogočajo. Celovita sporočilnost in uporabnost slovarjev pa je odvisna od slovaropisne obdelave, znotraj katere je prepoznavanje in ustrezno upoštevanje slovničnih danosti odločilnega pomena. Slovensko slovaropisje ima v okviru lastnega področja in širšega slovenističnega jezikoslovja na tem področju bogato izročilo, ki je vredno upoštevanja, hkrati pa potrebno posodabljanja in izpopolnjevanja.

LITERATURA

- GANTAR, Polona, 2008: (Slovenska) leksika med leksikonom in slovnico. *Jezik in slovstvo* 53/5. 19–35.
- HALLIDAY, Michael Alexander Kirkwood, 1994: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- HANKS, Patrick, 2004: The Syntagmatics of Metaphor and Idiom. *International Journal of Lexicography* 17/3. 245–274.
- KOZLEVČAR, Ivanka, 1968: O pomenskih kategorijah samostalnika v povedkovi rabi. *Jezik in slovstvo* 23/1. 11–16.
- –, 1970: O pridevniku v povedni rabi. *Jezik in slovstvo* 15/7-8. 210–215.
- LYONS, John, 1977: *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NOVAK, France, 1975: Vloga skladnje pri določanju in dokazovanju pomenskih lastnosti besedja. Martina Orožen (ur.): *XI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 37–48.
- Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*, 2012. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- SSKJ – *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5, 1970–1991 [in elektronska verzija]. Ljubljana: SAZU, DZS.
- SP – *Slovenski pravopis*, 2001 [in elektronska verzija]. Ljubljana: ZRC SAZU.
- SNOJ, Jerica, 2009: Novi slovar: spodbuda za posodobitev slovenskega slovaropisja. Andrej Perdih (ur.): *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- –, 2010: *Metafora v leksikalnem sistemu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- –, 2011: Metaforična pomenotvornost z vidika sintagmatike. *Jezikoslovni zapiski* 17/2, 93–105.
- TAYLOR, John R., 2003 (1989): *Linguistic Categorisation*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1993: Slovnična obvestilnost Slovarja slovenskega knjižnega jezika. *Vprašanja slovarja in zdomske književnosti. Zborovanje slavistov Murska Sobota 1992*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport. 35–49.
- –, 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

MAJDA MERŠE

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

majda.merse@zrc-sazu.si

Zgodovinsko slovaropisje in zgodovinsko jezikoslovje

Pripravljalna dela za slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja¹ (zbiranje in urejanje gradiva, izdelava slovarske zamisli ter njene obvestilne širine in izdaja poskusnega snopiča, dodelava slovaropisnih načel ob gradivsko pogojeni širitvi slovaropisne problematike itd.) ter potekajoče redno redatorsko delo so pokazali, da je tudi razmerje med slovarsko prakso in zgodovinskim jezikoslovjem medsebojno tesno prepleteno in hkrati obojesmerno razvojno spodbujevalno. Na načine njune prepletenosti je v prispevku pokazano z nekaj praktičnimi primeri.

o

Tudi pri pripravi zgodovinskih slovarjev je razmerje med dosežki jezikoslovja – tako tistimi, ki jih ponuja jezikoslovno stanje v času nastajanja slovarja, kot tistimi, ki jih zagotavlja zgodovinsko jezikoslovje – ter slovarskim prikazom besedja trajno aktualno. Aktualnost razmerja *slovnica* – *slovar* tudi v tem okviru pogojuje dejstvo, da je tudi pri zgodovinskem slovarju, ki ima za osnovni cilj predstaviti besedje, uporabljeno v izbranem preteklem obdobju, ter njegovo pomenskost, in ki temelji na namensko zbranem, celovitem ali kolikor mogoče popolnem gradivu, upravičeno pričakovati določeno mero slovnične informativnosti, posredovane na slovarsko varčen in abstrahiran način. Zaradi večvrstnih in večnivojsko posredovanih obvestil je slovar hkrati dragocen vir informacij o sistemskih potezah jezika obravnavanega preteklega obdobja oz. dela ali osebnosti v njem.

1 Delovni naslov slovarja je bil v času zbiranja gradiva zanj *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Ker pa je vanj vključeno tudi slovensko gradivo iz obeh Megiserjevih slovarjev (1592 in 1603), se zdi ustrežnejši širši naslov.

1

Za slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja je bilo s popolnim izpisom, ki je stekel sredi sedemdesetih let 20. stoletja, zbrano celovito gradivo (pribl. 3.200.000 izpisov). Koncept zgodovinskega slovarja, namenjenega prikazu slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 16. stoletja (1550–1603), je bil teoretično in praktično predstavljen v *Poskusnem snopiču Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja* (2001) in v več razpravah (prim. npr. Merše 2003). Slovar naj bi popolnemu gradivu primerno prinašal čim več obvestil o besedju, uporabljenem v prvih slovenskih tiskih: o pisnih, glasoslovnih, oblikoslovnih, besedotvornih in skladenjskih značilnostih besed, o posebej opazni stilni rabi, najizčrpnje pa vsekakor o njihovi pomenskosti.

Kritika, ki se je odzvala na predstavljeno zamisel (prim. Weiss 2002), bi si tudi glede slovnicih informativnosti želela popolnosti, vsekakor pa njen večji obseg in višjo stopnjo. Praksa pa je pokazala, da bo v korist hitrejšega poteka dela glede na predstavljeni koncept slovarja potrebnih nekaj bližnjic,² ki naj bi bodisi vodile k enostavnejšemu ali prispevale k bolj jedrnatemu prikazu podatkov z nekaterih ravnin jezikovne zgradbe, same slovnicih informativnosti slovarja pa v večji meri naj ne bi prizadevale.

1.1

V procesu geslarjenja, to je opremljanja listkov z iztočnicami, ki omogočajo združevanje različnih pojavnih oblik besede pod pisno in večkrat tudi glasoslovno posodobljeno osnovno obliko pregibne besede, je bilo neredko treba zbrati vse znane informacije o besedi, ki so jih nudili obstoječi jezikoslovni priročniki, slovarji in slovnice, ob njih pa tudi spoznanja, ki so jih o besedi že nanizali jezikoslovci. Gradivo iz 16. stoletja so v preteklosti npr. upoštevali in analizirali Miklošič, Pleteršnik, Škrabec, Ramovš, pa tudi Rigler, M. Orožen in drugi, ter ga vključevali v svoje prikaze. Jezikoslovci so npr. že opazili, glasoslovno in oblikoslovno pojasnili ter umestili v paradigmo naslednje variantne spregatvene oblike glagola *hoteti*: *hočo*, *hočom*, *čo*, *čem* in *čom* za 1. osebo ednine, *hoč* in *oč* za 2. osebo ednine, *hočeve* za ženski spol 1. osebe dvojine, *ôte* za 3. osebo množine itd.³ Tudi obvestila o nekaterih nenavadnih, večinoma nesistemskih samostalniških sklonskih oblikah je skupaj z razlagami mogoče poiskati v obstoječih jezikoslovnih opisih.

Informacije, ki jih ponuja zgodovinsko jezikoslovje, so bile neredko v veliko pomoč tudi pri umeščanju oblik pod prave iztočnice, saj bi lahko sledenje predvidljivim analogijam pripeljalo do napačnih sklepov.⁴

2 Mednje npr. spada opustitev členjenja ponazarjalnega dela pomenskih razdelkov slovarskih sestavkov glede na uresničevane skladenjske vloge iztočnice, urejene po skladenjsko utemeljenem zaporedju. Zadostno mero implicitno posredovane informativnosti bo kljub razvrščanju zgledov po kronološkem zaporedju skušal zagotoviti izbor, ki naj bi upošteval tudi različnost skladenjskih vlog.

3 Na različico *čeve* za žensko obliko prve osebe dvojine je z izbranim zgledom iz Dalmatinove Biblije (1584) opozorila A. Derganc (1993: 213).

4 K nastavitvi iztočnice *izeti* s sedanjsko obliko *izmem* so pri izpisih *ismi* (velelnik za 2. os. ed.) in *ismefh* (2. os. ed.) npr. pripomogli podatki v Pleteršnikovem slovarju (PS I 1894: 307); o tem Merše (2009: 15).

1.1.1 Na dosežke sodobnega jezikoslovja je med drugim oprta tudi besednovrstna karakteristika besedja ter nadaljnja slovnična kategorizacija pregibnih besed. Med besedne vrste sta zaradi funkcijske (pomenske in skladenjske) specializiranosti pričakovano vključena tudi povedkovnik in členek.

1.2

Večvrstna in hkrati večstopenjska analiza celovitega gradiva pričakovano vodi tudi do številnih novih spoznanj, ki bodo predstavljana skladno s slovarsko zamislijo in na slovarsko možen način: nekatera povsem jasno in razvidno v okviru ustreznih razdelkov (npr. razdelka, namenjenega glasoslovnim različicam iztočnic, oblikoslovnega razdelka, namenjenega prikazu pregibalnega vzorca in z izpisom zajetih oblik, ali – zlasti pri glagolih – v vezljivostnem razdelku s shematiziranim prikazom leve in desne vezljivosti, to je prisojevalnosti in vezave),⁵ na druga bo priložnostno opozorjeno s slovničnimi označevalniki ali komentarji, na nekaj spoznanj pa bo v slovarju pokazano zgolj s preiščljeno izbiro in umestitvijo zgledov, ki pa so v prvi vrsti namenjeni pomenski ilustrativnosti. Nekatera bodo vključena prikrito – npr. preko podatkov o pogostnosti ali zgolj z razvrstitvijo. Upravičeno je pričakovanje, da bo slovar prav zaradi gradivsko pogojene zanesljivosti in načrtovane obvestilne sistemskosti navedenih podatkov lahko služil kot koristen vir raznovrstnih jezikoslovnih informacij in kot osnova za nove analize in sinteze, morda tudi za prikaz v obliki zgodovinske slovnice.

1.2.1 Slovnično informativnost slovarja bo med drugim npr. povečevala tudi vključitev podatka o prekrivnosti sklonskih oblik, ki jih ni mogoče nedvoumno pripisati le eni iztočnici in umestiti v eno samo paradigmo. S popolnim izpisom se namreč pojavlja problem številčne oz. količinske razdelitve oblik, ki pripadajo dvema iztočnicama (npr. *bukve -ev* in *bukvi -i*), z njo pa tudi gradivske razmejitve paradigem.

1.2.2 Med obvestila, ki so sestavni del specifične slovnične informativnosti zgodovinskega slovarja, saj kažejo na značilnosti slovenske knjižnojezikovne prakse v drugi polovici 16. stoletja, spada tudi grafično opozarjanje na primere obrnjenega zaporedja sestavin pri glagolskih kalkih, opaznega zlasti pri velelniških oblikah (npr. *deržite se doli*).

1.3

Med vzporedne rezultate slovarskega dela spadajo tudi obravnave izbrane, slovarsko aktualne jezikoslovne problematike, ki utrjujejo jezikoslovne temelje nastajajočega dela, hkrati pa so ugotovitve, bodisi posredovane preko izoblikovanih slovaropisnih načel in tipiziranih podatkov ali tudi v bolj analitični, razpravni obliki, spoznavni prispevek jezikoslovju.

⁵ Gre za bolj jedrnat in podatkovno manj obsežen prikaz, kot ga je mogoče opazovati v specializiranih prikazih A. Žele (prim. Žele 2008 in 2011).

2

Analiza pojavitev glagola *biti*,⁶ ki spada med t. i. primitive, hkrati pa se zaradi svojega pomenskega obsega – tako polnopomenske kot nepolnopomenske (tj. pomožne rabe oz. rabe v vlogi vezi) rabe – uvršča med najpogostejše rabljene besede slovenskega jezika v preteklosti in sedanjosti, je odkrila vse obstoječe spregatvene variante,⁷ njihove pisne različice, pa tudi nekaj tendenc njihove skladenjske rabe, pokazala na skladenjske razsežnosti rabe velelniških oblik itd. Na odkrite značilnosti rabe spregatvenih oblik bo v slovarju večinoma lahko opozorjeno le z izbiro zgledov, ki bodo poleg pomenske ponazarjalnosti z zajeto obliko in njeno sobesedilno oz. skladenjsko umeščenostjo brez dodanih izrecnih opozoril kazali tudi na druge posebnosti, zato bo treba slednje jezikoslovno predstaviti in teoretično uzavestiti po drugi poti.

2.1

Analiza skladenjske rabe različic spregatvenih oblik prihodnjika glagola *biti* je med drugim npr. odkrila razvidno tendenco izbire in umeščanja daljših različic na konec skladenjskih enot oz. pred ločili.⁸ Tovrstna stava posebej izstopa pri polnopomenski rabi glagola *biti* oz. pri rabi oblik v pomenu 'obstajati'.⁹ V pesemskih besedilih nanjo vpliva prizadevanje za večji ritmični učinek, ki ga pisci večinoma dosegajo z rimo, neredko pa tudi s številčno izravnano zlogov.¹⁰

2.2

Z navedenimi zgledi bo večinoma brez izrecnih opozoril pokazano tudi na neustaljenost izražanja ujemanosti (zlasti glede števila in spola) med osebkom in povedkom, kajti:

a) številni primeri kažejo, da se glagolski del povedka po številu in po spolu (kar je le občasno razvidno) prilagaja bodisi osebkku (npr.: *nega fpisha ie bila diuy med inu kobilice* (TR 1558: e4a))¹¹ ali samostalniškemu delu povedkovega določila (npr. *Tu iftu Plazhillu ie bila ta Smert* (TR 1558: H2b)); na neustaljenost jezikovne pra-

6 S popolnim izpisom vseh ohranjenih slovenskih tiskanih besedil iz 16. stoletja je bilo zbranih pribl. 97.000 pojavitev glagola.

7 Skozi celotno obdobje je opazna izmenična raba krajših in daljših oblik za izražanje prihodnosti: *bom* in *bodem*, *boš* in *bodeš*, *bo* in *bode*, *bota* in *bodeta*, *bomo* in *bodemo*, *bote* in *bodete* ter *bodo* in *bodejo*, čeprav krajše oblike praviloma prevladujejo.

8 Npr.: *De pred moiemi fourashniki nepoginem, inu ijm kshpotu nebodem* (DJ 1575: 94).

9 *Dai nom kar mi potrubuiemo, Dotle vshiuotu bodemo, De nash vshytag dobodemo* (TC 1574: 30).

10 Iz istih razloga se je v besedilih pojavila tudi skrajšana različica nedoločnika *biti*. Npr.: *Dai Bug nam reunim, Obfiati Vernim, Vkrishi Volnim bit, Mei Sabo je lubit, Skufi Iefufa* (TP 1575: B2b).

11 V sestavku navedene krajšave del slovenskih protestantskih piscev so našete in razložene v *Poskusnem snopiču* (PS 2001: 34–35), pa tudi v *Besedju slovenskega knjižnega jezika* 16. stoletja, 2011: 25–28.

kse kažejo celo primeri iz Dalmatinove *Biblije* 1584 kot vzorca normativno najbolj ustaljenega knjižnega jezika druge polovice 16. stoletja (npr.: *ta dvanajft vrata fo bila dvanajft Perlini* (DB 1584: III,150b) in *Poftave fo nyh Butora bila* (DB 1584, II,123b));

b) številni primeri kažejo na dojemanje sestavljenega osebka kot celote, številni na glagolsko prilagajanje spolu in številu zadnjega samostalnika iz prirednega osebkovnega niza (npr.: *Inu ta nasha ferza inu misli bodo premi-nena na dobru, de Gospudi Boga lubimo* (TR 1558: b4b) in *Obtu taka Iflaga inu sajstop ie kriiu inu falsh* (TT 1577: 131) ter *Predan ie Nebo inu Semlia bila* (KPo 1567: CXXXIII)); na le delno prilagajanje glagolskega dela povedka samostalniškemu kaže tudi naslednji vzorčni zgled, ki razkriva težave glede izražanja dvojine: *Kadar je vshe tedaj letu Dejte, prejdan je Nebu inu Semla stvarjena, vun shlu, ali rojenu, taku onu mora od Buga rojenu biti* (TPo 1595: I,81); nanje je slovensko zgodovinsko jezikoslovje z več obravnavami že opozorilo;

c) iz številnih zgledov je tudi razvidno, da sobesedilna prisotnost količinskih izrazov, ki jim sledi samostalnik v rodilniku množine, ne terja izbire osebne glagolske oblike v ednini, kar predpisuje današnje slovnično pravilo (prim. Toporišič 2000: 609, SP 2001: 367); npr.: *Sakai veliku falsh Prerokou fo na tim fueitu* (TC 1575: 238).

2.3

S premišljeno izbranimi, informativno večplastnimi zgledi bo neredko opozorjeno tudi na sobesedilne povezave, ki se od danes uveljavljenih razlikujejo bodisi po besedni izbiri ali skladenjski strukturi oz. oblikovanosti. Večini današnjih uporabnikov je izkušensko tuja raba velikega števila besed, prevzetih iz nemščine,¹² za katere bodo v slovarju dobili raznovrstna pojasnila, zlasti pa pomenska. Kot nenavadne in tuje večinoma občutijo tudi po nemških besedotvornih vzorcih posnete tvorjenke ter besedne zveze, ki se tako pri osnovnih kot pri prenesenih pomenih tudi prek vezljivostne projekcije razkrivajo kot drugačne. Posebej opazne so zveze s predložnimi skloni. Z izbranimi zgledi bo npr. morala biti predstavljena tudi po (nemških prevodnih zgledih) posneta mešana struktura tipa *kateri fo sgubleni inu konez vseli, tem onu pomaga inu isvelizha* (TPo 1595: I,57), ki se zaradi dvo-funkcionalnosti pomožnega glagola kljub pogosti pojavnosti zdi slovenskemu jeziku tuja.

3

Kljub jasno zastavljenim ciljem in dorečenim pravilom glede slovnične obvestilnosti slovarja obstaja nevarnost, da bi pri večvrstni analizi obsežnega gradiva katera izmed slovničnih lastnosti besede ostala bodisi neodkrita ali ob implicitnem prikazu prezrta.

12 Med povedki, sestavljenimi iz oblik nepolnopomensko rabljenega glagola *biti* in povedkovimi določili, so pogoste tudi naslednje zgradbe: *biti evangeliš, biti flisigiši, biti ledig od grehov, biti gvišen moje gnade, biti volan h pomaganju, ta more h'prekletvi biti* (TPo 1595: I,267).

LITERATURA

- AHAČIČ, Kozma, idr., 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- DERGANC, Aleksandra, 1993: Spremembe nekaterih dvojinskih oblik in zvez v slovenščini in ruščini. *Slavistična revija* 41/1. 209–218.
- MERŠE, Majda, 2003: Slovníčna obvestilnost načrtovanega slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Ada Vidovič Muha (ur.). *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Obdobja 20). 581–596.
- –, 2009: *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja. Razprave o oblikoslovju, besedotvorju, glasoslovju in pravopisu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- MERŠE, Majda, NOVAK, France in PREMK, Francka, 2001: *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja: Poskusni snopič*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- PS – PLETERŠNIK, Maks, 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar* I (A–O, 1894), II (P–Ž, 1895). Ljubljana: Knezoškofijstvo.
- SP – *Slovenski pravopis*, 2001. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- WEISS, Peter, 2002: Majda Merše, France Novak, Francka Premk, Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, Poskusni snopič (Ljubljana 2001). *Jezikoslovni zapiski* 8/1, 157–191.
- ŽELE, Andreja, 2008: *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- –, 2011: *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov* (skrajšana knjižna izdaja). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

PETER WEISS

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

peter.weiss@guest.arnes.si

Slovensko narečno slovaropisje leta 2013

V zadnjih dveh desetletjih je slovensko narečno slovaropisje doživelo razmah v teoriji in praksi. Narečni slovarji izhajajo v različnih delih Slovenije in tudi na slovenskem jezikovnem robu v vseh štirih državah, na katere meji Slovenija. Nakazuje se izid nekaterih slovarjev, ki so nastali že pred časom (celo že v 19. stoletju). Izdelava je večnoma še klasična, le da s pomočjo računalnika, hkrati pa korpusni pristop izkazuje korak z napredkom v slovaropisju sicer. Slovarji so dosegljivi v knjižni obliki in tudi na internetu, hkrati pa smo letos dobili spodoben interaktivni narečni slovar, kakršnega ni niti za slovenski standardni jezik, čeprav ima ta neprimerno močnejša zaledja kot slovenska narečja.

O ZA ZAČETEK

V strokah, kakršna je (narečno) slovaropisje, je vsake toliko časa smiselno narediti inventuro opravljenega dela, kar pomeni zaznati pomanjkljivosti, poudariti dosežke in načrtati poti za naprej. To je koristno iz več razlogov, med katerimi niso le samopotrditveni, ampak predvsem načrtovalski: če kdo, lahko strokovnjaki na svojem področju ugotovijo dobre plati raziskav, po drugi strani pa lahko tudi razpravno, ne samo v konkretnih slovarskih dosežkih ali načrtih, pokažejo tudi na slovaropisne izboljšave. Pri tem lahko seveda pride do pristranskosti, saj smo tisti, ki pišemo o narečnih slovarjih in o narečnem slovaropisju, hkrati sami slovaropisci ali kako drugače udeleženi narečnih slovarjih. Ker pa gre pri tem za navzkrižje interesov le zato, ker nas je tako malo, si besede ne smemo pustiti jemati, ampak se kvečjemu spodbujati k sodelovanju pri nastajanju slovarjev na vseh ravneh in h kvalificiranemu pisanju o njih. Zato tale pregled posameznih poudarkov v novejšem slovenskem narečnem slovaropisju, ki si zaslužijo posebno pozornost.

1 ČEZMEJNO

Slovenski slovarji so bili doslej razumljeni v okviru uveljavljeno pojmovanega slovenskega jezikovnega prostora, torej v Republiki Sloveniji in tudi v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Slovenska dialektologija je še pred desetletji sicer ugotavljala nejasne meje med slovenskimi in hrvaškimi narečnimi govori na slovensko-hrvaški meji, ki je leta 1991 postala državna. Ker je opredeljevanje težavno, če je sploh možno, in hkrati politično kočljivo, so se mu izogibali celo največji dialektološki duhovi. Za *Slovenski lingvistični atlas* so bili opravljeni tako imenovani kontrolni zapisi: »Med zadnjimi so po vprašalnici za SLA nastali zapisi krajevnih govorov na robu slovenskega jezikovnega prostora v vseh sosednjih državah. [...] Kot kontrolne točke smo leta 2010 v dogovoru s hrvaškimi dialektologi v Slovenski lingvistični atlas vključili tudi sedem krajevnih govorov na Hrvaškem, in sicer zlasti na podlagi kajkavistične literature, ki za nekatere govore medžimurskega, obsoteljskega, gorsko-kotarskega in istrskega narečja na več mestih poudarja različne slovenske razvoje, skupne slovenske in kajkavske pojave ali vsaj vpliv sosednjih slovenskih narečij na te obmejne, v mnogočem tudi prehodne in mešane govore.« (Škofic 2011: 22.)¹ Svoje videnje slovensko-hrvaške jezikovne meje je objavil Matej Šekli (2013). Slavko Malnar je v svojih dveh bogatih slovarjih (Malnar 2002; 2008) predstavil govore Čabra in okolice na Hrvaškem ter dokumentiral prisotnost slovenskega idioma na tem področju in tematski obseg besedja v njem.

2 POIMENOVANJE NAREČJA V SLOVARJU

Naslovi slovarjev so raznovrstni in različno natančni in kažejo marsikaj, od dolgočasne znanstvene strogosti (npr. moj *Slovar govorov Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami*) do neugnane razposajenosti in gole narečnosti že v naslovu (češ kaj nam pa morejo, če ne povemo naravnost, kateri govor in katero narečje sta predstavljena: v slovarju *B'sdnjak rutrašćê 'n srenščê šprāšê* Stanka Koširja iz leta 1997 niti podnaslov *Slovar rutarške in srenške govorice nedomačinu ne pomaga izvedeti prave – zadnja, letošnja izdaja* (Košir 2013) je v tem pogledu izboljšana) ter enigmatičnosti in nedoločnosti pri poimenovanju narečja (*Naše besiede s podnaslovom Vokabolareh po našin – italiano* Dina del Medica iz leta 2006). Tu ni predpisa, čeprav si uporabniki večinoma želimo izvedeti, kaj je obravnavano v slovarju, morda vsaj iz podnaslova. V nedoločnosti tipa *naše narečje* se skriva zadrega, ki – sploh pri avtorjih iz Italije – lahko pomeni beg pred uporabo besede *slovensko*, saj ta npr. Beneškim Slovencem, ki govorijo in pišejo svoje narečje, pomeni različke standardnega slovenskega jezika v Republiki Sloveniji. Očitek odpadništva tistim, ki uporabljajo tovrstno poimenovanje lastnega govora ali narečja, je v takem primeru lahko krivičen in škodljiv (prim. Weiss 2012a): če drugi slovensko govoreči in pišoči, predvsem pa stroka, prepoznavamo jezik v kakem slovarju (tudi) kot slovenščino, je to že dovolj za ugotovitev, da gre (tudi) za slovenski slovar. Svojevrstna lahkomiselnost je zahteva, da bi slovar z v tem pogledu nadvse občutljivega slovenskega

1 Namesto *obsoteljskega* bi morale pisati *obsoteljskega*, namesto *različne* pa *drugačne*.

jezikovnega roba, to je iz Italije, Avstrije, Madžarske ali Hrvaške, moral vsebovati podatek, da gre za slovenski slovar, saj ga tudi v večini drugih slovenskih narečnih slovarjev ni. To lahko ugotavlja jezikoslovje, in sicer na osnovi gradiva, ki je na razpolago v slovarju.

3 ZGODOVINSKE IN GRADIVSKE ZBIRKE

V zadnjih desetletjih se je pokazala potreba po izdajanju starejših že sestavljenih, kakršen je recimo načrtovani *Rožanski besednjak* Josipa Šašla (prim. Weiss 2012b), ali zasnovanih narečnih slovarjev (in še ne dokončno urejenih, kot je *Rezijanski slovar* Jana Baudouina de Courtenayja) ali pa gradivskih zbirk, ki praviloma šele s preureditvijo dobijo slovarsko obliko (Spinozzi Monai 2009; Greenberg 1999). Tik pred dokončanjem je kostelski slovar Jožeta Gregoriča. Tu je približno tako kot pri arheologih: če na kakem najdišču ne utegnejo opraviti izkopavanj, ga pač pustijo, kakršno je, dokler se za raziskave ne pokažejo boljši časi. Vendar pa je primerno, če se dobri učinki objavljenega slovarja pokažejo čim prej in če se da kako dodatno poizvedbo, ki je potrebna pri urejanju slovarja, opraviti čim prej po dokončanju rokopisa ali gradivske zbirke, ko je sprememb v narečnem sistemu še kar se da malo.

4 ILUSTRACIJE

Slovarji z ilustracijami (to je fotografijami in risbami) predstavljene predmetnosti so vsekakor boljši od golih besedilnih: poveča se njihova informativnost in za vse uporabnike so zanimivejši. Tako je tudi z ilustracijami v slovarjih panonskega lončarskega in kmetijskega narečnega izrazja, ki jih je v knjižni obliki objavila Mihaela Koletnik (2008), ali v slovarju rovtarskega govora Janeza Petkovška (2010). Bogato ilustriran je slovar s področja koroškega podjunskega narečja, ki ga je Anja Benko predstavila v doktorski disertaciji (2013), objavljen pa je na spletu (<http://www.narecna-bera.si>).²

5 NA PAPIRJU ALI SPLETNO?

Nenavadna je usoda nadiškega narečnega slovarja, ki ga je pripravil Nino Špehonja (tudi Antonio Specogna) v dveh delih (nadiško-italijanski in italijansko-nadiški slovar) s slovnico narečja, pisano v italijanščini. Sprva je bil še nenatisnjeni slovar objavljen v formatu PDF na spletni strani www.lintver.it. Potem ko so skrbniki strežnika avtorju postavili prehude pogoje za nadaljnje goščenje spletne strani z obema slovarjema in slovnico, je bil prisiljen ta dela umakniti s spleta. Ker pa se je pokazalo, da bi bilo za dokumentacijo v *Slovenskem lingvističnem atlasu* primerno navesti spletno mesto, kjer sta dosegljiva vsaj nadiška slovarja, so ta dela dobila zatočišče na strežniku Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani. Medtem so bile vse tri Špehonjeve knjige tudi natisnjene (Špehonja 2012a; 2012b; 2012c) in so v formatu PDF še naprej dosegljive na inštitutski spletni strani (<http://bos.zrc-sazu.si/c/Dial/Sphehonja/index.html>). Tudi pri narečnih slovarjih se kaže dobrodejnost formule *na papirju IN spletno*.

2 Vsa navedena spletna mesta so bila dostopna 10. 8. 2013.

6 SPLETNO IN KORPUSNO

Nove informacijske tehnologije res omogočajo večjo dostopnost do slovarjev, in sicer prvotno knjižnih, ki so objavljeni v formatu PDF (nekaj več jih je dosegljivih na spletni strani <http://bos.zrc-sazu.si/c/dial/index.html>), in drugih, ki nastajajo na spletu, kjer lahko spremljamo njihovo rast. Ti so praviloma slabo strukturirani, marsikdaj komajda lahko izvemo, kaj je v slovarju predstavljeno (kateri govori, narečje ...), iztočnice so marsikdaj zapisane s samimi velikimi črkami, neonaglašene in samo s črkovjem slovenskega knjižnega jezika, od pomenov pa je (spet praviloma) zapisan tisti, ki pride piscu najprej na misel. (Primeri za vse to sta npr. *Slovar besed* na <http://www.slovarbesed.com/> in nekoliko boljši *Lovrenški slovar*, slovar govora Lovrenca na Pohorju (<http://www.lovrenc.si/?nStran=slovar>).) Ta smer ne daje ravno zadovoljivih rezultatov, pripomore pa k registriranju besedja, o katerem je treba več za jezikoslovni opis še izvedeti. Vendar pa je letos prišlo do korenitega in dolgo želenega napredka. Anja Benko je na zagovoru doktorske disertacije z naslovom *Teoretični model za izdelavo strokovnega narečnega slikovnega slovarja* 17. maja 2013 na Filozofski fakulteti v Mariboru predstavila interaktivni spletni slovar koroškega podjunskega narečja (<http://www.narecna-bera.si>): narečna besedila, objavljena v disertaciji, so opremljena z zvočnimi posnetki, predmeti so ilustrirani in nekatera opravila so ponazorjena s filmskimi posnetki (npr. klepanje kose). Potem ko že dolga leta poslušamo, da slovarji ne bodo več taki, kot so bili (namreč papirni, v knjigi), so ob slovarjih v formatu PDF dosegljive dejansko samo iz knjig preurejene spletne (in v primerjavi z njimi pomanjkljive) različice, ki omogočajo hitrejše iskanje, kot je tisto po papirni knjigi, to pa je praviloma tudi vse. — Vpogled v interaktivni slovar Anje Benko spodbudi željo po nadaljnjih podatkih, ki niso več samo dialektološki, ampak npr. tudi že etnološki: vidimo, da na Koroškem rezilo kose pred klepanjem na klepalniku odvijajo s kosišča, medtem ko ga npr. v Kostelu ne (Žagar 2013: 81, 83–84). V dialektologiji se križajo in združujejo zgodovinski, geografski, medicinski, mitološki, botanični, zoološki in mnogi drugi podatki, ki bi jih bilo nekoč sijajno imeti združene v enem samem, vseslovenskem večpredstavnostnem slovarju. Zaradi zapletenega sestavljanja takega slovarja in najbrž tudi zaradi težavnega trženja slovarjev na internetu česa podobnega za knjižni jezik ni, medtem ko imamo dialektologijo že dobro zastavljen in delno uresničen vzorec Anje Benko.

Slovensko narečno slovaropisje ubira še druge poti, ki so podprte z novimi računalniškimi tehnologijami. Konkordančni pristop je Karmen Kenda - Jež prvič izpeljala v slovarju cerkljanskega narečja (2002). Na drugi, tudi teoretični ravni pa je korpusni zajem narečnega gradiva predstavila Klara Šumenjak (2013).

7 NAREČNI SLOVARJI IN SLOVARČKI (ALI O TEM, DA RAVNO KAPLJICE NAREDIJO POPLAVO)

Tu je mogoče le opozoriti na veliko število narečnih ali pokrajinskih aneksnih slovarjev, torej takih, ki so dodani krajepisnim knjigam ali takim s pretežno domoznanskimi podatki (npr. Žagar 2013), in na objavljene v jezikoslovni strokovni literaturi, kar naj bi bil porok, da gre tudi za urejene in pregledane slovarje, lahko terminološke

(npr. Škofic 2001) ali sestavljene na osnovi zgodovinskega gradiva (npr. Greenberg 1999). Narečne slovarčke prinašajo občinska in druga glasila. Na univerzah v Ljubljani, Mariboru, Kopru in Novi Gorici nastajajo mnoga diplomska dela, pretežno z uslovarjenim narečnim strokovnim izrazjem. — Bibliografija vseh teh slovarčkov je želja, ki pa bo komajda lahko uresničena, saj je težko spremljati že narečne slovarje v knjižni obliki, ker izhajajo na zelo različne načine.

8 MEJE NAREČNEGA NASPROTI DRUGIM JEZIKOVNIM RAZLIČKOM

Slovar slovenskega pogovornega jezika *Razvezani jezik* (Pangos in Pirman 2007), ki je »najzabavnejši slovenski slovar«, in *Slovar izolskega slenga* (Buić in Toth 2011) sicer nista narečna slovarja (sploh ne v strogem pomenu), vendar ju je dobro ohraniti v zavesti, sploh ker je v njiju lahko marsikaj dobrega tudi za (narečno) slovaropisje in torej za večjo jezikovno kompetenco. Iz istega razloga je dobro biti pozoren še na slovarje govorov večjih krajevnih središč, kot je npr. *Tržiški slovar* (Ahačič in Kuburič 2012).

9 PONATISI

V nasprotju z refrenom žalostink o zatonu knjige v papirni obliki se narečni slovarji ponatiskujejo, torej jih uporabniki tudi kupujejo. Tako je slovar beltinskega prekmurskega govora doživel že tretjo izdajo (Novak 2009), ponatisnjen je bil slovar poljanskega narečja (Škrlep 2010) in v mnogih izdajah izhajajo slovarji Stanka Koširja (nazadnje Košir 2013).

10 ZA SKLEP

Slovensko narečno slovaropisje kaže sorazmerno dobro kondicijo in zadovoljive rezultate v slovarjih z različnimi količinami podatkov. Še vedno manjkajo navodila za sestavljanje slovarjev na različnih zahtevnostnih stopnjah, v kakem smislu (recimo z večpredstavnostno podporo) pa je korak pred slovaropisjem slovenskega standardnega jezika. V primerjavi s tem slovaropisjem narečno ni deležno kake posebne podpore, ampak ima široko družbeno podlago, pač v mnogih okoljih, v katerih se narečje govori.

LITERATURA

- AHAČIČ, David in KUBURIČ, Boris (ur.), 2012: *Tržiški slovar: slovarček starih tržiških pogovornih besed*. Tržič: Zveza kulturnih organizacij.
- BENKO, Anja, 2013: *Teoretični model za izdelavo strokovnega narečnega slikovnega slovarja (na primeru koroškega podjunskega narečja)*. Doktorska disertacija. Maribor: Filozofska fakulteta. <<http://dkum.uni-mb.si/Dokument.php?id=55578>>. Dostop 10. avgusta 2013.
- BUIĆ, Mirna in TOTH, Erik, 2011: *Slovar izolskega slenga*. Izola: samozaložba.
- GREENBERG, Marc L., 1999: Slovarček središkega govora (na osnovi zapisov Karla Ozvalda). *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 1999/2. 128–175.
- KENDA - JEŽ, Karmen, 2002: *Cerkljansko narečje: teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgledu besedišča in glasoslovja*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta. <<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-5JJVA2QQ>>. Dostop 10. avgusta 2013.

- KOLETNIK, Mihaela, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti (Zora 60).
- KOŠIR, Stanko, 2013: *Bšdnjak starê barovščê, rutrašcê 'n srenščê [! srenščê] šprāšê = Slovar stare kranjskogorske, martuljske in srenške govorce*. Gozd - Martuljek: samozaložba, Žirovnica: Medium.
- MALNAR, Slavko, 2002: *Pamejnek: govor u čabarskom kraju*. Čabar: Matica hrvatska, Rijeka: Adamić. <<http://bos.zrc-sazu.si/c/Dial/Malnar/index.html>>. Dostop: 10. avgust 2013.
- –, 2008: *Rječnik govora čabarskog kraja*. Čabar: Matica hrvatska.
- NOVAK, Franc, 2009: *Slovar beltinskega prekmurskega govora*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- PANGOS, Inge in PIRMAN, Alenka (ur.), 2007: *Razvezani jezik: slovar žive slovenščine*. Ljubljana: Društvo za domače raziskave. <<http://www.razvezanijezik.org>>. Dostop 10. avgusta 2013.
- PETKOVŠEK, Janez, 2010: *Dober dan, besede – starke!*. Rovte: samozaložba, 2010.
- SPINOZZI MONAI, Liliana, 2009: *Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay*. Videm: Consorzio Universitario del Friuli, St. Peterburg: Branch of the Archive of the Russian Academy of Sciences, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<http://bos.zrc-sazu.si/c/Dial/JanBaudouindeCourtenay/index.html>>. Dostop 10. avgusta 2013.
- ŠEKLI, Matej, 2013: Zemljepisnojezikoslovna členitev kajkavščine ter slovensko-kajkavska jezikovna meja. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 2013/9. 3–53.
- ŠKOFIC, Jožica, 2001: O ptičjem lovu in ptičarstvu po kroparsko. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 2001/3. 135–168.
- –, 2011: Uvod. Jožica Škofic (ur.): *Slovenski lingvistični atlas 1.2: komentarji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 11–45.
- ŠKRLEP, Dušan, 2010: *Slovar poljanskega narečja: rovtarski korpuskuli*. Gorenja vas: Kulturno društvo dr. Ivan Tavčar, Gostilna Poni.
- ŠPEHONJA, Nino, 2012a: *Besednjak nediško-taljansko*. San Leonardo idr.
- –, 2012b: *Vocabolario italiano-nediško*. San Leonardo idr.
- –, 2012c: *Nediška gramatika*. San Leonardo idr.
- ŠUMENJAK, Klara, 2013: *Opis govora Koprivne na Krasu na osnovi dialektološkega korpusa. Doktorska disertacija*. Koper: Fakulteta za humanistične študije. <<https://share.upr.si/fhs/PUBLIC/doktorske/Sumenjak-Klara.pdf>>. Dostop 10. avgusta 2013.
- WEISS, Peter, 2012a: Nediško narečje spada v slovenski jezikovni prostor. *Dom: kulturno verski list* 47/22. 6.
- –, 2012b: Priprava rokopisa Rožanskega narečnega besednjaka Josipa Šašla za tisk. Monika Kropelj idr. (ur.): *Spomini II – Josip Šašel in njegov pomen za kulturno zgodovino koroških Slovencev: zbornik simpozija o Josipu Šašlu = Koroški etnološki zapisi* 5. Celovec: Mohorjeva družba. 247–253.
- ŽAGAR, Matija, 2013: Besednjak kostelskega narečja. Matija Žagar: *Kostel in Kostelci: takrat ko so še murenčki peli = Kosteui i Kosteuci, onda ka so iše krikaci popevali*. Koper: Ti-skarna Vek. 276–352.

TANJA FAJFAR

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

tanja.fajfar@zrc-sazu.si

Terminologija in njeno uslovarjanje

V prispevku je predstavljena terminografska praksa na Sekciji za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, kjer terminološki slovarji nastajajo s sodelovanjem področnih strokovnjakov in terminografov. Medtem ko prvi skrbijo za strokovno raven slovarja, so drugi odgovorni za jezikovno in terminografsko raven. Cilj sodelovanja je kvaliteten terminološki slovar, ki prispeva k urejeni in ustaljeni terminologiji.

1 UVOD

Terminologija je celota poimenovanj za specializirane pojme posameznega strokovnega področja in kot taka temeljna razsežnost strokovnega jezika. V središču terminološkega raziskovanja je pojem kot miselna enota, ki predstavlja razred posameznih objektov v resničnem svetu, termin pa je njegovo poimenovanje. Pojmi so med seboj povezani in gradijo pojmovni sistem. Bolj kot je urejen oz. trden pojmovni sistem stroke, večja je urejenost in posledično učinkovitost terminološkega poimenovalnega sistema, predstavljenega v terminološkem slovarju. Zagotavljanje učinkovitega strokovnega sporazumevanja pa je osrednja funkcija terminologije; za doseganje tega cilja mora termin zadostiti terminološkim načelom, zlasti *načelu jezikovnosistemske ustreznosti* (vključitev termina v sistem slovenskega jezika), *načelu gospodarnosti* (enobesedni termini imajo prednost pred večbesednimi) in *načelu ustaljenosti* (uveljavljenega termina ni smiselno zamenjati).¹

¹ Običajno se omenjajo še načelo enopomenskosti, načelo pomenske neodvisnosti od besedila, veljalo naj bi, da sopomenskost obstaja samo na ravni dvojnic, da ima domača terminologija prednost pred prevzeto itd. (prim. Gorjanc 1996: 252–254, Vidovič Muha 2000: 116–119, Hudeček in Mihaljević 2009).

2 TERMINOLOŠKI SLOVAR²

Terminološki slovar prikazuje pojmovni sistem posamezne stroke. Pri njegovem nastajanju sodelujeta področni strokovnjak in terminograf, ki je specializiran za izdelavo terminoloških slovarjev. Področni strokovnjak prepozna za stroko relevantne termine, napiše strokovno ustrezne slovarske definicije in doda tujejezične ustreznike. Terminograf vodi in usklajuje terminološko delo, skrbi za jezikovni vidik terminologije (jezikovnosistemska ustreznost termina, onaglasitev termina, slovnični podatki), zagotavlja, da so definicije v skladu s pravili terminološke vede, preverja pojmovno uravnoteženost znotraj strokovnih področji in med njimi, ureja sopomenskost itd. Terminografsko delo poteka v specializiranem slovaropisnem programu SlovarRed 2.1.³

3 SLOVARSKO DELO

Slovarsko delo na Sekciji za terminološke slovarje lahko razdelimo na 4 faze:

- določitev uporabnika slovarja,
- določitev oz. zamejitev strokovnega področja, predstavljenega v slovarju,
- izdelava geslovnika na podlagi strokovno relevantne literature, ki jo predlagajo strokovnjaki,
- oblikovanje slovarskih sestavkov.

3.1 UPORABNIK SLOVARJA

Pri nastajanju terminološkega slovarja je treba najprej odgovoriti na vprašanje, kdo bo njegov uporabnik. Uporabnik terminološkega slovarja – praviloma strokovnjak ali polstrokovnjak, npr. prevajalec – namreč določa stopnjo njegove informativnosti, tj. kateri termini bodo vključeni v slovar in kako »specializirane« bodo definicije. Ločujemo lahko med terminološkim slovarjem v ožjem pomenu in terminološkim slovarjem v širšem pomenu oz. strokovnim slovarjem (Košmrlj - Levačič 2007: 584). Prvi od uporabnika pričakuje določeno stopnjo strokovnega znanja, saj so, skladno z njegovim namenom, ki je predstavitev pojmovnega sistema stroke, vanj vključeni le za stroko relevantni termini, ne pa tudi termini, ki so s pojmovnega vidika obrobni in ne prinašajo novih pojmovnih elementov⁴ (*Botanični terminološki slovar*: 14). Na drugi strani pa je lahko v terminološkem slovarju v širšem pomenu upoštevana večina členov besedne družine, npr. v *Pravnem terminološkem slovarju (gradivo)* so tako v kontekstu termina *pogodba* vključeni *pogodbeni*, *pogodbenica*, *pogodbenik*, *pogoditi se*. Zastavlja se tudi vprašanje o vključitvi terminoloških kolokacij v slovar,⁵ ki vsaj z vidika prevajalskih potreb gotovo sodijo vanj.

2 Predstavljena je praksa nastajanja terminoloških slovarjev na Sekciji za terminološke slovarje ISJFR ZRC SAZU.

3 Program je bil izdelan posebej za potrebe slovarskega dela na sekciji. Več o programu: Košmrlj - Levačič in T. Seliškar (2004).

4 V *Botaničnem terminološkem slovarju* tako ni termina *botanik*, ki bi bil definiran sklicevalno 'strokovnjak za botaniko'.

5 N. Logar Berginc in Š. Vintar (2008: 13) ugotavljata: »V slovarju je torej treba prikazati tako termine kot terminološke kolokacije [...] Vprašanje, ki ga je treba rešiti v nadaljevanju, je način umestitve oz. prikaza enih in drugih v geselskem članku.«

3.2 DOLOČITEV STROKOVNEGA PODROČJA

V tej fazi se je treba dogovoriti, kako podrobno bo v terminološkem slovarju predstavljen pojmovni sistem stroke. Tako so se npr. soavtorji *Botaničnega terminološkega slovarja* (BTS) odločili, da v slovar ne bodo vključili imen, kot so »zvonček, dren ali smreka, saj je mogoče rastlinske taksone ustrezneje in bolj sistematično prikazati v specializirani sistematski literaturi. Za Slovenijo je to npr. *Mala flora Slovenije* (BTS: 9), soavtorji *Farmaceutskega terminološkega slovarja* (FTS) pa v slovar niso sprejeli zdravilnih učinkovin, kemijskih in anatomskih izrazov, prav tako ne večine medicinskih pripomočkov, ki se uporabljajo v bolnišnicah (FTS: 13). Odločiti se je treba tudi, v kolikšni meri bodo v slovarju zastopane stroke, sicer tesno povezane s stroko, predstavljene v slovarju. Soavtorji BTS so tako v slovar vključili termine s področja agronomije, biogeografije, biokemije, biologije, biotehnologije, fizike, genetike, geologije, kemije, meteorologije, lesarstva in pedologije, saj so »pomembni za botaniko oz. so z njo tako ali drugače povezani« (BTS: 17).

3.3 IZDELAVA GESLOVNIKA

Geslovnik je nabor za slovar relevantnih terminov, ki so pridobljeni iz strokovne literature. Relevanten vir terminov so npr. visokošolski učbeniki, skripte, znanstvene monografije, izbrani članki iz strokovnih in znanstvenih revij, strokovni priročniki. Terminograf najprej izdela specializirani korpus, s pomočjo katerega oblikuje osnutek geslovnika kot nabor terminoloških kandidatov, ki jih morajo strokovnjaki potrditi kot relevantne oz. ovreči kot za slovar nerelevantne. Potrjen geslovnik predstavlja temelj nadaljnjega slovarskega dela, ves čas dela se dopolnjuje, bistveni odmihi od prvotnega geslovnika niso produktivni.

3.4 OBLIKOVANJE SLOVARSKIH SESTAVKOV

tableta

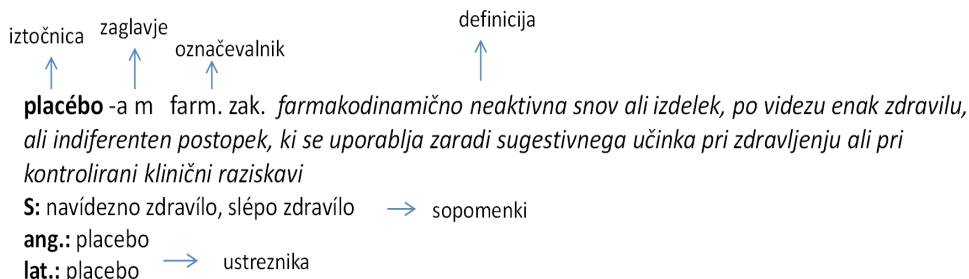
- bukalna tableta
 - mukoadhezivna bukalna tableta*
- obložena tableta
 - plaščna tableta*
- ogrodna tableta
- oralna tableta
 - podjezična tableta*
- neobložena tableta
 - šumeča tableta*

Redakcija poteka po pojmovnih skupinah, kar pomeni, da so skupaj obravnavani sorodni pojmi; tako je lažje predstaviti razlikovalne značilnosti med njimi. Izhodišče za redakcijo je določitev krovnega pojma, npr. *tableta*, in prepoznanje pojmov, ki sodijo v skupino, ki jo ta pojem določa, npr. *bukalna tableta*, *obložena tableta*, *neobložena tableta*, *oralna tableta*, *ogrodna tableta*, ki se uvrščajo neposredno pod *tableto*; *mukoadhezivna bukalna tableta*, ki se uvršča neposredno pod *bukalno tableto*; *plaščna tableta*, ki se uvršča neposredno pod *obloženo tableto*; *šumeča tableta*, ki se uvršča neposredno pod *neobloženo tableto*; *podjezična tableta*, ki se uvršča neposredno pod *oralno tableto*.

Na prejšnji strani je prikazan primer hierarhične ureditve dela pojmovne skupine, ki jo določa pojem oz. termin *tableta* (iz FTS).

3.4.1 Zgradba slovarskega sestavka. Slovarski sestavek praviloma vključuje iztočnico, zaglavje in definicijo,⁶ lahko pa še strokovni označevalnik, stilni in časovni označevalnik, pojasnilo, sopomenko in tujejezični ustreznik.⁷ Navajam primer slovarskega sestavka iz FTS.

Iztočnica je termin, onaglašen po pravilih slovenskega knjižnega jezika, ki je v terminoloških slovarjih besednovrstno večinoma samostalnik, redkeje glagol;⁸ pridevniki niso samostojne iztočnice.⁹ Samostalniške iztočnice so praviloma navedene v imenovalniku ednine, npr. *cvet* 'nerazvejeni kratki poganjek z razmnoževalno funkcijo, ki je zgrajen iz cvetnega peclja, cvetišča in cvetnih listov, značilen za semenke (Spermatophytina)' (BTS), glagolske iztočnice pa v nedoločniški obliki, npr. *prišepetavati* 'tiho, brez glasu govoriti dele besedila, zlasti iztočnice, nastopajočim na vaji, predstavi' (*Gledališki terminološki slovar* – GTS). Poseben tip iztočnice je kratika, ki praviloma usmerja na svojo razvezavo, npr. TKM *kratica* → tradicionalna kitajska medicina,¹⁰ LDL (ang. low-density lipoprotein) *kratica* → lipoprotein nizke gostote (FTS).¹¹

V **zaglavju** so slovnično-jezikovni podatki; pri samostalniški iztočnici roditeljska končnica in oznaka za spol, npr. *filmsko obložena tableta* -- -e -e ž, pri glagolski iztočnici pa oblika za 1. osebo ednine in podatek o glagolskem vidu, npr. *prišepetavati* -am nedov.

6 Izjema so podrejeni termini, ki niso definirani, ampak so s puščico oz. kazalko usmerjeni k nadrejenemu terminu, npr. *zaprta predstava* → zaključena predstava; pri nadrejenem terminu pa je definicija, npr. *zaključena predstava* 'predstava, za katero vstopnice niso v javni prodaji, namenjena določenemu občinstvu' S: *zaprta predstava* (*Gledališki terminološki slovar*).

7 O zgradbi slovarskega sestavka prim. Gjurić (1986).

8 A. Žele (2004: 78) ugotavlja, da so glagoli »zaradi svoje organizacijske vloge v stavčnih povedih povsem netipična besedna vrsta za termine«. Kljub temu so pogosti v posameznih strokah, npr. v vojaški in športni terminologiji (Logar Berginc in Vintar 2008: 8).

9 Pač pa vrstni pridevniki skupaj s samostalniki tvorijo terminološko besedno zvezo (Vidovič Muha 2000: 26–28).

10 Uveljavljena je tudi kratika iz angleške podstave: TCM (ang. traditional Chinese medicine) *kratica* → tradicionalna kitajska medicina.

11 Prva kratika je iz slovenske podstave, druga iz angleške.

Strokovni označevalniki termin uvrstijo na ustrezno strokovno področje oz. podpodročje, npr. pri farmaciji na področje farmacevtske kemije, medicinskih pripomočkov, farmakognozijske itd., pri botaniki na področje citologije, histologije, organografije itd.

Stilni označevalniki – običajno gre za označevalnik *žargonsko* – označuje pomenovanja, ki pomenijo odmik od stilno nevtralnega termina; vezana so na govorni prenosnik in neuradni govorni položaj, npr. *cementni med žarg.* 'med, ki je v satju zaradi povišane vsebnosti sladkorja melecitoze trdo strjen' (*Čebelarski terminološki slovar* – ČTS).

Časovni označevalniki časovno zamejijo termin; gre za zelo splošno časovno opredelitev, npr. da se je termin uporabljal nekdanj oz. da je termin zastarel. Primera: *netopirski plašč nekdanj* 'plašč, po obliki podoben netopirjevim krilom, ki je pokrival zlasti hrbtni del telesa smučarja in je služil za krmarjenje, zaviranje in ob visokih hitrostih dajal občutek lebdenja'; *gladki smuk zastar.* 'smuk, pri katerem med drsenjem ni ovir' (*Slovenski smučarski slovar* – SSS). Zaradi svoje pomanjkljive obvestilnosti so časovni označevalniki v terminološkem slovarju manj funkcionalni. Z vidika natančnejše časovne opredelitve so funkcionalnejša **časovna pojasnila**, npr. *okrajna lekarna od leta 1949 do okoli 1965* (FTS), *bloške smuči od 17. do srede 20. stoletja* (SSS). Poleg časovnih pojasnil so v terminoloških slovarjih aktualna zlasti tudi **krajevna pojasnila**, npr. *naturopatija zlasti v Ameriki* (FTS), *marof v osrednji Sloveniji* (*Geografski terminološki slovar* – GTS).

Terminološka definicija je ena najpomembnejših sestavin slovarskega sestavka, saj ubesedi vsebino pojma in ga umesti v pojmovni sistem glede na z njim povezane (nadrejene, istoredne) pojme. Je kratka, brez leksikonskih ali enciklopedičnih dodatkov, vsebuje le tiste sestavine, ki pojem uvrstijo v pojmovni sistem in ga razločujejo od ostalih pojmov v njem. Razlika med terminološko definicijo in leksikonsko razlago je prikazana na primeru termina *pogodba*, ki je v nastajajočem *Pravnem terminološkem slovarju* (PTS)¹² definiran kot 'dvo- ali večstranski pravni posel, ki nastane s soglasjem volj strank in s katerim se ustanovijo, spremenijo ali prenehajo pravna razmerja'; v leksikonu *Pravo* pa razlaga poleg vsebine pojma vključuje še tipologijo pogodb in njihove značilnosti. Razlaga se glasi:¹³

'pravni posel, ki nastane s soglasjem volj strank (konsenz). Najpomembnejše so p. v obligacijskem pravu, s katerimi se ustanavljajo, spreminjajo ali odpravljajo pravna razmerja. Za nastanek p. je potrebno, da pride do ujemanja ponudbe in akcepta [...] Pravna znanost razvršča p. po različnih merilih na imenske ali nominatne (p., ki imajo ime določeno že po zakonu) in brezimenske ali inominatne (p., ki v zakonu niso posebno urejene), formalne (p., katerih veljavnost je odvisna od določene oblike) in neformalne,

12 PTS bo enojezični razlagalni terminološki slovar s poudarkom na sodobni slovenski pravni terminologiji, vključeval pa bo tudi del pravne zgodovine in prava Evropske unije. Slovar je zasnovan kot interdisciplinarni projekt, pri katerem sodeluje več kot 40 pravnikov in 4 terminografinje.

13 Razlika med definicijo in razlago je, da definicija pojem uvrsti v pojmovni sistem, razlaga pa opisuje pojem ne glede na pojmovni sistem (Žagar Karer 2011: 40).

konsenzualne (p., ki postanejo veljavne že na podlagi sporazuma) in realne (p., sklenjene šele z izročitvijo stvari) [...]’.

V slovarjih je upoštevano načelo o samorazlagalnosti, kar pomeni, da so termini, uporabljeni v definicijah, tudi sami definirani. Termin *tožba* je v nastajajočem PTS definiran s štirimi termini, *procesnim dejanjem*, *tožnikom*, *pravnim varstvom* in *sodiščem*,¹⁴ kar pomeni, da so oz. bodo vsi štirje tudi sami uvrščeni v slovar kot iztočnice z ustrezno definicijo.

V terminološke slovarje je vključen tudi premislek o razmerju pojem – termin. Na eni strani slovarji tako razjasnijo **sopomenskost**, tj. pojav, ko je za isti pojem v rabi več terminov, kar je v terminologiji nezaželeno, ker je moteno učinkovito sporazumevanje, na drugi strani pa **večpomenskost**, tj. pojav, ko ima termin več kot en pomen. Pri sopomenskosti je treba določiti nadrejeni termin; tj. termin, ki v rabi prevladuje. Ta termin je razložen, medtem ko pri podrejeni sopomenki puščica usmerja k nadrejeni sopomenki. Tako je *božična igra* kot nadrejeni termin v GTS razložena ('duhovna igra, prvotno v latinščini, temelječa na svetopisemskem izročilu o Kristusovem rojstvu'), dodana ji je sopomenka *jaslična igra*; *jaslična igra* pa usmerja na *božično igro* (*jaslična igra* → *božična igra*).

Terminološki ideal je enopomenski termin, ki je v funkciji nemotene sporočilnosti (Vidovič Muha 2000: 116), vendar v praksi pogosto ni tako, npr. *terapevtski indeks* 1. 'razmerje med srednjim letalnim in srednjim terapevtskim odmerkom, merilo za varnost določenega zdravila' 2. 'razmerje med minimalno toksično in minimalno terapevtsko koncentracijo zdravilne učinkovine' (FTS).

Tujejezični ustrezniki so navedeni na koncu slovarskega sestavka. Gre za termine, ki dejansko obstajajo v tujejezičnih poimenovalnih sistemih in niso tujejezični prevod slovenskega termina; predlagajo jih strokovnjaki sami, npr. *zreli med* 'med z nizko vsebnostjo vode, v satju navadno pokrit z voščenimi pokrovc' *ang.: ripe honey, ripened honey, nem.: reifer Honig* (ČTS).

4 SKLEP

Namen terminoloških slovarjev je ureditev in ustalitev terminologije, kar prispeva k učinkovitosti strokovnega sporazumevanja. Poleg tega je pomembna tudi njihova funkcija razvijanja slovenske terminologije, zlasti za uveljavljanje terminoloških načel pri uvajanju nove terminologije, ki največkrat nastaja preko angleščine. V prvi fazi nastajanja slovarja je bistveno prepoznanje uporabnika slovarja, ki določa vsebino in obseg geslovnika kot temelja slovarja. Avtorji slovarja morajo ves čas nastajanja slovarja slediti ideji geslovnika in jo razvijati, ne pa se od nje bistveno odmikati. Za verodostojen terminološki slovar je nujno sodelovanje med področnim strokovnjakom in terminografom; samo skupaj lahko prispevata k trdnemu in koherentnemu terminološkemu sistemu, predstavljenem v slovarju.

¹⁴ Definicija se glasi: 'procesno dejanje tožnika, s katerim zahteva pravno varstvo pred sodiščem'.

LITERATURA

- GJURIN, Velemir, 1986: Načela sodobnega izrazijskega slovarja. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski jezik v znanosti. Zbornik prispevkov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 151–187.
- GORJANC, Vojko, 1996: Terminologija novejših naravoslovno-tehničnih strok (ob primeru računalništva in jedrske fizike). Ada Vidovič Muha: *Jezik in čas*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 251–260.
- HUDEČEK, Lana in MIHALJEVIĆ Milica, 2009: Načela normiranja hrvatskih naziva s primerima iz medicinskega nazivlja. Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer, Marjeta Humar (ur.): *Terminologija in sodobna terminografija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 97–110.
- KOŠMRLJ - LEVAČIČ Borislava in SELIŠKAR, Tomaž, 2004: Uporabniški računalniški program SlovarRed 2.0. Marjeta Humar (ur.): *Terminologija v času globalizacije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 179–199.
- KOŠMRLJ - LEVAČIČ Borislava, 2007: O terminih z vidika terminografske prakse. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Obdobja 24). 583–598.
- LOGARBERGINC, Nataša in VINTAR Špela, 2008: Korpusni pristop k izdelavi terminoloških slovarjev: od besednih seznamov in konkordanc do samodejnega luščenja izrazja. *Jezik in slovnost* 53/5. 3–17.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- ŽAGAR KARER, Mojca, 2011: *Terminologija med slovarjem in besedilom. Analiza elektrotehniške terminologije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ŽELE, Andreja, 2004: Stopnje terminologizacije v leksiki (na primerih glagolov). Marjeta Humar (ur.): *Terminologija v času globalizacije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 77–91.

SLOVARJI

- BATIČ, Franc idr., 2011: *Botanični terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- BAVCON, Ljubo idr., 2003: *Pravo: leksikon*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- BERAN, Jaromir idr., 1999: *Pravni terminološki slovar: do 1991, gradivo*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- BOKAL, Ljudmila (ur.), 2008: *Čebelarški terminološki slovar*. Lukovica: Čebelarska zveza Slovenije; Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- BUFON, Milan idr., 2005: *Geografski terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- GUČEK, Aleš idr., 2011: *Slovenski smučarski slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- OBREZA, Aleš idr., 2011: *Farmacevtski terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- SUŠEC MICHIELI, Barbara idr., 2007: *Gledališki terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC.

IRENA STRAMLJIČ BREZNIK
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
irena.stramljic@um.si

Slovar slovenskih frazemov kot izziv za šolsko prakso

Prispevek prinaša vzorčni prikaz obravnave vloge frazema v oglasu kot specifični besedilni vrsti, ki inovativno in vsestransko izrablja njegovo izrazno in pomensko moč. Hkrati pa se ob uporabi Slovarja slovenskih frazemov, ki prinaša podatke o izvoru in nastanku posameznega frazema, odpira široka možnost za medpredmetno povezovanje in s tem celovit pristop k oblikovanju učenčevega znanja.

1 UVOD

Podatki kažejo, da imajo leksikološke teme ob uporabi slovarskih priročnikov pri pouku slovenščine že svojo utečeno pot v osnovno- in srednješolski praksi. Uporabi referenčnih slovarjev pri pouku slovenskega jezika (npr. SSKJ in Pleteršnikovega slovarja) so namenjene bodisi strokovne monografije bodisi članki ali posamezna poglavja v veljavnih in razpoložljivih učbenikih, katerih avtorji (in to je posebej pohvalno ter razveseljivo) so večinoma učitelji sami. K funkcionalni, hitri in raznoliki rabi slovarjev sta zagotovo prispevala tudi nov elektronski medij ter ustrezna programska oprema, ki mladi generaciji, vajeni življenja z računalnikom, odpira možnosti samostojnega pridobivanja in uporabe jezikovnih podatkov ter utira pot v uporabo tudi besedilnih korpusov slovenščine.

2 FRAZEOLOGIJA V STROKOVNIH OBJAVAH UČITELJEV PRAKTIKOV

2.1

Znotraj leksikoloških tem bo naša pozornost še posebej usmerjena na področje frazeologije, za katero se je še v 80. letih prejšnjega stoletja ugotavljalo (Žagar 1980/81, Kržišnik 1989/90), da je v takrat veljavnih učbenikih zastopana manj, zato ji je idejno in izvedbeno zagotovo utrla pot frazeološko poglavje iz učbenika skupine av-

toric (Križaj Ortar, Bešter in Kržišnik 1994: 91–140). Odtlej pa so število, obseg in raznolikost pristopov pri obravnavi frazeologije v obsežnem naboru razpoložljivih osnovno- in srednješolskih učbenikov samo naraščali. Še več: učitelji so se vse bolj opogumljali in svoje izkušnje s pripravo uspešnih ur pouka, namenjenega frazeologiji, vse pogosteje delili tudi s kolegi prek objav v reviji *Slovenščina v šoli*.

2.2

V tovrstnih prispevkih je obravnavana tipologija frazeološkega gradiva v kratki sodobni pravljici in njeno razumevanje pri učencih, starih med 8 in 10 let, tj. na prehodu iz prvega v drugo izobraževalno obdobje (Bavčar 2006), prav tako se je v tem starostnem obdobju preverjalo tudi razumevanje živalskih frazemov (Tolar 2003), pri učencih sedmega in osmega razreda se je ugotavljalo poznavanje in razumevanje specifične skupine živalskih frazemov s sestavinama mačka in pes (Klemenčič 1998), pregovori so bili obravnavani z vidika njihovih sestavinskih prenovitev, kadar so nastopali kot izhodišče Petanovih aforizmov (Pucko 2009). Tudi protistavni vidik obravnavanja angleške in slovenske frazeologije v šolski praksi (Dalič Rink 2004) ni bil spregledan, skupina primerjalnih pridevniških zvez pa je bila primerjana z vidika slovarskega in korpusnega gradiva z odgovori študentov mariborske slovenistike (Kalamar in Temnik 2008). Prispevek univerzitetne profesorice je opozarjal na vidik frazeološke metafore v literarnem besedilu (Čeh 2005), o izrabi frazemov iz obravnavanih umetnostnih besedil kot možnosti za spoznavanje frazeologije tudi ob navezavi s SSKJ je pisala srednješolska profesorica (Jelenko 2000). Ne nazadnje je samostojno poglavje o uporabi SSKJ v šolski praksi namenjeno tudi frazeologiji (Potočnik in Cestnik 2012).

2.3

Veliko izvirnega in novega s področja frazeologije pri jezikovnem pouku materinščine pa zagotovo ostaja znotraj številnih diplomskih del, raziskovalnih nalog, izvirnih šolskih projektov ali šolskih časopisov, v celoti posvečenih frazeologiji (npr. *Vigred* 1996/97, OŠ Prevalje, mentorica Iva Potočnik) ali pa so pregovori našli pot do upodobitev ilustratorjev pri Zvezi društev slovenskih likovnih umetnikov in bili razstavljeni v Ljubljani in na Ravnah (*Temne mitne, svetle parne, upodobitve koroških pregovorov* 2012, avtorja Dušan Muc in Iva Potočnik). Vsi pa kažejo idejno sveže didaktične pristope inovativnih učiteljev v osnovnih in srednjih šolah.

3 SLOVAR SLOVENSKIH FRAZEMOV

3.1

Lahko bi torej rekli, da gre danes za izkušnjsko in gradivno zelo bogato področje jezikovnega pouka, ki ga k razširjanju in popularizaciji spodbuja tudi novo frazeografsko delo *Slovar slovenskih frazemov* Janeza Kebra (2011), ki je edini specializirani enojezični frazeološki slovar slovenskega jezika. Njegova zasnova se je začela po letu 2000 in prvi rezultat je bil poskusni snopič *Frazeološki slovar slovenskega jezika* (2003), ki je prinašal vzorčno predstavitev frazeoloških iztočnic in tudi osnovno

ogrodje vseh sedmih prvin frazeološkega članka. Predstavljena zgradba je ohranjena tudi v končni izdaji, ki je izšla osem let kasneje in ki po avtorjevi oceni obsega več kot 5000 frazemov.

3.2

Kot vsak otrok, tudi slovarski, še zlasti če je prvi v svoji vrsti, preboleva številne bolezni, na katere sem lahko opozorila, saj sem imela to čast in hkrati veliko odgovornost, da sem med prvimi pregledala recenzentski izvod tega za Slovence tako pomembnega dela. Kljub opaženim pomanjkljivostim glede na obsežnost je treba izreči avtorju vso pohvalo, ker so za tako delo potrebni velik zbirateljski trud, skrbno urejanje in izjemen pregled nad obsežnim gradivom. Le tisti, ki so se kdaj koli lotili slovarskega dela, lahko doumejo, kako kompleksno in zahtevno početje je pisanje slovarja, še zlasti kadar je enoavtorski in ni podprt s sodobnimi leksikografskimi programskimi orodji.

3.3

Kljub temu ima klasično listanje po knjižnem slovarju še zmeraj mnogo čara in tudi prednosti, saj se nam oko lahko ustavi tudi na podatkih, ki jih sicer nismo iskali, medtem ko okno geselskega članka iz e-slovarja zelo selektivno usmerja našo pozornost. V nadaljevanju želim zaradi omejenega obsega prispevka prikazati le vzorčni primer, ki frazem v konkretni oglašni rabi povezuje s *Slovarjem slovenskih frazemov*, zlasti z njegovim delom, v katerem je razložen izvor, ki omogoča nadaljnjo medpredmetno povezavo.

4 RABA FRAZEMOV V OGLASIH

4.1

Oglasi sestojijo iz jezikovnih in nejezikovnih prvin. Vlogo mnogih frazemov kot jezikovnih prvin lahko v oglasih velikokrat ustrezno razumemo šele ob upoštevanju nejezikovnih prvin, imenovanih oglašna pribesedilnost (Korošec 2005: 66–84). Pri tiskanih oglasih je tako važen slikovni del, to so slike, podobe, velikost vidnega polja z oglasnim besedilom, tipografija (Mancini 2005: 25), ki vključuje izbiro in organizacijo črk in drugih grafičnih prvin, kot so oblika in velikost črk, uporaba ločil, diakritičnih znakov, simbolov, upoštevanje razmika med črkami in besedami, ilustracije, uporaba barve ipd.

Za teoretično in metodološko izhodišče prikaza je treba upoštevati, da obstaja možnost (Kržišnik 2006: 259–279): (1) razumevanja frazeološke enote zgolj na ravni prenesenega (*priti na kant* 'obubožati, gospodarsko propasti'), (2) razumevanja frazeološke enote na ravni prenesenega in dobesečnega pomena (*biti plat zvona* 'naznanjati nevarnost, nesrečo' proti *biti plat zvona* 'z udarjanjem povzročati, da zvon oddaja glasove' in (3) novo razumevanje izhaja iz razmerja med obema pomenoma (*dati komu košarico* 'zavrniti koga, zlasti ponudbo (za ples)' in oglašne rabe *Pri nas vam ne damo košarice* v dobesečnem pomenu 'trgovina ima namreč samo nakupovalne vozičke' sledi razumevanje 'v naši trgovini vas ne bomo zavrnili, ste dobrodošli'). In vse omenjene možnosti se pogosto izkoriščajo v oglasne namene.

5 VZORČNI PRIMER

5.1

Uporabili bomo oglas turistične agencije, ki oglašuje jesenske počitnice. Pri tem bo poudarek na vlogi frazema v specifični besedilni vrsti z izrazito vplivajnsko vlogo in pokazali bomo, kako razlaga o nastanku frazema v *Slovarju slovenskih frazemov* spodbuja raziskati resnične zgodovinske okoliščine, ki so pogojevale njegov nastanek. Gre torej za intradisciplinarni (leksikološko-leksikografski) pristop v povezavi z interdisciplinarnim (tržna komunikacija, zgodovina, nemški jezik, biologija, mor-da celo likovni vidik oblikovanja oglasov).

Bistvena je pri tem postopnost, torej prikaz posameznih delov oglasa.

Slika 1

5.2

Izhajamo iz slike 1, ki na nežno modrem ozadju prikazuje štiri krompirje in vprašanje (tu seveda lahko opozorimo na umanjkanje vprašaja kot končnega ločila) *Kdaj ste imeli nazadnje krompir?* Če izhajamo iz predpostavke, da učencem ne povemo, da bomo obravnavali vlogo frazema v oglasu, potem bodo zagotovo nekateri izmed njih vprašanje razumeli tudi dobesečno in povedali, da so ga jedli pred kratkim. Zelo verjetno pa bodo nekateri že ob tem napisu razumeli preneseni pomen. Oboji odgovori bi bili naravnost zaželeni, saj bi se o tem lahko razvila diskusija o dvojni možnosti interpretacije frazemov: torej dobesečno in preneseno. Po spominu bi lahko učenci navedli še več podobnih primerov dvojnega razumevanja v oglasih, ki so si jih slučajno zapomnili.

Slika 2

5.3

Slika 2 zožuje možnost interpretacije samo še na prenesen pomen frazema *imeti krompir* 'imeti srečo', in sicer 'srečo imate s Palminimi jesenskimi potepi'.

Slika 3

5.4

Na sliki 3 je zajet še en zanimiv primer, in sicer nastanek tvorjenke, ki seveda ni frazem, a ima frazeološko skladiščno podstavo: *imeti krompir* > **krompiriti* > *po-krompiriti se*, ki je tvorjen analogno po glagolu *posrečiti se*. Z učenci je mogoče po e-verziji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, *Slovenskem pravopisu* in nazadnje *Besedišču slovenskega jezika* raziskati, ali obstaja tudi nepredponjeni glagol **srečiti*. Ugotovitve bodo zanimive, tak glagol ni zabeležen ne v prvem ne v drugem slovarju, ampak le v *Besedišču slovenskega jezika*. Enako kaže tudi korpus Gigafida, ki pod iskalnim pogojem *srečiti* daje oblike (o/po/ne)srečiti in pogovorno obliko deležnika *srečal* (*sreču*). Morda bi bil edini relevantni prikaz naslednji (*S kakšnimi problemi se je srečal novi upravni odbor na prvi seji?*), če odmislimo možnost tipkarske napake, da bi namreč na tem mestu moral biti deležnik *srečal*. Ta podatek samo kaže na redkost pojavitve glagola **srečiti* oz. da gre v tem primeru za vezan glagolski koren, ki eksistira večinoma skupaj s predponskimi obrazili, podobno kot npr. glagol **-preti*, ki ne nastopa sam, ampak le v predponskih kombinacijah, kot so *pripreti*, *odpreti*, *zapreti* ipd.

Slika 4

5.5

Oglas je variacija prvega, vendar se tukaj dodaja še ena bistvena prvina, in sicer je izpostavljeno, da gre za jesenska potepanja, kar aludira tudi na čas t. i. krompirjevih počitnic.

V tem primeru je to zanimivo izhodišče za raziskovanje, zakaj se reče tem jesenskim počitnicam prav krompirjeve. Na spletu najdemo veliko povezav, ki odgovarjajo na to vprašanje. Na eni izmed njih se lahko poučimo, da gre za prevzet izraz iz nemščine (*Kartoffelferien*), ker tam čas jesenskih počitnic (konec septembra) približno sovпада tudi s časom pobiranja krompirja. Z zgodovinskega stališča pa je tu mogoče najti zanimive sledi, da so v preteklosti šolski urnik prilagajali opraviлом nekoč večinsko kmečkega prebivalstva, ker so takrat otroci morali pomagati pri večjih kmečkih opravilih. Starejši, ki so šolo obiskovali v začetku prve polovice 20. stoletja, še vedo povedati, da so bili lahko celo oproščeni pouka, če je bilo doma treba poprijeti za delo. Odpira se torej tudi možnost, da učenci raziščejo, ali v njihovem bližnjem okolju še biva kdo s takšno izkušnjo, in jo kot intervju v pisni obliki ali kot videoposnetek predstavijo v razredu.

5.6

Sedaj je primerno uporabiti tudi oba slovarska vira za razlago frazema *imeti krompir*. Predstavitev v SSKJ primerjamo s SSF, ki ima na strani 426 iztočnico *krompír*, pod njo pa prav tako zajeti obe prvini s podobno navedbo: frazem *iméti [dêbel] krompír* /pog., ekspr.; pren./ 'doživeti nepričakovano ugoden, dober izid, konec česa'; sop. *imeti hudičevo srečo; imeti svinjsko srečo*; prim. *krompirjevec*, preg. *Najbolj neumen kmet ima najbolj debel krompir*.

Bistvena novost SSF je, da v posebnem razdelku podaja razlago, zakaj je frazem nastal.

▲ Frazem *imeti [debel] krompir* je verjetno nastal iz pregovora *Najbolj neumen kmet ima najdebelejši krompir* v pomenu 'za srečo, uspeh niso vselej potrebne velike umske sposobnosti'. Na to bi lahko kazala tudi redkejša različica *imeti krompir* (gl. zgoraj). S frazemom *imeti krompir* je tesno povezan nastanek izraza *krompirjevec* 'kdor (večkrat) doživi nepričakovano ugoden, dober izid, konec česa'. Slovenskemu pregovoru ustreza nem. pog. *Der dümmste Bauer hat die größten Kartoffeln*, frazemu *imeti [debel] krompir* pa nem. pog. *Die größten Kartoffeln haben*. Nemški pregovor je znan od leta 1900, frazem pa iz prve svetovne vojne. Slednji naj bi nastal pozimi 1917/1918, ko je bil tisti, ki je razpolagal s krompirjem, v primerjavi z drugimi, ki so otepali rumeno kolerabo ali stradali, srečen in spoštovan človek.

5.7

Kebrova razlaga je torej povezana z neko zunajjezikovno okoliščino, ki jo je mogoče raziskati tudi čisto zgodovinsko. Zanimivo je, da je 21. 5. 2013 *Delo* objavilo članek, v katerem poroča, da so znanstveniki na podlagi vzorcev rastlin iz 19. stoletja odkrili glivo *Phytophthora*, ki je bila kriva za širjenje krompirjeve plesni. Pojavila se je v začetku 19. stoletja in se začela širiti po svetu, Irsko pa je dosegla leta 1845. Zaradi nje je na Irskem zavladala velika lakota, ki je po podatkih terjala življenja milijona ljudi in dva milijona Ircev se je v tem času (1845–1855) tudi izselilo. Podatka pa napeljujeta na medpredmetno povezovanje ne samo z zgodovino, ampak tudi biologijo (vrste krompirjevih bolezni nekoč in danes in možnosti njegove današnje ekološke pridelave), hkrati pa se odpira možnost raziskovanja, ali je odsev tega zgodovinskega dogodka zakodiran poleg v nemški tudi v angleški ali kateri koli drugi frazeologiji evropskega jezika.

6 SKLEP

Bistveno sporočilo tega prispeva pa je, da je *Slovar slovenskih frazemov* z etimološko osvetlitvijo izvora in nastanka najpogostejših slovenskih frazemov prinesel obogatitev ne samo frazeološki stroki, ampak odprl tudi širše možnosti praktične in inovativne rabe pri pouku frazeologije.

SLOVARJI

KEBER, Janez, 2003: *Frazeološki slovar slovenskega jezika. Poskusni zvezek*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

– –, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Maks PLETERŠNIK, 2006: *Slovensko-nemški slovar (1894–1895)*. Transliterirana izdaja na plošči CD-ROM. Ur. Metka Furlan. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki, 1998. Elektronska izdaja na plošči CD-ROM. Ljubljana: DZS.

Slovenski pravopis, 2001. Ur. Jože Toporišič. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU.

LITERATURA

BAVČAR, Andreja, 2006: Frazeologija v kratki sodobni pravljici in njeno razumevanje pri otrocih, starih 8 in 9 let. *Slovenščina v šoli* 11/1. 11–19.

ČEH STEGER, Jožica, 2005: Frazeološka metafora v literarnem besedilu. *Slovenščina v šoli* 10/2. 9–11.

DALIČ RINK, Zvonka, 2004: Frazezi (idioms) pri pouku angleščine naj ne bi bili pretrd oreh (not too hard a nut to crack) tudi zaradi boljšega poznavanja slovenskih frazemov. *Slovenščina v šoli* 9/1. 32–37.

Gigafida: <<http://demo.gigafida.net/>>. Dostop junija 2013.

Ja., Ma., 2013: Znanstveniki odkrili krivca za krompirjevo lakoto na Irskem. Delo 21. 5. 2013. <<http://www.delo.si/novice/svet/znanstveniki-odkrili-krivca-za-krompirjevo-lakoto-na-irskem.html>>. Dostop junija 2013.

JELENKO, Tanja, 2000: Frazeologija v umetnostnem besedilu. *Slovenščina v šoli* 5/5. 15–20.

KALAMAR, Denis in TEMNIK, Jasmina, 2008: Primerjalni pridevniški frazezi med slovarjem in rabo. *Jezikoslovni zapiski* 12/1–2. 85–103.

KLEMENČIČ, Ana, 1998: Biti kot pes in mačka. *Slovenščina v šoli* 3/1. 11–16.

KOROŠEC, Tomo, 2005: *Jezik in stil oglaševanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

KRIŽAJ ORTAR, Martina, BEŠTER, Marja in KRŽIŠNIK, Erika, 1994: *Pouk slovenščine malo drugače*. Trzin: Different.

KRŽIŠNIK, Erika, 1989/1990: Frazeologija v osnovni in srednji šoli. *Jezik in slovstvo* 35/6. 134–141.

– –, 1994: *Slovenski glagolski frazezi: ob primeru frazemov govorjenja*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

– –, 2006: *Izraba semantične potence frazemov*. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovensko jezikoslovje danes*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije (posebna številka *Slavistične revije*). 259–279.

MANCINI, Luka, 2005: *Eksperimenti v tipografiji*. Diplomsko delo. Ljubljana: Akademija za likovno umetnost in oblikovanje.

MUC, Dušan in POTOČNIK, Iva, 2012: *Temne mitne, svetle parne*. Upodobitve koroških pregovorov. Ljubljana: ZDSLU SI.

PETERMANN, Jürgen, 1988: Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV). Boris Paternu, Franc Jakopin, Peter Weiss idr. (ur.): *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Obdobja 8). 301–310.

POTOČNIK, Iva in CESTNIK, Mojca, 2012: *Slovar slovenskega knjižnega jezika v šolski praksi*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

- PUCKO, Veronika, 2009: Sestavinske prenovitve pregovorov v Petanovih aforizmih. *Slovenščina v šoli* 13/1–2. 22–30.
- STARČ, Sonja, 2009: *Časopisna oglaševalska besedila, reklame: struktura in večkodnost*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Pedagoška fakulteta.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 1999: *Prispevki iz slovenskega besedoslovja*. Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- –, 2013: Novejši leksikološki pojavi v sodobnem slovenskem jeziku (na primeru oglasnih besedil in novih tvorjenk različnih besedilnih virov). Marko Jesenšek (ur.): *Slovenski jezik v stiku evropskega podonavskega in alpskega prostora*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti (Zora 93). 223–252.
- TOLAR, Jerneja, 2003: Razumevanje živalskih frazemov pri desetletnikih. *Slovenščina v šoli* 8/2–3. 51–56.
- Vigred: glasilo učencev Osnovne šole Franja Goloba Prevalje*, 1996/1997. Prevalje: Osnovna šola Franja Goloba.
- Zakaj krompirjeve počitnice?* <<http://www.potnik.si/zakaj-krompirjeve-pocitnice.html>>. Dostop junija 2013.
- ŽAGAR, France, 1980/1981: Poučevanje frazeologije v osnovni šoli. *Jezik in slovstvo* 26/5. 178–179.

ALEKSANDRA BIZJAK KONČAR

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

aleksandra.bizjak@zrc-sazu.si

Plasti besedja v Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika

Prispevek skuša zaobjeti raznolikost novega besedja na prelomu tisočletja, zato mu sledi v treh pomembnih plasteh – novi izrazi, novi pomeni in pozabljene besede. S tem je precej poenostavljeno pojasnjeno, katere nove besede naseljujejo našo sedanost. S tega zornega kota smo odkrili nekatera zanimiva razpotja med jezikovno normo in kodifikacijo in nakazali, da imajo snovalci slovarja pogosto težko nalogo, ko usklajujejo sistem in rabo, teorijo in empirijo, časovni pogled naprej in nazaj.

1 UVOD

Leksikografija kot veda, ki dokumentira pomen in rabo besed, ima dolgo zgodovino in je teoretično razvejana. Kljub temu pa nastajanje vsakega slovarskega dela spremljajo težke odločitve glede na predvideno makrostrukturno in mikrostrukturno zgradbo slovarja. Pri makrostrukturnih vprašanjih se nam porajajo dvomi, ali smo s tehničnimi orodji korpusnega izbora res zajeli najbolj osnovne in splošne besede iz besednega potenciala, ki je na voljo govorcu določenega jezika v določenem času. Pri mikrostrukturnih vprašanjih, torej ob vsaki slovarski iztočnici posebej, pa se nam odpira pogled na številne pisne in besedotvorne različice ter zapleteno razmerje med pomenom in rabo. Ker so te odločitve v tesni povezavi z vprašanji jezikovne standardizacije in jezikovne ustaljenosti, posebej ko gre za knjižne slovarske izdaje, je slovarsko delo kljub opori, ki nam jo zdaj nudijo računalniška korpusna orodja in seznanjenost s pomembno leksikografsko tradicijo opisovanja pomenov, kakršna se je na Slovenskem izoblikovala v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991), vedno znova težaško delo, pri katerem ugotavljamo, da ni nikoli dovolj in da je objava slovarskega dela samo kratek postanek na dolgem potovanju odkrivanja in dokumentiranja živosti jezika.

2 PLASTI NOVEGA BESEDJA

Prispevek o novih besedah v slovenščini temelji na *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* (2012), ki smo ga pripravili znanstveni in strokovni sodelavci Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Slovar zajema besede in besedne zveze slovenskega jezika, ki so se pojavile ali uveljavile po letu 1991 in niso bile obravnavane v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ). Pričujoči prispevek se osredotoča na tri temeljne plasti novega besedja, ki so bistvene za prikaz leksikalnih sprememb in leksikalne variantnosti novega besedja v slovenščini zadnjih dveh desetletij.

Preden pa si ogledamo različne tokove generiranja novega besedja, moramo pojasniti kaj zajema pojem novejšje besedje. Z novejšim besedjem niso mišljeni samo novi izrazi, ampak tudi vsa pomenska, besedotvorna ali frazeološka dogajanja v jeziku. V nadaljevanju prispevka se osredotočam na tri z vidika slovanske zasnove *Slovarja novejšega besedja slovenskega jezika* (SNB) pomembne plasti novih besed.¹

2.1 V JEZIKU NENEHNO NASTAJAJO NOVE BESEDE

Najobsežnejši del slovarja so novi izrazi, tj. nova poimenovanja za novo predmetnost ali nove vidike našega gledanja na predmetnost. Veliko novih besed namreč nastane, ko novi tehnološki izdelki in zamisli prodrejo med širšo javnost. V zadnjih letih kupujemo *LCD-zaslone*, točimo *evrosuper*, občudujemo *starodobnike*. Gospodarsko-politično in sploh družbeno dogajanje je druga močna silnica, ki generira novo besedje. Z osamosvajanjem Slovenije v samostojno državo so povezani izrazi *osamosvojitelj* in *pomladnik*, s širitvijo Evropske unije pa smo v slovenščini dobili *evroskeptike*, *evroposlanke* in *evrobirokrate*. Prav tako pomemben vpliv na tvorjenje novih besed imajo tudi glasba, šport, moda in zabava. Besede *zimzelenček* kot sinonim za *evergin* v SSKJ, *trebušnjak* kot telesna vaja za krepitev trebušnih mišic, *limonadnica* za televizijsko nadaljevalko s pretirano čustveno vsebino in *klepetalnica* za internetno storitev, ki omogoča sočasno komunikacijo med uporabniki, so postale del našega vsakdana.

Kot je razvidno že iz bežne predstavitve različnih področij generiranja novih besed, večina novih besed nastane z združevanjem v jeziku že obstoječih elementov, so torej posledica besedotvornih dogajanj v jeziku samem. Za ponazoritev sledi nekaj najznačilnejših zgledov tvorbe novih besed v slovenščini.

Med izpeljavami izstopajo poimenovanja ženskih poklicev za morda nekdanj povsem moške dejavnosti. Zato je močno zastopana izpeljava z obrazilom *-ica* in *-inja* (*kajakašica*, *naravovarstvenica*, *estetinja*, *refleksologinja*, *škofinja*). Z obrazilom *-ica* je tvorjenih tudi mnogo novih besed za poimenovanje prostora opravljanja neke dejavnosti (*čokoladnica*, *previjalnica*, *čvekalnica*). Pogoste so tudi pojavitve izpeljank z obrazilom *-ost* (*izgorelost*, *kancerogenost*, *ožiljenost*, *zaposljivost*). Slednja skupina je bila precej zmanjšana glede na *Slovenski pravopis* (SP 2001), v katerem so bila ta poimenovanja dodana sistemsko neupoštevajoč jezikovno rabo.

Veliko novih besed nastane z zlaganjem (*okoljevarstvo*, *mobiuporabnik*, *mirnovodaš*, *presnojed*). Iz nekaterih se nato oblikujejo nove besedne družine (*okoljevarstve-*

¹ V prispevku niso obravnavani večbesedne leksikalne enote in s tem povezano frazeološko širjenje pomena. O tem gl. Petric 2011.

nik, okoljevarstvenica, okoljevarstvo). Zelo opazna je tudi tvorba s prvim delom *bio* in *eko* (*biokmetija, ekokmetija*) z možnostjo eno- ali dvobesednega zapisa (*biokmetija* in *bio kmetija; ekokmetija* in *eko kmetija*).

Prav zloženkam z dvojno možnostjo zapisa po SP 2001 (*ananasliker* tudi *ananas liker*) smo v slovarju namenili posebno pozornost. Pri teh leksemskih enotah smo pri soočenju z gradivom ugotovili, da samostalniški besednozvezni tvorbeni vzorec, prevzet iz angleščine (*basmati riž, hiphop glasba, treking kolo*), predstavljen že v SSKJ (1970–1991), a v SP 2001 opredeljen kot zloženka, strmo narašča. Podrobno je problematiko slovarske obravnave tega besednozveznega vzorca pri novjšem besedju predstavila A. Gložančev (2012)² in ugotovila, da je uveljavljanje tega vzorca v povezavi s sociolingvističnimi (intenzivno medjezikovno prepletanje) in psiholongvističnimi (hitra opaznost razlikovalne sestavine) dejavniki, ob čemer pa ne moremo zanemariti niti vloge kontradiktornega normativnega predpisa v SP 2001. Odprtost jezika za desna jedrna določila nas opozarja na intenzivno jezikovno prevzemanje, saj gre že za skladišne, in ne več samo leksikalne vplive angleščine.

Zgoraj navedene tipološke posebnosti ozkega segmenta nove leksike, ki so na preseku besedotvorne in besedozvezne obravnave, so za snovalce slovarja poseben izziv.³ Zahtevajo sprejetje zapletenih odločitev, ki lovijo ravnotežje med sistemskostjo in rabo, teoretičnimi razhajanj in dogovori. Že bežni pogled na tvorjenje novih besed opozarja, da se uveljavljajo novi tipi leksike, ki med jezikoslovci povzročajo teoretična nesoglasja in potrjujejo težave, s katerimi se sooča slovaropisec, ki se približuje avtentični jezikovni rabi in jo pripenja na jezikoslovnoteoretično podlago.

V slovarju je močno zastopano tudi prevzeto besedje, ki je odraz sodobnih globalizacijskih procesov in medkulturnih povezav. Posebej opazne so plasti besedja, prevzetega iz angleščine (*byte, bajt*), manj opazne iz nemščine (*müsli, misli*), francoščine (*sommelier, somelje*), italijanščine (*mozzarella, mocarela*) in japonščine (*sushi, suši*) ter drugih jezikov.

Za prevzeto besedje je značilna variantnost zapisa, saj je prilagajanje izvorno tuje besedja zakonitostim slovenščine dolgotrajen in ne povsem predvidljiv proces (prim. Bizjak Končar 2012, Bizjak Končar in Dobrovoljc 2010), zato obsega tujo in/ali domačo različico. Kot tujo različico obravnavamo citatni zapis tuje besede (*byte*), pri katerem beseda ohrani grafično podobo izvirnega jezika ali jezika posrednika. Zakonitosti zapisovanja slovenskega jezika na izrazni ravni pa so dosledno uresničene v podomačeni različici zapisa (*bajt*). Upoštevajoč načelni pogoj, da mora beseda v slovarju izhajati iz potrditve v uporabljenih virih, je slovarski sestavek oblikovan tako, da na prvem mestu obravnava v rabi pogostejšo pisno različico (npr. *impeachment* in *impičment, karpačo* in *carpaccio*), navaja eno obliko, kadar ta v rabi močno prevladuje (*kapučino, ollie*) in seveda navede tudi uveljavljeno slovensko ustreznico za prevzeto besedo, če jo raba potrjuje (obvod za *bypass*, smeško za *smiley*, snežno kolo za *snowbike*).

2 A. Gložančev (2012: 13) navaja predhodne omembe v slovenščini novega skladišnejskega vzorca, ki ni jezikovnosistemski.

3 O slovarskih rešitvah, ki jih prinaša *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* prim. Kern 2012: 145–147.

2.2 ZNANE BESEDE DOBIVAJO NOVE POMENE

Druga, enako pomembna skupina v slovarju, so besede, ki so bile že obravnavane v SSKJ, a so v novih zgodovinskih, političnih in kulturnih okoliščinah dobile nov pomen. V SSKJ uvrščene besede *miška*, *črv* in *hrošč* so se iz pomenskega polja 'žival' v novjšem času premaknile na področje računalništva. Z ekonomijo se danes povezuje besedo *hči*, z medicino besedo *obvod*.

Besede, za katere je ugotovljeno, da so bile že uslovarjene v SSKJ, pa so v novih okoliščinah dobile nove pomene, so označene. Uporabili smo posebno grafično znamenje , ki nakazuje, da gre za nov pomen ali nove pomene v SSKJ že uslovarjenih besed.⁴ Naj ponazorim neposredno navezovanje na SSKJ z besedo *čarovnik*. Beseda *čarovnik* je bila pomensko predstavljena v SSKJ (1. kdor čara; 2. kdor z rokohitrsko spretnostjo in nenavadnimi dejanji zabava gledalce), v novjšem času pa se povezuje z računalništvom in je razložena kot: 'del programa, ki uporabniku pomaga izvesti določeno zapleteno opravilo' (SNB 2012: 99).

Besed z novim pomenom, tj. neosemantemov, je v slovarju približno dvajset odstotkov. Že pregled priponskih obrazil za moške vršilce pokaže, da so mnoge samostalniške besede dobile nove pomene. V SSKJ je *pralec* razložen kot: 'kdor se poklicno ukvarja s pranjem'. V novjšem času pa se beseda povezuje predvsem z denarjem in najbolj tipična kolokacija je *pralec* (umazanega) denarja (Slika 1).

prálec ^(SSKJ) -lca [in praŭca] m, člov. (â) ekspr., navadno v zvezi z denar kdor nelegalno pridobljeni denar spravlja v legalni obtok in s tem zabrisuje njegov izvor: *pralec* (umazanega) denarja; *Aretirani milijonar je bil desna roka zdajšnjega mafijskega bossa vseh bossov in blagajnik, finančni minister ter največji pralec zaslužkov na otoku* **E** (↑)práti

Slika 1: Iztočnica *pralec* v SNB

V času nastajanja SSKJ se je beseda *travar* uporabljala v pomenu *želiščar*, danes v pogovornem jeziku označuje tistega, ki redno kadi marihuano. *Prestopniki* niso več le tisti, ki storijo kaznivo dejanje, ampak tudi tisti, ki spremenijo, zamenjajo stališče (Slika 2).

prestópnik ^(SSKJ) -a m, člov. (ô) kdor spremeni, zamenja stališče in okolje glede na delovanje, aktivnost: *Je nedvomno najbolj znamenit prestopnik na zadnjih strankarskih volitvah* // kdor spremeni, zamenja pripadnost glede na prepričanje, čustvovanje: *Prestopniku v drugo vero je nekoč grozila huda kazen* **E** (↑)prestòp

Slika 2: Iztočnica *prestopnik* v SNB

4 V slovarju uporabljeno oznako je oblikoval Peter Weiss.

2.3 POZABLJENE BESEDE SE VRAČAJO

V slovarju je navzoča še tretja skupina besed, ki jih obravnavamo kot novejše, čeprav smo jih poznali že pred letom 1991. Te so predmet pozornosti zaradi močne pogostnosti njihove rabe v novejšem času in dejstva, da v SSKJ še niso bile uslovarjene. Sem se uvrščajo novejši besedotvorni tipi (*neimetnik*, *kredibilnost*, *ekspertka*), splošnejša leksika kot posledica determinologizacije (*betakaroten*, *blokator*, *forenzik*, *steroid*) in reaktualizirano besedje iz ožje rabe (*borzništvo*, *borznoposredniški*, *pokušina*), če omenimo le nekaj najproduktivnejših segmentov.

Za hiter vpogled v determinologizirano besedje si bomo ogledali iztočnico *seropozitiven*, ki ponazarja dejstvo, da natančno definiran termin medicinske stroke s pojavitvijo v novih besedilnih zvrsteh, ki so namenjene laikom, sčasoma pridobi nov pomen. Izhodiščni pomen, ki izvira iz medicinske stroke: tj. ki je glede na serološki test pozitiven, se nanaša na neprisotnost protiteles, ki označujejo okužbo z določeno infekcijo, kar nam dobro ponazori zgled pri pomenu 1 (Slika 3). V splošnem jeziku pa se je izraz začel uporabljati v zoženem pomenu za okužbo z virusom HIV, kakor kažeta drugi pomen in ustrezen zgled (Slika 3).

sêropóзитивen -vna -o prid. (ê-ô) **1.** med. ki je glede na test seruma pozitiven: *Po znanih podatkih je več kot 10 % zaprtih oseb seropozitivnih na virus hepatitisa C in še več na virus hepatitisa B* **2.** ki je okužen z virusom HIV: *Spremljajo človeka, ki je postal seropozitiven pred 13 leti, pred osmimi je zbolel za aidsom – a je živ* **E** ← nlat. *seropositivus* iz (↑)sêrum + (↑)póзитивen

Slika 3: Iztočnica *seropozitiven* v SNB

Pri splošni rabi farmacevtskih in medicinskih izrazov se velikokrat zaplete tudi zaradi apelativizacije. Za ponazoritev si bomo pogledali iztočnici *botulin* in *botoks*. Pri iztočnici *botulin* (Slika 4), se prvi pomen nanaša na strup, ki se v majnih odmerkih uporablja tudi kot zdravilo,⁵ kakor je razvidno iz drugega pomena (Slika 4).

botulín -a m (î) **1.** strup bakterije *Clostridium botulinum*, ki ob zaužitju povzroča botulizem: *Pred leti so našli nekaj strupenega v majonezi, pred časom pa so v premazu za tiramisu odkrili botulin, ki menda povzroča huda obolenja* **2.** farm. strup bakterije *Clostridium botulinum*, ki je v majhnih odmerkih rabljen kot zdravilo pri povečanem delovanju mišic ali žlez; *botoks*: *Na spletnih klepetalnicah ugledna zdravniška imena svetujejo odstranjevanje lojnih žlez ali vsaj vbizgavanje botulina, ki bo za določen čas – običajno tri mesece – omrtvičil žleze* **E** po bakteriji *Clostridium botulinum*

Slika 4: Iztočnica *botulin* v SNB

5 Za strokovno razlago terminov s področja medicine in farmacije se zahvaljujem J. Mrak.

Ko se je na trgu pojavil izdelek Botox, tj. zdravilo, ki vsebuje botulin, se je ime Botox v splošni rabi začelo uporabljati generično (gl. Dobrovoljc 2012) in se je med izrazoma botoks in botulin vzpostavilo sinonimno razmerje. V rabi se vedno bolj uveljavlja tudi podomačena različica zapisa botoks, saj je izdelek postal v javnih medijih znan predvsem po svoji uporabi v kozmetične namene (gl. podpomen Slika 5).

bótoks -a m (ô) zdravilo, ki vsebuje očiščen botulin tipa A in se uporablja pri povečanem delovanju mišic ali žlez; botulin (2): *injekcija botoksa*;

Čeprav je botoks postal sinonim za sredstvo, ki za določen čas odpravi gube, to snov že dolgo uporabljajo pri zdravljenju bolezenske mišične napetosti ali krčev // tako zdravilo, uporabljeno v estetske namene, zlasti za odpravljanje obraznih gub: Vbrizgavanje botoksa, priprava, s katerim je mogoče neboleče zgladiti gube, je postalo razširjeno **E** po imenu izdelka *Botox®* ameriškega podjetja Allergan iz ↑bo(tulín) + (↑)toks(ín)

Slika 5: Iztočnica *botoks* v SNB

Še bi lahko opisovali dinamično razmerje med jezikovni pomeni in družbenim dogajanjem, a bomo z *botoksom* sklenili pregled novega besedja, saj nam nazorno potrjuje, da je v slovar ujeta besedje svojevrsten odsev časa, v katerem so besede živele.

S pregledom najznačilnejših plasti novih besed v slovenščini zadnjih dveh desetletij je tako precej poenostavljeno pojasnjena raznovrstnost v slovar zajetega besedja. Kajti ubeseditev novih vidikov resničnosti dobi konkretno vsebino šele v posameznih slovarskih sestavkih, ki so oblikovani pregledno in zajamejo izgovorjavo, besednovrstne in druge slovnične podatke, pomensko razlago, avtentične besedilne zglede, sinonime in etimološke osvetlitve.

3 SKLEP

Prispevek skuša zaobjeti raznolikost novega besedja na prelomu tisočletja, zato mu sledi v treh pomembnih plasteh – novi izrazi, novi pomeni in pozabljene besede. S tem je precej poenostavljeno pojasnjen zunanji okvir slovarskega besedila, tj. predstava o tem, katere nove besede naseljujejo našo sedanost. S tega zornega kota smo odkrili nekatera zanimiva razpotja med jezikovnosistemskim izhodiščem in slovarsko izpeljavo ter nakazali, da so za novejša besedja značilne jezikovne lastnosti, ki so velikokrat v neskladju s predpisi oz. standardizacijo (gl. Dobrovoljc in Jakop 2011), snovalci slovarja pa morajo pogosto loviti ravnotežje med sistemskostjo in rabo, teoretičnimi razhajanja in dogovori, časovnim pogledom naprej in nazaj.

Vendar poglobljene predstave o *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* ni mogoče dobiti samo s pregledom najznačilnejih plasti novih besed v slovenščini. Ta je presplošen, da bi lahko dal vsaj bežen vpogled v opis zapletenih pomenskoskladenskih razmerij, ki se gradijo pri posameznih leksemskih enotah in med njimi, in ne more do kraja razložiti vsebine pomenskorazlagalnega slovarja, kaj šele, da bi jo ovrednotil. Opis pomena in rabe besede je ena najzahtevnejših leksikografskih nalog, pri kateri se kljub dobro zasnovani leksikografski tradiciji in uporabi korpusnih orodij ob novem gradivu znova in znova znajdemo pred vprašanji o leksikalnih enotah, naravi pomena, raznolikosti jezikovne rabe in ne nazadnje o razmerju med jezikovnimi spremembami in življenjem družbe.

LITERATURA

- BIZJAK KONČAR, Aleksandra, 2012: Pisno podomačevanje novjših prevzeth besed v slovenščini. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 63–71.
- BIZJAK KONČAR, Aleksandra in DOBROVOLJC, Helena, 2010: Proces podomačevanja in vprašanje pisanja novjših prevzetih besed. *Jezikoslovni zapiski* 16/2. 91–110.
- DOBROVOLJC, Helena, 2012: Pisanje imen izdelkov in znamk. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 27–39.
- DOBROVOLJC, Helena in JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- GLOŽANČEV, Alenka, 2012: Novejša slovenska leksika v luči obravnave samostalniških zloženkov v slovenskem pravopisu 2001. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 125–139.
- KERN, Boris, 2012: Pisanje skupaj in narazen v *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika*. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 141–149.
- Nova beseda*: <<http://bos.zrc-sazu.si>>. Dostop 20. junija 2013.
- PETRIC, Špela, 2011: Novejši večbesedni leksemi v slovenščini z vidika slovaropisja. *Jezikoslovni zapiski* 17/1. 143–156.
- Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*, 2012. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1970–1991. Ljubljana: SAZU, DZS.
- Slovenski pravopis* 2001. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

MARKO SNOJ

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

marko@zrc-sazu.si

Slovensko splošno slovaropisje danes

22 let po izidu zadnje knjige prve izdaje *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* splošnoslovaropisna dejavnost začenja dajati prve nove rezultate. Letos pozimi je namreč izšel *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*, ki prinaša 6399 novih, po letu 1991 uveljavljenih, na novo nastalih ali prevzetih slovenskih besed in besednih zvez, in več sto novih pomenov že v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) uslovarjenih besed. Slovar je bil pri veliki večini uporabnikov ugodno sprejet, o njem se je precej govorilo in pisalo v medijih, natisniti smo morali že tretjo naklado. Izid tega slovarja je bil le uvertura v to, kar nas dejansko čaka: sestavljanje novega slovarja slovenskega jezika, ki bo, izhajajoč iz našega slovaropisnega izročila, na vsebinski ravni upošteval spremembe v sodobnem svetu in spremenjen pogled nanj, na oblikovni pa bo prilagojen za uporabo na računalniških in tem sorodnih napravah z več dobrinami, ki jih omogoča sodobna tehnika, kot so npr. znotrajslovarske klikljive povezave, avdioposnetki izgovora posamezne besede ali besedne zveze, povezave na obstoječe ali v slovarski namen nastajajoče zanesljive baze podatkov itd. Slovarju bodo dodane etimološke osvetlitve, dinamično in tonemsko onaglašene paradigme vseh preigibnih besed, razlikoval bo med lastnostnimi in vrstnimi pridevniki, upošteval bo sodobne pomenoslovne ugotovitve in še marsikaj, kar smo bolj ali manj pogrešali v doslej temeljnem slovarju. Upoštevajoč število usposobljenih slovaropiscev ustrezne slovaropisne šole, bi bilo prvo etapo tega slovarja, ki bi obsegala med 60 in 70 tisoč iztočnic, mogoče izdelati v osmih letih, to pa je obdobje, ki se zdi predolgo, da bi ga vzdržali brez vsaj deloma prenovljenega temeljnega slovarja, zato smo se odločili za vmesni korak, namreč izdelavo druge izdaje SSKJ, ki bo uporabnikom na enem mestu prinesel staro in novo besedje, pri čemer bo prvo vsaj v najnujnejših potezah predstavljeno v duhu sodobnega časa. Druga izdaja SSKJ z opisom približno 110.000 občnoimenskih besed bo izšla jeseni leta 2014. V času pisanja tega prikaza, tj. junija 2013, je slovenska slovaropisna stroka na točki, ki bo odločilno vplivala na njeno

prihodnost. Na eni strani je Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ki namerava s poglobljeno večstransko analizo sodobnega in polpreteklega besedja slovenskega jezika sintetizirati zanesljiv in tudi za zahtevnega naslovnika uporaben slovarski izdelek, na drugi pa jezikovnotehnološka skupnost, zbrana predvsem okrog zasebnega zavoda Trojina, ki predlaga izdelavo slovarja z znatno manj poglobljenimi in zanesljivimi vsebinami, a boljšo tehnološko podporo tako pri sami izdelavi slovarskih sestavkov kakor tudi pri povezavah slovarskih vsebin z različnimi zunanjimi bazami podatkov. Izida intenzivnih pogovorov o združljivosti obeh slovaropisnih prizadevanj, ki ta čas potekajo na več ravneh, danes še ni mogoče napovedati, zato v tem trenutku tudi ni mogoče orisati slovenske slovaropisne prihodnosti. Do Slovenskega slavističnega kongresa, bo vsaj načelni izid teh pogovorov že znan, zato bo takrat pravi čas za predstavitev enega ali dveh slovaropisnih pogledov.

DOMEN KRVINA

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

domen.krvina@zrc-sazu.si

Uslovarjenje novejšega besedja v *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika*: problematika zgledov

V slovarju je besedje (zaradi razvrščanja v iztočnice) iztrgano iz skladenjsko-pomenskih kontekstov, v katerih nastopa. Slednje naj bi v slovarjih kot tipični vzorci upovedovanja ponazarjali zgledi.

Slovar novejšega besedja slovenskega jezika (SNB) predstavlja izbor novejšega besedja od izida zadnje knjige SSKJ (1991) pa do danes. Izbor besedja je bil opravljen večinoma s pomočjo sodobnih jezikovnih korpusov (zlasti Nove besede). Pri izbiri in razvrščanju zgledov SNB deloma sledi tradiciji SSKJ (prim. Müller 2009: 19): izbrani so zgledi za tipično pojavljanje leksema v različnih skladenjskih okoljih in tako različnih družljivostnih (in vezljivostnih) kombinacijah (prim. SNB: 42–43). To so t. i. iztržki; preverjanje njihove tipičnosti je v zaključni fazi potekalo tudi s pomočjo orodja »iskanje v okolici« v korpusu Gigafida in so primerjalno najbolj tipične kolokacije.

Včasih je v iztržkih združenih po več najpogostejših kolokacij.¹ Pri samostalniku sta navadno povezana najpogostejši levi (pridevniški) in najpogostejši desni (npr. predložni samostalniški) prilastek. Tak leksikografski prijem omogoča (tudi z mislijo na knjižno izdajo) združevanje skladenjsko-družljivostnih podatkov o leksemu v kratki, (za uporabnika) pregledni obliki. Pri tem redaktor ocenjuje smiselnost združevanja in preverja, ali se lahko tipična npr. leva okolica pojavlja skupaj s tipično desno; združevanje namreč

¹ Glej npr. v *adrenalin*, *biomedicina*, *fokusirati*, *grafitar*, *imunoglobulin*, *kitarški*, *output*, *zmikati* (vse v SNB).

ustvarja neke vrste presek leksemovih pomenskih podpolj, zato ne sme biti mehansko.²

S tem prehajamo na problematiko, kjer se SNB v zgledih najbolj razlikuje od SSKJ: stavčni zgledi (prim. SNB: 42–44). SSKJ sicer ima zglede z osebno glagolsko obliko, ki so po sestavinah in njihovi razporejenosti podobni SNB-jevskim združenim kolokacijam.

SNB-jevski stavčni zgledi naj bi odgovarjali na očitek SSKJ, da so njegovi zgledi »pusti in nevsakdanji« (prim. Müller 2009: 19), s prikazom žive jezikovne rabe v pestrih in glede na vir (korpus) kar najmanj spremenjenih zgledih (prim. SNB: 11, 43). Pri tem se odpira več problemskih sklopov. Prvi je tehnične narave: pri pogostih besedah mora urednik v iskanju primerne zgradbe (zaenkrat) pregledati precej koncordanc. Pri redkejših pa je koncordanc le nekaj – urednik tu o tipičnosti rabe le domneva. Tipičnost povedi je drugi problemski sklop: celo pri pogostih besedah je »idealni zgled« težko najti – v enem je tipičen vršilec dejanja oz. nosilec lastnosti,³ naključne pa okoliščine ali predmet, v drugem ravno obratno.⁴ Uredniku se zgled lahko zdi zelo »živ« in »privlačen«,⁵ a (morda prav zato) ni tipičen (prim. Lexicom 2012).

Tretji sklop predstavlja vprašanje o primerni dolžini zgradbe. Zaradi iztrganosti iz sobesedila in še bolj iz konteksta bi se zdelo smiselno podati tudi čim več slednjega.⁶ Ob neoznačenosti iztočnice tvegamo, da bo uporabnik porabil precej časa, preden jo bo sploh našel; prav tako bodo njegovo pozornost pritegovali realizacije drugih leksemov, ki so z iztočnico povezani ali pa tudi ne. Kot četrto se zastavlja vprašanje o smiselnosti preurejanja zgledov: ob iztrganosti iz konteksta je navadno treba spremeniti vsaj besedni red (ki zaradi brisanja meje med izrazito govornim in pisnim (prim. SNB: 11) že izvirno ni nujno ustrezen), podpomenke zamenjati s splošnejšimi nadpomenkami, iz taktosti in ne nazadnje zaradi zakonskih zahtev lastna imena z občnimi.⁷ Z drugimi besedami: kohezijo in koherenco besedila je treba vzpostaviti na novo, da zgled deluje kot zaključena celota (prim. SNB: 42). Če je zgled po tipičnosti udeležencev dejanja ustrezen, izrazno, skladenjsko, pravopisno itd. pa manj, ga je smiselno preurediti: celó tako, da ostane le globinska raven, površinska pa je predrugačena.⁸ V tem smislu je občasno primerno tudi združevanje zgledov, kadar je eden tipičen v nečem, drugi v drugem (prim. še Lexicom 2012).

2 Ob izboljševanju zgledov (ki trenutno poteka na inštitutu ob združevanju SNB s SSKJ za 2. izdajo SSKJ) je npr. pri *varnostnica* smiselno združiti *delati kot varnostnica v trgovini*, ne pa tudi *osebna varnostnica *v trgovini*. Ustrezno je seveda *osebna varnostnica znanega politika*. *Delati kot* lahko nastopa v obeh primerih; s tem se tudi pri združevanju kolokacij z drugega zornega kota potrjujejo temeljne pomenoslovne ugotovitve o *biti, delati, imeti* kot t. i. glagolskih primitivih (prim. Vidovič Muha 2000: 32, 40–47, 78).

3 Glej npr. v *esemes, fokusirati, hostesnik, nasprejati, niša, okvarjati, porjavlost* (vse v SNB).

4 Glej npr. v *bioživilo, iskalnik, karpačo, KC, migrenik, odtegnitveni, podlubnik* (vse v SNB).

5 Glej npr. v *bodyguard, bukla, pokomunicirati* (vse v SNB).

6 Glej npr. v *bahajec, etnoglasba, japi, meni, polje diskretnosti, zenovski* (vse v SNB).

7 Glej npr. v *bantustan, egotrip, fatva, kalimero, pasjeljubec, trdorokec* (vse v SNB).

8 Glej npr. v *barbika, bermude, destinacija, plečnikoslovka, porabščina* (vse v SNB).

SNB-jevski stavčni zgledi predstavljajo kompromis med zahtevo po »živosti« zglede in stavčnimi zgledi v SSKJ: vsi SNB-jevski stavčni zgledi imajo svoj izvor v korpusu (navadno Nova beseda), a so smiselno preurejeni oz. »leksikografsko obrušeni« (SNB: 42), kot je po problemskih sklopih opisano zgoraj. Nekateri se nagibajo bolj v smer »živosti« (prim. Dular: 2013),⁹ drugi v smer »združenih kolokacij z osebno glagolsko obliko« kot v SSKJ. Morda jim prav ta vmesnost daje obvestilnost in prepričljivost.

VIRI

BIZJAK KONČAR, Aleksandra in SNOJ, Marko (ur.), 2013: *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Gigafida: <<http://demo.gigafida.net/Collocation>>. Dostop 26. maja 2013.

Nova beseda: <http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html>. Dostop 26. maja 2013.

LITERATURA

BIZJAK KONČAR, Aleksandra in SNOJ, Marko (ur.), 2013: *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

DULAR, Janez, 2013: Jezik me srbi: Slovar novejšega besedja. *Slovenski čas, Družina* 2013/11. 12.

Lexicom-Europe 2012 Coursenotes: <<https://trac.sketchengine.co.uk/wiki/AK/CourseNotes>>. [Dictionary examples]. Dostop 26. maja 2013.

MÜLLER, Jakob, 2009: Kritične misli in zamisli o SSKJ. Andrej Perdih (ur.): *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 17–21.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete in Založba ZRC, ZRC SAZU.

⁹ Glej npr. še v *elitnež, hobit, kronik, marginala, osebni računalnik, sforjevec, skejtati, zdilati* (vse v SNB).

ANDREJ PERDIH

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
aperdih@zrc-sazu.si

Slovaropisje v digitalni dobi

Tehnološki razvoj na področju informacijskih tehnologij je vplival na postopke nastajanja in uporabe slovarjev, deloma pa tudi na njihovo vsebino in prikaz v digitalnih oblikah. V prispevku so predstavljeni nekateri načini pridobivanja jezikovnih podatkov glede na obstoječe gradivo, delo s programi za vnašanje slovarskih podatkov v podatkovne zbirke in uporaba rezultatov slovarskega dela, omenjene pa so tudi omejitve računalniško podprtih postopkov.

Glavna gradivska osnova za slovarje, ki opisujejo sodobni knjižni jezik ali njegov del, je danes navadno zbrana v elektronskih besedilnih korpusih. Pri tem gre tako za korpuse splošnega jezika¹ kot tudi za korpuse besedil, namenjene za izdelavo terminoloških in drugih specializiranih slovarjev. Iz obstoječih korpusov pa še ni mogoče pridobiti vseh potrebnih slovarskih podatkov – tako je podatke o izgovorjavi, terminologiji, etimologiji, normativnosti itd. še vedno treba pridobivati ali dopolnjevati z drugimi viri in v sodelovanju s strokovnjaki za posamezna področja. Za starejša jezikovna obdobja je nabor korpusov manjši – tako zaradi ožje uporabnosti takšnih besedil kot zaradi zahtevnega pretvarjanja besedil v digitalno obliko in jezikoslovnega označevanja besedil.² Izdelava elektronskega korpusa je za starejša besedila smiselna, če je to tehnično, cenovno in časovno izvedljivo glede na obseg besedil. To danes še ne velja npr. za besedila slovenskih protestantskih piscev 16.

1 Na primer referenčni korpusi Nova beseda (http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html) s 318 milijoni besed, Gigafida (<http://www.gigafida.net>) z 1,2 milijarde besed, FidaPLUS (<http://www.fidaplus.net>) s 621 milijoni besed in uravnoteženi korpus Kres (<http://www.korpus-kres.net>) s 100 milijoni besed.

2 V okviru projekta IMP (<http://nl.ijs.si/imp/>) so bila zajeta zlasti besedila 19. stoletja, pa tudi nekatera starejša besedila od vzorca Dalmatinove *Biblije* (1584) dalje. Nabor vključenih besedil je omejen, korpus pa označen (prim. Erjavec 2012).

stoletja, kjer bi izdelava elektronskega korpusa z digitalizacijo in urejanjem digitaliziranega besedila, zlasti pa njegovo (ročno) označevanje zaradi neprilagojenosti avtomatskih postopkov in vsebinskih dilem zahtevala veliko časa. Zato se pri sestavljanju *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* uporablja že izdelana listkovna kartoteka besedil slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja.

Za učinkovitejše pridobivanje podatkov iz besedilnih korpusov so na voljo orodja za analizo korpusnih podatkov. Če je ob zaključku izdelave SSKJ kartoteka obsegala približno 4 milijone listkov (Müller 2009: 17), so z rastjo elektronskih besedilnih korpusov količine gradiva postale prevelike za analizo v času, ki ga ima slovaropisec na voljo.¹ Za analizo velikih količin gradiva so poleg osnovnih orodij, kot je konkordančnik, uporabne zlasti aplikacije za izdelavo t. i. leksikalnih profilov, med katerimi je za oblikoskladenjsko označene korpusa znana funkcija za izdelavo besednih skic (Word Sketch) v orodju SketchEngine.³ Pri uporabi orodij za analizo je potrebna previdnost, saj nekatere naloge sicer res opravljajo natančneje in hitreje kot človek, a je pogosto še vedno potreben podrobnejši ročni pregled rezultatov – orodja so torej koristen pripomoček, pri interpretaciji rezultatov pa je potrebno razumevanje njihovega delovanja.

V fazi vnašanja podatkov v slovarske baze si je danes mogoče pomagati s specializiranimi programi za izdelavo slovarjev, ki omogočajo hkratno delo več avtorjev, učinkovito iskanje že vnesenih slovarskih podatkov, administrativno urejanje procesa dela skozi različne faze in pregled sprememb, ki so jih opravili slovaropisci. Koristna so programska opozorila redaktorjem o neskladnosti s predvideno strukturo slovarja, do določene mere pa je mogoče preverjati enotnost vsebine vsaj tam, kjer jo je mogoče natančneje formalno opredeliti (Abel 2012: 83–106). Za formalni opis strukture in vsebine slovarske podatkovne zbirke v formatu XML, ki je danes verjetno najbolj razširjena oblika zapisa slovarskih podatkov, je ključnega pomena shema. Z njo se določi, kateri elementi so v slovarski strukturi dovoljeni, kakšna so hierarhična razmerja med njimi in kakšen je njihov vrstni red, kakšne so možnosti njihovega kombiniranja oz. izključevanja in kolikokrat se določen element lahko ponovi. Omejiti je mogoče tudi formalno vsebino elementov – ali je dovoljeno vsakršno besedilo ali obstaja omejitev na vnaprej določen zaključen izbor možnosti s spustnega menija. S tem je v slovarjih vsaj do neke mere zagotovljena enotnost vsebine, zmanjšano pa je tudi število potencialnih tehničnih napak. Pri izdelavi sheme bolj kompleksnih slovarjev je smiselno upoštevati tudi pomislek, ali bodo slovaropisci obvladovali njihovo strukturo, ne da bi jih ta ovirala in zavirala pri njihovem delu, obenem pa je zaželena takšna organizacija podatkov, da bo razumljiva tudi končnemu uporabniku slovarja. S tehničnega vidika je mogoče slovarsko vsebino zapisati na različne načine, pri čemer se slovaropisni programi razlikujejo po hitrosti iskanja podatkov glede na njihovo razporeditev v strukturi. Ureditvev podatkov lahko vpliva tudi na nadaljnjo uporabo slovarskih podatkov, na primer za jezikoslovne raziskave, ki jih bodo opravljali tudi tehnično manj spretni raziskovalci (Ledinek in Perdih 2012: 160–162).

3 [Http://www.sketchengine.co.uk/](http://www.sketchengine.co.uk/).

Uporaba obstoječih ali nastajajočih slovarskih, gradivskih in drugih zbirk prinaša sodobnemu slovaropisju večje količine interpretiranih in neinterpretiranih jezikovnih podatkov. Pri izdelavi novih slovarskih del omogoča uporabo že obstoječih podatkov, če med posameznimi slovarskimi zbirkami ne obstajajo prevelike konceptualne razlike in če so podatki dovolj zanesljivi.

Rezultati slovaropisja danes ne predstavljajo le zaključenih enot v obliki slovarjev, saj je na podlagi njihove vsebine mogoče pridobivati podatke za druge slovarje, za jezikovnotehnološke aplikacije (črkovalniki, strojni prevajalniki, skladišnji pregledovalniki ...). Možnost kompleksnega iskanja po slovarskih zbirkah omogoča tudi pridobivanje podatkov za leksikološke ali širše jezikoslovne raziskave v veliko večji meri kot kadar koli doslej.

LITERATURA

- ABEL, Andrea, 2012: Dictionary writing systems and beyond. Sylviane Granger in Magali Paquot (ur.): *Electronic Lexicography*. Oxford: Oxford University Press. 83–106.
- ERJAVEC, Tomaž, 2012: Jezikovni viri starejše slovenščine IMP: zbirka besedil, korpus, slovar. Tomaž Erjavec in Jerneja Žganec Gros (ur.): *Zbornik Osme konference Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 52–56.
- LEDINEK, Nina in PERDIH, Andrej, 2012: Uporaba XML-formata v leksikografiji na primeru oblikovanja XML-sheme za Slovar sinonimov slovenskega jezika. *Jezikoslovni zapiski* 18/1. 157–176.
- MÜLLER, Jakob, 2009: Kritične misli in zamisli o SSKJ. Andrej Perdih (ur.): *Strokovni pomet o novem slovarju slovenskega jezika*, 23. in 24. oktober 2008. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 17–21.

IRENA OREL

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

irena.orel@ff.uni-lj.si

Sodobna pota slovenskega zgodovinskega slovaropisja

Slovensko zgodovinsko slovaropisje predstavljajo vsi obstoječi starejši tiskani in rokopisni (Kastelec, Hipolit) slovarski viri s slovenskim besedjem od Megiserjevega štirijezičnega slovarja (1592) dalje, ki so dostopni na spletu (med njimi najpomembnejši Pleteršnikov slovar (1894–95) z označenimi avtorskimi in besedilnimi viri), obrnjene izdaje starejših slovarjev, pa tudi sezname besed v abecednikih (od l. 1550), kazalih, registrih, slovnici idr., zbirke besed v drugih besedilih in publicistiki, časovno zaznamovano besedje v SSKJ-ju, slovarčki k izdajam starejših besedil, starejša leksika v obeh etimoloških slovarjih (s podatki o prvi pojavitvi), v besedoslovnih razpravah, arhaični narečni izrazi itd.

Najbogatejši vir besedja so starejša besedila, njegovo uslovarjenje poteka v več projektih na ZRC SAZU: jezikoslovci na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša v zgodovinski sekciji uresničujejo že pred pol stoletja na popolnem izpisu besedja, ki je slovnično označeno izšlo v knjižni obliki (*Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, 2011), zasnovani slovar knjižnega jezika 16. stoletja, v etimološki sekciji je nastal *Slovar jezika J. Svetokriškega* (M. Snoj, 2006), v terminološki pripravljajo pravnozgodovinski slovar, seznam družboslovno-pravnega izrazja iz mestnih in trških prišežnih besedil do 19. st. so v spletni objavi preskrbeli na zgodovinskem inštitutu (B. Golec).

Izbor iztočnic se v obstoječih ali zasnovanih zgodovinskih slovarjih zamejuje obdobjno (16. stoletje), zemljepisno (*Slovar prekmurskega knjižnega jezika* V. Novaka, 2006), avtorsko (Svetokriški, Prešeren), slovarji razločujejo se po vrsti ustreznice, zasnovi slovarskega sestavka (različni slovnici, pomenski, gradivski podatki) idr.

Z razvojem novih tehnoloških možnosti je prišlo do neslutene napredka in slovaropisnega zagona tudi v zgodovinskem slovaropisju, ki je z digitalizacijo pisne

dediščine postalo dosegljivo, z lematizacijo pa je omogočena izdelava splošnega zgodovinskega slovarja z vsem zapisanim besedjem. Spletni slovar ima pred knjižnimi vrsto prednosti: omogoča neposreden vpogled v izvirno besedilno okolje iztočnice, hiter dostop, pregled po različnih besedilih, avtorjih, obdobjih in takojšnjo izrazno in pomensko primerljivost, dopolnjevanje z novim gradivom, pomeni, vnosom popravkov ..., pa tudi slabosti: po obsegu, časovno in tematsko neenakomeren izbor besedil, določanje knjižne ustreznice in pomenov iz besedil ni vedno prepoznavno in zahteva raziskovalno delo usposobljenih sodelavcev in svetovalcev z različnih strokovnih področij (teologija, biblicistika, terminografija ...) in poznavalcev zgodovinskega razvoja izvornih jezikov. Na Institutu Jožefa Stefana iz korpusa starejših besedil in iz nemščine prevedenih besedil (AHLib) pretežno iz 19. st. že nastaja spletni *Slovar starejšega slovenskega knjižnega jezika* (Jezikovni viri starejše slovenščine, IMP) v 4 slovarskih naborih (zastarelih besed, starinskih oblik, vseh besed in vseh pojavnic).

Kako dalje? Za srednjeveško obdobje je seznam oblik iz vseh ohranjenih rokopisov že objavljen (*Slovar Brižinskih spomenikov* v izdaji SAZU, Zor, Jakopin in Logar 1992, ostali rokopisi do l. 1550 v monografiji N. Mikhailova 1998, 2001), potrebno bo prečkovanje in zapis slovarske oblike iztočnice ter opredelitev pomena s knjižno ustreznico. Delo za *Slovar knjižnega jezika 16. stoletja* bo s prepisom 3 milijonov listkov v elektronski obliki in vnosom v prilagojeno programsko shemo omogočilo hitrejšo tehnično ureditev slovarskih sestavkov ob zahtevnem in pretanjenem pomenskem razmejevanju gradiva. Pot uslovarjanja leksemov v spletnem zgodovinskem slovarju knjižnega jezika z nadaljnjo sistematično digitalizacijo besedilnega in slovarskega korpusa od 17. st. dalje, uresničena v interdisciplinarnem delu, bo gotovo prava in dolgotrajna. Prednost bi morala imeti tudi izdelava slovarja prevzetih besed (germanizmov, romanizmov, madžarizmov, slavizmov), saj so na voljo le posamezne zbirke in sezname v razpravah (od F. Miklošiča dalje), nemške izposojenke pri Trubarju iz enega besedila (H. Jazbec 2007), v slovarju Svetokriškega z izvornimi razlagami M. Snoja, knjižni in narečni leksemi tujega izvora v narečnih (spletnih) virih in etimoloških slovarjih, ki bi jih neobhodno potrebovali tudi v elektronski obliki. Nadaljevati bi se moralo tudi izdajanje področnih terminoloških in avtorskih slovarjev (celotnega opusa ali posameznega dela) pomembnih literarnih ustvarjalcev (lahko bi oživili projekt Cankarjevega jezika, sestavili npr. slovar Pohlinovega, Vodnikovega, Levstikovega besedja, prve povesti J. Ciglerja (1836), moderne ipd. Za konec še vprašanje določitve časovne meje, do kod sega zgodovinsko slovaropisje: 100 ali 50 let nazaj, do II. svetovne vojne ali celo do osamosvojitve oz. na konec 20. stoletja? Tako bo naša tisočletna besedna zakladnica zbrana, združena in pripravljena za nadaljnje besedoslovne raziskave.

JOŽICA ŠKOFIC

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
guzej@zrc-sazu.si

Zasnova slovarja narečnih hišnih in ledinskih imen

V prispevku je zelo na kratko predstavljena metodologija zbiranja, zapisovanja in leksikografske predstavitve slovenskih narečnih hišnih in ledinskih imen, saj v zadnjem času vznika vedno več bolj ali manj strokovnih raziskav slovenske žive kulturne dediščine na različnih ravneh, tj. ne le na znanstveni jezikoslovni ravni, ampak tudi med raziskovalci drugih strok (etnografije, zgodovine, geografije ...) in med različnimi ljubitelji. Nekatere akcije zbiranja zemljepisnoimenske dediščine potekajo usklajeno na širšem geografskem območju in s strokovno pomočjo jezikoslovcev, npr. v projektih *FLU-LED* na Koroškem in Gorenjskem ter *Nomen vulgare* na Gorenjskem, druge so rezultat domoljubne in kulturnozgodovinske zavesti posameznikov, ki želijo nekaj tovrstnega bogastva ohraniti za prihajajoče rodove. Ti zbiratelji se pogosto združujejo v društva (tako npr. pri Slovenskem rodoslovnem društvu že več let poteka akcija zbiranja priimkov in hišnih imen) ali se srečujejo v okviru posameznih projektov (npr. ob zbiranju ledinskih imen v Triglavskem narodnem parku), še pogostejše žal ostajajo nepovezani in vsak s svojo metodologijo zbiranja, izpisovanja iz zgodovinskih dokumentov, transkribiranja in tudi interpretacije zbranega gradiva. Med najbolj metodološko domišljene zbirke hišnih in ledinskih imen je mogoče uvrstiti študentske diplomske naloge s področja slovenske dialektologije oz. primerjalnega slovanskega jezikoslovja in prav te bi lahko bile model za leksikografsko predstavitev hišnih in ledinskih imen, ki jih zbirajo tudi posamezni učitelji in njihovi učenci v različnih osnovnošolskih in srednješolskih projektih. Vsekakor zbiranje in strokovno zapisovanje narečnih zemljepisnih lastnih ter gradnja vseslovenskega slovarja teh imen zahtevata usklajeno sodelovanje vseh slovenskih raziskovalnih središč in različnih strok, pri čemer ima pomembno vlogo (lahko) tudi šolsko projektno delo. V nadaljevanju bo zato predstavljena ideja za zasnovo slovarja tovr-

stnih zemljepisnih imen tako za določeno mikroregijo kot kasneje za vseslovenski slovar hišnih in ledinskih imen.

Za jezikoslovno obravnavo domačih, tj. s terenskim dialektološkim delom zbranih hišnih imen je najpomembnejša natančna fonetična transkripcija njihovega narečnega izgovora z naglasom vred, kar skupaj z zgodovinskimi viri in morebitnimi pojasnili domačinov (včasih tudi z ljudskimi etimologijami) omogoča pravilno poknjižitev, rekonstrukcijo in tudi razlago (motivacije nastanka in etimologije) vsakega imena ter s tem primerjavo med njihovimi krajevnimi različicami. Fonetične transkripcije nevedši zapisovalci imena lahko zapišejo v poenostavljeni narečni transkripciji s črkami knjižne abecede in znakom za polglasnik ter z oznako jakostnega naglasa. Čim natančneje morajo biti zapisani tudi morebitni dvoglasniki in izgovorne posebnosti drugih narečnih fonemov (izbrani znak mora biti dosledno rabljen, njegova fonetična vrednost pa natančno pojasnjena). Pomembno je, da so vsa imena tudi zvočno dokumentirana v več slovničnih oblikah in, če je le mogoče, s sobesedilom.

Za leksikografsko delo je (ob domišljenem geslovníku) pomembna predvsem optimalna zasnova strukture slovarskega članka. Slovarček hišnih in/ali ledinskih imen enega kraja je lahko zelo preprosto urejen po abecednem redu glasovno-pravopisno poknjiženih iztočnic. Tak geselski članek ima standardne sestavine, tj. iztočnico (poknjiženo in narečno v fonetičnem zapisu) v osnovnih slovarskih oblikah (imenovalnik oz. (pri HI) mestnik in rodilnik, lahko tudi dajalnik), ki ji sledijo besednovrstna oznaka, razlaga pomena, tj. geografska identifikacija objekta, in ponazarjalno gradivo (pri HI poimenovanje gospodarja, gospodinje, pridevnik, pri LI izseček iz besedila). Dodani so lahko tudi etimološki podatki.

Gradnja vseslovenskega slovarja domačih (tj. narečnih) hišnih imen zahteva tudi na morfološki (etimološki) analizi temelječo poknjižitev imena, ki je iztočnica slovarskega članka. Poknjiženi imenovalniški obliki hišnega imena in njenemu besednovrstnemu označevalniku sledi identifikacija imena (kraj s hišno številko) z narečno obliko hišnega imena, nato poknjiženo in narečno poimenovanje gospodarja in gospodinje (vsaj v imenovalniku in rodilniku) ter pripadajoči pridevnik v poknjiženi in narečni različici. Poknjiženi iztočnici ledinskega imena z besednovrstnim označevalnikom in njeni diahroni morfološki analizi prav tako sledita identifikacija imena (tj. geografska umestitev ledinskega imena v prostor) z narečno obliko ledinskega imena ter ponazarjalno gradivo, tj. navedba različnih slovničnih oblik imena (s sobesedilom). Vsaka identifikacijska enota ima lahko tudi dokumentarni razdelek z navedbo imena v zgodovinskih virih. Interaktivni slovar je lahko opremljen tudi s povezavami k zemljevidom, fotografijam, zgodovinskim dokumentom in zvočnim posnetkom narečnih poimenovanj ter z »obrnjenim« kazalom.

MOJCA ŽAGAR KARER

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

mojca.zagar@zrc-sazu.si

O terminologiji in terminoloških slovarjih

Na letališču Charles de Gaulle v Parizu imajo zaposlenega strokovnjaka, ki skrbi za terminologijo, povezano z letenjem. To pravzaprav ni presenetljivo – nedvoumno in jasno sporazumevanje med piloti in npr. kontrolorji letenja je gotovo v interesu vseh, še posebej potnikov, saj je lahko v skrajnem primeru ogrožena tudi njihova varnost. Situacij, ko je življenjskega pomena, da strokovno sporazumevanje poteka brez težav in dvoumnosti, je veliko: pri zdravniku, pri gasilcih, v jedrski elektrarni ... Prav tako so mnoga podjetja ugotovila, da lahko z usklajevanjem terminologije, ki jo uporabljajo pri svojem delu, precej prihranijo. Če gre recimo za podjetje, ki proizvaja avtomobile, se morajo med seboj razumeti vsi – tisti, ki avtomobil načrtujejo, tisti, ki ga sestavljajo, in tisti, ki ga prodajajo. Bistvena za učinkovito sporazumevanje med strokovnjaki je prav urejena in usklajena terminologija.

Pri nas poteka veliko raznovrstnih terminoloških aktivnosti. Pogosto terminologijo za svoje potrebe urejajo posamezni strokovnjaki, prevajalci, študentje in drugi, poteka tudi več večletnih projektov, pri katerih sodeluje skupina strokovnjakov in jezikoslovec, nastajajo terminološke zbirke, namenjene zlasti prevajalcem itd. Od leta 2000 do letos je v bibliografskem sistemu Cobiss zabeleženih več kot 180 terminoloških slovarjev, ki so izšli v Sloveniji, pri čemer so upoštevani tudi terminološki standardi in manjši terminološki slovarčki v knjižni ali elektronski obliki.

Čeprav so se s terminologijo ukvarjali že v 18. stoletju – npr. švedski botanik Carl von Linné, ki je vpeljal sistem dvojnih latinskih poimenovanj za vrste organizmov –, velja za začetnika terminološke vede Avstrijec Eugen Wüster, ki je v tridesetih letih 20. stoletja ustanovil t. i. dunajsko šolo terminologije. Prvo združenje za standardizacijo, Mednarodna elektrotehniška komisija IEC, je bilo ustanovljeno že leta 1906 v Ženevi. Pri nas se je organizirano terminološko delo začelo leta 1912 z ustanovitvijo terminološke komisije Društva inženirjev in arhitektov v Ljubljani, ki je začela delo za nemško-slovenski tehniški slovar.

S terminologijo se ukvarjata dve glavni skupini uporabnikov: področni strokovnjaki, ki jih terminologija zanima predvsem kot učinkovito sredstvo za sporazumevanje, in prevajalci strokovnih besedil, ki brez dobrega poznavanja terminologije ne morejo opravljati svojega dela. Na tem mestu se bomo osredotočili na prvo skupino, torej na področne strokovnjake. Za terminološko delo bi bilo idealno, da bi imel strokovnjak poleg strokovne izobrazbe še jezikoslovno oz. da bi jezikoslovec pridobil tudi ustrezno izobrazbo s področja, s katerim se ukvarja. Ker pa to največkrat ni mogoče, je dobro, da pri urejanju, usklajevanju in ne nazadnje tudi pri nastajanju terminologije področni strokovnjaki sodelujejo z jezikoslovcem terminologom. Tako recimo poteka delo pri Sekciji za terminološke slovarje na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Terminologijo je mogoče usklajevati in urejati na različne načine. Danes se vse bolj uveljavljajo terminološke podatkovne zbirke, kjer lahko na enem mestu najdemo veliko podatkov o terminih, njihovem besedilnem okolju, dodane so lahko tudi slike, ponazoritve itd. Aktualni so tudi terminološki slovarji v elektronski ali tiskani obliki, pri katerih skupina strokovnjakov s pomočjo terminologa na podlagi ustrezno izbranih strokovnih besedil izdela geslovnik, ki je osnova za prikaz poimenovalnega sistema stroke. Ta vedno temelji na pojmovnem sistemu stroke. To pomeni, da so termini v terminološkem slovarju med seboj povezani, od odločitve avtorjev slovarja pa je odvisno, ali so te povezave izražene tudi eksplicitno (npr. z razmerni izrazi, pri čemer gre navadno za navajanje neposredno nadrejenih in podrejenih terminov) ali le implicitno, torej znotraj definicij posameznih terminov.

Za razliko od leksikologije, ki ima praviloma opisovalni pristop, terminološka veda zagovarja usklajeno nastajanje in razvoj terminologije, kar pomeni, da je pomembna prvina tudi normativnost. Ta je še posebej očitna na področju standardizacije, kjer postane raba določenih terminov tako rekoč obvezna. Tudi terminološki slovarji poskušajo s pomočjo kazalk na ustreznije termine usmerjati rabo – seveda ob upoštevanju terminološkega načela ustaljenosti, kar pomeni, da se ustaljenih terminov ne spreminja brez dobrega razloga. Pomembni terminološki načeli, ki ju je treba upoštevati poleg ustaljenosti, sta še jezikovnosistemska ustreznost, ker je terminologija tudi del jezika sploh, in gospodarnost, ki daje prednost krajšim poimenovanjem pred daljšimi. Če je mogoče, se da prednost izvirno slovenskemu terminu pred tujko, vendar ne na račun ustaljenosti.

Ker je terminologija pomembna za vsa strokovna področja, je treba spodbujati različne terminološke dejavnosti, pri tem pa v veliki meri upoštevati strokovnjake. Terminološki dogovor, ki ga sprejme večina strokovnjakov določenega področja, je dober obet za uveljavitev usklajene terminologije, ki omogoča prenos znanja brez komunikacijskih šumov.

Manj znani Miklošič

ZORAN BOŽIČ

Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici in Šolski center Nova Gorica, SETŠ
 zoran.bozic@guest.arnes.si

Slovenska berila Frana Miklošiča: od pionirskih začetkov do konkurence Antona Janežiča

Berila Frana Miklošiča so v petdesetih in šestdesetih letih 19. stoletja, ko se je slovenščina prvič uveljavila kot učni predmet v srednjih šolah, opravljala pionirsko vlogo. Zaradi slabo razvite slovenske literature, zlasti proze, je v berilih veliko število prevodnih besedil in besedil z neleposlovnih področij, predvsem kulturne zgodovine. S stališča didaktike slovenščine se zdi tovrstna usmeritev povsem upravičena, poleg tega pa skozi izbor besedil tudi Miklošič poskuša krepiti slovensko narodno zavest. Pri poeziji daje Miklošič prvenstvo Francetu Prešernu, takrat oboževani Janez Vesel - Koseski pa je zanj obrobni avtor. Z nastankom novih beril Antona Janežiča, ki so bila usmerjena v leposlovje in so temeljila na novih pesnikih in pisateljih iz obdobja med romantiko in realizmom, je bila Miklošičeva pionirska vloga izpolnjena.

NASTANEK BERIL IN NJIHOVA UPORABA

Ključni dogodek, ki je omogočil nastanek prvih slovenskih srednješolskih beril, je bila dunajska marčna revolucija leta 1848. Pripadniki slovanskih narodov v okviru Habsburške monarhije so tedaj zahtevali večje narodne in predvsem jezikovne pravice, kar je deloma upošteval novi učni načrt za gimnazije iz leta 1849, ki je na državnih območjih, poseljenih s slovanskimi narodi, predvideval vpeljavo maternega jezika kot posebnega učnega predmeta na gimnazijah.

Fran Miklošič, ki je svojo dunajsko kariero začel kot dvorni knjižničar in državni cenzor, je tega leta nastopil službo profesorja za jezikoslovje na dunajski univerzi. Že ob revoluciji je kot predsednik društva Slovenija z zahtevo po združenih kraljevini Sloveniji in po uvedbi slovenskega jezika v šole in urade izpričal visoko narodno zavest. Čeprav je kot raziskovalec in znanstvenik objavljajl v nemščini, se je zavedal, da Slovenci potrebujejo srednješolska berila v domačem jeziku.

Začel je zbirati gradivo za berila za nižje in višje gimnazije, v tem času pa je izvedel, da so se dela lotili tudi na Slovenskem, in sicer je že konec leta 1849 Miklošičev slovenjegoriški rojak Ivan Macun v Trstu izdal višješolsko berilo *Cvetje slovenskiga pesništva*, v Ljubljani pa je naslednje leto Bleiweisov krog začel izdajati berila za nižje razrede gimnazij (prvi zvezek leta 1850, četrtri pa leta 1855). Ker Macunovo berilo ni bilo uradno potrjeno, se je Miklošič omejil na višjo stopnjo in je v letih 1853 in 1854 pripravil berili za peti in šesti razred, leta 1858 je izšlo berilo za sedmi razred, šele leta 1865 pa je izšlo *Slovensko berilo za osmi gimnazijalni razred*. Zadnji zvezek je bil večinoma delo Belokranjca Ivana Navratila, ki je pripravil tudi dopolnjeno izdajo tega zvezka leta 1881.

Miklošičeva berila so bila uradno potrjene šolske knjige (izhajale so v »cesarsko kraljevi zalogi šolskih bukev« na Dunaju). Prvi trije zvezki so se uporabljali do Janežičevega *Cvetnika slovenske slovesnosti* (iz leta 1868, predelana izdaja leta 1870), četrtri zvezek pa skoraj trideset let, vse do izida Sketove *Slovenske slovstvene čitanke* leta 1893.

VSEBINSKE IN ZGRADBENE ZNAČILNOSTI BERIL

O vsebinskih in zgradbenih značilnostih Miklošičevih beril nam največ pove njihova primerjava z Macunovim *Cvetjem slovenskiga pesništva*. Macunovo berilo, ki ima sestavke razvrščene po literarnih zvrsteh in vrstah, vključuje samo lirsko in epsko poezijo in prevodno dramatiko (prav tako v verzih), proze pa nima. Pri Miklošiču je v prvih treh zvezkih razporeditev učnih vsebin poljubna, v zadnjega pa je prvič v zgodovini slovenskih srednješolskih beril vključen literarnozgodovinski pregled. Gledano v celoti prevladuje poučna proza, in sicer gre predvsem za sestavke iz naravoslovja, zgodovine in kulturne zgodovine. Nekaj naslovov iz prvega zvezka: *Pobratimstvo*, *Nekoliko pisem*, *Potovanje po slovenskih krajih*, *Delo in lenoba*, *Živali*, *Nekoliko basni*, *Nekoliko iz kratkega popisa zgodeb Indijancev Polnočne Amerike*, *Živinsko telo*, *Alboin*, *Pandirek*, *Brezzakonje*, *Kertek*, *Cir*, *Kambiz in Darij*, *Morska kača*, *pervič ujeta*, *Prihod Uskokov na Slovensko*, *Početek habsburške moči*, *Pripovedke iz česke historije*, *Marija Terezija*, *Dositej Obradovič*, *Severin Boetij*, *Matija Čop*, *Zgodovina papirja je zgodovina omike človeške*, *Nubijani*, *Veliki Knez Svetopolk*, *Koroška za cesarja Dioklecijana*.

Veliko sestavkov je seveda prevedenih oz. prirejenih, največ iz nemškega jezika. To je razumljivo, saj je bila v nasprotju s poezijo slovenska poučna in tudi literarna proza v prvi polovici 19. stoletja slabo razvita, verjetno tudi zato, ker večino tega časa nismo imeli svojega slovenskega časnika, srednješolskih beril pa sploh ne. Ne glede na pretežno tuji izvor proznih sestavkov pa lahko trdimo, da so Miklošičeva berila v preprostem domačem jeziku uspešno širila zemljepisno in zgodovinsko obzorje slovenskih dijakov, saj so poleg evropskega prostora vključevala Severno in Južno Ameriko, Afriko in Azijo (Bližnji in Daljni vzhod), časovno pa segala od antike do sodobnosti. S tem je Miklošič močno presegel Macunovo domačijskost, ki se je z dodatkom na koncu berila odpirala samo v južnoslovenski prostor.

Tisti dijaki, ki so prihajali s podeželja in so imeli izkušnje z vinarstvom, so npr. lahko z zanimanjem brali Valjavčev sestavek *Nubijani*, v katerem opisuje pridelovanje datljevega vina:

V več vaseh je palmovo vino navadno; je prijetnega vkusa, toda je presladko in predebelo, da bi se ga dalo več na enkrat piti. Delajo ga tako le: kakor hitro datelni dozori, kuhajo jih neprenehoma po dva dni vkup na vodi v velikih kotlih. Potem posnamejo goščavo, tekočino pa zakopljejo v posodah terdo zamašeno v tla za 10 do 12 dni, da povre. Zdaj je vino precej za pijačo, ali ne terpi čez leto, in dalj časa shranjeno palmovo vino se skisa.

Miklošičev odmik od Macunovega poveličevanja pesniške oblike literature zato lahko razumemo kot didaktično upravičen, in sicer iz dveh razlogov: prvič zato, ker je poezija nasploh recepcijsko dosti težja kot poučna proza, in drugič zaradi posebnih učnih okoliščin, saj so na ta način dijaki na gimnazijah, na katerih je bil učni jezik še vedno nemščina, najprej usvojili slovenščino na prozni, preprostejši ravni, šele potem pa so lahko svoje poznavanje in obvladovanje knjižnega jezika dvignili na bolj artistično oz. metaforično raven.

Gre za podoben pristop, kot sta ga imela v času fašizma na Primorskem dva literarna ustvarjalca, ki sta se zavedala, da popolna ogroženost slovenščine ne omogoča pisanja visoke, recepcijsko zahtevnejše in umetniško bolj kakovostne literature, ampak je pomembno predvsem to, da ljudje čimveč berejo in na ta način ohranjajo vsaj osnove slovenskega knjižnega jezika. Tako sta France Bevk in Damir Feigel v obdobju med dvema vojnama izdala niz pripovednih besedil, prvi pretežno s srednjeveško zgodovinsko tematiko, drugi pa s humorističnim ali znanstvenofantastičnim pristopom. Njune zgodovinske povesti oz. kratkoprozne pripovedi so merile na množičnega, nezahtevnega bralca, z umikom v preteklost in v fikcijo sta se izognila prepovedi oz. cenzuri, obenem pa sta s tehniko prikritih sporočil pomagala ohranjati domoljubno zavest.

Ob splošni usmeritvi v poučno prozo pa Miklošičeva berila vendarle izkazujejo tudi nekaj večjih ambicij, po eni strani z upoštevanjem Franceta Prešerna kot najpomembnejšega slovenskega pesnika, po drugi strani pa tudi z nekaterimi proznimi sestavki in prevodi. Tako je npr. v tretji zvezek uvrščen odlomek iz Homerjeve *Iliade*, in sicer v za tisti čas kar spodobnem prevodu Jovana Vesela - Koseskega. Za primer nekaj vrstic:

Atrejič, vojovda trum, preslavni vladar Agamemnon,
stori, kar se ti zdi, pristojne darove prinesi
ali zaderži mi jih; le hitro na boj se podajmo!
Dalje ne gre muditi se tu s pogovorim praznim,
djanje puščaje v nemar; veliko še dela je treba!
Skoro Ahileja spet med prvimi vidite v bitvi,
kako podiral bo v prah Trojance s piko jeklenko;
tak imate izgled, kak treba sovražnike biti.

V četrtem zvezku najdemo zahtevnejši, na pol filozofski sestavek iz Platonovega *Kritona* z naslovom *Sokrat pa Kriton v ječi*, ob njem pa tudi zanimiv prevod tujega

doživljajskega besedila, kakršna so se v večji meri pojavila šele z Bajčevimi berili za nižjo stopnjo srednje šole v obdobju med dvema vojnama. Gre za sestavek *Vihar na morju*, ki govori o reševanju brodolomcev na nekem otoku. Navajam kratek odlomek:

Toda na žalost razsaja razkačeno morje silno in presilno; živa duša se ne upa več s prelahkim čolnom med strahovito valovje veliko kakor hiše; vsak vidi, da ga čaka gotova smert, unim pa vendar ne bi mogel pomoči. Neradi, po sili prepuste zdaj otočani ladjo bučečemu morju. Zdaj se zlomi veliko, berž potem pa malo dervo. Ladja se še enkrat vzdigne, potem pa jim izgine izpred oči. Dolgo gledajo, dolgo čakajo gledavci, pa je ni več iz neizmerne globočine. Strah in groza spreletuje vse. Kdo so bili, od kod so bili utopleniki? Od kod so prišli, kam so hteli?

MIKLOŠIČEVO DRŽAVOLJUBJE IN DOMOLJUBJE

Pričakovano je, da je v potrjenih berilih sestavljalca, ki je bil tudi visok državni uradnik in profesor na državni univerzi, na prvem mestu državoljubje. Na pripadnost cesarju in državnim vrednotam kažejo sestavki, kot so *Početek hasburške moči*, *Marija Terezija*, *Sveta cerkev in vlada*, *Veliki vojvoda Karel v bitvi Aspernski* in *Cesar Rudolf pa berač*. Vendar pa je tovrstnih sestavkov sorazmerno malo, pa še ti včasih učinkujejo kot nekritično poveljevanje. O materi Jožefa II. beremo npr. tole:

Marija Terezija lepa, veličanske postave in podobe, je bila pravična vladarica, dobra mati, zvesta žena zakonska, pobožna, pametna cesarica. [...] Kakor je Semiramida kerdelo puntarsko samo s pogledom razorožila, tako je Terezija s svojim govorom v Požunu prebivavce ogerske dežele oborožila, da so bili pripravljeni vse, tudi glavo za njo dati; lepa in premagavka same sebe je bila kakor Zenobija; bistrega pogleda, terdne volje, kakor Margeta severna, pa modrejša in srečnejša od nje; pametna in pogumna kakor Elizabeta britanska; delavna kakor verstnica njena Katarina ruska; zvesta žena zakonska kakor Artemizija; skerbna mati kakor Kornelija.

Dosti več je v Miklošičevih berilih sestavkov, ki bodisi neposredno bodisi posredno izražajo domoljubje, tj. pripadnost slovenskemu jeziku, slovenskemu narodu, slovenskim deželam in v širšem smislu slovanskemu človeku in prostoru. Najprej je to iz nemščine prevedeni sestavek *Tožljivost po domovini*, ki utemeljuje pomen doma tako za živali kot za človeka. Bolj konkretna je Praprotnikova pesem *Domovina*. Prva kitica se glasi:

Beseda sladka, domovina, / ne prideš več mi iz spomina:
Kot iskra živa v sercu tliš, / ljubezen k sebi mi budiš!

Domotožje izraža tudi Bilčeva pesem *Domovju*. Navajam začetek pesmi:

V mislih gleda duša vedno / drago bistriško dolino:
vas v dolini vidi čedno, / vidi grada podertino.

Sestavki *Potovanje po slovenskih krajih*, *Jama Postojnska*, *Popisovanje Krajnske Dežele* in *Terst* izražajo domoljubje s prikazom lepote slovenskih dežel in opozarja-

njem na njihove znamenitosti. Takole vzneseno je Navratil označil svetovno znano slovensko podzemno jamo:

Kdo ni slišal od jame, v kateri je treba zdaj tako rekoč v pekel stopati, zdaj se po stermih stopnjicah proti nebu plezati, v kateri človek lahko po suhem hodi, in s v lahkem čolnu po vodi ziblje, sterme ogledovaje okoli sebe, nad seboj in pod seboj neme, pa vendar na glas govoreče priče stvarnikove neskončne modrosti in moči?

Podobno učinkujejo sestavki o nekaterih pomembnih Slovencih, ki so se uveljavili tudi v tujini: *Matija Čop*, *Martin Pegeus*, *Primož Trubar*, *Jernej Kopitar* in *Življenje I. Popoviča*. Avtor sestavka o Pegeusu je zapisal:

Že mnogo je na Slovenskem zrastle mož, ki so se svoji dni svetili, kakor zvezde na ponočnem nebu, in so jih blizo in daleč jako častili: ali ker smo jih jeli prepozno iskati, za to smo jih mnogo že izgubili, in mnogo so nam jih drugi narodi vzeli in med svoje v verstili.

Berila vplivajo na narodno zavest tudi s sestavki o imenitnih možeh iz drugih slovanskih oz. balkanskih narodov, ki so še bolj pogosti: *V spomin Cirila in Metodija*, *Dositej Obradovič*, *Deržavin*, *Veliki knez Svetopolk*, *Miklavž Zrinjski v Sigetu*, *Bolleslav Hrabri pa cesar Oton III.*, *Jaroslav* in *Jurij Kastriotič Skenderbeg*. O slednjem, sinu Albanca in Srbkinje, beremo:

Tako je minilo več od dvajset let, da niso mogli Turčini junaškega Kastriotiča Skenderbega nikakor ugnati, dokler ga ni ugnala in udavila tista suha roka, ki je udavila tudi Katona, Sokrata, Aleksandra Velikega in toliko drugih junakov.

V sestavkih o slovenski zgodovini krepi domoljubje Trdinov prispevek o grofih Celjskih (*Celjski boji*), sicer pa je poudarek na nenehni ogroženosti slovenskih dežel, pri čemer zlo prihaja z vzhoda (*Kacijanar v bojih s Turki*, *Zadnji boj Slovenov s Turki*, *Turki prvič na Koroškem*, *Sisek rešen*, *Herbart Turjaški in Turki*) ali z zahoda (*Boji Benečanov na Slovenskem*). Odnos do laškega sveta razodeva samozavest in celo vzvišenost:

Na vseh krajih se boj začne, zlasti se pa v Istriji Lahi in naši brez prenehanja pipajo. To terpi tak dolgo, da naši pomoč dobijo in če ravno ne veliko, pa saj pogumno srednjo vojsko naberejo. Z naglim napadom se zdaj Tersta in Gorice spet polaste, in Muran in Gradisko obležejo. Benečani pošljejo sicer novo vojsko na-nje, pa proti našim, v turških bitvah iskušenim vojščakom nič ne opravijo.

Ne nazadnje pa je domoljubna zavest lahko izražena tudi posredno, in sicer v tem smislu, da je pripadnost rodu, jeziku in domačim običajem predstavljena kot najvišja vrednota. Na ta način je mogoče razumeti sporočilo sestavka *Boj Metulčanov z Rimljani*, ki je prirejen po Valvazorju. V doživetem opisu žrtvovanja je zaznati celo vpliv Prešernovega *Krsta*:

Ko ugledajo to straže Metulske pri mestni hiši, zažgo berž to hišo, da bi zgorela z ženami in z otroci vred, ki so bili v nji zaperti. Matere mečejo v ogenj otroke svoje, in skačejo vanj merzle kervi same, da jih ne doleti sužnost in sramota. Moški se pa zaganjajo obupovaje nad sovražnika s tako silo, da jim pada pod orožjem, kakor koscu trava pod koso. Na zadnje se niso več bojevali; po mesarski so se klali.

KONKURENCA BERIL ANTONA JANEŽIČA

Korošec Anton Janežič je bil petnajst let mlajši od Miklošiča in njegov učenec na Dunaju. Na splošno je znan kot avtor srednješolskih slovníc, kot urednik *Slovenskega glasnika* in zbirke *Cvetje iz domačih in tujih logov*. Manj znano je njegovo delo sestavljalca srednješolskih beril, čeprav je z novimi srednješolskimi berili v šestdesetih letih 19. stoletja (*Cvetnik: berilo za slovensko mladino I–II*, 1865–67; *Cvet slovenske poezije*, 1861; *Cvetnik slovenske slovesnosti*, 1868 in 1870) uspešno konkuriral tako Bleiweisovim berilom za nižje gimnazije kot Miklošičevim berilom za višje gimnazije.

Janežičeva nesporna prednost je bila v tem, da je bil tudi učitelj praktik, in sicer je poučeval na višji realni šoli in gimnaziji v Celovcu. Poleg tega so njegova berila nastajala v tesnem stiku s slovenskimi srednješolskimi učitelji, ki jih je javno nagovarjal kot možne avtorje sestavkov in tudi kot kritične bralce in uporabnike. Zato mu je uspelo, da so bila njegova berila, ki so najprej izhajala v samozaložbi, hitro sprejeta v redni pouk in kmalu tudi uradno potrjena. Bleiweisova berila so se začela opuščati že takoj po izidu prvega dela cvetnika za mladino (ta je po dveh letih že doživel ponatis), Miklošičeva pa šele po izidu obsežnega *Cvetnika slovenske slovesnosti*, saj *Cvet slovenske poezije* zaradi skromnega obsega še ni bil prava konkurenca.

Janežič je v *Cvetniku* za višje šole posnemal Macunovo zvrstno-vrstno razporeditev snovi in ni sledil Miklošičevemu pristopu, vendar je imel po dvajsetih letih razvoja slovenske literature na voljo dosti več kvalitetnih pesniških besedil, predvsem pa je vključeval tudi sodobno prozo, tako poučno kot literarno (v drugi izdaji *Cvetnika* se je že pojavil Jurčičev *Deseti brat*). V nasprotju s tem se Miklošičeva berila niso posodabljala. V sedemdesetih letih 19. stoletja je poučevanje slovenščine kot učnega predmeta na sicer nemških gimnazijah že toliko napredovalo, da je bil poučar na jezikovno preprostejši poučni prozi že zastarel in je lahko Janežič uveljavil svoje načelo, da je v berilih poleg vsebine pomembna tudi estetska razsežnost oz., kot pravi sam, da mu je bila pri sestavi berila vodilo »lepota vnanje oblike v soglasji z mikavnim, um in srce blaživnim zapopadkom«.

VIRI

MIKLOŠIČ, Fran, 1853: *Slovensko berilo za peti gimnazijalni razred*. Dunaj: v zalogi ces. kralj. bukev za šole pri Sv. Ani.

– –, 1854: *Slovensko berilo za šesti gimnazijalni razred*. Dunaj: v zalogi ces. kralj. bukev za šole pri Sv. Ani v Janezovih ulicah.

– –, 1858: *Slovensko berilo za sedmi gimnazijalni razred*. Dunaj: v ces. kralj. zalogi bukev.

– –, 1865: *Slovensko berilo za osmi gimnazijalni razred*. Dunaj: v ces. kralj. zalogi šolskih bukev.

LITERATURA

- BOŽIČ, Zoran, 2010: *Slovenska literatura v šoli in Prešeren*. Ljubljana: Tangram.
- –, 2012: Literatura Damirja Feigla kot zgodovinski, šolski in nacionalni fenomen. *Idrijski razgledi* 57/1. 102–109.
- GLASER, Karol, 1894–1898: *Zgodovina slovenskega slovstva I–IV*. Ljubljana: Slovenska matica.
- ILEŠIČ, Fran, 1902: *O pouku slovenskega jezika (njegove dosedanje smeri in bodoča naloga)*. Ljubljana: Slovenska šolska matica.
- MERHAR, Boris, 1934: Beležke k zgodovini slovenskega šolstva. *Ljubljanski zvon* 54/1. 42–48.

Slovanske književnosti v slovenski kulturi

NIKOLAJ JEŽ

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

nikolaj.jez@guest.arnes.si

Prenovljena podoba poljske književnosti v slovenskih prevodih zadnjih desetletij

V zadnjih desetletjih je mogoče opaziti spremembe pri oblikovanju podobe poljske književnosti, kot jo ustvarjajo prevodi proze in poezije. Od druge polovice devetdesetih let prejšnjega stoletja so bili v prevodih celoviteje predstavljeni posamezni avtorji starejšega modernizma, zlasti pa je izpopolnjena podoba najpomembnejših literarnih tokov po letu 1990. Podoba poljske književnosti v slovenskih prevodih se tako celoviteje uje ma s sodobnim nacionalnim literarnim kanonom.

1

V drugi polovici 20. stoletja sta prevajanje poljskih literarnih del v znatni meri določala dva zunanja dejavnika, bistvena za pretok idej in vsebin, izoblikovanih v literarnem življenju. Prvega predstavlja vsebinska, zlasti zgodovinska specifika, značilna za literarni svet sodobne proze in poezije, ki ni bistvena le za zgodovinske romane petdesetih in šestdesetih let 20. stoletja, temveč tudi za dovršen del sodobne proze z družbeno problematiko (npr. judovska tematika kot trajna sestavina poljske družbene problematike ali vprašanja, povezana s prelomnimi dogodki poljske zgodovine po prvi in drugi vojni, kot so vprašanje poljskih vzhodnih mej, repatriacija po letu 1945 ter politična usoda obmejnih pokrajin). Drugi je povezan s politično pogojeno literarno geografijo, ki je z ločitvijo kulturnopolitičnega življenja v domovini in emigraciji idejno in vsebinsko zaznamovala dela številnih avtorjev, med obema sferama pa se je vzpostavilo posebno dialoško razmerje. Oba dejavnika sta bila za prevajalski proces ovira in selektivno sito.

Pri prevajanju sodobne proze prvega poveljnega desetletja so tako v izbor prišli avtorji, ki so bili ideološko korektni do uradnega režima, tematika pa se je v pretežni meri navezovala na skupno zgodovinsko izkušnjo vojne in poveljne družbene ob-

nove. Večinoma so bili to najpopularnejši ideološko preverjeni avtorji, ki v obdobju socrealizma, pa tudi po »odjugi« niso bili v konfliktu z režimom (W. Wasilewska, J. Iwaszkiewicz, J. Andrzejewski, Z. Nałkowska, T. Hołuj, R. Bratny, T. Konwicki itd.). Čeprav so revijalne objave pogosto zabeležile tudi mlajše, družbenokritične avtorje s sodobno tematiko (M. Hłasko, A. Bursa), ki so v šestdesetih letih obenem z nekaterimi starejšimi vodilnimi avtorji (Andrzejewski, Konwicki, Tyrmand, Szczepański) postopoma prehajali v disidentsko opozicijo, pa so izšli le redki knjižni prevodi s sodobno tematiko (S. Mrożek, *Pomlad na Poljskem*; L. Tyrmand, *Hudič*; J. Andrzejewski, *Pepel in diamant*), večji del prevajalskega prostora sta zajeli politično sprejemljivi satira in humoreska, ki sta cveteli zlasti v šestdesetih letih (J. Oseka, S. Grodzieńska, A. Potemkowski, H. Bardijewski), ali mladinska in otroška literatura (A. Bohdaj, M. Jaworczakowa, H. Ożogowska itd.) ter znanstvena fantastika Stanisława Lema (*Zgodbe o pilotu Pirxu*, 1977; *Zvezdni dnevniki Iona Tihega*, 1977). V šestdesetih in sedemdesetih letih, ko se v poljskem kulturnem življenju postopoma zastruje notranja politično-ideološka delitev in so nekateri avtorji začeli objavljati svoja dela pri emigrantskih založbah na zahodu (zlasti po *Pismu 34* – javnem protestu intelektualcev zoper cenzuro leta 1964) ter s tem tvegali prepoved objavljanja v domovini, slovenski prevodni repertoar bogatijo predvsem temeljna dela realistične klasike. Med njimi je na prvem mestu nesporno Henryk Sienkiewicz, ki je z zgodovinskimi romani predstavljen celo v projektu izbranih del v dvanajstih knjigah (1970–1975), in sicer z večinoma prenovljenimi ali povsem novimi prevodi; na drugem mestu je Stefan Żeromski z družbenokritičnimi romani (*Pred pomladjo*, 1955; *Brezdomci*, 1963; *Povest greha*, 1969) in novim tipom zgodovinskega romana (*Prah in pepel*, 1966); Maria Dąbrowska pa je predstavljena z epopejo *Noči in dnevi* (1963), ki je v izvirniku izhajala v letih 1931–1934. Podobo poljske književnosti dopolnjujeta še Zofia Nałkowska (*Medaljoni*, 1963; *Meja*, 1965) in Władysław S. Reymont, čigar roman *Kmetje* je po drugi popravljeni izdaji Joža Glonarja (1958) doživel nov prevod v Modrovem konceptu zbirke Nobelovci (1973). Żeromski, Nałkowska, Dąbrowska in Reymont so poleg obnovljenega Sienkiewicza najvišji dosežek prevajanja poljske proze v prvih povojnih desetletjih. V poeziji se bodo z njimi merili prevodi Mickiewicza, Słowackega in Kochanowskega, ki sta se jim v tem obdobju posvečala predvsem prva polonistka na ljubljanski univerzi Rozka Štefan (*Pesmi in pesnitve*, 1967; *Gospod Tadej*, 1974; Słowacki, *Lirika*, 1973) in pesnik, slavist Lojze Krakar (*Lirika* Kochanowskega, 1976).

Previde so večinoma prispevali najbolj preverjeni prevajalci prve »profesionalne« generacije. Poleg Franceta Vodnika, ki je prevedel Dąbrowsko in glavna dela Żeromskega, in Janka Modra, drugega prevajalca Reymontovih *Kmetov* in Sienkiewicza, ter Rozke Štefan, ki se je z izjemo *Medaljonov* Nałkowske in prevajanja radijskih iger posvetila izključno poeziji, so omenjene avtorje prevajali še Marijan Bregant, Rudolf Mole, Severin Šali, Gitica in Franc Jakopin, Bruno Hartman, Janez Zor idr., najstarejši iz prvega kroga polonistov je bil rojen leta 1903 (F. Vodnik), najmlajši 1926 (Lojze Krakar). Če je omenjena generacija prevajalcev (večinoma slavistov oz. jezikoslovcev) s prevodi z zamudo izpopolnjevala sestav klasičnega kanona poljske romantike in realizma, je s sodobno problematiko v prozi in dramatiki zla-

sti z uprizoritvami na gledaliških odrih prodrli Sławomir Mrożek, ki sta ga prevajala Uroš Kraigher (1909–1984) in Lojze Krakar (1926–1995). Mogoče je povzeti, da sta bila prevajalska pozornost in knjižni trg do konca sedemdesetih let v okviru estetsko zahtevnejšega leposlovja usmerjena h klasičnim avtorjem realistične poetike 19. in prve polovice 20. stoletja.

Od prikazane podobe in njenega idejno-estetskega konteksta pa izraziteje odstopata dve deli – antologija *Poljska lirika dvajsetega stoletja* (1963), rezultat enoletnega študijskega bivanja Lojzeta Krakarja v Krakovu, ter prevod dela, ki mu je sredi sedemdesetih let utrla pot uredniška zasnova legendarne prevodne zbirke Sto romanov, v kateri se je našlo mesto za Gombrowiczev modernistični provokativni roman *Ferdydurke* iz leta 1937 in s tem priložnost za opaznejši nastop predstavnice prevajalskih ambicij mlajše generacije – Katarine Šalamun - Biedrzycke (roj. 1938). Očitno sta bili to zgodnji lastovki, kajti prevodna podoba poljske književnosti se je šele v osemdesetih in devetdesetih letih s polstoletno zamudo izpopolnila z najbolj inovativnimi, kompozicijsko, estetsko, filozofsko najbolj izvirnimi avtorji poljskega modernizma – s kratko prozo Bruna Schulza (1884–1942), prozo, dramatik in esejistiko Witolda Gombrowicza (1904–1969) ter romanom in dramami Stanisława Ignacyja Witkiewicza (1885–1939).

2

Premike v prevladujoči prevajalski poetiki je zaznati v osemdesetih letih, nova usmeritev se je uveljavila v devetdesetih, do prenovljenega modela pa je prišlo v novem tisočletju. Toda najprej je prevladujočo tradicionalno usmeritev h klasiki leta 1980 prekinila in jo nekoliko razburkala podelitev Nobelove nagrade Czesławu Miłoszu, ki ga je bilo po prevodih treh pesmi iz petdesetih let (Krakarjeva antologija *Poljska lirika 20. stoletja*) težko celoviteje predstaviti, saj se je izkazalo, da se je predvojni avantgardist in povojni uslužbenec veleposlaništva v ZDA in Franciji, nato politični emigrant, dvajset let zamočan v domovini, na obeh celinah uveljavil ne le kot pesnik in esejist, temveč kot vplivna osebnost in celo univerzitetni profesor v Berkeleyju. V tem časovnem razponu in osebnem razvoju pa je ustvaril nepregleden pesniški, esejistični in prozni opus. Čeprav je njegovo prvo knjigo v slovenščini uredil glavni urednik zbirke Nobelovci Janko Moder in vanjo vključil nove prevode Katarine Šalamun - Biedrzycke, je Miłoszevo delo pretežno domena prevajalcev mlajše generacije. Drugo knjigo z izborom poezije zadnjih desetletij *Somrak in svit* (1987) je uredil in večino besedil prevedel Tone Pretnar. Ob revijalnih objavah pesniških blokov in esejev se je v naslednjem desetletju pripravljala drugi polčas Miłoszevega nastopa v slovenskih prevodih.

V devetdesetih letih se je »prva« generacija prevajalcev odmaknila od romantike in posegla po pesnikih mladopoljskega in povojnega modernizma – Lojze Krakar je pripravil prvo in edino zbirko Gałczyńskiego (1992), Rozka Štefan pa Leopolda Staffa (1996), Juliana Tuwima (1997) in (skupaj z mlajšo prevajalko Jano Unuk) Wisława Szymborsko (2001), naslednja generacija (Katarina Šalamun - Biedrzycka, Tone Pretnar, Niko Jež) pa je skušala ujeti novejšje predstavnike mlajših modernistov – Zbigniewa Herberta (1992) in Adama Zagajewskega (1997, v novem izboru 2012). S tem se je v zadnjih dveh desetletjih prejšnjega stoletja prevodna podoba poljske

književnosti začela opazno spreminjati. Prvo preglednejšo orientacijo po sodobni poljski kratki prozi je v tem času predstavljala antologija Katarine Šalamun - Biedrzycke (*Varujte me, mile zarje*, 1983).

3

Potem, ko so bili v devetdesetih letih poravnani najnужnejši zaostanki iz poljske poezije 20. stoletja (Gałczyński, Tuwim, Staff, Szymborska, Herbert, Zagajewski), so se v revijalnih objavah že redno pojavljali mlajši pesniki, ki so bili v novem tisočletju predstavljeni s pesniškimi zbirkami, na novo pa so bili prevedeni tudi nekateri »klasiki« druge polovice 20. stoletja, npr. Miron Białoszewski (1922–1983), predstavnik prve predvojne avantgarde s konca šestdesetih let, ki je očitno globlje nagovoril pesnika in prevajalca Primoža Čučnika (*Oporoka spečega*, 2004); celoviteje je Čučnik predstavil tudi njegovega mlajšega sodobnika Piotra Sommra (1948) z izborom *Lirični dejavnik in druge pesmi* (2004). Nov izbor pesniškega opusa vodilnega in še zmeraj ustvarjalnega povojnega pesnika Tadeusza Różewicza (*Zapisano na vodi*, 2009, izbor in prev. Jana Unuk) je poleg prevodov iz poezije zadnjih dveh poljskih nobelovcev najvidnejši prevajalski dosežek zadnjega desetletja. Prevajalka vestno nadgrajuje Krakarjevo prepesnjevanje Różewiczeve pesniške deziluzije in sledi njegovim razvojnim fazam do zadnjih let. Ob Wisławi Szymborski, predstavljeni v več revijalnih objavah in dveh knjižnih izdajah, pa je v zadnjem desetletju najbolj živahno navzoče delo Czesława Miłosza, ki je bil v zadnjem desetletju in čez predstavljen z esejistiko (*Življenje na otokih*, 1997; *Pričevanje poezije*, 2006, prev. J. Unuk), s prozo (*Prevzem oblasti*, 2003, prev. K. Šalamun - Biedrzycka) in zlasti z novimi celovitim izborom poezije (*Zvonovi pozimi*, 2008; uredila J. Unuk in K. Pisk), nato še s samostojno zbirko *Od sončnega vzhoda do njegovega zahoda* (2012, v prevodu J. Unuk).

Osrednjih šest pesnikov generacije, rojene v šestdesetih letih, je bilo nato predstavljenih s knjižnimi izbori ali s prevodom samostojne zbirke: Jacek Podsiadło, *Sezonski svetnik* (2000), Adam Wiedemann, *Izbrane pesmi* (2002), Marcin Świetlicki, *Pesmi ignoranta* (izbral in iz poljščine prevedel Primož Čučnik in drugi, 2002), Eugeniusz Tkaczyszyn Dycki (1962), *Kamen poln hranila* (2005), Andrzej Sosnowski, *Drugo lahko počaka* (2012), Dnevi poezije in vina, Krzysztof Siwczyk, *Preveč videnja* (2012, prev. K. Pisk in M. Gruda).

V prvem desetletju 21. stoletja so feministične teme, nomadizem in raznolike »drugačnosti« privlačna tematika, s katero se nova poljska proza uspešno predstavlja v tujini. Poleg avtorjev, ki so se pojavili med uspešnicami mednarodnega dosega (mdr. Stanisław Lem, Ryszard Kapuściński, Antoni Libera) se v slovenskih prevodih dokaj sistematično pojavljajo predvsem pisatelji, ki jih je sočasna kritika promovirala kot nosilce novih estetskih teženj, pri čemer prevodi vse hitreje sledijo izidom izvirnikov. To velja predvsem za dve vodilni imeni sodobne proze – Andrzeja Stasiuka (roj. 1960) in Olgo Tokarczuk (1962), sledi jima Paweł Huelle (1957); s posameznimi deli pa so predstavljeni tudi vodilni sodobni pisatelji, kot sta Stefan Chwin (1949) in Jerzy Pilch (1952) iz starejše generacije, iz srednje in mlajše pa Wojciech Kuczek (1972), Michał Witkowski (1975), Jacek Dehnel (1980), Mikołaj Łoziński (1980) in Dorota Masłowska (1983). Generacijska kontinuiteta in tematska raznolikost kaže-

jo na popolnejšo zastopanost poljskih literarnih tokov v prevodih. Gdanska pisateljka Chwin in Huelle rada oblikujeta sodobni čas in lokalni prostor z njegovo vpetostjo v zgodovinski spomin, njuni junaki so globoko vpleteni v kronološki niz zgodovinskih dogodkov kot nujnih sestavin zavesti sodobnega subjekta. Paweł Huelle je v romanu o čudežnem izginotju židovskega dečka (*David Weiser*, 2007, v prev. J. Unuk) s spretnim fabuliranjem simbolično nakazal fenomen nerazrešenih vprašanj in kompleksov poljske družbene zgodovine. Romani Olge Tokarczuk (*Pravek in drugi časi*, *Dnevna hiša*, *nočna hiša*, *Beguni*) z razpoznavno individualno pripovedno strategijo fragmentarnega komponiranja raznorodne predstavljene resničnosti ustvarjajo velike podobe o človekovi ujetosti v nepregledne dimenzije časa in prostora, dnevnih opravkov in njihovih odmevov v sanjskih podobah. Kuczokov roman *Gnoj* v nekakšnem triptihu upodablja ključne prizore nasilnega vzgojnega procesa izobraženske družine v šlezijskem proletarskem okolju, katerega rezultat je junak, ki ga označuje naslov romana. Razloge svoje ujetosti v podobni smeri išče junak *Reisefibra* Mikołaja Łozińskiego, gejevsko okolje z načinom njegovega vključevanja v konvencionalnost sodobne družbe prikazuje roman *Lubiewo* Michała Witkowskega.

Za poljsko-slovensko prevajalsko sceno je značilno in razveseljivo, da se z enako kontinuiteto razvrščajo in uveljavljajo tudi prevajalci, med katerimi je z največjim opusom v zadnjem času vodilna Jana Unuk, pri čemer njeni prevodi iz poljščine segajo od Miłosza prek Herberta in Szymborske do Huelleja (*David Weiser*), vseh prevodov Stasiuka, romanov O. Tokarczuk, Chwina, M. Tulli, Łozińskiego itd., isto generacijo avtorjev prevaja Jasmina Šuler Gallos, dramskim besedilom se posveča Darja Dominkuš, postmodernistični prozi pa Klemen Pisk, s širšim izborom (tudi čeških) avtorjev sledi Tatjana Jamnik, Witkowskega je prevedel mlajši polonist Boris Kern.

V zadnjem obdobju je mogoče opaziti slabšo zastopanost antologij, če pa se pojavljajo, so to avtorsko zasnovani tematski izbori, ki obenem kažejo višje prevajalčeve ambicije po predstavitvi širšega segmenta duhovno-idejnega toka ali najznačilnejšega generacijskega profila določene časovne formacije. Zadnji primer celovite kronološko-tematske antologije poljske ljubezenske poezije je izbor *Pesem za srečne otoke* (1999) Rozke Štefan, na sfero duhovnosti ob upoštevanju estetskih meril pa se omejuje obširna antologija Katarine Šalamun - Biedrzycka *Dotik duha* (2009). Katarina Šalamun - Biedrzycka je uredila in v prevodih predstavila pesniško ustvarjalnost srednje generacije – *Antologija poljskih pesnikov, rojenih v šestdesetih letih dvajsetega stoletja* (2000), medtem ko je Primož Čučnik, sam pesnik, urednik in izdajatelj, leta 2005 predstavil podobo generacije, rojene pretežno v šestdesetih in sedemdesetih letih, v antologiji *Akslop, Poljska nazaj* (2005).

LITERATURA

- JEŽ, Niko, 1983: Bibliografski pregled slovenskih prevodov iz poljske književnosti 1960–1980. Katarina Šalamun - Biedrzycka (ur.): *Varujte me, mile zarje: iz sodobne poljske proze*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 175–205.
- –, 1995: Poljsko-slovenski odnosi: Kulturni odnosi. Marjan Javornik idr. (ur.): *Enciklopedija Slovenije* 9. Ljubljana: Mladinska knjiga. 114–120.
- ŠTEFAN, Rozka, 1960: *Poljska književnost*. Ljubljana: DZS.

ANDREJ ROZMAN

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
andrej.rozman@ff.uni-lj.si

Kako smo spoznavali Slovake?

Prevajanje literarnih del iz tujih jezikov je prvi neposredni stik z literarnimi ustvarjalnostmi in duhovnimi iskanji drugih narodov, bralcem odpira nove svetove in ponuja različne odgovore na postavljena umetniška, demokratična idr. vprašanja. V domačo kulturo vnaša nova spoznanja o posameznih narodnih književnostih in narodih. Slovenska in slovaška književnost sta se skozi stoletja razvijali na obrobju velikih književnosti, iz katerih sta prevzemali pobude, ki so ustrezale njunemu duhovnemu stanju in njuni kulturni tradiciji.

V Sloveniji so slovaško književnost v dvajsetih letih 20. stoletja prevajali dobri poznavalci češkega jezika, po njihovi zaslugi so Slovenci slovaško književnost predstavljali kot del češke književnosti. Fran Albreht (1889–1963) je v Ljubljani pri Tiskovni zadrugi objavil knjižni prevod romana Vajanskega *Leteče senice* (Letiace tiene, 1923). Več prevodov proze in poezije je izšlo v slovenskem revijalnem tisku (*Luč, Dom in svet, Ljubljanski zvon, Mladika, Modra ptica* idr.)

Za študij slovaškega jezika in književnosti so nastale večje priložnosti po ustanovitvi mednarodne katoliške organizacije Pax Romana. Organizacija je bila ustanovljena med 19. in 21. julijem 1921 v švicarskem Friburgu kot mednarodna organizacija katoliških univerz. Cilj študentske organizacije Pax Romana je bil širjenje študentskega sodelovanja na osnovi katoliškega pacifizma. Organizacija je omogočala posameznim narodnim organizacijam razvoj vzajemnega sodelovanja, ki je pri slovanskih narodih presegal celo okvir mednarodne krovne organizacije. Članici Pax Romane sta bili Zveza slovaških katoliških študentov in Slovanska dijaška zveza.

Sodelovanje med slovaško in slovensko študentsko organizacijo je mnogim študentom iz obeh dežel omogočilo študij v Bratislavi in Ljubljani. Študenti, ki so se študijsko izpopolnjevali na obeh univerzah, so pozneje postali kulturni posredniki, slovenski študenti pa so v slovenskem periodičnem tisku objavljali članske o življenju na Slovaškem, slovaški kulturi in književnosti.

Po vrnitvi iz Bratislave je France Stele (1886–1972) pri Jugoslovanski knjigarni izdal prevod romana Mila Urbana *Živi bič* (Živý bič, 1932). V študijskem letu 1933/34 je v Bratislavi študiral Viktor Smolej (1910–1992), ki je postal najpomembnejši slovenski prevajalec slovaške književnosti. Pred vojno je sodeloval z uredništvu *Mladike*, *Doma in sveta*, *Dejanja* idr. Po vrnitvi iz Bratislave je pri Jugoslovanski knjigarni izdal prevod realističnega romana Martina Kukučina *Hiša v bregu* (Dom v strany, 1935). Z ženo Avgusto Smolej (1915–2002) sta v slovenskem revijalnem tisku objavila več prevodov kratke proze in pesmi takratnih vodilnih slovaških pisateljev in pesnikov ter napisala več člankov o slovaški književnosti. Leta 1943 je pri Konzorciju Slovenca V. Smolej izdal knjižni prevod prvega dela romana Janka Jesenskega *Demo-kрати*, žal je drugi del prevoda tega pomembnega dela ostal v rokopisu.

Med vojno je bilo kulturno sodelovanje med nami in Slovaki odrinjeno na obrobje in po letu 1943 je popolnoma zamrlo. Konec vojne je prinesel olajšanje in upanje. Slovaška kulturna elita je leta 1945 doživela velike spremembe. Veliko uglednih in uveljavljenih kulturnikov je iz strahu za življenje emigriralo, med njimi je bil tudi prevajalec slovenske književnosti Koloman K. Geraldini (1908–1994), ki je leta 1940 izdal antologijo slovenskega pesništva *Piesne spod Triglava* in leta 1942 antologijo slovenske kratke proze *Za križom*.

Leta 1945 je slovaška politična in kulturna elita ponovno odprla vprašanje položaja slovaškega naroda v obnovljeni ČSR in vse svoje moči usmerila v obnovo demokracije in pluralnosti umetniških smeri, o čemer v Sloveniji sploh nismo smeli misliti. Poltretje leto prizadevanj za ponovno uveljavitev demokracije je prekinil 25. februarja 1948 komunistični prevrat. Komunistična partija je v ČSR postopoma ukinila vse demokratične inštitucije in državo usmerila v stalinistično enoumje. Pri iskanju kulturnih usmeritev so slovaški kulturniki poudarjali slovansko usmeritev, Slovaško pa so videli kot kulturno križišče med Zahodom in Vzhodom.

Slovanska usmeritev je odprla nove možnosti za tesnejše kulturno sodelovanje, ki pa ga je leta 1948 za dolgo desetletje prekinila resolucija informbiroja. Do izključitve Jugoslavije iz srečne družine ljudskih demokracij sta Avgusta in Viktor Smolej pripravila prevode levo usmerjenih slovaških pesnikov (L. Novomeský, M. Krno, V. Reisel, J. Kostra in J. Jesenský) in jih pod naslovom *Iz slovaške lirike* objavila v *Novem svetu* (1948), leta 1947 pa je V. Smolej pri Cankarjevi založbi izdal prevod romana slovaškega pisatelja Petra Jilemnickega *Neorano polje* (Pole neorané).

Destalinizacija v SZ je postopoma pripomogla k liberalizaciji političnih razmer in obujanju pretrganih kulturnih odnosov. Šestdeseta leta 20. stoletja pomenijo vrhunec slovensko-slovaških kulturnih odnosov. V. Smolej je v kratkem času izdal prevode temeljnih slovaških romanov: Ludo Ondrejov: *Sonce nad gorami* (1. del *Mladost na samoti*, 2. del *Viharni svet*) (Obzorja 1961), F. Hečko: *Rdeče vino* (CZ 1962), F. Švantner: *Življenje brez konca* (Obzorja 1964), V. Mináč: *Smrt hodi po hostah* (Prosvetno društvo 1964), Ludo Ondrejov: *V džunglah ob ravniku* (Obzorja 1966), Ludo Zúbek: *Vitezi brez meča* (Mladinska knjiga 1969), A. Bednár: *Ure in minute* (Borec 1971).

Po okupaciji ČSSR leta 1968 je po letu 1970 državo zajelo obdobje normalizacije, ki se je končalo šele z žametno revolucijo 1989. V sedemdesetih in osemdesetih le-

tih so se odnosi ponovno ohladili, saj tudi v slovaški književnosti v tem obdobju ni nastalo veliko za prevajanje kakovostnih del. Prevode slovaške književnosti so različni prevajalci objavljali v revijalnem tisku in na radiu. Največ prevodov pa je bilo iz slovaške književnosti za otroke in mladino. A. Smolej je pri Pomurski založbi izdala prevod romana Vincenta Šikule (1936–2001) *Mojstri* (Majstri 1979).

Nove možnosti za večjo predstavitev slovaške književnosti je odprla ustanovitev mednarodnega srečanja Vilenica (1986), ki se ga redno udeležujejo slovaški književniki. Leta 1997 je nagrado vilenica prejel pisatelj Pavel Vilikovský. V program Vilenice smo uvrstili izdajo dvojezične antologije *Sto let slovaške književnosti* (2001).

Čeprav je demokratizacija srednjeevropskega prostora vsaj navidezno odprla možnosti za tesnejše razvijanje slovensko-slovaških kulturnih odnosov, se je kmalu pokazalo, da bo realizacija kulturnih odnosov med obema narodoma zaradi finančnih razlogov izredno zahtevna.

Slovenska matica je v zbirki Zgodovina držav in narodov leta 2005 izdala *Slovaško zgodovino*. Pri založbi Sanje je izšel prevod romana Rudolfa Slobode *Razum* (2007), roman je prevedla Alenka Šalej, za založbo Modrijan je Špela Sevšek Šramel prevedla roman Dušana Mitane *Moje domače pokopališče* (2008), v zbirki 100 slovanskih romanov, ki jo izdaja Društvo slovenskih pisateljev, je izšel roman Dušana Kužela *Luč* (2009), roman je prevedla Zuzanna Govednik Kraskova, v zbirki Horizont so izdali prevod romana Pavla Rankova *Zgodilo se je prvega septembra* (2012) v prevodu Diane Pungeršič, Mladinska knjiga je izdala roman Petra Pištanka *River of Babylon* (2012) v prevodu Andreja Rozmana.

Pri vrednotenju prevajanja slovaških literarnih del lahko opazimo, da je slovaška književnost, ki v marsičem ne zaostaja za večjima zahodnoslovanskima književnostma, po krivem odrinjena na obrobje slovenskega zanimanja. Za to lahko naštejemo nekaj razlogov. V obdobju med obema vojnama je primanjkovalo prevajalcev in založb, ki bi lahko vzpodbujale prevajanje slovaške književnosti. Do leta 1948 se je zdelo, da se bodo zaradi uveljavljanja ljudskih demokracij in poudarjanja slovanske usmerjenosti poglobili tudi slovensko-slovaški kulturni odnosi, nato pa je obetaven začetek prekinila resolucija informbiroja in za desetletje popolnoma prekinila sodelovanje. Za prevajanje slovaške književnosti so bila najbolj obetavna šestdeseta leta prejšnjega stoletja. V sedemdesetih in osemdesetih letih je bilo kulturno sodelovanje med nami in Slovaki prekinjeno zaradi ideoloških razlogov. Za obdobje po političnem prevratu v Srednji Evropi in nastanku samostojne Slovenije in Slovaške pa je značilna tržna učinkovitost prevedenih literarnih del.

JANA ŠNYTOVÁ
Filozofska fakulteta v Ljubljani
jana.snyt@yahoo.fr

Prevodi češke književnosti prevajalke Zdenke Škerlj - Jerman

Prevajanje češke književnosti v slovenščino v obdobju od leta 1945 do danes ni potekalo na podlagi širše zastavljenega koncepta, temveč je bilo predvsem plod dejavnosti posameznih prevajalskih osebnosti. V prispevku se bomo osredotočili na delo Zdenke Škerlj - Jerman (1933–2010), ki je prevajala češko književnost v slovenščino v obdobju od leta 1958 do leta 2007 in je bila ena izmed vodilnih prevajalk. Prispevek je omejen na knjižne izdaje prevodov proze in poezije, zaradi časovne omejitve se ne bomo posvetili revijalnim objavam prevodov kot tudi ne prevodom strokovne literature in mladinske književnosti.

I PREVODI ČEŠKE KNJIŽEVNOSTI V SLOVENŠČINO V OBDOBJU OD LETA 1945 DO DANES

Kulturno sodelovanje med Čehi in Slovenci ima dolgoletno tradicijo, posebnost teh odnosov je zagotovo ta, da neprekinjeno potekajo od srednjega veka do sedanjosti. Prve omembe kulturnih stikov segajo vse do 14. stoletja, v naslednjih stoletjih so se medsebojni odnosi nadaljevali, vendar so bili bolj sporadični. Proti koncu 18. stoletja in skozi celotno obdobje narodnega preporoda se je kulturno delovanje plodno razvijalo in doseglo svoj vrhunec na prelomu 19. in 20. stoletja. Najbolj izrazito se je sodelovanje razvijalo na področju literature, medtem ko gre pri glasbi, gledališču in likovni umetnosti bolj za vpliv češke umetnosti na ustvarjalnost Slovencev (Berkopec 1956: 237). Po zastoju, ki ga povzroči prva svetovna vojna, se literarni odnosi v obdobju med obema vojnama intenzivno razvijajo, vse do leta 1940 izide velik delež prevodov češke književnosti (Hladký 2010: 33, 38). Kot zanimivost navedimo, da je prvi samostojni knjižni prevod češke književnosti v slovenščino kar za trideset let prehitel češki prevod slovenske knji-

ževnosti: Fran Levstik je v času svojega bivanja v Olomoucu v slovenščino prevedel *Kraljedvorski rokopis*.¹

Po drugi svetovni vojni se je sodelovanje med tedanjo Češkoslovaško in Jugoslavijo premaknilo predvsem na področje gospodarstva. Kljub političnim razkolom in nesoglasjem (resolucija informbiroja leta 1948 in okupacija Češkoslovaške avgusta 1968) lahko spremljamo neprekinjen razvoj kulturnih in literarnih odnosov. Vendar niti v češkem niti v slovenskem primeru ni bilo premišljene zasnove kulturnega sodelovanja z institucionalno podporo, temveč gre za delo nekaj posameznikov.

Med najbolj pomembne prevajalce tega obdobja po številu izdanih prevodov lahko umestimo Nives Vidrih (1958), ki je avtorica štiridesetih samostojnih proznih knjižnih prevodov, Zdenko Škerlj - Jerman (1933–2010), ki je izdala trinajst samostojnih knjižnih prevodov češke proze, sledi Jaroslav Skrušny (1947), skorajda ekskluzivni prevajalec del Milana Kundere: njegov prvi prevod Kunderovega romana je izšel leta 1985, do danes je izdal deset prevodov njegovih knjig.² Predstavnica mlajše generacije Tatjana Jamnik (1976) je izdala osem prevodov avtorjev moderne češke proze in sodelovala pri dveh čeških antologijah. S sedmimi prevodi avtorjev češke prozne ustvarjalnosti sledita Viktor Smolej (1910–1992) in Dušan Baran (1924–1984). Manj kot šest knjig češke proze je v tem obdobju prevedla starejša generacija prevajalcev, ki je delovala predvsem v medvojnem obdobju: Božidar Borko (1896–1980), Oton Berkopec (1906–1988), Fran Bradač (1885–1970) in Vekoslav Špindler (1881–1966) in drugi. Prevajanju češke poezije se je sistematično posvečal predvsem Dušan Ludvik (1914–2001), ki je v slovenščino prevedel Nobelovega nagrajenca J. Seiferta, J. Wolkera in prav tako pripravil novi prevod pesnitve *Maj* K. H. Máche.

Samo kot dopolnitev navedimo, da so češko leposlovje prevajali (in svoje prevode objavljali predvsem revijalno) tudi Bojana Maltarič, Branko Šömen in Ada Vidovič Muha. Prevajanju mladinske književnosti, kar pa ni tema tega prispevka, so se posvečali še prevajalci Kristina Brenk, Severin Šali, Boris Urbančič in Tomo Korošec.

II PREVAJALSKI PRISPEVEK ZDENKE ŠKERLJ - JERMAN (1933–2010)

Izredno pomembna književna prevajalka v obravnavanem obdobju je bila Zdenka Škerlj - Jerman, saj je delovala skoraj petdeset let (1958–2007). Nives Vidrih in Jaroslav Skrušny sta začela objavljati svoje prevode češkega leposlovja skoraj trideset let, Tatjana Jamnik pa približno petinštirideset let pozneje. Pri vrednotenju delovanja pomembnih prevajalcev je treba upoštevati tudi različen družbenozgodovinski kontekst, v katerem so delovali. Zdenka Škerlj - Jerman je začela objavljati knjižne prevode v 60. letih, torej v obdobju obnavljanja odnosov med ČSSR in SFRJ, v bolj sproščenih političnih razmerah, ki pa so se preko praške pomladi končale z okupaci-

1 Izbor Prešernove poezije, ki je prvi samostojni knjižni prevod slovenskega leposlovja v češčino, je izšel leta 1882.

2 M. Kundera (1929) je leta 1975 emigriral v Francijo, od leta 1985 piše v francoščini. J. Skrušny je prevajal tako knjige, napisane v češčini (*Neznosna lahkost bivanja*, *Nesmrtnost*, *Umetnost romana*, *Knjiga smeha in pozabe*), kot tudi dela, napisana v francoščini (*Počasnost*, *Istovetnost*, *Navednost*, *Zastor*, *Srečanje*, *Kastracijska senca svetega Garte*).

jo vojske Varšavskega pakta avgusta 1968. Delovala je tudi v 70. letih, v obdobju t. i. normalizacije, ko se je izrazito zaostрила cenzura in je prišlo do represivnega nadzora na vseh ravneh družbenega in kulturnega življenja, ta čas se je zaključil z žametno revolucijo in padcem totalitarnega sistema leta 1989. Čas po letu 1989 zaznamujeta postopna težnja in vrnitev k demokratični družbi, svobodi izražanja, ukinitvi cenzure in odpiranju mej, na drugi strani pa ekonomski pritisk na prevajalce – takrat Zdenka Škerlj - Jerman izda samo eno knjigo, medtem ko sta prevajalsko aktivna predvsem Jaroslav Skrušny in Nives Vidrih, opazen pa je nastop mlajše prevajalske generacije.

Dvojezična prevajalka s češkimi koreninami³ Zdenka Škerlj - Jerman je študirala slavistiko v Ljubljani in potem delala kot referentka za turizem, od leta 1976 je bila članica uredniškega sveta Mladinske knjige. Poleg omenjenih trinajstih prevodov moderne češke proze je prevedla skoraj trideset del mladinske književnosti, poleg tega pa ne moremo mimo revijalno objavljenih prevodov in prevodov iz drugih jezikov: slovaščine, poljščine, angleščine in ruščine. Kljub temu da število prevedenih knjig proze iz češčine ni enormno, njena ustvarjalnost izstopa s kvalitetnim izborom pisateljev in del. Večina avtorjev, ki jih je s svojimi prevodi prvič vnesla v slovensko okolje, spada v kanon češke književnosti 20. stoletja, izbirala pa je tudi dela, ki so slovenskemu bralcu dostopna.

Njen prvi knjižni prevod češke proze je bila zbirka protivojnih kratkih zgodb *Pasje življenje* (izvirnik 1959, prevod 1963) L. Aškenazyja, v katerih so psihološko prikazani literarni liki skozi otroško perspektivo, izpostavljeno pa je tudi vprašanje empatije s človeško usodo. Za tem je prevedla knjigo *Romeo, Julija in tema* (izvir. 1958, prev. 1965) J. Otčenáška, pisatelja, ki ga je socialistična kritika sicer podpirala, težišče njegove novele pa je pravzaprav ljubezenska zgodba gimnazijca, ki v času vojne-ga nasilja skriva židovsko dekle. Sledil je prevod romanesknega prvenca *Šala* (izvir. 1967, prev. 1969, 2. izd. 1991) M. Kundere, enega najbolj znanih čeških romanopiscev s konca 60. let, za katerega je leta 1970 prejela Sovretovo nagrado. V 70. letih je izbirala za prevod starejše avtorje, in sicer K. Čapka in njegov roman *Vojna s salamandri* (izvir. 1935, 2. izd. *Vojna z močeradi* 1980) in pripravila izbor kratkih zgodb J. Haška *Poveljnik Bugulme* (prev. 1980). Ob koncu 70. let je prevajala roman obrobne-ga in danes že pozabljenega avtorja K. Hoube *Postelja z baldahinom* (izvir. 1976, prev. 1977) in roman V. Párala *Njen poklic je žena* (izvir. 1971, prev. 1978) z groteskno zgodbo na meji z banalnostjo, ki je parodija na akcijske zgodbe in trivialno literatu-ro. Na začetku 80. let se je vrnila h K. Čapku v prevodu romana *Krakatit* (izvir. 1922, prev. 1980), nadaljevala s prevajanjem zabavne literature, romanom s kriminalnimi prvini *Primer doktorja Karpete* (izvir. 1982, prev. 1983) J. Bočka. Leta 1985 je izšel prevod romana *Miši Natalije Mooshaberjeve* (izvir. 1970) izjemnega češkega avtorja L. Fuksa, v katerem avtor eksperimentira z možnostmi moderne pravljice in gro-zljivke. Leta 1986 je ponovno izšel prevod novel marginalnega Karla Hoube, sledil je roman *Poletna ljubezen* (izvir. 1971, prev. 1988) prozaista I. Klíme, v katerem so

3 Mati Ružena Škerlj (1904–1992), rojena v Ostravi, v današnji Češki republiki, je avtorica *Slovensko-češkega slovarja* (1. izd. 1976) in *Češko-slovenskega slovarja* (1. izd. 1981).

opisani človeška osamljenost, medsebojno nerazumevanje in iskanje trdnega odnosa. Leta 1993 je izšel njen zadnji knjižni prevod, ki ga je pripravljala skupaj s svojim možem F. Jermanom, zbirka kratkih zgodb *Prima sezona* (izvir. 1975 Toronto, 2. izd. 1990) izgnanega odličnega češkega prozaista J. Škvoreckega; glavni lik zgodb, ki se pojavlja v večini njegovih del, je avtorjev alter ego Danny Smiřický, v tej knjigi pa opisuje njegova gimnazijska leta v času nacistične okupacije.

III SKLEP

Sklenemo lahko, da je prevajalka Zdenka Škerlj - Jerman tudi v času, ko kvaliteta literarnih del in literarni okus prevajalca nista bila glavna kriterija pri prevajanju, izbirala kvalitetne češke avtorje, med katerimi so denimo L. Aškénazy, M. Kundera, L. Fuks in J. Škvorecký. Obenem je znala iz njihovega opusa izbrati kvalitetna dela, ki so dostopna slovenskemu bralcu. Čeprav to niso zmeraj ključna oz. najpomembnejša dela avtorjev, je treba priznati, da so vedno reprezentativna za avtorjevo ustvarjalnost oz. njegovo razvojno fazo. V 70. letih, v času t. i. normalizacije na Češkoslovaškem, ko je bilo zelo težko dobiti avtorske pravice za prevod nekaterih knjig, se je Škerlj-Jermanova vračala k starejšim avtorjem, kot so K. Čapek in J. Hašek. Gotovo je vredno omembe tudi dejstvo, da je od sodobnih avtorjev prevajala knjige takoj po izidu izvirnika in se ni zanašala na »preverjene avtorje skozi čas«. Samo v primeru K. Hoube gre za obrobne avtorja, zato o razlogih, zakaj ga je prevajalka predstavila v slovenskem okolju, lahko samo ugibamo.

Pregled prevajalske dejavnosti Zdenke Škerlj - Jerman bi bilo vsekakor smiselno dopolniti s temeljito jezikovno analizo njenih prevodov, ki bi prikazala jezikovne kvalitete in opisala njeno prevajalsko metodo.

*Prevedla
Špela Sevšek Šramel*

LITERATURA

- BERKOPEC, Oton, 1956: Bilance deseti let. *Slovanský přehled* 42/7. 237–238.
- HLADKÝ, Ladislav in BLAŽEK, David, 2010: Česko-slovenské vztahy. Ladislav Hladký idr.: *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*. Praga: Historický ústav. 21–45.
- MODER, Janko, 1985: *Slovenski leksikon novejšega prevajanja*. Koper: Lipa (Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev 3).
- Slovník české literatury po roce 1945*: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/>>. Dostop 20. julija 2013.
- ŠKERLJ - JERMAN, Zdenka, 1997: K merilom izbora pri prevajanju češke književnosti. Majda Stanovnik (ur.): *Kriteriji literarnega prevajanja. Prevajanje in terminologija*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev (Zbornik 21). 61–62.

MATEJ ŠEKLI

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

matej.sekli@guest.arnes.si

Lužiskosrbska književnost druge polovice 20. stoletja in njeno (ne)prevajanje v slovenščino

V prispevku je predstavljena lužiskosrbska književnost druge polovice 20. stoletja. Obravnavane so poezija, proza in dramatika, prikazane so glavne značilnosti literarnega ustvarjanja njenih najvidnejših avtorjev ter maloštevilni prevodi njihovih del v slovenščino.

1 LUŽIŠKOSRBSKA KNJIŽEVNOST

Lužiskosrbska književnost, pisana v gornji in dolnji lužiški srbščini oz. gornji in dolnji lužičini ter (od druge polovice 20. stoletja tudi) v nemščini, je »obrobna« srednjeevropska in »mala« manjšinska književnost v dvojezičnem lužiskosrbsko-nemškem okolju.

»Obrobne« srednjeevropske književnosti (slovenska, slovaška, lužiskosrbska, litovska, latvijska) se od »osrednjih« srednjeevropskih književnosti (češka, poljska, madžarska) zgodovinsko (diahrono) v literarnem razvoju ločijo po zamudništvu obdobja razvoja (odsotnost srednjeveške in renesančne književnosti, velik pomen reformacije, vplivnost razsvetljenstva, šibkost predromantike, romantika kot najmočnejša smer, omejenost realizma z naturalizmom, neizoblikovanost smeri moderne), tipološko (sinhrono) v strukturi genološkega sistema pa po njegovi redukciji (odsotnost epa, pozen pojav romana, tragedije in kratke proze, osrednost lirike) (Kos 1990: 14–21).

Za razliko od ostalih »obrobnih« srednjeevropskih književnosti pa lužiskosrbska po spodletelem poskusu Lužiških Srbov, da bi po prvi oz. drugi svetovni vojni dobili lastno državo, ostaja **manjšinska književnost**, tj. književnost jezikovne manjšine (za Lužiške Srbe se izreka okrog 60.000 ljudi). Zanja se uporabljajo tudi oznake kot **»mala književnost«**, kar pa se nanaša samo na število avtorjev in objavljenih

del (vseh objavljenih romanov je na primer okrog štirideset), ne pa tudi na njihovo kakovost (ker se ta »mala« književnost pojavlja na obrobju »velike« nemške književnosti, nekateri avtorji njeno preživetje vidijo predvsem v dialogu s slednjo in posledično v dvojezičnem ustvarjanju) (Derlatka 2007: 43–45).

Potem ko je bila leta 1937 v Weimarski republiki lužiščina v javnosti prepovedana in so bili njeni nosilci preganjani, sta po drugi svetovni vojni za ponovni razcvet književnosti v tem jeziku pomembni predvsem sprejetje lužiškosrbskega zaščitnega zakona (1947), s čimer je lužiščina v Lužici ob nemščini postala uradni jezik, ter ustanovitev tiskarne (1949) in založbe »Domowina« (1958), pri kateri izide velika večina del.

2 POEZIJA¹

Povojna poezija je bila najprej v službi politične agitacije v prid novega režima v tedanji Nemški demokratični republiki. Njen začetnik je bil **Jurij Bržan** (1916–2006) (*Do noweho časa* (1950), *Swět budže rjeńši* (1951), *Naš wšědny džeń* (1955)). Nove- mu gibanju so sledili še **Jurij Mlynk** (1927–1971), **Jurij Wuješ** (1905–1968), **Jurij Winar** (1909–1991), niso pa se mu pridružili pesniki kot **Jan Lajnert** (1892–1974), **Józef Nowak** (1895–1978).

Mina Witkojc (1893–1975) je tako kot pred drugo vojno (*Delnjoserbske basnje* (1925)) tudi po njej pisala pesmi v duhu klasikov Handrija Zejlerja (1804–1872) in Jakuba Barta-Čišinskega (1856–1909) (*Erfurtske spomnješa* (1945), *K swětlu a słyńcu* (1955)), za Matom Kósykom (1853–1945) velja za najpomembnejšo dolnje-lužiško pesnico.

Nov preobrat je poezija doživela v šestdesetih letih. Njegov začetnik je bil **Kito Lorenc** (*1938), ki velja za njenega najvidnejšega predstavnika (*Nowe časy – nowe kwasy* (1961), *Struga: Wobrazy našeje krajiny/Bilder einer Landschaft* (1967), *Kluče a puće* (1971), *Ty porno mi* (1988), *Suki w zakach* (1998), *Podomk* (2010)). Značilnosti njegove poezije so svobodni verz, pomenska konotativnost, jezikovni eksperiment. Poezijo je prvi začel pisati tudi v nemščini. Leta 1969 je ustanovil pesniški krožek »Kružk młodych«, iz katerega so izšli Benedikt Dyrlich, Beno Budar, Marja Krawcec, Róža Domašcyna.

Benedikt Dyrlich (*1950) piše intelektualistično poezijo z inovativno formo (*Zelene hubki* (1975), *Třeće wóčko* (1978), *Nocakowanje* (1980), *W paslach* (1986), *Wot-mach womory* (1997), *Stysk wyska* (2006), *Tiger w nócnej košli/Der Tiger im Pyjama* (2012)).

Róža Domašcyna (*1951) podobno kot Lorenc piše v gornji lužiščini in nemščini (*Wróćo ja doprědka du* (1990), *Pře wšě płoty* (1994), *Pobate bobate* (1999), *My na AGRA* (2004), *Štož ći wětrik z ruki wěje* (2012); *Zaungucker* (1991), *Zwischen gang-bein und springbein* (1995), *Selbstredend, selbzwweit, selbdritt* (1998)). Najbolj opazna v njeni poeziji je igra z jezikom, ki se kaže tako v rabi manj pogostega besedja (arhaizmov in neologizmov) kot v iskanju »tretjega jezika« z mešanjem gornje lužiščine in nemščine.

1 Povzeto po Völkel 1994: 81–123, Prunich 2001, Derlatka 2007: 48–57.

Če Lorenc, Dyrlich in Domaščyna sledijo »umetniški« poetiki Čišinskega, »ljudsko« poetiko Zejlerja nadaljujeta na primer **Beno Budar** (*1946) (*Mikus a Dajkus* (1978), *Spać w meji męli zakazać* (1983), *Naš kusk zemje* (1994), *Wokomiki słónca* (2001)) in **Marja Krawcec** (*1948) (*Kraj před špihelom* (1981), *Bosy přez šćerniščo* (1986), *Sudženca wosrjedź dwora* (1992)).

Od devetdesetih let pesniške zbirke izdajajo **Pětr Thiemann** (*1964) (*Stajnje zaso mrějš nade mnu* (1990)), **Timo Meškank** (*1965) (*Rěč je hrajka* (1992), *Kóstka w ruce* (1997), *Pój do rejki* (2002)), **Lubina Šėnec**, poročena Hajduk-Veljkovičowa (*1976) (*Prěnje jejko* (1998), *Pjatk haperleje* (1998)), **Měrana Cuščyna** (*1961) (*Jas-krawe jasle* (2000)).

Antologije poezije posameznih pesnikov izhajajo v knjižni zbirki *Serbska poezija* (1973–), v kateri je do leta 2013 izšlo 59 zvezkov.

3 PROZA²

Po letu 1945 se je v prozi najprej pojavil socialističnorealistični roman, ki je bil prisoten vse do leta 1989. V tem duhu je pot prozaista začel **Jurij Brėzan** (*Šuler/Der Gymnasiast* (1958), *Wučbne lěta/Semester der verlorenen Zeit* (1961), *Zrale lěta/Mannesjahre* (1964)). Pozneje se je od svoje prvotne tematike oddaljil in inspiracijo našel v ljudskem motivu o Krabatu (*Čorny młyn* (1968)). Njegov roman *Krabat* (1976) velja za najboljše prozno delo povojne književnosti, *Krabat, druga kniha* (1994) pa za vrh proze po letu 1989.

Socialističnorealistične romane je pisal tudi **Beno Šolta** (1928–1986) (*Statok bjez gospodarja* (1963)), med zadnjimi **Křesćan Krawc** (*1938) (*Wočakńmy nalěčo!* (1989)).

V istem času se pojavlja tudi zgodovinska tematika pri avtorjih, kot so **Marja Kubašec** (1890–1976), ki je napisala prvi zgodovinski roman (trilogija romanov *Bo-sćij Serbin* (1963, 1964, 1967), povesti *Lěto wulkich wohenjow* (1970), *Nalětnje wětry* (1978)), **Jurij Wjela** (1892–1969) (povesti *Pětr z Přišec* (1968)), *Robotow pak njebě kónc* (1966)), **Ben Budar** (1928–2011) (povest *Mokrowćenjo* (1956)).

Socialističnorealistični paradigmi se ni pridružila **Marja Młynkowa** (1934–1971) (roman *Dny w dalinje* (1967)), značilnosti njene proze so središčnost subjekta, etična rigoroznost, liričnost. Znano ljudsko pravljico o dobrem čarovniku Krabatu je zapisal in ilustriral **Měrcin Nowak-Njehorński** (1900–1990) (*Mišter Krabat: dušny serbski kuzłar* (1978)).

Od sedemdesetih let se pojavljajo kritični pogledi na gospodarske in okoljevarstvene, z razpadanjem družbenega sistema pa tudi na družbene razmere v Lužici. V svojih povestih tovrstno problematiko tematizirajo **Jurij Koch** (*1936) (*Kotjatko-wa dźiwna lubość* (1978), *Wišnina* (1984)), **Angela Stachowa** (*1948) (*Dótknjenje* (1980)), **Jan Wornar** (1934–1990) (*Železny pjeršćen* (1980)). Dela Kocha in Stachowe ob Brėzanovem *Krabatu* pomenijo vrhove povojne proze.

Po letu 1989 prevladuje kratka proza (z izjemo Brėzanovih del *Krabat, druga kniha* in zgodovinskega romana *Salowćenjo* (1997) se roman ne pojavlja več), ki jo piše-

jo po večini ženske in ki obravnava teme vsakdanjega življenja. Avtorice zbirk kratke proze so **Měrka Mětowa** (*1951) (*Wulět do paradiza* (1997), *Škleńčane dny* (2002)), **Dorothea Šolćina** (*1946) (*Seklojta šćežka* (1999)), **Jěwa-Marja Čornakec** (*1959) (*Holbik čornej nózce ma* (1999)), **Lubina Hajduk-Veljkovičowa** (kriminalka *Pawčina złósće* (2006); zbirka kratke proze v soavtorstvu z možem Dušanom Hajduk-Veljkovičem (*1960) *Cuze zynki* (2009)).

Redno izhajajo tudi »festiválne antologije« kratke proze tako v gornji (*Powědky wo nas* (1968), *Nowe powědky wo nas* (1972), *Pohladnjenja* (1976), *Tři kristalowe karančki* (1980), *Marathon* (1985), *Husličkar pod třěchu* (1989), *Zwróćene dny* (1991), *Fijalkojty čas* (1996), *Wobraz ze skibami* (2001), *Cyblowe suknički* (2008)) kot v dolnji lužiščini (*Jadna z nich je šoltowka* (1971), *Griby pitaš* (1976), *Lubosć pytaš* (1980), *Dejm hyšći bomki sajzaš* (1985), *Na mjazy* (1989), *Žiw se njewospjetujo* (1999), *Pód kšywom nakósnyim/Im Land Egal* (2011)).

4 DRAMATIKA³

Po drugi svetovni vojni je bila velika vzpodbuda za nastanek dramskih del ustanovitve profesionalnega lužiškosrbskega gledališča leta 1948, ki danes ob nemškem deluje pod okriljem ustanove »Deutsch-sorbisches Volkstheater/Němsko-serbske ludowe dźiwadło« v Budyšinu, ki enkrat na sezono uprizori premiero tudi v lužiščini.

Po drugi svetovni vojni so dramatik pisali avtorji iz predvojnega obdobja kot **Józef Nowak** (1895–1978) (*Na cuzej zemji* (1956)), **Jurij Wjela** (*Jan Michał Budar mjez roboćanami* (1957)), pri katerih prevladujejo zgodovinske teme. Mlajši avtorji so tematiko razširili, na primer **Jurij Brězan** (drame z aktualnimi temami *Nawrót* (1947), *Čekańcy* (1947), *Stary Henčl* (1951); komediji *Hara wo njewjestu* (1948), *Dźiwadło w Kukecach* (1950); zgodovinska drama po noveli *Marja Jančowa* (1960), dramatizacija romana *Zrałe lěta* (1968)), **Pawoł Kmječ** (1916–1990) (z biblijskimi motivi *Józef z Arimateje* (1937), *Marja, maćer bėdných*, *Narod zbóžnika*; z zgodovinskimi motivi *Swjaty Wjacław* (1946), *Hańža Hernaštec* (1960); s tematiko vsakdanjega življenja *Marjeta* (1954), *Marcel* (1959)). Manj zahtevna dela je pisal **Albert Wawrik** (1912–1988). Zgodovinske drame sta med drugimi pisala tudi **Jan Suchy** (1922–1983) in **Beno Šolta**.

Raznorodnost tem je značilna za mlajšo generacijo, pojavljajo se tematizacija zgodovinskega in akutualnega dogajanja, kritični pogled na industrializacijo, zatekanje k bajeslovnim motivom, notranji konflikt v posamezniku, povzdigovanje narodne zgodovine in tradicije. V ta okvir sodijo **Pětr Malink** (1931–1984) (*Wotprošenje* (1961), *Nócný pacient* (1966), *Wotmołwa* (1973), *Wuj Šmitka ze Sibirskeje* (1976)), **Jurij Koch** (*Mjez sydrom mostami* (1970), *Mój wuměrjeny kraj* (1978)), **Cyril Kola** (*1927) (*Wopyt pola při wuznych* (1972)), **Jurij Krawža** (1934–1995), **Angela Stachowa** (*Vineta* (1983)), **Helmut Rychtar** (*1942) (*Přirunanje wo wódnym mužu* (1989), *Nježbožo* (1988)), **Jan Powoł Nagel** (*1934) (*Passacaglia za wulki orchestr a bagrownika* (1989), *Duet za flejtu a staru knjeni* (1989)), **Beno Budar** (*1946) (*Na*

3 Povzeto po Völkel 1994: 124–160, Młynk in Scholze 2003, Derlatka 2007: 66–70.

křižerjach (1985)). Umetniški vrh sodobne dramatike s svojimi dramami dosega **Kito Lorenc** (*Koľbas* (1988), *Die wendische Schifffahrt* (1994)).

Dramska dela izhajajo v novejši knjižni zbirki *Serbska dźiwadłowa zběrka*, v kateri je do leta 2009 izšlo 10 zvezkov.

5 PREVODI V SLOVENŠČINO

Tine Debeljak je prevedel pesmi Handrija Zejlerja, Jakuba Barta-Čišinskega, Mine Witkojc in Jana Skale (1889–1945) (*Slovenec*, 1937). **Tone Glavan** je objavil prevode pesmi Jurija Bržana, Jurija Mlynka, Jurija Wuješa in Kita Lorenca ter odlomke proznih del Kurta Krjeńca (1907–1978) in Njehorńskega (*NO, Obzornik, Borec, Delo*, 1962). **Janko Messner** je iz nemščine prevedel Njehorńskega delo *Mojster Krabat* (1963). **Viktor Smolej** je priskrbel prevod ljudskih pravljic, ki so izšle v knjigi *Leteča ladja in druge lužiškosrbske pravljice* (1959). **Janez Zor** je za zbirko *Slovanske pravljice* (1974) poslovenil štiri lužiškosrbske pravljice. **Martin Krušič** je iz nemščine prevedel roman Jurija Bržana *Zgodba o ljubezni* (1976). Avtorji, ki so nastopili na mednarodnem literarnem festivalu Vilenica, so bili prevedeni iz nemščine: **Maja Haderlap** je prevedla delo Benedikta Dyrlicha (1988), **Jože Horvat** Jurija Kocha (1989), **Kajetan Kovič** Róže Domašcyne (1995). **Martin Silvester** je prevedel besedilo Jurija Bržana *Mogočno morje – najin ribnik mali* (*Primorska srečanja*, 1990). **Klemen Pisk** je iz lužiščine prevedel razmišljanje *Ne verjamem, da tukaj ni volkov* Michała Nawke (1885–1968) (*Tribuna*, 1997). **Tanja Petrič** je iz nemščine prevedla dela Měrke Mětowe, Lubina Hajduk-Veljkićowce, Róže Domašcyne in Měrane Cušcyne (*Sodobnost*, 2009).

Prevajanje lužiškosrbske književnosti v slovenščino je torej občasno in nesistematično, zelo pogosto samo iz nemščine, kar se zdi neuravnoteženo. Avtorji, ki pišejo vzporedno v lužiščini in nemščini, namreč ustvarjajo različni besedili za različni publikli, kar je ponekod vidno že iz različnih naslovov. »Vzporedno« besedilo *hdy so wójny kónča* 'ko se vojne končajo' / *immer wenn ich fragte* 'zmeraj ko sem vprašala' Róže Domašcyne se v slovenščini na primer pojavlja samo kot *zmeraj ko sem vprašala* (Vilenica 1995). Smiselno se zdi, da bi dela v nemščini prevajali in (s stališča nemške književnosti) preučevali germanisti, dela v lužiščini pa slovenili in (s stališča lužiškosrbske književnosti) študirali slavisti. Med slednjimi se zaradi jezikovne bližine in skupnega srednjeevropskega kulturnega prostora zdijo za to najbolj poklicani zahodnoslavisti. Ni naključje, da je zanimanje za lužiškosrbski jezik, književnost in kulturo zelo močno ravno med zahodnimi Slovani (*Seszyty Łużyckie*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 1990–; *Česko-lužický věstník*, Praha: Společnost přátel Lužice, 1990–).

LITERATURA

DERLATKA, Tomasz, 2007: La letteratura serbo-lusaziana. Andrea Troversi (ur.): *I serbo-lusaziani: storia, letteratura, lingua*. Milano: Massimo Valdina. 41–71.

GLAVAN, Tone, 1966: *Lužiški Srbi*. Ljubljana: Slovenska matica.

HORVAT, Jože, 1988: *Lužca in njeni Srbi*. Ljubljana: Slovenska matica.

- JENČ, Rudolf, 1954, 1960: *Stawizny serbskeho pismowstwa* I, II. Budyšin/Bautzen: Domowina.
- KOS, Janko, 1990: Slovenska literatura in Srednja Evropa. *Slavistična revija* 38/1. 11–26.
- LORENC, Kito (ur.), 1081: *Serbska čitanka/Sorbisches Lesebuch*. Leipzig: Reclam.
- MĚTŠK, Frido: *Chrestomatija dolnoserbskego pismowstwa*. Budyšin/Bautzen: Domowina, 1982.
- MŁYNK, Jurij in SCHOLZE, Dietrich, 2003: *Stawizny serbskeho dźiwadła 1862–2002*. Budyšin/Bautzen: Domowina.
- MODER, Janko, 1985: *Slovenski leksikon novejšega prevajanja*. Koper: Lipa.
- NOWOTNY, Pawoł, 1983: *Dolnoserbske pismojstwo 1918–1945*. Budyšin/Bautzen: Domowina.
- Nowy biografiski słownik k stawiznam a kulturje Serbow*. Wudawačelski kolektiv Jan Šořta (nawoda), Pětr Kunze, Franc Šěn. Budyšin/Bautzen: Domowina, 1984.
- PRUNITSCH, Christian, 2001: *Sorbische Lyrik des 20. Jahrhunderts: Untersuchung zur Evolution der Gattung*. Budyšin/Bautzen: Domowina.
- SCHOLZE, Dietrich, 1998: *Stawizny serbskeho pismowstwa 1918–1945*. Budyšin/Bautzen: Domowina.
- SIATKOWSKA, Ewa in MEŠKANK, Timo, 2001: *O języku Łużyczan prawie wszystko*. Varšava: Univerza v Varšavi.
- VÖLKEL, Měrcin (ur.), 1994: *Přinoški k stawiznam serbskeho pismowstwa: Zběrnik*. Budyšin/Bautzen: Domowina.

DRAGO BAJT

Ljubljana

dragomil.bajt@siol.net

Prevajanje ruske literature na Slovenskem

Ruska literatura je v slovenskem prostoru izčrpno zastopana. Slovencem so dostopna vsa velika dela ruskih klasikov, prav tako pa si generacije prevajalcev ruske literature 20. stoletja prizadevajo zapolniti prazna mesta v prevodni zastopanosti polpretekle in sodobne ruske književnosti. Pri izbiranju prevajalce in založbe vodijo različni motivi, od uspešnosti določenega dela v svetu do literarne klime in zanimanja v Sloveniji. Nove generacije prevajalcev pa ponovno prevajajo tudi nekatera starejša dela, bodisi zaradi jezikovne neustreznosti ali slabše kakovosti starejšega prevoda.

1

Ruska literatura sodi med tiste svetovne nacionalne književnosti, ki smo jih Slovenci posebej pozorno in izčrpno prevajali. Bila so obdobja, ko smo se nad deli ruskih pisateljev posebej navduševali (npr. druga polovica 19. stol., čas panslovanstva, ali leta po 2. svetovni vojni, čas prisilnega socrealizma), bila so obdobja, ko smo jim posvečali komaj kaj pozornosti (npr. čas po informbiroju, ko je izšel en sam prevod,¹ ali desetletje pred koncem 20. stol., obdobje razpadanja Sovjetske zveze, ko so bili pretrgani neposredni stiki z rusko literaturo). Rezultat vsega tega pa je prejkone dober: za nobeno drugo svetovno nacionalno književnost ne moremo reči, da jo v njeni celovitosti klasičnega in modernega, realističnega in modernističnega poznamo tako celostno, izčrpno, vseobsežno kot prav rusko književnost.

2

Brez dvoma so Slovencem dostopna v prevodu vsa velika dela ruskih klasikov, ki sodijo v svetovni vrh, torej poglobitna dela Puškina, Lermontova, Gogolja, Turgenjeva, Gončarova, Dostojevskega, Tolstoja, Čehova, Gorkega; Puškin, Lermontov,

1 Leta 1953, v letu Stalinove smrti, je izšel v slovenščini samo Gogoljev *Taras Buljba*.

Dostojevski, Turgenjev, Tolstoj in Čehov so edini klasiki, ki so doslej na Slovenskem doživeli tudi natis izbranih del v več zvezkih. Nekoliko »luknjasto« je slovensko poznavanje druge kakovostne vrste ruske literature (Leskova, Saltikova Ščedrina, Feta ipd.), medtem ko je znanje o specifično ruskih avtorjih, ki niso svetovno uveljavljeni, tudi na Slovenskem šibko (Deržavin, Karamzin, Žukovski, pesniki Puškinove plejade, Nekrasov, Polonski, Majkov, Grigorjev, Garšin, Kuprin idr.). Poznavanje ruske literature na Slovenskem oslabi tudi v trenutku, ko se od klasike (sentimentalizma in romantike, realizma in naturalizma) pomaknemo v moderni čas (modernizem in zgodovinsko avantgardo). Razlogi so večstranski, zlasti po nastanku Sovjetske zveze pa so na sprejemanje ruske (sovjetske) literature pri nas vplivali predvsem zunanji, v veliki meri politični dejavniki, tesno povezani z ideologijo in estetiko v celotni jugovzhodni Evropi.

3

Če se bliže usmerimo k moderni ruski literaturi, tj. k literarnemu ustvarjanju na ozemlju današnje Rusije med 1890 in 1940,² je treba najprej nekoliko urediti našo predstavo o tem 50-letnem obdobju. Gre za tri večje idejno-tematsko-stilne formacije znotraj tega časovnega obdobja, ki imajo tako svoje predhodnike kot svoje dediče,³ vendar so ustvarile svojo specifično estetiko in poetiko, ki se je včlenila v zgodovino svetovne književnosti. To so modernizem, avantgarda in socialistični realizem. Vsaka celota je notranje razčlenjena na več podformacij, tj. gibanj, skupin, šol in smeri, ki jih zaobsegajo krovni pojmi. Njihovo odmevnost v tujini so narekovali odzivi na domačem prizorišču, tako apologija kot negacija, danes pa na njihov sprejem, torej tako prevajanje kot tudi estetsko učinkovanje v ciljnih literaturah,⁴ vplivajo zlasti njihova notranja umetniška izvirnost, estetska koherenca in specifična literarnost, ki se izmika političnim, utilitarnim, didaktičnim, propagandnim ciljem. Taka recepcija moderne ruske literature je prevladala tudi pri nas.

4

Po odjugu sredi 50. let 20. stol. se je uradna doktrina socrealizma začela razkrajati. Pojavile so se nove tendence, ki so razbijale in kršile načela monolitne doktrine (realizem, partijskost, narodnost, zgodovinski optimizem idr.), tako da se je sovjetska književnost začela cepiti v številne smeri (npr. urbana in vaška proza, pozneje konceptualizem, socart, postmodernizem idr.). Z uradno literaturo povsem neskladna dela so izhajala v samizdatu in tamizdatu ter se tako pridružila emigrant-

2 Letnice so zgolj oporne; prvi programski članek o dekadenci in simbolizmu D. Merežkovskega je izšel 1893, praksa socialističnega realizma pa je trajala tudi med 2. svetovno vojno in še desetletja po njej.

3 Predhodniki modernizma so bili čisti pesniki v času poznega realizma (Fet, Polonski, Majkov, Grigorjev, Nadson) in lirična proza Garšina in Korolenka, v filozofiji pa Vladimir Solovjov; dediči socrealizma pa so na neki način tudi sodobni konceptualisti in socart.

4 O odmevu sovjetskih literarnih doktrin in posameznih avtorjev ali del v slovenskem literarnem življenju in morebitnem vplivu na slovenske pisatelje oz. druge umetnike sta pisala predvsem F. Zadravec in A. Skaza.

ski književnosti po letu 1917. Po razpadu SZ se je ruska književnost znova združila v enoten tok različnih usmeritev in smeri, ki se v postindustrijskem času skoraj ne pojavljajo več v skupinah enakomišljenikov z manifesti in programi, niti se ne grupirajo v umetniško-stilska razdobja, temveč se manifestirajo predvsem skozi individualne poetike.

5

V 19. stol. so bili slovenski prevajalci ruske literature precej redki. Rusko moderno literaturo iz let 1890–1940 je prevajalo od 25 do 30 prevajalcev. Med prevajalci 20. stol. je štirinajsterica, ki se je posebej posvetila prevajanju iz ruščine in ustvarila obsežen opus, ki spričuje tako njihov literarni okus in umetniškoobrtno spretnost kot prefinjen občutek za odkrivanje resničnih estetskih umetnin v poplavi raznovrstnih neizenačenih del in skrb za celovito dopolnjevanje ruske književnosti v slovenščini. To so Ivan Prijatelj (1875–1937), Vladimir Levstik (1886–1957), Josip Vidmar (1895–1992), Vera Brnčič (r. Šermazanova, 1913–77), Mile Klopčič (1905–84), Jan-ko Moder (1914–2006), Severin Šali (1911–92), Cene Kopčavar (1922–66), Tone Pavček (1928–2012), Marjan Poljanec (1943), Drago Bajt (1948), Milan Jesih (1950), Lijana Dejak (1960) in Borut Kraševce (1973).

6

Prevajalski opus danes živečih slovenskih prevajalcev ruske literature je kar obsežen. Ukvarjajo se tako s prevajanjem klasične (večinoma gre za nove prevode že prevedenih del) kakor modernistične in avantgardne literature. Po letu 1970 se je ruska modernistična in zamolčevana literatura brez zadržkov vključila v korpus slovenske prevodne literature, od 80. let naprej tudi tista iz samizdata, izdana na Zahodu. Leta 1971 je prvič izšel roman Bulgakova *Mojster in Margareta*, edini prevod iz ruščine izvrstnega prevajalca moderne nemške in angleške literature Janeza Gradišnika (1917–2009). Marjan Poljanec je prevedel *Belo gardo* Bulgakova (1975), prozo Nine Berberove 1991 in več del Nabokova (*Camera obscura* 1997, *Lužinova obramba* 1999); poleg tega še *Zločin in kazen* Dostojevskega (1997) ter obsežen izbor iz novelistike Antona Čehova (2004).

Veliko praznino v prevodih ruske modernistične proze je zapolnil Drago Bajt; od srede 70. let je prevedel romane Andreja Belega (*Peterburg* 1974, *Mucek Letajev* 2012), Zamjatina (*Mi* 1975), Pilnjaka (*Golo leto* 1978), kratko prozo 20. let (*Pisani vetrovi* 1978), Remizova (*Ura* 1986, *Sestre v križu* 2007), Sologuba (*Mali hudobec* 2007), Platonova (*Morje mladosti* 2007). Lotil se je številnih del, ki so sprva izšla v podtalju: *Moskva–Petuški* Jerofejeva 1980, Vojnovičega *Čonkina* (1985–86), *Jaz, Edička* Limonova 1987, Bitova (*Puškinov dom* 1993); tudi Harmsove kratke proze (1995), poezije Mandelštama (1984), Brodskega (1989) in Ajgija (2009), Vvedenskega in Harmsa (2011); leta 1983 je izdal komentirano antologijo samizdata. Lotil se je tudi znanstvene fantastike (*Piknik na robu ceste* 1983, *Hrošč v mravljišču* 1986 bratov Strugacki); za gledališče je prevedel Vvedenskega (*Božič pri Ivanovih* 2013). Na novo je poprijel tudi prevajanje Dostojevskega (*Srečelovec* 1991, *Idiot* 2013).

V 70. letih 20. stol. se je oblikoval tudi Milan Jesih, prevajalec ruskih gledaliških del. Od leta 1974, ko so uprizorili njegov prevod *Volkov in ovc*, je poleg Ostrovskega (Gozd 1982) prevedel še vrsto dramskih del Bulgakova (*Ivan Vasiljevič* 1979, *Molière* 1983, *Don Kihot* 1984), temeljne drame Čehova (*Češnjev vrt* 1986, *Tri sestre* 1987, *Striček Vanja* 1988, *Ivanov* 2002, *Utva* 2003), Gorkega (*Letoviščarji* 1978), Aksjonova (*Čaplja* 1988), Bablja (*Zaton* 1997) in Gogoljevega *Revizorja* (1997).

7

Med mlajšimi slovenskimi prevajalci današnjega časa velja posebej omeniti dva: Lijano Dejak in Boruta Kraševca. Gre za prevajalca sodobne ruske proze od 80. in 90. let dalje. Dejakova, ki je leta 2000 začela prevajati detektivske romane Aleksandre Marinine in Borisa Akunina, se je kmalu posvetila slovenjenju postmodernističnih avtorjev: Dovlatova (*Tujka*, Kovčec 2006), Sorokina (*Led* 2006), Pelevina (*Življenje žuželk* 2006), Kurkova (*Piknik na ledu* 2006), Ivanova (*Geograf je zapil globus* 2007), Viktorja Jerofejeva (*Dobri Stalin* 2009), Ulicke (*Daniel Stein*, prevajalec 2009), Gelasimova (*Leto prevar* 2011). Prevedla je tudi dela Šalamova (*Kolimske zgodbe* 2011), Trifonova (*Hiša na nabrežju* 2012) in Makanina (*Asan* 2013). Tudi Borut Kraševc, prevajalec vrste teoretičnih in filozofskih del Šestova, Florenskega, Bulgakova, Meletinskega, Bahtina in Lotmana, prevaja postmodernista Pelevina (*Omon Ra* 2000, *Čapajev in Praznota* 2003, *Čelada groze* 2006, *Puščavnik in Šesteroprst* 2009) in Makanina (*Underground ali Junak našega časa* 2005, *Kjer se je nebo stikalo s hribi* 2011). Poleg tega je eden začetnikov ponovnega prevajanja klasičnih del ruske literature v Sloveniji: doslej je prevedel izbor iz Tolstojca (*Izpoved* 2007), novele Gogolja in roman *Bratje Karamazovi* Dostojevskega (2010), za gledališče pa Harmsa (*Jelizaveta Bam* 2008), Čehova (*Platonov* 2010) in Gogolja (*Revizor* 2011). Sestavil in poslovenil je tudi antologijo novejše ruske proze *Pogovor gluhonemih* 2002.

8

Posamične prevode v zadnjih 40 letih so opravili še France Vurnik (Bunin, Vampilov, Gogolj: *Revizor*), Rudi Robič (Koljcov, Tjutčev), Samo Savnik, Ana Brvar (Grin), Sončika Lorenci (Zoščenko), Jurij Rojs (Bondarjev), Ivan Verč (ruska poezija), Andrej Arko (Puškinova plejada, Jesenin), Lidija Gačnik Gombač (Cvetajeva), Miha Lamprecht (Marinina, Akunin), Miha Javornik, Tatjana Stanič (Majakovski), Neža Zajc (Piljnjak, Nabokov: *Vabilo na usmrtitev*), Jelka Ciglencečki (Dovlatov, Šiškin), Urša Zabukovec (Gogolj, Dostojevski). Po 2. vojni je celovite prevode v založbah ali gledališčih izdalo blizu 70 ali celo 80 prevajalcev.⁵

9

O tem, da ne slovenski prevajalci in ne slovenske založbe niso natanko spremljali sprotnega dogajanja v ruski literaturi, govorijo predvsem letnice; izjema je proza

⁵ Številni krajši prevodi so izhajali v literarnih in poljudnih revijah, dnevnikih idr. periodičnih časopisih, na slovenskem radiu (oddaje *Literarni nokturno*, *Naš podlistek*, *Izbrana proza*, *Nedeljska humoreska*, *Nove prevodne strani*).

socrealizma in sodobna literatura zadnjih 20 let. Če primerjamo čas, ko je neko delo izšlo v izvirniku, in čas, ko je bilo objavljeno v samostojni knjižni izdaji v Sloveniji, ugotovimo, da ne gre za posebno načrtnost. Na izbor določenega dela za prevajanje je resda tu in tam včasih vplivala ažurnost (bodisi politična v času po vojni in v obdobju odjuge, bodisi literarna v zadnjih desetletjih), dosti pogosteje pa aktivno zavzemanje samega prevajalca za avtorja in delo ter literarna klima v slovenski kulturi, ki je omogočila izdajo kakega dela v določenem trenutku. O mogočih vplivih ruske moderne literature na domačo književnost formalno zelo težko govorimo; opazni so predvsem pri ustvarjalcih, ki so poznali izvirnike (npr. T. Pavčku), torej je prevod zanje največkrat prišel prepozno. A ta vidik niti ni naš namen; lahko le skiciramo nekaj številskih sorazmerij, ki so prejkone le dodaten dokaz stihijskosti prevajanja.

10

Nasploh je treba reči, da je gledališče tisto področje umetniške realizacije literarnih del, ki najhitreje in najizčrpnje sledi izvirnemu literarnemu ustvarjanju iger vseh vrst, od tragedije in drame prek komedije do farse, burke ali groteske; to ne velja zgolj za rusko, ampak tudi nasploh za evropsko-ameriško gledališče. Zato ni zgolj naključje, da so Maksim Gorki, Leonid Andrejev in Mihail Bulgakov med najbolj znanimi ruskimi avtorji 20. stoletja verjetno tudi zato, ker so pisali gledališka dela. *Striček Vanja* (1897) je bil na Slovenskem prvič uprizorjen 12 let po izvirniku (1909); *Češnjev vrt* (1903) že 20 let, *Tri sestre* (1900) pa 25 let po nastanku. Drama *Na dnu* (1902) je bila postavljena na slovenski oder že dve leti po nastanku (1904); *Črne maske* Andrejeva so nastale 1908, leta 1924 pa so izšle v knjižnem prevodu. Čeprav je bil Majakovski uradni pesnik revolucionarnih družb, je bila njegova *Stenica* (1928) na slovenskem odru uprizorjena šele 1959, ko se je zanimanje za sovjetsko literaturo že iztekalo; njegov *Misterij buffo* pa šele letos, 95 let po nastanku. Tudi igre Bulgakova in Erdmana so bile uprizarjane pri nas s približno 50-letno zamudo: *Beg* (1928) npr. 1976, *Samomorilec* iz istega leta pa 1971. *Zmaj J.* Švarca je nastal 1943–44, Mladinsko gledališče pa ga je postavilo na oder 1976. Tesnejši korak s časom ruskega gledališča so slovenska gledališča ujela šele v zadnjih dveh desetletjih.

11

Natisi moderne ruske proze niso bili nikdar deležni tako hitrega prevoda kakor npr. Čehov ali Gorki. *Mati* Gorkega je bila prevedena tako rekoč bliskovito – 6 let za izvirnim natisom; tudi *Foma Gordejev* (1899) in *Življenje Klime Samgina* (1925–36) sta izšla v prevodu dokaj hitro (1912 oz. 1949). Celó Andrejeva smo prevajali z majhno zamudo ok. 10 let, kar dokazujejo zlasti povesti *Rdeči smeh* (1904, prevedena 1909), *Judež Iškarijot in drugi* (1907, prevedena 1913) in *Povest o sedmih obešenih* (1908, prevedena 1923). Tak majhen zaostanek so modernejši avtorji doživljali vse redkeje: Fedinov roman *Mesta in leta* (1924) je izšel 1931, *Tihi Don* (1928–40) v letih 1946–47, *Doktor Živago* (1957) pa 1967. Slovenski izid mnogih proletarskih romanov iz 20. let 20. stol. se je osredinil v letih 1946–48 (npr. *Cement* Gladkova, *Stenka Razin* Čapigina, *Poraz* Fadejeva). Dolgo časa zamolčevane ruske avtorje in njihova dela

smo dobivali z najmanj 30-letnim zamikom, kot kažejo izidi Babljeve *Rdeče konjenice* (Konarmija 1926–27) leta 1957, Oleševega kratkega romana *Zavist* (1927) leta 1959 ali obeh del dvojice Ilf-Petrov: *Zlato tele* (1931) je izšlo 1956, *Dvanajst stolov* (1928) pa 1957. Najpomembnejši modernisti so izhajali s še večjo zamudo 50 do 60 let: *Peterburg* (1916) Andreja Belega 1974, Zamjatinov *Mi* (1920) 1975, Pilnjakovo *Golo leto* (1921) pa 1978; izbor Remizova (*Ura* 1908) pa celo 1986, skoraj 80 let po nastanku. Koliko je k temu pripomogla literarna klima v Sloveniji, koliko pa prizadevanja samih prevajalcev, bo treba še raziskati. Poseben položaj je imel Mihail Bulgakov; natis njegove mojstrovine *Mojster in Margareta* (napisana 1940, objavljena 1967) je spodbudil bliskovito prevajanje po vsem svetu, tudi v Sloveniji (1971), roman pa je očitno pospešil tudi zanimanje za druga avtorjeva pripovedna in dramska dela, napisana v 20. letih (*Bela garda* 1975, *Beg* 1976, *Zojkino stanovanje* 1976, *Pasje srce* 1976). Podobno bi lahko rekli za Pasternakovega *Doktorja Živaga* (1957), ki je izšel v slovenščini samo 10 let po izidu izvirnika v Italiji. Enako se je ponovilo s prevajanjem Solženicina. Knjigotrški uspeh po svetu, zlasti na anglo-amerškem jezikovnem območju, očitno veliko pomaga k hitrejšemu prevajanju uspešnic; to se je v našem primeru potrdilo z *Lolito* Nabokova (1955), ki je bila prevedena 16 let po izvirni objavi v angleščini, medtem ko so »ruska« dela Nabokova (*Camera obscura* 1936, *Lužinova obramba* 1930) čakala na slovenski prevod neprimerno dlje, več kot 60 let (1997, 1999). Majhen razkorak med izidom izvirnika in slovenskega prevoda, je opaziti tudi pri delih ruskih postmodernistov, ki so prodrli v globalni literarni svet (Sorokin, Pelevin idr.).

12

Prevajanje in tiskanje poezije je še težje, tako rekoč nemogoče pregledovati in razčlenjati na tak način. Lahko ugotovimo, da so posamezna pesniška dela, npr. kratke pesnitve Bloka (*Dvanajst* 1918) ali Majakovskega (*Oblak v hlačah* 1915), izšla z manjšim ali večjim zaostankom za izvirnikom (Blok 1928, Majakovski 1966). V pesništvu so nedvomno odločilnejše objave prevodov v literarni periodiki, kjer je najti mnogo več del in avtorjev, ki ne bodo nikoli dozoreli za knjižne natisne. Lahko rečemo tudi, da so vsi ruski pesniki iz obdobja modernizma izšli v zaokroženih izborih več desetletij po smrti: Pasternak in Ahmatova približno 20 let, Majakovski in Jesešin okoli 30, Zabolocki okoli 40, Mandelštam skoraj 50 in Blok celih 57 let po smrti. S tem je še enkrat potrjena domneva, da se poezija ne ravna po zakonitostih knjigotrštva in nareku popularne mode: izide pač tedaj, ko zanjo dozori tudi prevajalec.

13

Na prevajanje vplivajo potemtakem različni dejavniki, predvsem želja, da izpopolnimo luknjasto mrežo ruske preteklosti in polpreteklosti literature, in težnja, da bi ujeli korak s časom žanrske mode in svetovnih uspešnic. Zakaj pa nastajajo novi prevodi že poslovenjenih del? Največkrat se navaja jezikovna zastarelost prevoda zaradi odmaknjenosti njegovega nastanka; včasih tudi neustrezna kvaliteta prevoda. Novi prevod v marsičem modernizira slovenščino starega prevoda, bodisi zaradi časov-

nega odmika, bodisi zaradi generacijskih razlik med prevajalci. Novi prevod vselej prinaša poteze individualne ustvarjalnosti prevajalca; marsikaj hoče predrugčiti in izboljšati v polemičnem dialogu s predhodniki, skuša spremeniti tudi ta ali oni izraz, ki je že postal nekakšen ustaljen slovenski »stilizem«, značilen za stari prevod, ali pa popraviti kakšno očitno jezikovno nerodnost oziroma napako, spregledan izpust ali namerno krajšavo ali celo nepotreben dodatek. Prevajalec sega po originalu z večjim teoretičnim in literarnozgodovinskim znanjem, kot je bilo značilno za starejše prevajalce; upošteva tudi vpliv pisatelja na svetovno književnost, kar v času prejšnjih slovenskih prevodov še ni bilo mogoče, saj vplivi niso bili ne evidentirani in ne raziskani, poleg tega pa mnogih del, ki so nastala v času prvega prevoda, Slovenci še nismo poznali.

DURĐA STRSOGLAVEC

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

durda.strsoglavec@guest.arnes.si

Južnoslovanske literature v slovenskem prostoru danes

Četudi o kakšnem spontanem negovanju skupnega jugoslovanskega kulturnega prostora pred razpadom skupne države ne moremo govoriti, sta v njenih okvirih vendarle obstajala logika skupnega kulturnega konteksta in širša (recipročna) recepcija (in skupni odjemalski trg). Danes lahko recepcijo južnoslovanskih literatur (kultur) v slovenskem prostoru opazujemo kot recepcijo tiste produkcije, ki je v drugih južnoslovanskih republikah nastala v času skupne države, in kot recepcijo tiste, ki je nastala po letu 1991 (tako lahko govorimo tudi o *starih* in *novih* recipientih).

Novi slovenski recipienti si podobo o južnoslovanskih literaturah (kulturah) ustvarjajo ob prevodih (redko ob izvirnikih), k čemur pripomorejo predvsem literarne in strokovne revije ter vse več monografskih izdaj. V devetdesetih letih 20. stoletja so na izbiro naslovov vplivale predvsem naklonjenost, iznajdljivost in agresivnost založnikov oziroma urednikov, osebna prizadevanja prevajalcev, poznavalcev in univerzitetnih strokovnjakov, ustvarjalčevo lastno »trženje« in medsebojno »kolegialno« prevajanje (slednje je najbolj opazno pri prevajanju poezije). Za popularizacijo (oziroma trženje) južnoslovanskih literatur so skrbele predvsem manjše, specializirane založbe, velike založbe po navadi po načelu recipročnosti, literarne in strokovne revije, univerzitetni strokovnjaki, nekaj časa zelo pospešeno revija *Balkanis*.¹

V nasprotju z devetdesetimi leti, ko niso prevladovali prevodi novitet, je pozneje prišlo do zelo pospešenega objavljajanja prevodov recentnih (predvsem proznih) naslovov hrvaških, bosansko-hercegovskih, črnogorskih in srbskih avtorjev. Danes lahko rečemo, da so južnoslovanske literature v slovenskih prevodih zastopane v precejšnji meri, veliko založb se trudi slovenskim bralcem predstaviti literarna besedila, ki so v svojih nacionalnih literarnih sistemih prepoznana bodisi kot relevantna v očeh stroke bodisi kot relevantna v očeh bralcev.

1 *Balkanis*. Revija za kulture. Izdajatelj: Kulturno-umetniško društvo Balkanika, Ljubljana; Založba Bybook, Sarajevo; Društvo Balkanis, Beograd; Attack, tovarna kulture, Zagreb. Revija je izhajala v slovenščini, hrvaščini, srbsčini, makedonščini in angleščini.

NAMITA SUBIOTTO

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

namita.subiotto@ff.uni-lj.si

Slovenski prevodi makedonskega in bolgarskega leposlovja v 21. stoletju

Iz nekaterih prispevkov o bolgarsko-slovenskih in makedonsko-slovenskih književnih stikih v 20. stoletju (Peklenik 1999, Šimenc 1968, Novak Popov in Žavcer 2000, Dimitrov 2009, Subiotto 2007) lahko sklepamo, da so bile knjižne objave bolgarskega in makedonskega leposlovja na Slovenskem najbolj množične v šestdesetih in sedemdesetih letih. V prvi polovici osemdesetih je objavljenih še nekaj knjižnih prevodov iz makedonščine, iz bolgarščine pa le en roman, v devetdesetih pa se književni stiki ohranjajo le v periodiki.

Ana Peklenik v svoji raziskavi o recepciji bolgarske proze na Slovenskem v 20. stoletju (1999) ugotavlja, da je med letom 1929 in 1981 na Slovenskem izšlo 26 knjižnih izdaj bolgarske proze. Za razliko od bolgarske književnosti, ki je slovenskemu bralcu dostopna že v prvi polovici 20. stoletja, pa se medsebojne objave prevodov makedonskega in slovenskega leposlovja začenjajo šele po drugi svetovni vojni, a je zaradi vključenosti obeh republik v skupno državo ta dejavnost vsaj nekaj desetletij toliko bolj dinamična in organizirana. Raziskava Slaveta Banarja (2005) o makedonskih prevodih slovenskega leposlovja je pokazala, da je bilo v obdobju od leta 1948 do 1990 objavljenih 27 pesniških zbirk (od tega osem Prešernovih), 29 zbirk novel (od tega osemkrat objavljen Martin Krpan Frana Levstika in dvanajst zbirk Ivana Cankarja), 14 romanov, šest dram (pet Cankarjevih in ena Mateja Bora), dve knjigi slovenskih ljudskih pravljic ter osem knjig pesniških izborov in antologij. Slovenskih prevodov makedonskega leposlovja v knjižni obliki je v tem obdobju sicer manj, vendar je med njimi nekaj izredno pomembnih in pospremljenih z izčrpnimi prispevki o razvoju makedonske književnosti (Subiotto 2007). Precej plodno je bilo tudi medsebojno prevajanje in objavljanje otroške in mladinske literature, saj so bile jugoslovanske književnosti v času SFRJ vključene v učne programe osnovnih in srednjih šol ter fakultet vseh republik.

V zadnji dveh desetletjih 20. stoletja prevajanje in objavljane bolgarskih in makedonskih leposlovnih del tudi ali predvsem zaradi družbeno-političnih sprememb precej upade in oživi šele v začetku tega tisočletja, število knjižnih prevodov pa začne opazno naraščati po letu 2005. Razlogi za to so različni, a največkrat gre za pobude posameznikov, književnikov, prevajalcev in literarnih znanstvenikov v sodelovanju z uredniki. Eden najbolj dejavnih posredovalcev med bolgarsko in slovensko literaturo v tem obdobju je Ljudmil Dimitrov, ki se je med letoma 2005 in 2010, ko je bil lektor za bolgarščino na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, še posebej posvetil raziskovanju slovensko-bolgarskih literarnih in kulturnih stikov in prispeval k objavi petih obsežnih knjižnih prevodov del bolgarskih književnikov, med katerimi posebej izpostavljam pregledno *Antologijo bolgarske književnosti* v dveh delih, ki obsega prek 1000 strani, ter izbor *Šest bolgarskih dram*. Večino prevodov so naredili njegovi študentje pod njegovim mentorstvom, vse knjige je opremil s spremnimi študijami in s tem zapolnil precejšno vrzel v našem poznavanju bolgarske književnosti. K obnovitvi in učvrstitvi makedonsko-slovenskih književnih stikov po letu 2000 pa je veliko prispevala pesnica, pisateljica, prevajalka in literarna znanstvenica Lidija Dimkowska, ki se je takrat preselila v Ljubljano. Pripravila je nekaj izborov sodobne makedonske poezije in proze za objavo v slovenski periodiki (*Apokalipsa*, *Sodobnost*) in vzbudila zanimanje nekaterih slovenskih založnikov za objavljane del makedonskih avtorjev (Center za slovensko književnost, Cankarjeva založba, Društvo Apokalipsa). Drugi posredovalci bolgarske in makedonske književnosti v Sloveniji med letoma 2000 in 2013 s(m)o predvsem prevajalci iz bolgarščine in makedonščine.

Načrtovanje prevodov bolgarske in makedonske književnosti pri nas ni sistematično. Včasih se zasnuje na mednarodnih literarnih festivalih (Vilenica, Dnevi poezije in vina, Revija v reviji, Mlade rime ...), včasih pa gostje literarnih festivalov tudi že promovirajo prevode svojih del v slovenščino (npr. Andonovski, Prokopiev in Lafazanovski na festivalu Fabula leta 2008, Leonidov na Dnevih poezije in vina, Urošević in Kolbe na Slovanskem mostu leta 2009, Isakovski na srečanju založnikov Revija v reviji leta 2011 itd.). Razveseljivo je, da je večina knjižnih prevodov bolgarskega in makedonskega leposlovja opremljena z informativnimi spremnimi besedami ali študijami in da so nekatera dela uvrščena v zbirke sodobnih proznih klasikov (*Stopinje* pri LUD Literaturi, *Moderni klasiki* pri Cankarjevi založbi, *100 slovanskih romanov* pri Društvu slovenskih pisateljev v sodelovanju s Forumom slovanskih kultur, *Beri globalno* pri Tumi).

Da število knjižnih objav bolgarskega in makedonskega leposlovja na Slovenskem v zadnjih desetih letih ni tako skromno, dokazuje spodnji seznam. Prispevek zaključujem z željo, da bi ta dela naletela na čim več bralcev in glasnejši odmev pri slovenskih literarnih kritikih in znanstvenikih.

BOLGARSKO LEPOSLOVJE V SLOVENŠČINI 2000–2013

ROMANI

GOSPODINOV, Georgi: *Naravni roman*. Ljubljana: Študentska založba Ljubljana, zbirka Beletrina, 2005. Prev. Borut Omerzel.

DIMOVA, Teodora: *Matere*. Ljubljana: Modrijan, 2008. Prev. Kristina Sever.
 STEFANOV, Valeri: *Izgubljena osla*. Maribor: Založba KMŠ, 2009. Prev. Borut Omerzel in Eva Šprager.

KRATKA PROZA

RADIČKOV, Jordan: *Kruto razpoloženje*. Ljubljana: Slovenska matica, 2006. Prev. Eva Šprager.
 STRATIEV, Stanislav: *Balkanski sindrom*. Ljubljana: LUD Literatura, 2012, zbirka Stopinje. Prev. Namita Subiotto

POEZIJA

LEONIDOV, Rumen. *Z vrha jezika*. Ljubljana: Študentska založba (Beletrina), 2009. Prev. Metod Čepar idr.

DRAME

BOJČEV, Hristo: *Orkester Titanik*. [Gledališki list.] Nova Gorica: SNG Nova Gorica, 2007. Prev. Borut Omerzel.

IZBORI

DIMITROV, Ljudmil (ur.): *Morje: petnajst bolgarskih pesnikov*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Veleposlaništvo Republike Bolgarije, 2007. Prev. Borut Omerzel idr.

DIMITROV, Ljudmil idr. (ur.): *Antologija bolgarske književnosti 1*. Ljubljana: Znanstvena založba, 2008. [Izbor besedil iz ljudske književnosti ter književnosti do konca prve svetovne vojne.] Prev. Ivana Angelova idr.

DIMITROV, Ljudmil idr. (ur.): *Antologija bolgarske književnosti 2*. Ljubljana: Znanstvena založba, 2009. [Izbor besedil 47 avtorjev iz 20. in začetka 21. stoletja.] Prev. Dimitar Anakiev idr.

DIMITROV, Ljudmil (ur.): *Šest bolgarskih dram*. [Petko Todorov: *Zidarji*, Anton Strašimirov: *Vampir*, Račo Stojanov: *Mojstri*, Jordan Radičkov: *Januar*, Stefan Canev: *Zadnja Sokratova noč*, Jana Dobрева: *Novembrska vročina*]. Sofija: Fakel, 2012. Prev. Sandra Oman idr.

MAKEDONSKO LEPOSLOVJE V SLOVENŠČINI 2007–2013¹

ROMANI

ANDONOVSKI, Venko: *Azbuka za neposlušne*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev, 2007 (Sto slovanskih romanov). Prev. Namita Subiotto.

Bardžiovska-Kolbe, Kica: *Sneg v Kazablanki*. Ljubljana: Tuma, 2008 (Beri globalno). Prev. Klarisa M. Jovanović.

UROŠEVIĆ, Vlada: *Divja liga*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev, 2009 (Sto slovanskih romanov). Prev. Namita Subiotto.

LAFAZANOVSKI, Ermis: *Hrapeško*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2009. Prev. Aleš Mustar.

1 Za seznam prevodov v obdobju 2000–2006 gl. Subiotto (2007).

ANDREEVSKI, Petre M.: *Poslednji vaščani*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev, 2011 (Sto slovanskih romanov). Prev. Namita Subiotto.

SMILEVSKI, Goce: *Sestra Sigmunda Freuda*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2012. Prev. Sonja Dolžan.

ANDONOVSKI, Venko: *Popek sveta*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2013 (Moderni klasiki). Prev. Sonja Dolžan.

KRATKA PROZA

PROKOPIEV, Aleksandar: *Plovba na jug*. Ljubljana: Društvo Apokalipsa, 2008 (Fraktal). Prev. Namita Subiotto.

ANDREEVSKI, Petre M.: *Vsi obrazi smrti*. Ljubljana: LUD Literatura, 2011 (Stopinje). Prev. Namita Subiotto.

POEZIJA

ISAKOVSKI, Igor: *Iz bliskov in ognja*. Ljubljana: KUD Apokalipsa, 2011 (Fraktal). Prev. Namita Subiotto.

DIMKOVSKA, Lidija: *pH nevtralna za življenje in smrt*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2012. Prev. Aleš Mustar.

DRAME

STEFANOVSKI, Goran: *Demon iz Debar Maala*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2008. [drame: *Divje meso, Tetovirane duše, Hotel Evropa, Demon iz Debar Maala*]. Prev. Aleš Mustar.

IZBORI

ČERNEC, Živa in MIKLOŠ, Željko (ur.): *V mesečini svet: makedonska kratka fantastična proza*. Ljubljana: Oddelek za slavistiko Filozofske fakultete, 2007. Prev. Petra Banošek idr.

SUBIOTTO, Namita (ur.): *Kar vidijo mačke: makedonska kratka proza*. Ljubljana: Študentska založba, 2008 (Beletrina). Prev. Namita Subiotto.

DOLŽAN, Sonja (ur.): *Makedonska leposlovna galerija. Otočjeo 3/6*, 2011. 144–327. [Izbrane pesmi, kratke zgodbe, odlomki iz romanov, drame 34 avtorjev.] Prev. Sonja Dolžan.

LITERATURA

BANAR, Slave, 2005: *Slovenska književnost v makedonščini*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

DIMITROV, Ljudmil, 2009: *Bolgarska književnost v južnoslovanskem kontekstu*, II. del. Ljudmil Dimitrov (ur.): *Antologija bolgarske književnosti 2*. Ljubljana: Znanstvena založba. 11–57.

NOVAK - POPOV, Irena, 2000: *Sodobna makedonska poezija v slovenskih prevodih*. Nada Petkovska in Aleksandar Spasov (ur.): *Makedonsko-slovenečki naučen sobir (jazičnite, literaturnite i kulturnite relaciji med Makedonijo i Slovenijo, Ohrid, 22.–23. avgust 1997)*. Skopje: Filološka fakulteta Blaže Koneski. 261–286.

PEKLENIK, Ana, 1999: *Recepcija knjižnih izdaj prevodov bolgarske proze na Slovenskem. Slavistična revija 47/1*. 131–138.

- STEFANIJA, Dragi, 1968: Makedonsko-slovenski književni stiki. *Jezik in slovstvo* 13/7. 214–218.
- SUBIOTTO, Namita, 2007: Makedonsko leposlovje v slovenskih prevodih. *Hieronymus* 1/1–2. 23–39.
- –, 2010: Odsev slovenske literarne produkcije (1980–2010) v Makedoniji. Alojzija Zupan Sosič (ur.): *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja 29). 319–325.
- ŠIMENC, Stanko, 1968: Slovenska srečanja z makedonskim slovstvom. Petar Kepeski in Jože Pogačnik (ur.): *Makedonščina*. Ljubljana: DZS. 206–216.
- ŽAVCER, Liljana, 2000: Prevodi povojne makedonske poezije v slovenski jezik. Nada Petkovska in Aleksandar Spasov (ur.): *Makedonsko-slovenečki naučen sobir (jazičnite, literaturnite i kulturnite relaciji megju Makedonija i Slovenija, Ohrid, 22.–23. avgust 1997)*. Skopje: Filološka fakulteta Blaže Koneski. 193–200.

Študijski zaključki – profesionalni začetki

MARTINA ŠKODIČ

Rogaška Slatina

martina.skodic@gmail.com

Jezikovno prilagajanje Poljakov, živečih v Sloveniji¹

Raziskava je temeljila na jezikovnem prilagajanju izbranih Poljakov, ki živijo v Sloveniji. Želeli smo ugotoviti, ali se Poljaki v govornem sporazumevanju primaknejo k sogovorniku ali odmaknejo od njega. Najprej smo preučili teoretične vsebine jezikovnega prilagajanja, navedli definicije dvojezičnosti več avtorjev, zapisali razliko med prvim in drugim jezikom ter pojasnili, kaj pomeni usvajanje drugega jezika ter učenje tega. V okviru empiričnega dela smo opravili intervjuje s petimi Poljaki, ki živijo v Sloveniji, in tako pridobili odgovore na vprašanja o njihovem življenju v Sloveniji, predvsem o njihovem znanju tujih jezikov in odnosu do njih. Ugotovitve so pokazale, da se vseh pet intervjuvancev odlično prilagaja slovenskemu okolju, življenju in zlasti jeziku. Izvedeli pa smo tudi, da zaradi neprestane rabe slovenščine v okolju, v katerem živijo, njihovo znanje poljščine slabi, pozabljajo poljske besede in jih izgovarjajo s tujim naglasom.

Uvod

Širši okvir naše raziskave se je nanašal na teorijo jezikovnega prilagajanja, ki izhaja iz domene, da so posamezniki v družbeni interakciji motivirani, da prilagodijo svoj prvi jezik glede na jezik sogovornika. Izbira jezika pa se izraža s strategijami jezikovnega prilagajanja, in sicer s primikanjem (konvergenco), kar pomeni, da se posameznik prilagodi (tako jezikovno kot neverbalno) svojemu sogovorniku v interakciji, z odmikanjem (divergenco), kar je definirano kot proces ali jezikovnega ali psihološkega odmikanja posameznika od sogovornika v interakciji, ali z ohranjanjem jezika,

1 Prispevek je nastal na podlagi avtoričinega diplomskega dela *Jezikovno prilagajanje Poljakov, živečih v Sloveniji* (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, mentorici Maria Wtorkowska in Sonja Novak Lukanovič).

kar pomeni, da posameznik ohrani svoj jezik in se odmakne od sogovorca (Novak Lukanovič 2003: 40). Med samim procesom jezikovnega prilagajanja posameznik uporablja bodisi prvi bodisi drugi jezik. Prvi jezik (J1) je tisti, ki se ga človek nauči najprej in mu da prvo oziroma temeljno identiteto. Vzporedno s pojmom prvi jezik se pojavlja tudi pojem rojenega govorca. Drugi jezik (J2) je jezik okolja, jezik, ki se ga posameznik nauči poleg prvega ali za njim, v šoli ali iz okolja, zaradi sporazumevalnih potreb. Obstajata dva načina, kako posameznik pridobi znanje drugega jezika, in sicer učenje J2 in usvajanje J2. Učenje J2 naj bi bilo zavedno, vezano na razred in učitelja – gre za formalni proces, v katerem ima učitelj vlogo razlagalca lastnosti jezika in njegove norme. Usvajanje J2 pa je naravni pojem, saj je podobno usvajanju J1, oseba je neprestano izpostavljena J2 v okolju in gre za nezavedne procese. Usvajanje J2 navadno vodi naprej do dvojezičnosti (Ferbežar 1999: 418). In kot pravijo različni avtorji, je dvojezičnost praksa menjajoče rabe dveh jezikov; dvojezičen je tisti, ki lahko v večini govornih položajev nemoteno uporablja dva jezika in prehaja z enega na drugega, če je to potrebno. »Dvojezičnost ni seštevek dveh enojezičnosti. Dvojezična sporazumevalna zmožnost je celovit pojav. Posledica sobivanja in stalnega sodeljstva dveh jezikov v govornem repertoarju dvojezičnega govorca je drugačna vendar celovita sporazumevalna zmožnost.« (Nečak Lük 1995: 11.) Pojem dvojezični govorci dobi svojo popolno in celovito podobo šele takrat, ko so podani podatki, ki pojasnjujejo rabo jezika, stališča in obvladanje jezika. »Dvojezičnosti ne moremo več pojmovati kot znanja dveh jezikov, marveč bi morali razmišljati o sposobnosti diskurzne prakse v dveh jezikih, se pravi zmožnosti dejanske rabe obeh jezikov.« (Grosman, 2008: 167.)

Naša raziskava je temeljila na intervjujih, ki smo jih opravili s petimi Poljaki, ki so se iz takšnih ali drugačnih razlogov preselili v Slovenijo. Osredotočili smo se torej na dejstvo, da so izbrani intervjuvanci poljske narodnosti zapustili domovino, se preselili v Slovenijo in tako prišli v neposreden stik z novim okoljem, družbo in, kar je ključnega pomena, z novim jezikom, ki ima status državnega in uradnega jezika v državi, kamor so se priselili, in ki zanje predstavlja drugi jezik. Naš glavni namen je bil ugotoviti, kako se posamezniki spopadajo z izbiro jezika ter kateri jezik bo govorci ene jezikovne skupnosti v sporazumevanju s sogovorcem druge jezikovne skupnosti uporabil, ali se bo primaknil ali bo ohranil svoj jezik, in ugotoviti vzrok za izbiro jezika.

METODA

Uporabili smo poizvedovalno in kvalitativno metodo, in sicer strukturirani intervju z vnaprej zastavljenimi vprašanji. Med intervjujem smo, glede na povedano, intervjuvancem postavljali podvprašanja in jih usmerili k širšemu razmišljanju, hkrati pa smo ob izvajanju vsakega intervjuja posebej uporabili diktafon in po končanem pogovoru napisali transkripcijo.

Intervju je bil sestavljen iz 42 vprašanj, izmed katerih so imela nekatera dodana tudi podvprašanja. Tip vprašanj je bil razdeljen na tri sklope, vendar brez vidnih delitev. V prvem delu so bila vprašanja o posameznikovem rojstnem kraju, odraščanju, družini in šolanju. Drugi sklop je bil vezan na posameznikovo življenje v Sloveniji

(razlog prihoda, kraj bivanja, stan, zaposlitev in družbeno življenje), medtem ko smo v zadnjem sklopu poizvedovali o posameznikovem znanju in učenju tujih jezikov, njegovem sporazumevanju v različnih okoljih in pomenu posameznih jezikov.

Stakšno delitvijo vprašanj v intervjuju smo dobili podatke o sogovorniku, medtem ko so podatki o diskurzu zajemali sledeče podrobnosti: tip diskurza je bil informativno-izobraževalne narave. Naslednji podatek je zajemal dolžino vseh opravljenih posnetkov. Prvi intervju je trajal 22 minut in 20 sekund, drugi 26 minut in 34 sekund, tretji 34 minut in 55 sekund, četrti 25 minut in 26 sekund, zadnji pa 50 minut in 24 sekund. Tretji podatek o diskurzu je vključeval zemljepisni kraj, kjer je pogovor potekal. Štirje intervjuji so bili opravljeni v Ljubljani, in sicer na vnaprej dogovorjenih mestih, peti intervju pa se je odvil na domu intervjuvanke v Celju. Kot četrti podatek o diskurzu je bilo treba podati približen opis intervjuvancev. Starostni razpon izpraševancev je segal od 25. do 50. leta starosti. V intervjuju so sodelovali tri ženske in dva moška. Osebe se med sabo niso poznale, saj so bile izbrane naključno.

REZULTATI

Uravnoteženo dvojezični govorec je samo en intervjuvanec. V Sloveniji živi že 30 let, zato je njegova stopnja obvladovanja obeh jezikov visoka in uravnotežena. Tako prvi kot drugi jezik obvlada v enaki meri. Preostali štirje informanti so dominantno dvojezični govorci. Njihov prvi jezik – poljščina – je še vedno prevladujoči jezik, saj v Sloveniji živijo šele nekaj let in še niso popolnoma prevzeli slovenščine kot glavnega jezika.

Jezikovno prilagajanje intervjuvancev je enosmerno – v interakciji se prilagodijo le rojeni govorci poljskega jezika. Vsi informanti se slovenščine tako učijo kot jo usvajajo. Učili so se je zavedno, na tečajih za tujce, v razredu, kjer je snov predaval učitelj. Usvajajo pa jo vsak dan iz okolja, pri čemer gre za nezavedne procese ob vsakodnevnih opravilih.

Integrativna motiviranost za učenje slovenščine je opazna le pri eni informantki – želi postati podobna govorcem, katerih prvi jezik je slovenščina, želi spoznati kulturo in bivati v sožitju s slovenskim okoljem. Pri njej je v ospredju notranja motiviranost – gre za lastno željo po obvladovanju slovenščine in subjektivno mnenje o slovenskem jeziku. Instrumentalna motiviranost pa je opazna pri ostalih štirih informantih, saj menijo, da jim slovenski jezik predstavlja zmožnost sporazumevanja v službi, da lahko delajo. Zanje je jezik kapital, s katerim si pridobijo finančna sredstva in ki jim omogoča življenjsko eksistenco.

Pri vseh izprašanih je bilo zaznati jezikovni transfer – prenos vzorov z maternega jezika na tuji jezik. Pozitivni transfer smo slišali takrat, kadar so intervjuvanci uporabili slovenske slovnično pravilne strukture, zaradi sorodnosti slovenščine in poljščine – oba jezika sta slovanska. Negativni transfer v govoru izprašanih pa je nastal takrat, ko smo slišali medjezikovne napake zaradi razlik v jezikovnih sistemih.

RAZPRAVA

S pomočjo rezultatov lahko sedaj trdimo, da nam je uspelo ugotoviti, kar smo si zadal. Izvedeli smo, kako se posamezni intervjuvanci spopadajo z izbiro jezika, in sicer

vseh pet izprašanih izbere svoj drugi jezik (J2), torej slovenščino, med sporazumevanjem s slovenskimi govorci v slovenskem okolju, hkrati pa naštejejo več razlogov, zakaj izberejo ravno J2: »Slovenščina je uradni jezik države, v kateri živim, zato je uporaba slovenščine samoumevna nuja«; »Pomembno je, da ti razumeš sogovorca in on tebe«. Na tem mestu lahko potrdimo, da informanti uporabljajo strategijo primika in da imajo izbrani intervjuvanci pozitivno in subjektivno prepričanje o samem jezikovnem prilagajanju. Po drugi strani pa smo zasledili tudi strategijo ohranjanja njihovega prvega jezika (poljščine), saj v interakciji z rojaki večinoma ohranijo prvi jezik – gre za ohranjanje in priznavanje lastne identitete, domovine, korenin. Kljub večletnemu bivanju v Sloveniji miselni procesi intervjuvancev še vedno potekajo v njihovem prvem jeziku – lahko bi vzporedno govorili o psihološkem odmikanju od slovenščine. Iz dneva v dan pa postaja ta meja vse bolj zabrisana, kajti začenja se dogajati, da z vsakim nadaljnjim letom bivanja v Sloveniji njihovo razmišljanje pogostejše poteka v slovenskem jeziku, zaradi stalne prisotnosti slovenščine v okolju, v katerem živijo. In tako se bodo izprašani sčasoma primaknili tudi psihološko.

Zavedati se je treba, da pet intervjuvanih oseb ne predstavlja reprezentativnega vzorca, s pomočjo katerega bi lahko celotno področje jezikovnega prilagajanja posplošili na vse Poljake, ki živijo v Sloveniji. Kljub temu pa rezultati izbranih petih posameznikov predstavljajo približno, a odlično sliko, kako se večina »tujcev« jezikovno primakne/odmakne v samem procesu sporazumevanja.

Na koncu lahko dodamo, da smo lahko z dobljenimi rezultati več kot zadovoljni, saj nam pokažejo voljo, željo in pripravljenost izbranih Poljakov, da se vedno, ne glede na situacijo, prilagodijo bodisi jezikovno bodisi kako drugače.

LITERATURA

- FERBEŽAR, Ina, 1999: Merjenje in merljivost v jeziku (Na stičišču jezikoslovja in psihologije: nekaj razmislekov). *Slavistična revija* 47/4. 417–436.
- GROSMAN, Meta, 2008: Slovenščina in tuji jeziki – s stališča učenca. Milena Ivšek (ur.): *Jeziki v izobraževanju. Zbornik prispevkov konference*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 165–174.
- NEČAK LŮK, Albina, 1995: Dvojezičnost ni dvojna enojezičnost. *Uporabno jezikoslovje* 3/4, str. 8–31.
- NOVAK LUKANOVIČ, Sonja, 2003: *Jezikovno prilagajanje na narodnostno mešanih območjih Slovenije. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

ANA PTIČAR

Litija

ana.pticar18@gmail.com

Narobe svet v prevodih¹

Za predmet analize v diplomskem delu sem izbrala tri dela, ki jih je prevedel slovenski prevajalec in pisatelj Dušan Čater, in sicer romane Šumski duh Gorana Samardžića, Naš čovjek na terenu Roberta Perišića in Kino Lika Damirja Karakaša. Iz skupno 95 obravnavanih strani (v analizo sem zajela približno 60 strani iz romana Gozdni duh, 20 strani iz romana Naš človek na terenu in 15 strani iz romana Kino Lika) sem izpisala ogromno neustreznih prevodov, pri čemer sem pogosto zanemarila neustreznosti, ki kljub temu da za njihovo pojavljanje (sploh tako frekventno) ni nikakršnega razloga, vsebine ne spremenijo in niti ne vplivajo na njeno razumevanje, vplivajo pa na slog. Neustreznosti sem nato klasificirala glede na tri oz. štiri glavna področja – glede na področje prevajalčevih kompetenc, glede na jezikovno raven (oblikoslovno pa še podrobneje glede na besedne vrste) in glede na model Kitty van Leuven Zwart. Zaradi prostorske omejenosti bom v prispevku predstavila le nekatere najbolj zanimive iz vseh klasifikacij.

V kodeksu Društva prevajalcev sta zapisani dve misli, ki sta me vodili skozi vse faze analize – prva predpostavlja, da vsak prevajalec jamči, da temeljito obvlada tako izvirni kot ciljni jezik, druga pa opozarja, da prevajalec ne sme tendenciozno spremenjati avtorjevih misli ali besed in samovoljno krajšati ali daljšati besedila.

Med primeri, s katerimi sem dokazovala področja prevajalčeve nekompetence, so bili najbolj moteči in izstopajoči tisti, ki so dokazovali **prevajalčevo nekompetenco na področju izvirnega jezika**, saj je iz njih več kot očitno, da prevajalec besedila ni razumel in besede zato prevedel z besedami, katerih pomeni z izvirnimi nimajo nič skupnega. Tako npr. 'čičak' v prevodu postane molj (namesto ježka, repinca), 'lepeza' pošast (nam. pahljača), 'jednjak' rit (nam. požiralnik), 'utalasana' bedra

¹ Prispevek je nastal na podlagi avtoričinega diplomskega dela *Analiza prevodov Dušana Čatra* (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, mentorici Đurđa Strsoglavac in Mojca Smolej).

strijasta (nam. vzvalovljena), 'košmar' popolna zmeda (nam. nočna mora), 'dahtati' grgrati (nam. sopsti, hlipati), 'koštunjav' kosmat (nam. koščen), 'studen' januar (nam. zima), 'podvornica' ravnateljica (nam. čistilka), 'izvor' vodnjak (nam. izvir), 'šegrt' hlapec (nam. vajenec), 'danguba' in 'tobožnji' nebodigatreba (nam. brezdelnež in domneven), 'uporan' trmast (nam. vztrajen), 'smeđa' siva (nam. rjava), 'dobročudni' tumor dobronamerni (nam. nenevaren) itn. Sem sem uvrstila tudi neustrezne prevode glagolskih časov in glagolskega vida ter prevedke, ob katerih dobimo vtis, da so posledica prevajalčevega površnega branja – 'nenadano' tako v prevodu postane nenadoma (nam. nepričakovano), 'nakošeno' pokošeno (nam. postrani), 'pljuckati' piti (nam. pljuvati) itd. To, da je beseda (očitno) prevedena po branju zgolj prvih ali zadnjih zlogov, je nedopustno, predvsem pa popolnoma nespoštljivo do avtorja izvirnika in do njegovega izdelka.

V diplomskem delu je izpisanih ogromno primerov, označenih kot nelogičnih in popolnoma nesmiselnih. Vsi primeri, ob katerih se sprašujem o učinku, ki ga ima prebrano na bralca (npr. dobronamerni tumor; govor, uvrščen med vrline; samopomilovanje, uvrščeno med čustva; zima, ki išče človeka in ga tudi najde; fant, ki mišice razvije do kosti; trenutek, ki ga literarna oseba zavrača – ogromno jih je, zato ne morem naštetih vseh, opozarjam le na nekatere), dokazujejo prevajalčevo **nekompetenco na področju besedilnega sveta** – neustrezni prevedki in do skrajnih meja logičnega predrugačena vsebina dokazujejo, da prevajalec besedilnega sveta ni razumel, kot bi ga moral, zato ga tudi slovenskemu bralcu posreduje na nerazumljiv in nesmiseln način.

V nadaljevanju navajam nekaj primerov iz **klasifikacije po besednih vrstah**.

Oslabljen prevajanje glagolov izrekanja je ena od stalnic med neustreznostmi, ki se pojavljajo v vseh treh romanih. Medtem ko se v izvirniku žvrgoli, odvrne, pripomni, vpije, renči, pojasni in izdavi, se v prevodu za vse te glagole zgolj – reče. In ko se v izvirniku govori ljubkovalno in šepeta, se v prevodu zgolj govori. Težavni so tudi homonimni glagoli, npr. početi – početi (nam. začeti), zabiti se (u kut) – zabiti se (v kot) (nam. zavleči se v kot), kopati – kopati (nam. brskati), spustiti pogled – spustiti pogled (nam. pobesiti/povesiti oči), cviliti – cviliti (nam. hlipati, stokati).

V zvezi s **prevajanjem zaimkov** velja na prvem mestu omeniti prevajalčevo neustrezno prevajanje poljubnostnega zaimka z nedoločnim. Pri zaimku 'nešto' v večini primerov namreč ne gre za nedoločnost, temveč za poljubnost – torej bi ga bilo ustrezno prevesti kot 'kaj' in ne kot 'nekaj'. Glede na pogostnost pojavljanja te neustreznosti sem sklepala, da prevajalec razlike med nedoločnostjo in poljubnostjo ne razume ali pa sploh ne ve, da obstaja. Poleg tega je izjemno frekventno dodajanje zaimkov ta, tisti, nek, neki, nekakšen (mutno – *nekako* megleno, iznenađenja – *neka* presenečenja, ribarskog broda – *nekega* ribiškega čolna, ranjeni i sakati – ranjeni in *tisti* pohabljeni, želja – *tista* želja, divljenje – *nekakšno* občudovanje, bez volje – brez *neke posebne* volje itn.), zaradi česar bralec prevoda o avtorjevem slogu dobi povsem drugačen vtis od bralca izvirnika.

Tudi **predlogi** prevajalcu povzročajo nemalo preglavic. Najpogostejša neustreznost je izbira neustreznega predloga, ki v dani strukturi ni slovenski (*pod* zavetjem

namesto v zavetju; kričati *po čem* (neustrezno v celoti, ne le predlog); (rešiti) *od* posmeha namesto *pred* posmehom; (spirati) *od* klora namesto brezpredložne konstrukcije, torej spirati klor; *od* glasbe namesto *zaradi* glasbe; (pasti) *po* tleh namesto *na* tla; *na* trenutek namesto *za* trenutek (namreč – hrvaško *na* trenutak je slovensko *za* trenutek; hrvaško *za* trenutak pa je slovensko *čez* trenutek) ali pa je pomensko neustrezno preveden (npr. stati *pored* – stati *pred* namesto *ob*).

Členek i, torej *tudi*, je skoraj v vseh primerih neustrezno preveden z veznikom *in*; *in* pa je tudi navezovalni členek, s katerim prevajalec zelo rad začenja povedi (npr. Želio sam – *In* želel sem; Danijel je porastao – *In* potem je Danijel zrastel; Snaga – *In* ta moč; Čekanje – *In* to čakanje; Laknulo nam je – *In* nam je odleglo; To je otprilike – *In* to je nekako itn.).

Glavni delež napak predstavljajo pomensko neustrezni prevodi, pri katerih gre, če upoštevamo **model Kitty van Leuven-Zwart**, predvsem za mutacijske spremembe – na prvem mestu za radikalne spremembe pomena, ki kažejo na prevajalčevo nerazumevanje izvirnika, zaradi česar je vsebina povsem predrugačena. Prevajalec se izjemno pogosto ujame tudi v past lažnih prijateljev, ki pomen prav tako predrugačijo in ga večkrat prikrajšajo za logičnost (ljubiti – ljubiti), pogosti so neustrezni dobesedni prevedki s prvim slovskim pomenom, ki ne ustrezajo kontekstualnemu pomenu (balaviti – smrkati namesto npr. zalizovati se) in so z njim celo v povsem alogičnem razmerju, kar seveda vpliva na bralčevo razumevanje (tako se npr. bralec začudeno sprašuje, o kakšni netoleranci do parov, ki 'smrkajo v družbi', govori lik) in dojemanje besedilnega sveta.

Med mutacijske spremembe spada tudi **dodajanje**; prednjači dodajanje prislovov in členkov (iz dubine srca – *preprosto* iz dna srca; previše žilavo – *vseeno malce* preveč žilavo; sad se stidim – me je bilo *vseeno* sram; čudno se osjećati – *malce* čudno se počutiti; kad me neko dodirne – če se me je kdo *slučajno* dotaknil; dokazivala – izkazovala *praktično*; ne shvatajući – ne da bi se *sploh* zavedal; da pravdu ne uzmem – da ne bi *slučajno* vzel pravice; otišla – *preprosto* odšla; roditelj ne može – staršem *enostavno* ne preostane, bojao se – *verjetno* ga je bilo strah; nisam želio – *seveda* nisem želel; drveće se počelo sušiti – *seveda* so se drevesa posušila; bio tu – *preprosto* bil tam; zamrzio – zasovražil *celo*), zaradi česar je vsebina izvirnika podana interpretativno.

Tretja mutacijska podkategorija so **izpusti**, ki so v vseh obravnavanih delih prav tako izjemno frekventni, npr. *iznenađenje* me prikovalo – prikovalo me je; *s još većom žestinom* vitlao – vrtel; *priča o devojci* – zgodba; u društvu *limun žutog* kanarinca – v družbi kanarčka; *sladostrastno* grizle – grizle; nije bilo ničeg *osim rake* i kovčega – je bila samo krsta; *guši* i kašlje – pokašljevati; *od ljubavi prema sinu* napravili zanimanje – napravili poklic; mahao je *i šištao* – mahal je; *po sredini* povlačili *isprekidanu* bijelu crtu – po njej vlekli belo črto; *univerzalna* rukavica – rokavica itn.).

Prevajalec pa ne izpušča le posameznih besed ali zvez, temveč tudi celotne povedi (Unosio se u svaki Alisin korak; Mrzio sam da me iko osim njegove kćerke dira; Suviše je nož bio čist i sjajan da ga se bojim; Toliko ih je bilo da su izazvale vjetar; Stotine ih se odrazilo s drveća u nebo; Smatrao sam da je život pun problema jedini pravi život).

Vsi izpisani prevedki predstavljajo hude posege v izvirnik in ne pikolovskega in dlakocepskega načela iskanja napak. Zavedam se namreč, da delo prevajalcev, sploh v današnjih delovnih razmerah, kjer se je razmerje med časom in denarjem spremenilo (čedalje hitreje za čedalje manj denarja), ni lahko, vendar menim, da vsi odlični prevodi dokazujejo, da se da – in da se mora dati. Kdor namreč (iz kakršnega koli razloga) dela ni zmožen ustrezno prevesti, ponudb samokritično ne bi smel niti sprejemati.

VIRI

KARAKAŠ, Damir, 2001: *Kino Lika*, zbirka priča. Zagreb: Biblioteka Miss okulist, Ghetaldus optika.

– –, 2010: *Kino Lika*. Prevedel: Dušan Čater. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

PERIŠIĆ, Robert, 2007: *Naš čovjek na terenu*. Zagreb: Profil International: Ghetaldus.

– –, 2010: *Naš človek na terenu*. Prevedel: Dušan Čater. Ljubljana: Študentska založba.

SAMARDŽIĆ, Goran, 2004: *Šumski duh: lakonska pripovjest*. Zagreb: Profil International.

– –, 2006: *Gozdni duh: lakonska pripoved*. Prevedel Dušan Čater. Ljubljana: Študentska založba.

LITERATURA

Etični kodeks prevajalcev. Društvo Slovenskih književnih prevajalcev: <<http://www.dskp-drustvo.si/index.php/drustvo/eticni-kodeks-prevajalcev>>. Dostop: 5. maja 2013.

MAJA ŠTURM

Livek

maja.sturm@yahoo.com

Slovenci v Nadiških dolinah: čezmejno kulturno sodelovanje z Zgornjim Posočjem¹

Osrednji namen prispevka je podati pregled zgodovinskega razvoja kulturnega in narodnega delovanja v Nadiških dolinah ter zgodovinsko oživljanje čezmejnega kulturnega sodelovanja z Zgornjim Posočjem. Osredotočila sem se na dejavnike, ki so vplivali na intenzivnost čezmejnega sodelovanja na kulturnem področju po 2. svetovni vojni. V drugem delu prispevka sem prikazala aktualno stanje čezmejnega kulturnega sodelovanja med Nadiškimi dolinami in Zgornjim Posočjem. Zanimalo me je, kateri evropski programi podpirajo čezmejno kulturno sodelovanje in kateri posamezniki, ki delujejo v okviru društev s področja kulture, imajo v obmejnem prostoru pomembno povezovalno vlogo.

ZGODOVINSKI PREGLED

Duhovniki so bili skozi zgodovino edini izobražen sloj na ozemlju Nadiških dolin, zato je bilo tudi kulturno in narodno delovanje v Nadiških dolinah do 2. svetovne vojne tesno povezano z domačo cerkvijo. Že leta 1866, ko je bila Beneška Slovenija priključena h Kraljevini Italiji, so duhovniki odigrali pomembno vlogo pri ohranjanju slovenskega jezika in vere, ki so ju širili s pomočjo rokopisnih katekizmov. Med 1. svetovno vojno in po njej so zaostрили pritisk na duhovščino z uveljavljanjem italijanskega jezika v bogoslužje. Najhujši ukrep fašistične vlade pa se je zgodil avgusta 1933, ko je bila prepovedana raba slovenskega jezika v cerkvi. Po padcu fašizma in po koncu 2. svetovne vojne so se razvile tajne fašistične organizacije, ki so ovirale uporabo slovenskega jezika in zopet nadzorovale beneške duhovnike (Cencič 2008). V

¹ Prispevek je nastal na podlagi avtoričinega diplomskega dela *Slovenci v Nadiških dolinah: čezmejno kulturno sodelovanje z Zgornjim Posočjem* (Fakulteteta za humanistične študije Univerze na Primorskem, mentorica Vesna Mikolič).

tem ozračju je oktobra 1950 začel izhajati list *Matajur* in skupina Beneških Slovencev je leta 1955 ustanovila svoje prvo kulturno društvo, ki nosi ime po najpomembnejšem narodnem buditelju, duhovniku Ivanu Trinku. Prva kulturna in politična organizacija v Beneški Sloveniji si je prizadevala za priznanje jezikovnih, gospodarskih in socialnih pravic (Banchig 2009).

Vojna, povojne napetosti in nerešena mejna vprašanja med tedanjo Jugoslavijo in Italijo so uničile stike obmejnega prebivalstva. S podpisom londonskega memoranduma leta 1954 in videmskega sporazuma leta 1955 so se odnosi med državama začeli izboljševati. Prvi pobudniki sodelovanja so bili planinci, ki so decembra 1952 ustanovili Planinsko društvo Kobarid in navezali stike s čedajskimi planinci, s katerimi so organizirali skupne pohode in izlete (Likar 2002).

V začetku 60. let 20. stoletja so že bili vzpostavljeni stiki med Občino Tolmin² in Občino Čedad, vendar je sodelovanje potekalo le na gospodarskem področju. Konec 60. in začetek 70. let je na območju Nadiških dolin nastopila »beneška kulturna pomlad«, saj so začeli ustanavljati kulturna društva, pevske zборе, gledališke skupine, organizirali tečaje slovenskega jezika in prve kulturne prireditve (Banchig 2012). Pomemben mejnik sodelovanja med Slovenci Videmske pokrajine in Zgornjega Posočja predstavlja prvo novoletno srečanje januarja 1970, ki je z leti preraslo v velik kulturni in politični dogodek. Nov dejavnik sodelovanja na slovensko-italijanski meji je povzročil potres leta 1976. V času popotresne krize so beneške občine in beneška društva sprejemala slovensko pomoč, s katero so zaživele številne gospodarske pobude, podjetja in kulturne ustanove (Firmino Marinig 2003). Sodelovanje na političnem in gospodarskem področju se je nadaljevalo v 80. leta. Kulturni prepoved v Beneški Sloveniji pa je leta 1984 dosegel svoj višek, saj je v Špetru začel delovati prvi zasebni dvojezični slovensko-italijanski vrtec, dve leti kasneje še dvojezična osnovna šola (Pecar 2008: 182).

ČEZMEJNO KULTURNO SODELOVANJE OD OSAMOSVOJITVE DO DANES

V 90. letih je postalo sodelovanje z matično domovino še pogostejše, zlasti kulturna društva so začela prirejati skupne kulturne prireditve. Po vstopu Slovenije v Evropsko unijo se je kulturno sodelovanje razširilo tudi v okviru evropskih programov, predvsem v okviru pobude Skupnosti INTERREG in programa PHARE. Trenutno se izvaja Program čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007–2013, v okviru katerega je predviden projekt *JEZIK-LINGUA*. Namen projekta je v Špetru vzpostaviti delovanje Multimedijskega centra za spodbujanje in širjenje slovenskega jezika in kulture v Italiji (Evropsko teritorialno sodelovanje, program čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007–2013).

Še številnejše kulturne dejavnosti se odvijajo na pobudo aktivnih posameznikov, ki svoje delovanje uresničujejo prek kulturnih društev in kulturnih organizacij na obmejnem območju. Pomembno povezovalno vlogo ima Kulturno društvo Rečan, katerega člani organizirajo številne kulturne prireditve, npr. *Senjam beneške piesmi*,

2 Leta 1961 so v Sloveniji združevali občine, tako so občine iz Zgornjega Posočja združili v Občino Tolmin. Leta 1995 so iz nekdanje tolminske občine nastale občine Bovec, Kobarid in Tolmin.

literarni večer *V nebu luna plava, Pohod čez namišljeno črto* itd. (Kulturno društvo Rečan). V Zgornjem Posočju delujeta Kulturno društvo Stol-Breginj in čezmejno Kulturno društvo PoBeRe. Kulturno društvo Stol-Breginj v sodelovanju z Občino Kobarid in drugimi kulturnimi organizacijami z obeh strani meje zadnja leta organizira eno odmevnejših kulturnih prireditev Benečija v skupnem slovenskem kulturnem prostoru, ki se je sprva odvijala le v Breginjskem kotu, na pobudo članov društva pa se je razširila v širši posoški prostor (Škvor 2010: 18). Člani čezmejnega Kulturnega društva PoBeRe v sodelovanju z Inštitutom za slovensko kulturo iz Špetra na prvi dan pomladi organizirajo branje poezije oziroma literarni maraton *Prestopimo z Gregorčičem pomladni prag*.

K ponovnemu združevanju kulturnega prostora ob meji veliko pripomoreta Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti, Območna izpostava Tolmin in Inštitut za slovensko kulturo iz Špetra. Aktivni člani inštituta v sodelovanju z uredništvom radia Alpski val³ pripravljajo tedensko informativno oddajo *Pismo iz zamejstva*.⁴

Pri širšem čezmejnem kulturnem povezovanju ima pomembno vlogo sodobna kulturna prireditev *Postaja Topolove*, ki sta jo Donatella Ruttar in Moreno Miorelli s podporo Društva likovnih umetnikov Benečije prvič organizirala leta 1994 (Gruden 2004).

Kot neustavljivi pobudnik številnih kulturnih projektov na območju Benečije in Posočja deluje režiser Marjan Bevk, ki si prizadeva za povezovanje ustvarjalcev z obeh strani meje. Leta 1992 je prevzel Beneško gledališče, ki je z njegovo pomočjo postalo neke vrste potujoče gledališče, saj se predstave poleti v domačem beneškem narečju igrajo na vaških trgih Beneške Slovenije in Posočja. Vodi tudi mladinsko gledališko skupino pri Beneškem gledališču, gledališko šolo za učence dvojezične šole v Špetru in njihove vrstnike iz Posočja ter kulturno-etnografski tabor, katerega cilj je za teden dni združiti mlade gledališke ustvarjalce iz Beneške Slovenije, Koroške in Posočja (Bevk 2003). To se je preneslo tudi na najmlajše učence Osnovne šole Simona Gregorčiča Kobarid in učence dvojezične šole v Špetru, ki sodelujejo v okviru evropskih programov in prijateljskih srečanj, za kar sta zaslužni predvsem ravnateljici obeh obmejnih šol.

SKLEP

Slovinci iz Nadiških dolin in Zgornjega Posočja so se od povojnega obdobja dalje zavedali pomena ohranjanja in povezovanja dejavnosti na gospodarskem, družbenem in kulturnem področju ene in druge strani meje. Mejniki sodelovanja v začetku 70. let predstavlja prvo novoletno srečanje, ki se je ohranilo do današnjih dni in je pripomoglo k skupnemu ustvarjanju slovenskih kulturnih ustvarjalcev Beneške Slovenije in Zgornjega Posočja. Potres se ni izkazal le kot pomemben pospeševalec

3 Lokalna radijska postaja na območju Zgornjega Posočja, Cerknega, Idrije, Kanala ob Soči in Beneške Slovenije.

4 Martina Črnetič, koordinatorka kulturnih dejavnosti v Benečiji na Inštitutu za slovensko kulturo v Špetru v vodenem intervjuju 20. marca 2012.

sodelovanja, ampak tudi kot pospeševalec gospodarskega in kulturnega preporoda. Danes je čezmejno kulturno sodelovanje posledica regionalne politike čezmejnega sodelovanja, ki se odraža v okviru evropskih programov, pa tudi posledica aktivnih posameznikov, ki svoje delovanje uresničujejo prek kulturnih društev, kulturnih organizacij in amaterskih gledaliških skupin. Za slovensko manjšinsko skupnost v Nadiških dolinah je družbeno življenje na področju kulture pomembno, saj prispeva k razvijanju narodne identitete, skupnemu snovanju in sodelovanju s kulturnimi društvi in drugimi kulturnimi organizacijami iz Zgornjega Posočja. Največji rezultat skupnega kulturnega sodelovanja na obmejnem območju pa je oblikovanje skupnega slovenskega kulturnega prostora.

LITERATURA

- BANCHIG, Giorgio (ur.), 2009: *Mi smo tu: ... tuka, ... izdē, ... kle, ... tle: slovenska jezikovna skupnost v Videnski pokrajini: preteklost, sedanjost, bodočnost*. Špeter: Inštitut za slovensko kulturo; Trst: SLORI; Videm: Univerza v Vidmu.
- BEVK, Marjan, 2003: Umetniška ustvarjalna povezava zamejstva in Posočja. Cecilija Ostan: *Občina Bovec in slovenski zamejci v Italiji: priročnik za sodelovanje*. Bovec: Občina. 43–45.
- CENCIČ, Mira, 2008: *Beneška Slovenija in njeni Čedermaci*. Škofije: Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij organizacije TIGR Primorske.
- Evropsko teritorialno sodelovanje, program čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007–2013*: <http://www.ita-slo.eu/program/splosne_informacije/>. Dostop 29. aprila 2012.
- FIRMINO MARINIG, Giuseppe, 2003: Razvoj sodelovanja na italijansko-slovenski meji med Nadiškimi dolinami in Zgornjim Posočjem. *Trinkov koledar za Beneške Slovence za leto 2004*. 63–68.
- GRUDEN, Tjaša, 2004: Prvih šestnajst let Postaje Topolove. *Primorski dnevnik*: <<http://www.primorski.it/dossiers/Priloge/6/30/127499/>>. Dostop 10. maja 2012.
- Kulturno društvo Rečan*: <<http://www.kries.it/recan-chi-siamo>>. Dostop 3. maja 2012.
- LIKAR, Zdravko, 2002: Planinci z obeh strani Matajurja. *Trinkov koledar za Beneške Slovence za leto 2003*. 147–149.
- PECAR, Cinzia, 2008: Širjenje slovenske besede in kulture v Videnski pokrajini. *Trinkov koledar za Beneške Slovence za leto 2009*. 179–189.
- ŠKVOR, Vida, 2010: »V dolini, v Kotu, mi smo doma ...« *EPI center: glasilo Posoškega razvojnega centra XI/2–3*. 18.

MAJA STARC

Sežana

starc.maja@gmail.com

Motiv identitete v romanih *Frančiška in Prijateljstvo* pisatelja Fulvia Tomizze¹

V romanih Frančiška in Prijateljstvo je predstavljen motiv nacionalne identitete na Tržaškem. Pisatelj skozi literarne like projicira tipično držo predstavnikov večine, tj. Italijanov, in manjšine, ki jo predstavljajo Slovenci in Istrani. Slednji so v upanju na boljše življenje prišli v Trst po 2. svetovni vojni kot begunci. Med njimi je bil tudi Fulvio Tomizza. Mesto je zahtevalo čisto italijansko identiteto, vse ostale je zavračalo. Izkušnja z nestrpnostjo je v pisatelju prebudila željo po literarnem boju za spravo med pripadniki Slovencev in Italijanov.

V romanih *Prijateljstvo* in *Frančiška* izstopa poseben način obravnave človeka na meji. Izpostavljen je motiv nacionalne identitete, ki je na območjih Tržaške pokrajine in Istre posebna. Na teh predelih se lažje rojevajo konflikti interesov. Potuhnjenja zahteva po nacionalnem opredeljevanju povzroča več vrst žrtev, saj ljudje nimajo svobodne možnosti izbiranja lastne identitete. Tisti, ki so svojo identiteto iz strahu pred nasiljem zatajili, so za vedno izgubili zvestobo do sebe. Tisti, ki so vztrajali pri resnici in svojih pravicah, pa so se morali sprijazniti z usodo *manjšincev*. Mnogi med njimi so o svojem položaju ter o podobnem položaju drugih pisali. Med pisci pa zaradi svoje italo-slovanske identitete, ki si jo je prislužil kot priseljenec iz Istre, izstopa Fulvio Tomizza. Vztrajal je pri zvestobi do dvojne identitete. Menil je, da je »kot Istran nekakšen mešanec slovenske in italijanske krvi in da ga je to stanje privedlo do želje po miru, bratstvu in spravi med dvema skupnostma« (Jelinčič 1992: 26). Svoj boj je vztrajno izražal skozi literaturo.

1 Prispevek je nastal na podlagi avtoričinega diplomskega dela *Motiv identitete v romanih Frančiška in Prijateljstvo* pisatelja Fulvia Tomizze (Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, mentorica Darja Pavlič).

Za obravnavo romanov *Prijateljstvo* in *Frančiška* sem se odločila zaradi posebne obravnave identitete dveh vrst Italijanov in identitete Slovencev v Trstu in na Krasu. K obravnavi dela me je Tomizza prepričal s poudarjanjem strpnosti oz. sprejemanjem ljudi z drugačnim jezikom ali drugačno kulturo. Poudarjal je, da vztrajanje pri zastarelih frazah in predsodkih onemogoča varen obstoj tako manjšine kot tudi večine. Manjšine zaradi stalnega ustrahovanja in onemogočanja njene popolne uveljavitve, večine pa, ker se zaradi pogosto neutemeljenega strahu pred zamenjavo vlog, torej da jim položaj večine zdrsne v podrejenost, stalno ukvarjajo z učinkovito obrambo namesto z napredkom in jutrišnjim dnem.

Pred analizo nasprotij sem se natančneje posvetila opredelitvi pojma identiteta z izpostavitvijo pomena obmejne identitete kot povoda za nastanek nasprotij. Pri tem sem črpala predvsem iz dela profesorja Staneta Južniča (*Identiteta*) in nekaterih člankov drugih avtorjev.

Ker so vsebina in glavni motivi romanov tesno zvezani z avtorjevim življenjem in takratnimi zgodovinskimi okoliščinami, sem predhodno predstavila širši pogled na tržaško zgodovino in Tomizzevo življenje.

Na podlagi prebranih literarnih del sem opravila analizo glavnih literarnih likov in ugotovila, da jih lahko povežem v primerjane pare. Vsaka dvojica predstavlja nacionalno nasprotje. Motiv nasprotne identitete sem raziskala v literarnih dvojicah Frančiška – Nino, Marco – Alessandro, Cinzia – Irena, Marco – Cinzia, Alessandro – Irena ter trojici Cinziina mati – Marcova mati – Alessandрова mati. Prvi dve dvojici predstavljata nasprotje med podrejenim, a ponosnim slovenstvom in vzvišenim italijanstvom, drugi med mestno in vaško miselnostjo, zadnja dvojica in trojica pa nasprotje med strpnim in vzvišenim, poniževalnim odnosom do preprostosti. Nasprotja sem podkrepila z razmišljanji in dejstvi iz avtorjeve biografije ter iz literarnih del, saj se ta velikokrat odslikavajo v vsebinskem jedru besedil. Iz primerjanih dvojic sem povzela dve temeljni nasprotujoči si stališči, to sta odprta identiteta, ki jo predstavljajo Marco, Irena in Frančiška, ter zaprta identiteta, ki jo predstavljajo Alessandro, Nino in Cinzia.

Trem predstavnikom odprte identitete je skupno to, da so strpni do drugih narodnosti. Frančiška je bila pripravljena sprejeti in ljubiti Italijana Nina, a ker je ta podvomil v svojo zmožnost sprejeti za svojo družico Slovenko, je razmerje zanemaril. V enem od pisem, naslovljenih Frančiški, je dvom o svoji sposobnosti ljubiti preprosto slovensko dekle izrazil kar neposredno, tako da jo je imenoval za »razcapanko« (Tomizza 2002: 87). Tudi Irena je bila pripravljena ljubiti moškega s trdno italijansko identiteto. Zaradi nestrpnih namigov in besed ga ni preganjala. Moška sta zaradi odvisnosti od tržaške zaprtosti obmolknila in raje ostala sama. Podobno je imel tudi Marco zaradi nečistega porekla ves čas težave. Na ovire je naletel zaradi delne slovanske identitete in zaradi kmečkih korenin. V novi tržaški družbi se ni hotel natančno opredeliti ne za eno ne za drugo stran. Odločitev za italijansko identiteto bi mu sicer prihranila veliko breme ponižanj, a je želel ostati pristen. Tako je dolgo časa ostajal drugačen, nevreden zaupanja. Pogosto je zahajal med Slovence na Krasu in priznaval je njihovo avtohtonost v Trstu. Med njimi je prepoznal svoj slovanski del identitete in tako se je s Slovani deloma tudi poistovetil.

Predstavniki zaprte identitete želijo ohranяти ločnico med sabo in drugačnimi. Lahko bi rekli, da svojo identiteto doživljajo kot pomembnejšo in boljšo. Moška predstavnika Alessandro in Nino gojita strogo distanco do Slovencev. Slučajno se zaljubita v Slovenki, vendar ju do tod vodi spontano čustvo ljubezni. Ko pa v odločilnih trenutkih v razmišljanje poseže razum, poln nacionalističnih predsodkov, se začne počasen razkroj ljubezni. Torej se v obeh primerih zaradi neutemeljenega tržaškega večvrednostnega kompleksa poskus sprave na čustveni in osebni ravni izjalovi. Cinzie se drži drugačne vrste zaprtost. Sama ima večje predsodke o ljudeh z dežele. Vzvišena se pokaže med Slovenci ob obiskih na Krasu. Drugačna nacionalna identiteta someščanov ne omejuje njene mestne miselnosti, saj je tudi sama predstavnica judovske manjšine v Trstu in razume, kaj pomeni biti Neitalijan v Trstu. V resnici je judovska Italijanka in je njen materni jezik italijanščina, vendar je Trst tedaj zahteval italijanstvo brez madežev.

Iz primerjave dveh vrst identitet sem izluščila temeljno misel oziroma sporočilo vsakega romana in jo pretvorila v metaforo za splošno vzdušje med narodi v mestu. Zgodbo romana *Frančiška* lahko sintetiziramo v metaforo o neuresničeni ljubezni med narodoma. Miran Košuta ugotavlja, da je neodločna ljubezen med Ninom in Frančiško nekakšna metafora za odnos med Italijani in Slovenci nasploh: »Nesojena ljubezen med dvema narodoma, kulturama, jezikoma, ki soživljata že več kot tisočletje na alpsko-jadranskem limesu, pa se še nista zmogla zaljubiti drug v drugega.« (2002: 40.)

Tudi v romanu *Prijateljstvo* lahko zgodbo strnemo v podobno ugotovitev. Neuresničeno prijateljstvo med Marcom in Alessandrom je metafora za še vedno neuresničeno prijateljstvo med obema narodoma. Iz poznavanja Tomizzevega življenjepisa vemo, da je zgodba del njegovega resničnega življenja. Z dvojno identiteto si je globoko želel, da bi se obe sprti strani začeli sprejemati, vendar se mu želja za časa življenja ni uresničila. To misel je nekoč izrazil v intervjuju: »[J]az sem bil mogoče utopist [...], žal sem bil slab prerok [...] še vedno obstaja tista ovira in ta je zelo močna [...] zato [je] prijateljstvo [...] moje zadnje upanje, torej bodo mogoče nove generacije dosegle ta dialog.« (Kovačič 2009.) Tako je pomen naslova *Prijateljstvo* treba razumeti kot neko razočaranje. Pomen se na koncu pretvori v svoje nasprotje.

Povzamem lahko, da Tomizzeva literatura odslikava resnično stanje takratnega časa v Trstu in okolici. Njegovo pisanje postavlja v ospredje predvsem stisko marginaliziranih ljudi, ki brez večjih možnosti upora prenašajo poniževanja ali vsaj večni občutek manjvrednosti. Prvi skupini ljudi očita vzvišenost in neutemeljen ponos, ki v stiku s predstavniki druge skupine sprožata nelagodna občutja in konflikte. S svojim trmastim vztrajanjem pri spoštovanju le ene, predvsem italijansko-meščanske identitete vzdržujejo in spodbujajo nastanek vse večjega prepada med obema skupinama. Sam se ves čas postavlja na stran podrejenih. Temeljno Tomizzevo načelo pri literarnem ustvarjanju je bilo povezovanje Slovencev in Italijanov. Šlo mu je za poskus ustvarjanja harmoničnega sobivanja obeh narodov, ki že stoletja živita na istem prostoru in ju naravno ločuje le ena sama razlika, to je jezik, ki pa ne bi smel predstavljati ovire pri prijateljevanju in vsesplošnem sodelovanju. Slovenščina je na tem ob-

močju še posebno bogastvo, je nekaj »kozmičnega« (Rebula 2007: 24), duši jo »stiska jezika, kisika je komaj za sprotno rabo« (Košuta 2011: 56), je sredstvo osvobajanja lastne biti. Zaključim lahko z upanjem v uresničitev razmišljanja pesnika Miroslava Košute, ki v intervjuju, podobno kot je pred leti govoril Tomizza, pravi, da upa, da »se bo slej ko prej pojavila generacija, ki bo odprla vrata in okna in srca silovitemu prepihu« (Pirjevec 2011: 278) in bo tako mogoče sposobna dojemati identiteto posameznika kot občečloveško in nadnacionalno.

VIRI

TOMIZZA, Fulvio, 1981: *Prijateljstvo*. Prevedel Jože Stabej. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

– –, 2002: *Frančiška*. Prevedel Miran Košuta. Trst: Založništvo tržaškega tiska.

LITERATURA

JELINČIČ, Dušan, 1992: Strašilo slovenskega barbara v Trstu. *Slovenec* 264. 26–27.

KOŠUTA, Miran, 2002: Ljubiti Frančiško. *Primorska srečanja* 257/258. 38–41.

KOŠUTA, Miroslav, 2011: *Drevo življenja*. Trst: Mladika.

KOVAČIČ, Ketty, 2009: *Pravičnost, upognjena pod profitom izgublja tla pod nogami*. <<http://www.mambo.si/video/260099-pravicnost-upognjena-pod-profitom-izgublja-tla>>. Dostop 3. julija 2012.

PIRJEVEC, Marija, 2011: *Tržaški književni razgledi*. Trst: Mladika.

REBULA, Alojz, 2007: Meja: prekletstvo ali milost? Miran Košuta (ur.): *Živeti mejo*. Trst, Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije (Zbornik 18). 21–24.

MATEJA FORTE

Sečovelje

mateja.forte@gmail.com

Značilnosti jezikovnega pouka slovenskega jezika v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana¹

Slepi in slabovidni se lahko šolajo v programih rednih šol ali v posebnih vzgojno-izobraževalnih zavodih. V raziskavi smo s pomočjo metode opazovanja z udeležbo ugotovili, da se jezikovni pouk slovenskega jezika v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana, edini specializirani vzgojno-izobraževalni ustanovi za slepe in slabovidne pri nas, ne razlikuje veliko od jezikovnega pouka slovenskega jezika v rednih šolah.

o Uvod

Pridobivanje jezikovnega znanja se prične že pred vstopom v šolo, velikokrat že dolgo pred predšolsko vzgojo. Jezikovno znanje oziroma predznanje je tako že del otroka, ko se ta sreča s šolskimi klopmi (Križaj - Ortar 2001: 12). V Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana pa ni vedno tako. Tja prihajajo otroci iz različnih družin ter socialnega okolja in pogosto se zgodi, da imajo predznanje jezika/o jeziku tisti otroci, katerim so se starši pred vstopom v šolo posvečali, manj ga imajo oziroma skoraj brez znanja pa so tisti, ki prihajajo iz socialno šibkejših družin, v katerih starši niso imeli časa za razvijanje otrokovega jezikovnega znanja.

1 PROCES OPISMENJEVANJA

Zaradi prej opisanih razlik, hkrati pa zaradi dejstva, da je zavod šola, za vse vpisane otroke poteka proces opismenjevanja, ki pa je različen glede na potrebe in stanja

1 Prispevek je nastal na podlagi avtoričinega diplomskega dela *Beseda v temi: Načini in metode razvijanja jezikovne sporazumevalne zmožnosti pri slepih in slabovidnih* (Fakulteta za humanistične študije Univerze na Primorskem, mentorica: Vesna Mikolič).

otrok. Slabovidne opismenjujejo po učnih načrtih rednih šol, drugače pa je pri opismenjevanju slepih, saj je pri njih najprej treba razviti senzibilnost prstnih konic, ki ni prirojena. To naredijo z vajami v obliki iger.

Slepe učence nato navajajo na točkovni sistem Braillove pisave,² ki postane poleg govora njihov primarni komunikacijski kod.³ Stopnje jezikovnega in književnega pouka gojencem ne prilagajajo, prilagajajo le njuno izvajanje. Sledijo modelom in učnim načrtom rednih šol, spreminjajo le interne dogovore, predvsem glede na potrebe otrok, saj so v zavodu tudi otroci, ki trpijo za kombiniranimi motnjami (avtizem, tumorji ...), ti pa se šolajo po programu z nižjim standardom.

2 METODE DELA IN RAZVIJANJE KOMPETENC

Metode dela v zavodu se pri pouku slovenskega jezika in književnosti ne razlikujejo zelo od metod dela v rednih šolah, različen je le način podajanja snovi. Klasičnih predavanj ni, snov podajajo v pripovedni obliki zaradi lažje predstavljalivosti vsebin. Veliko je učenja na pamet, izpuščajo pa vaje, ki zahtevajo vid (križanke, zapolnjevanje praznin – *gap filling* ...). Poudarek je na slušnem prenosniku⁴ in vajah, ki ostrijo sluh slepega ali slabovidnega učenca. Vsak pouk ima za cilj razvijanje kompetenc/zmožnosti in pri pouku jezika je najpomembnejša jezikovna sporazumevalna zmožnost. To se v zavodu razvija s podobnimi metodami kot v drugih šolah, le proces razvoja je počasnejši in kompleksnejši. Postopek poučevanja slovenskega jezika je resda podoben, a zavodski otroci nimajo zadostnega vnosa informacij iz okolja, če pa ga imajo, je ta zelo majhen. Ti otroci tudi manj spontano berejo, slepi pa ne ločujejo velikih in malih začetnic ter drugih posebnosti v jeziku, ki za prepoznavanje zahtevajo vid. Tak primanjkljaj je težko zapolniti, zato v zavodu izvajajo vaje izkustvenega tipa, ki otrokom približajo jezik na konkreten in nevsiljiv način. Večina vaj je v obliki iger v nižjih razredih in samostojnega dela v višjih. Pri rabi jezika je pomembno, ali so sporočila, ki jih posredujemo naslovniku, učinkovita oziroma imajo nanj vpliv⁵ (Austin 1990: 20). Kljub skrbnemu razvijanju jezikovne sporazumevalne zmožnosti pa lahko pride do zapletov, katerih primer je razlikovanje med posameznimi govornimi položaji. Slepi in slabovidni otroci teh položajev ne razlikujejo, zato jih v zavodu nanje navajajo sistematično. Učijo jih spoštovanja do sogovorcev in rabe knjižno-pogovornega jezika namesto domačega narečja ali interesne govorice.

2 Braillova pisava je temeljno sredstvo sporazumevanja slepih. Osnova je celica s šestimi izbočenimi kopastimi pikami, ki v različnih kombinacijah omogočajo zapis črk, števil, ločil, not ali geografskih znakov.

3 Kod je sistem dogovorjenih znakov, v govorni skupnosti pa predstavlja splošni kod ali jezik, torej sistem med seboj povezanih podkodov, od katerih ima vsak drugačno funkcijo (Zadravec - Pešec 1994: 56).

4 Kanal ali prenosnik je pot, po kateri sporočilo pride od sporočevalca do naslovnika. Poznamo slušni in vidni kanal, sporočilo pa potuje preko govora ali pa preko zapisa.

5 Lokucijsko dejanje – izjava besed, v skladu s slovnico jezika (klasični pomen besede), ilokucijsko dejanje – vloga, ki jo ima izjava (prošnja, zahteva, ukaz ...) in perlokucijsko dejanje – neposredna posledica izjave oziroma vpliv na naslovnika (Austin 1990: 20).

2.1 UČBENIKI

Učbeniki so prilagojeni potrebam, za slabovidne so povečani, odstranjene pa so vse manjše, nerazločne slike, ki tudi povečane niso jasne. Prilagajajo tudi tip pisave, saj ta ne sme imeti končnih zavihkov oziroma ne sme biti serifna. Za slepe so učbeniki prepisani v brajico in so na voljo tudi v elektronski obliki, bere pa se jih s pomočjo Braillove vrstice, računalniškega pripomočka, ki vidno pisavo spreminja v tipni kod.

2.2 NEBESEDNA KOMUNIKACIJA

Ljudje svoja sporočila prenašamo tudi z nebesednimi sredstvi komunikacije, katerih uporaba se nam zdi skoraj samoumevna. Slepí in zelo slabovidni neverbalnega načina komuniciranja ne poznajo in v zavodu jih tega načrtno učijo. Razlog za pomanjkanje tega znanja je ponovno v tem, da ni vplivov iz okolja, ki bi nakazali, kako se nebesedno komunicira. Pred izvedbo pouka teh veščin se morajo dodatno izobraziti tudi pedagogi. Namenoma preživijo nekaj časa s posebnimi očali, ki popolnoma zakrijejo pogled in nato v takem položaju skušajo komunicirati z okolico, pri tem pa se učijo, kako slepi in zelo slabovidni reagirajo na slušne in druge dražljaje.

2.3 SPORAZUMEVALNE DEJAVNOSTI

V zavodu otroke navajajo na vse štiri dejavnosti, torej postopajo tako kot v vsaki šoli. Vse dejavnosti, torej poslušanje, branje, govorjenje in pisanje, so enakomerno zastopane, poudarek pa je na poslušanju in govoru. Sluh je namreč čut, ki slepim in slabovidnim v veliko primerih nadomešča okvarjen ali nikdar obstoječ vid. Slepí in slabovidni otroci v zavodu veliko berejo in pišejo, tako pa krepijo svoje znanje in predstave o svetu, se lažje soočajo z vsakdanjim življenjem in skrbijo za osebni razvoj. Učijo se pisati različne vrste besedil, pišejo pa jih, če je le mogoče, ročno. Slabovidni imajo namreč velike težave z urejevalniki besedil, saj ima vsak tip besedila pri računalniškem zapisu svoja pravila. Slepí znanje o različnih vrstah besedil pridobivajo posredno oziroma teoretsko. Otroci sicer veliko pišejo, tudi samoiniciativno, a pri pisanju je vedno prisotnih precej napak. Te večinoma niso posledica neznanja, temveč okvar vida. Ponovno je namreč zaznaven primanjkljaj informacij iz okolja, saj se napake največkrat pojavljajo pri zapisu besed in vnosu ločil. Veliko težav je tudi pri prepoznavanju in ločevanju socialnih in funkcijskih zvrsti jezika, saj otroci večinoma uporabljajo znanje/neznanje, ki so ga prinesli od doma. To se dogaja zlasti pri učenju in spoznavanju knjižnega jezika, saj ima veliko pravil, ki jih je mogoče ponazoriti le s primeri, te pa si je treba ogledati, da bi jih razumeli. Težave se pojavijo tudi pri spoznavanju jezikovnih ravnin, saj gre za natančne opredelitve, ki za ponazoritev zahtevajo vid. Zanimivo je, da se težave pojavljajo pri sprejemanju slovničnih zakonitosti jezika, ni pa jih pri dojemanju prenesenih pomenov v literaturi, saj imajo otroci zelo razvito domišljijo. Največ napredka otroci pokažejo pri govornih vajah, kjer je obvezna tudi pisna priprava. Z njimi se posveča pozornost kognitivnemu razvoju, torej sposobnosti povezovanja misli s sredstvi komunikacije. Navkljub vsem naštetim težavam, ki nastajajo tako pri poučevanju kot tudi pri učenju jezika, imajo otroci v zavodu pozitiven odnos do knjižnega jezika, čutijo veliko potrebo po

komuniciranju, predvsem pa razumejo, da je dobro znanje jezika njihova možnost za kvaliteten samostojni razvoj.

2.4 PRIMERJAVA Z METODAMI DELA V REDNI ŠOLI

Spodnja tabela prikazuje primerjavo med modeloma poučevanja v redni šoli in v zavodu.

PRIMERJAVA MODELOV IZOBRAŽEVANJA	ZAVOD	REDNA ŠOLA
število ur na dan	po urniku: 4, 5, 6 ...	po urniku: 4, 5, 6 ...
število učiteljev v razredu	1	1
število učencev v razredu	do največ 5	do največ 30
dolžina učne ure	45 min	45 min
učbeniki	da	da
delovni zvezki	ne	da
učni listi	da, a za slepe ne	da
domače naloge	da	da
podajanje snovi	pripoved, opis, možnost tipnega prepoznavanja (geo.)	pripoved, predavanje
govorne vaje	da	da
samostojno učenje	da	da
računalniško opismenjevanje	da	da
skupinsko delo	ne	da
učni načrt	standardni, po uredbi ministrstva + prilagoditve	standardni, po uredbi ministrstva
pripomočki	nestandardni (lupe, modeli, Braillove vrstice)	standardni (računalniki, atlasi ...)
preverjanje in ocenjevanje	test številčno	test številčno
obšolske dejavnosti	da	da
učiteljeva priprava	da + strokovna tiflopedagoška znanja	da
terensko delo	da, a v manjši meri	da

3 SKLEP

Iz predstavitve jezikovnega pouka slovenskega jezika v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana in primerjave z jezikovnim poukom v rednih šolah je razvidno, da se jezikovna sporazumevalna zmožnost slepih in slabovidnih, ki se šolajo v zavodu, razvija na enak način kot v rednih šolah. Jezikovni pouk slovenskega jezika v zavodu je tako enak jezikovnemu pouku v redni šoli, saj zavod sledi običajnim učnim načrtom, le metode dela so prilagojene slepim in slabovidnim.

LITERATURA

AUSTIN LANGSHAW, John, 1990: *Kako napravimo kaj z besedami*. Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta.

FORTE, Mateja, 2011: »Beseda v temi« Načini in metode razvijanja jezikovne sporazumevalne zmožnosti pri slepih in slabovidnih. *Diplomsko delo*. Koper: Fakulteta za humanistične študije.

KRIŽAJ - ORTAR, Martina, 2001: Sodobni jezikovni pouk – pouk jezika ali pouk o jeziku. Milena Ivšek (ur.): *Materni jezik na pragu 21. stoletja*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 40–44.

MEGI ROŽIČ

Raziskovalni center za humanistiko Univerze v Novi Gorici

megi.rozic1@gmail.com

Reprezentacije ženskosti v literarnih delih Draga Jančarja¹

V prispevku analiziram reprezentacije ženskosti in ženske literarne like v opusu Draga Jančarja in v njem odkrivam spolno stereotipno prikazovanje in posploševanje. Izpostavljam tudi delne odmike od takega upodabljanja, ki jih lahko vzporejamo z razvojem moških literarnih likov in podob moškosti ter izhajajo iz pisateljevega umetniškega razvoja. Ob kritičnem branju, temelječem na pristopih feministične literarne vede in študij spolov, ugotavljam, da se na videz iste variacije motivov in reprezentacij nikoli ne ponovijo na isti način.

Prispevek vključuje analizo vseh Jančarjevih romanov² in zbirk kratke proze,³ da bi se na ta način izognili pristranskim in špekulativnim sodbam. Ženski liki in reprezentacije ženskosti so pogosto odsev stisk, dvomov in strahov moških likov, ki so večinski protagonisti v obravnavanem opusu. Ženski liki so tako pogosto v središču zgolj na videz, večinsko marginalni, enodimenzionalni, prikazani zgolj kot spolna bitja in velikokrat deležni nasilja. V dejanjih, konfliktih in identitetnih krizah ženskih likov se odražajo prevladujoče tendence androcentrične družbe. Namen prispevka je tudi izpostaviti, da neproblematizirano nizanje tradicionalnih repre-

1 Prispevek je nastal na podlagi avtoričinega magistrskega dela (2. stopnja) *Reprezentacije ženskosti v prozi Draga Jančarja* (Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici, mentorica Katja Mihurko Poniž).

2 *Petintrideset stopinj* (1974), *Galjot* (1978), *Severni sij* (1984), *Posmehljivo poželenje* (1993), *Zvenenje v glavi* (1998), *Katarina, pav in jezuit* (2000), *Graditelj* (2006), *Drevo brez imena* (2008), *To noč sem jo videl* (2010).

3 *Romanje gospoda Houžvičke* (1971), *O bledem hudodelcu* (1978), *Smrt pri Mariji snežni* (1985), *Pogled angela* (1992), *Augsburg in druge resnične pripovedi* (1994), *Ultima kreatura* (1995), *Prikazen iz Rovenske* (1998) in *Človek, ki je pogledal v tolmun* (2004).

zentacij ženskosti in ženskih literarnih likov v literaturi lahko dodatno utrjuje stereotipe v stvarnem življenju.

Reprezentacije ženskosti in ženski liki so bili analizirani v povezavi z moškimi literarnimi liki in podobami moškosti, saj so njihova medsebojna razmerja pomenljiva. V zgodnjih Jančarjevih delih doživljamo in najdemo podobe ženskosti le preko doživljanja moškega protagonista, kar se odraža tudi v izbiri pripovedovalca in njegove perspektive. Ob pregledu celotnega opusa lahko načrtamo prehod od avktorialnega ali personalnega pripovedovalca, ki izraža mizogine sodbe in oznake, prežete s stereotipnimi predstavami, do polifonije glasov v zadnjem Jančarjevem romanu.

V zbirkah kratke proze ostajajo reprezentacije ženskosti zrcalna podoba moških literarnih likov, najdemo jih predvsem v funkciji literarnih tipov, v dogajanju, ki je tudi sicer nedoločno in razpršeno, nimajo pomenljive vloge. Srečujemo jih lahko v prebliskih in blodnjah glavnega – moškega protagonista, nanizane so mimobežno, njihova pojavnost večinoma ne predstavlja preobrata v literarnem dogajanju. Spolne vloge navadno niso problematizirane, njihovo vztrajno ponavljanje v literarnem dogajanju pa ima lahko na bralca velik psihološki učinek. V Jančarjevih romanih lahko najdemo veliko bolj izrazito zarisane ženske literarne like in reprezentacije ženskosti, kar bo v nadaljevanju tudi izpostavljeno. V kratki prozi je razvoj nakazan in tudi očitno prekinjen s ponovnim nizanem stereotipnih reprezentacij.

Kaos sodobnega sveta, značaj sanj, blodenj in poskuse iskanja smisla, ki so motivno-tematska stalnica kratkoproznih besedil, lahko motivno vzporejamo z Jančarjevim romanesknim prvencem *Petintrideset stopinj* (1974). Podobe ženskosti pridejo tudi tu do izraza kot zmedeni deli prividov, sanj in blodenj. Svet, kot ga doživlja protagonist, je izprazen, brez vrednot in morale, v njem se trudi preživeti, vendar je zanj grotesken in gnusen. Podobe ženskosti so tu zgolj del puhle in izpraznjene vsakdanjosti, v sebi nosijo »tisti rezki oblak po razpadanju, nehanju [...], ki prihaja izpod oblega debelega trebuha« (Jančar 2006: 11). Zgodnjega Jančarjevega protagonista zaznamuje nepremostljiva dvojnost; na eni strani si žensko lasti, jo poseduje, na drugi pa se zaveda njene nedoumljivosti in fluidnosti. Zmedeno se sprašuje, »kaj je v tej notranjščini« (Jančar 2006: 11), ženska, njeno razmišljanje in čustvovanje mu kot mlademu intelektualcu še vedno predstavljajo popolno neznanko, njeno doumevanje tako omeji na posplošene in stereotipne sodbe.

Temeljna reprezentacija ženskosti v romanu *Galjot* (1978) je čarovnica – povzročiteljica zla z demoničnimi atributi. Predstavlja grožnjo za širšo okolico, pripisane so ji tudi nadnaravne lastnosti. Takšen pogled je navezan na tradicijo, za katero Zdenka Kristan piše: »Vse nesreče in tragedije, ki so doletele družbo, so bile v zadnji konsekvenci pripisane ženski, le-ta je postala utelešenje zla in hudičeva pomočnica« (2010: 14). S čarovništvom je v tem primeru racionalizirana ženska nedoumljiva in kompleksna narava.

Roman *Severni sij* (1984) je prvo med obravnavanimi deli, kjer lahko govorimo o kompleksnejši reprezentaciji ženskosti in ženskem liku, v ospredje motivno stopa tudi odnos med moškim in žensko. V pripoved je vpletena reprezentacija samostojne in samosvoje ženske – Marjetke, ki izstopa iz povprečja, zato je za moške posebej privlačna. Pri njej je »takoj jasno, kaj mara in česa ne, in to pove na način, ki ne trpi

nobenega ugovora» (Jančar 2004: 30). Čeprav je Marjetki blizu ideja ženske emancipacije, postane ustvarjalka ljubezenskega trikotnika, kar uničuje moška udeleženca. Glavna protagonistka ima razdelan značaj in celo avtoritativen glas in se odmika od večinsko nemih Jančarjevih ženskih likov, ki ne spregovorijo o nasilju in spolno stereotipnem seciranju, ki ga nad njimi izvajajo moški. Prehod, ki ga ženski lik in podoba ženskosti doživita v romanu *Severni sij*, je prehod od groteskne in demonizirane podobe do emancipiranke, ki krši temelje zakona. Ženska negativna moč je predstavljena zgolj bolj subtilno. Instituciji zakona pa slednjič uspe, da ukroti žensko »divjo« naravo, željo po svobodi in razuzdanosti (Kristan 2005).

Roman *Posmehljivo poželenje* (1993) je zanimiv z vidika prikazovanja razmerij med spoloma. Tu so reprezentacije ženskosti ambivalentno prikazane, nekatere reducirane na literarne tipe, tiste, ki imajo razdelan kompleksnejši značaj pa se pojavljajo vedno v razmerju do moškega. Ambivalentnost je skladna tudi z razkolom v glavnem protagonistu, ki je v procesu izgradnje lastne identitete in posledično tehta tudi med ustreznostjo različnih podob ženskosti. Roman nosi zametke Jančarjevih poskusov vzpostavitve kompleksnejšega in deloma androginega tipa osebnosti, ki ni zaznamovan s spolnimi stereotipi in vlogami. To doseže tudi z vzpostavitvijo enakovrednega položaja obeh udeležencev znotraj ljubezenskega odnosa in vpeljava motiva maškarade, kjer se zabrisujejo tradicionalno določene meje med moškim in ženskim principom.

Do najizrazitejšega premika pri upodabljanju ženskih likov in reprezentacij ženskosti pride v romanu *Katarina, pav in jezuit* (2000), kjer postane ženska vodilni literarni lik. V primeru tega romana pride do zasuka perspektive; problematiko osebnostne izgradnje, ki je bila v predhodno obravnavanih delih problematizirana ob moških literarnih likih, spremljamo tokrat ob ženskem liku.

Roman *Drevo brez imena* (2008) je roman »o možu, ki ga posrka preteklost. Arhivar Janez Lipnik naleti na spomine serijskega ljubimca, čigar mednarodna donjuanska kariera se je začela med drugo svetovno vojno v Sloveniji.« (Jančar 2008: 2.) V pripoved je vključen motiv serijskega ljubimca, ki je zanimiv zaradi odnosa do vseh svojih ljubimk. Ob svojem donjuanskem slovesu namreč paradoksalno hrepeni po eni sami ženski – mladostni ljubezni, učiteljici Zali. Vzporedno s tem se dogaja tudi preobrazba arhivarja Lipnika, ki hrepeni po izhodu iz ustaljenega načina življenja in rutinskega partnerskega odnosa.

Roman *To noč sem jo videl* (2010) temelji na resničnih zgodovinskih osebnostih in je strukturiran tako, da se dotika zadnjih let življenja Veronike Zarnik, mlade ženske iz ljubljanske meščanske družbe, ki je postala žrtev nemirne zgodovine. Pripoved pleče pet prvoosebni pripovedovalcev. Priča smo petim različnim pogledom na njeno osebnost in dogodke, ki so usodno zaznamovali poslednja leta njenega življenja. Kljub navidezni polifoniji pogledov na temeljno podobo ženskosti v romanu ostaja sama ob problematizaciji lastnega življenja in usode nema.

Poskus pisanja, ki prestopa tradicionalne žensko-moške dihotomije, se sicer pri Jančarju nakaže, ko v literarnem dogajanju izpostavlja individualne ženske usode in njihove značaje, vendar je njihova vloga večinsko še vedno stereotipna in marginalna. Za razliko od Katarine ostajajo ženske, katerih individualne usode literarna dela

izpostavljajo, v senci moškega ali pa so zaznamovane s stereotipnimi predstavami. V primeru Marjetkinega in Veronikinega lika pa se poskusi emancipacije in iskanja osebne izpolnitve končajo s smrtjo protagonistke. Jančarjeve ženske literarne osebe ostajajo ujetnice nekonstruktivnih in bolečih odnosov z moškimi, v primeru, da najdejo dovolj moči za njihovo prekinitev, pa osebno in telesno propadajo.

V obravnavanem opusu ni primera kompleksne, samostojne in emancipirane podobe ženskosti ali ženskega literarnega lika. Moški se ženski lahko v Jančarjevih proznih besedilih osebno približa zgolj kot ljubimec, institucija zakona tega ne omogoča. Ženska se pojavlja kot medij, preko katerega lahko moški izkazuje svojo veljavo in moč, kot nagrada, ko si jo jemlje in jo poseduje, kot razsodnica mu sicer pride do živega s svojo osebno prodornostjo, vendar ne dovoljuje, da bi spremenila ali obogatila njegov velikokrat enoznačni pogled na svet. Predstavlja mu pribežališče, uteho in izvor miru, hkrati pa se ji boji preveč približati, da ji ne bi postal podoben. V njegovi zavesti ostaja vse, po čemer hrepeni, in nič, saj jo poskuša na vsak način (velikokrat tudi fizično) obvladovati.

LITERATURA

JANČAR, Drago, 1978: *O bledem hudodelcu*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

– –, 2004: *Severni sij*. Ljubljana: DZS.

– –, 2006: *Petintrideset stopinj*. Ljubljana: Študentska založba.

– –, 2008: *Drevo brez imena*. Ljubljana: Modrijan.

KRISTAN, Zdenka, 2005: *Materinski mit: kultura, psihoanaliza, kulturna razlika*. Ljubljana: Delta.

MIHURKO PONIŽ, Katja, 2011: Reprezentacije aleksandrink v prozi Marjana Tomšiča. *Dve domovini* 34. 47–62.

ŠPELA MLINAR

Velenje

spela.janezic@gmail.com

Vloga očeta v sodobnem slovenskem romanu¹

Prispevek se osredotoča na motiv očeta v šestih sodobnih slovenskih romanih: Mogoče nikoli (2007) Evalda Flisarja, Angeli in volkovi (2004) Jasne Blažič, Tadejev dež (2008) Orlanda Uršiča, Ime mi je Damjan (2001) Suzane Tratnik, Nespečnost (2006) Vinka Möderndorferja in Porkasvet (1995) Zorana Hočevarja. Primerjava omenjenih romanov je pokazala pestrost očetovskih likov in njihovega odnosa do družine s poudarkom na razmerju med očetom in otroki. Pokazalo se je, da ima oče prav tako pomembno vlogo pri razvoju otroka kot mati, še vedno pa so od tega, kdo otroka vzgaja, v družini pomembnejše toplina, empatija in ljubezen.

Uvod

Med množico različnih tem, ki jih romani ponujajo bralcem, sta v zadnjem desetletju v ospredju problematika družine in vpliv vzgoje na razvoj posameznikove osebnosti. Delno je to povezano z družinskim življenjem, ki v zadnjih nekaj desetletjih doživlja pomembne spremembe na različnih ravneh. Nekateri avtorji (Zavrl 1999; Renner in Švab 2008) poudarjajo, da se v sodobni družbi zmanjšujejo razlike med očetovsko in materinsko vlogo pri skrbi za otroke, ki jo definirajo v tem smislu, da se »novi« očetje pogosteje vključujejo v skrbstvene dejavnosti za otroke, kot so se v te dejavnosti vključevali njihovi očetje.

Zgodnje raziskave o starševstvu so obravnavale mater kot tisto, ki v največji meri skrbi za otroke in ki je hkrati glavni dejavnik socializacije. To je verjetno tudi razlog, da ob pregledu literature najdemo veliko več člankov in razprav o materah, materinstvu, vlogi matere v razvoju otroka itn. Vloga očeta je torej zanemarjena, lahko bi govorili o nekakšnem neenakopravnem razmerju. Tako tudi še nimamo enotne

¹ Prispevek je nastal na podlagi avtoričinega diplomskega dela *Vloga očeta v sodobnem slovenskem romanu* (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, mentorica Alojzija Zupan Sosič).

raziskave vloge očeta v sodobnem slovenskem romanu. Omenjen motiv je obravnavan ločeno v posameznih študijah, najpogosteje v študijah o družini, otroštvu ali odnosu matere do otrok. Da bi vsaj delno zapolnila to vrzel, sem se takšne raziskave lotila sama.

Raziskava nikakor ne predstavlja celotne zbirke sodobnih slovenskih romanov, v katerih se oče pojavi kot glavni ali stranski lik in ima v romanu pomemben vpliv na razvoj dogodkov oziroma otrokovo odraščanje in vzgojo. Da bi se izognila razpršenosti različnih motivov in tem, sem se tako poglobljeno posvetila le likom očeta v šestih sodobnih slovenskih romanih, ki sem jih primerjalno analizirala na podlagi vpliva različnih literarnih prvin na njihovo vlogo v romanu.

Pri izboru se mi je zdelo pomembno, da vključim romane, ki predstavljajo različne tipe očetov glede na odnos do družine in otrok. Za analizo sem tako izbrala romane *Mogoče nikoli* Evalda Flisarja, *Ime mi je Damjan* Suzane Tratnik, *Angeli in volkovi* Jasne Blažič, *Tadejev dež* Orlanda Uršiča, *Nespečnost* Vinka Möderndorferja in *Porkasvet* Zorana Hočevarja. Poudarek je bil na odnosu očeta do otrok, saj je oče že v sami definiciji družine opredeljen s stališča otroka, hkrati pa je odnos med očetom in otrokom izredno pomemben za otrokov socialni in osebni razvoj.

VPLIV LITERARNIH PRVIN NA LIK OČETA

Žanrska določitev romanov, ki sem jo obravnavala kot prvo, ni bila lahka naloga, saj je za sodobni slovenski roman značilen žanrski sinkretizem, za katerega Alojzija Zupan Sosič (2003: 26–27) zapiše, da »v okviru enega romanesknega besedila povezuje in prepleta različne romaneskne žanre«. Omenjena avtorica v raziskavi o družini v sodobnem slovenskem romanu (2011: 49) ugotavlja, da družina ni prevladujoča tema, je pa osnovna skupnost, v katero so romaneskne osebe vključene na različne načine. V ospredju najnovejšega slovenskega romana so intimne oziroma osebne zgodbe in notranji svetovi literarnih likov. Logična posledica tega je povečanje pomena družine v teh romanih, saj družina in odnosi znotraj nje pomembno vplivajo na razvoj vsakega človeka.

Glavni namen žanrske opredelitve romanov je bil tako ugotoviti, ali in v kolikšni meri lahko analizirane romane označimo z žanrsko oznako družinski roman. S pomočjo primerjalne analize sem ugotovila, da je tema družine skupni imenovalec vseh romanov, vendar pa obsega neenak delež zgodbe. Kljub temu pa so povsod družinski odnosi tisti, ki pomembno vplivajo na razvoj glavnega lika oziroma celo bistveno zaznamujejo njegovo življenje. Damjan (*Ime mi je Damjan*) se sooča s posledicami očetove zlorabe v otroštvu, Tadej (*Tadejev dež*) ob čustveno odsotnem očetu poišče ljubezen pri stricu, glavni lik v romanu *Nespečnost* se sprašuje o pomembnosti vpliva družinskih vzorcev svojih prednikov, Miljana (*Mogoče nikoli*) pa ob očetu in iskanju nove matere spoznava pomen družine.

Druga literarna prvina, ki sem jo primerjalno analizirala, je bil tip pripovedovalca. Zanimalo me je, kakšen vpliv ima na vlogo očeta. Ugotovila sem, da je v vseh romanih pripovedovalec prvoosebni, iz lastnih doživljanj govoreči subjekt, istoveten z glavno osebo. V romanu *Mogoče nikoli* nam Miljana zgodbo pripoveduje v obliki dnevniških zapisov, saj si zaradi afazije težko zapomni stvari. Drugačen tip pripo-

vedovalca, in sicer tretjeosebni vsevedni, se pojavi le v romanu *Tadejev dež*. Pri tem je najpomembnejša ugotovitev, da so vse obravnavane prvine odvisne od tega, ali je pripovedovalec oče ali pa zgodbo pripoveduje kdo drug. V tem primeru je to največkrat otrok, oče pa je pomemben stranski lik. Ta razlika v pripovedovalcu se kaže predvsem na ravni karakterizacije. Če je prvoosebni pripovedovalec oče, si bralec o njem ustvarja mnenje neposredno, skozi njegove besede, način izražanja, misli, mnenje o svetu. Ko pa očeta opisuje njegov otrok, je karakterizacija večinoma posredno podana z opisi očetovih dejanj skozi otroške oči.

Glede na bolj ali manj obremenjujoč odnos očeta do otrok sem v osrednjem delu raziskave določila štiri tipe očetov. Tako se v obravnavanih romanih poleg »neproblematičnih« očetov srečamo z dvema izstopajočima tipoma očetov, ki negativno vplivata na razvoj otrokove osebnosti in jo zato različno zaznamujeta. To sta fizično in verbalno agresivni oče, ki ima na vesti tudi spolno izživljanje nad lastnim otrokom, in čustveno odsotni oče, čigar vlogo nadomestnega očeta prevzame otrokov stric. Drugi tip, odsotni oče (fizično, čustveno ali oboje), je posebej izpostavljen tudi v veliko socioloških in psiholoških študijah, saj je odsotnost očeta eden izmed največkrat ugotovljenih neugodnih vplivov na razvoj tudi kasneje v življenju.

Zgoraj omenjeni tip očeta se pojavi v romanu *Ime mi je Damjan*, kjer je prikazan agresivni, patriarhalni oče. V dveh romanih, *Mogoče nikoli* in *Angeli in volkovi*, spoznamo drugi tip očeta, ljubečega, prijateljskega očeta, ki svoje življenje posveti skrbi za hčer in tako nadomesti mater kot varuh doma in hišni angel. Brezbrižni oče, ki hčer zanemarja ali jo zapusti, torej tretji tip očeta, se v obliki očetove prvoosebne pripovedi pojavi v romanih *Nespečnost* in *Porkasvet*. Pri tem se prvi roman na koncu razplete v ponovno odkritje ljubezni do hčere, medtem ko oče v romanu *Porkasvet* ostaja nespremenjen. Poseben tip očeta pa spoznamo v romanu *Tadejev dež*, kjer je prisoten čustveno odsotni oče, ki ga nadomesti stric.

Različni so tudi tipi družin. V romanu *Ime mi je Damjan* je družina tradicionalna, dvostarševska s tradicionalno patriarhalno vzgojo. Osrednji problem v tej družini je komunikacijska blokada, ki se pojavi tudi v romanih *Porkasvet* in *Tadejev dež*. Dvostarševska družina se pojavi še v romanu *Angeli in volkovi*, pri tem pa ta za deklico predstavlja veliko bolj srečno in ljubeče okolje, kamor se lahko zateče. V ostalih štirih romanih je predstavljena družina enostarševska, kar je nasploh značilno za večino sodobnih slovenskih romanov. Analiza tipov družin in odnosov očeta do otrok je pokazala, da življenje z obema staršema ni zadosten razlog za srečno družino s toplimi čustvenimi odnosi. Damjanov svet v romanu *Ime mi je Damjan* je tako brez toplote in ljubezni ter prežet s spopadi. Med starši in otroki ni čustvene vezi, gre bolj za skupino ljudi, ki živijo pod isto streho. Tudi v družinah Vojca Pujška (*Porkasvet*) in Tadeja (*Tadejev dež*), ki pa sta enostarševski, ni razumevanja in čustvene podpore. Drugačna sta romana *Angeli in volkovi* in *Mogoče nikoli*, saj ima tu družina kljub občasnim preprirom in težavam še zmeraj pozitiven predznak in romana govorita v prid in obrambo družine kot take. Pri tem je pomembna ugotovitev, da deklica iz prvega roman živi v tradicionalni dvostarševski družini, Miljano pa vzgaja samo oče.

SKLEP

Ključni sklep vseh teh ugotovitev moje raziskave je, da ljubeče družinsko okolje ni odvisno od tipa družine niti od tega, ali otroka vzgaja mati ali oče. Otrok se namreč bolj naveže na tistega starša (ali odraslega nasploh, kot je to prikazano v romanu *Tadejev dež*), ki mu namenja več časa, ljubezni in pozornosti. Tako je vse, kar je za uspešen in zdrav čustveni razvoj otroka pomembno, okolje, polno empatije, humorja in topline.

VIRI

- BLAŽIČ, Jasna, 2004: *Angeli in volkovi (Metamorfoze neke ulice v devetih slikah iz otroštva)*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- FLISAR, Evald, 2007: *Mogoče nikoli*. Maribor: Litera.
- HOČEVAR, Zoran, 1995: *Porkasvet*. Ljubljana: DZS.
- MÖDERNDORFER, Vinko, 2006: *Nespečnost. Pripovedovanje v 31 spominjanjih*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- TRATNIK, Suzana, 2001: *Ime mi je Damjan*. Ljubljana: ŠKUC.
- URŠIČ, Orlando, 2008: *Tadejev dež*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

LITERATURA

- RENER, Tanja in ŠVAB, Alenka, 2008: *Novo očetovstvo v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- ZAVRL, Nataša, 1999: *Očetovanje in otroštvo*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2003: *Zavetje zgodbe. Sodobni slovenski roman ob koncu stoletja*. Ljubljana: LUD Literatura.
- –, 2011: Družina v sodobnem slovenskem romanu. Vera Smole (ur.): *Družina v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (SSJLK 47). 49–56.

ALEKSANDRA REPE

Zgornje Gorje

aleksandra.repe@gmail.com

Pomenotvorni procesi Cankarjeve zbirke črtic *Moje življenje*¹

*Z vprašanji metafore, metonimije in sinekdohe se ne ukvarjajo samo v literarni teoriji in filozofiji, temveč tudi v jezikoslovju. V pričujoči razpravi sem skušala na podlagi zbirke črtic *Moje življenje* (1920) Ivana Cankarja pokazati, kako so pomenotvorni procesi razumljeni znotraj slovenskega leksikalnega pomenoslovja.*

Slovenska literarna teorija (Trdina: 1960: 27–35, Kmecl 1996: 27–32, Kos 1996: 136–138) poudarja slogovno zaznamovanost pomenskih prenosov (metafora, metonimija, sinekdoha), kjer gre bolj za popestritev besedila in posredovanje subjektivnih občutenj. Tradicionalna teorija metafore (Aristotel 1982: 96, Kvinitilijan 1967: 264–266), kamor sodita substitucijska in primerjalna teorija, pa metaforo definira kot prenos pomena na nek pojem (substitucijska teorija) ali kot zapolnjevanje leksikalne praznine in nastopanja v funkciji stilnega okrasa (primerjalna teorija). V teorijo metafore sodi še interakcijska teorija z začetnikom Richardsom in kasneje Blackom. Oba filozofa uvrščajo med figuraliste, saj za izhodišče vzameta človekovo razmišljanje in dojemanje notranjega in zunanjega sveta. Zgradba metafore je tričlenska, sestavljena iz vsebine + prenosnika oz. glavnega in stranskega predmeta, povezuje pa jih implikacijski kompleks, kar bi v slovenskem leksikalnem pomenoslovju pojasnili kot vsebinsko oz. vezno lastnost, ki povezuje dva denotata. Kot zadnja teorija metafore se razvije še konceptualna metafora, in sicer v okviru kognitivne semantike z Lakoffom. Za izhodišče prav tako vzame človekovo razmišljanje in dojemanje zunanjega in notranjega sveta, zgradbo pa poimenuje s ciljem in virom.

1 Prispevek je nastal na podlagi avtoričinega diplomskega dela *Pomenotvorni procesi Cankarjeve zbirke črtic *Moje življenje** (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, mentorica Ada Vidovič Muha).

Slovensko leksikalno pomenoslovje loči pomenske prenose glede na os bližine – metonimija s sinekdoh – in os podobnosti – metafora. Vsi trije pomenski prenosi imajo lahko preimenovalno vlogo, kar je značilno za terminologijo, v umetnostnih besedilih pa je preimenovalni vlogi dodana stilistična. Metonimija in sinekdoha imata predvidljivo obnašanje pomenskih sestavin, metafora pa ne, kar je še posebej razvidno v umetnostnih besedilih. Pri sinekdohi pomenske sestavine motivirajočega pomena ostanejo nespremenjene, spremeni se samo funkcija znotraj pomena (UPS² motivirajočega pomena se preseli na raven RPS³ in obratno), pri metonimiji pa se pomenske sestavine motivirajočega pomena ohranijo na ravni razločevalnosti v motiviranem pomenu, UPS pa je vedno nova. Znotraj metonimije loči tudi nekaj tipov samostalniških, glagolskih in pridevniških metonimij. Metaforo definira kot pomenski prenos, za katerega je značilno vnašanje novih pomenskih sestavin na podlagi medsebojnega vplivanja dveh denotatov. Zveza asociativnosti, povezovalne lastnosti pa so lahko tudi pomenskosestavinske, ne samo vsebinske. V okviru samostalniških metafor loči še posplošujočo/generalizirajočo in specifikirajočo/zožujočo metaforo glede na spremembo UPS (Vidovič Muha 2000: 121–145). Snojeva pa loči tri skupine specifikirajočih metafor glede na motivirani pomen 'človek', 'materialna predmetnost', 'abstraktna predmetnost'. Za umetnostni jezik velja, da skuša metafora ostati čim dlje od slovarja (leksikaliziranosti) na ravni asociativnosti (Snoj 2004: 171 – 175).

V Cankarjevi zbirki sem se osredotočila samo na metaforične in metonimične pomenotvorne procese, zajela pa samo lekseme iz besednega polja telo⁴ ter šest abstraktnih⁵ pojmov, ki predstavljajo tudi ključno motiviko in tematiko te zbirke. Ločeni so po skupinah, in sicer:

a) enobesedni metaforični leksemi, npr. *sonce* – ekspr. poudarja pomen samostalnika, na katerega se veže → specifikirajoča metafora; motivirani pomen abstraktno; vsebinska lastnost je »podobnost«;

b) enobesedni metonimični leksemi: npr. *oko* – 'pogled kot čutilo, zaznavanje s čutilom'; *roka* – 'delo z rokami, kot del telesa oz. dejavnosti, ki je opravljena s tem delom telesa';

c) skupi z metaforičnim pomenom, kjer je nosilec pomena samostalniški (samostalniška besedna zveza), npr. *hiša smrti* – 'hiša, v kateri so mrtvi'; vsebinska lastnost, ki povezuje motivirajoči in motivirani pomen, je »prostor«;

č) skupi z metaforičnim pomenom, kjer je nosilec pomena glagol (glagolska besedna zveza), npr. *vkovati (misli) v besede* – 'izraziti misli z besedami'; vsebinska lastnost je »dejanje«;

2 UPS je uvrščevalna pomenska sestavina.

3 RPS je razvrščevalna pomenska sestavina.

4 Ti leksemi so: obličje, obraz, lice, oko, ustna, ustnice, kri, punčica, želodec, srce, duša (sem jo uvrščam kot osrednji, notranji, neoprijemljiv del človeka samega, njegovega biti), prsi, roka, noga, grlo, koleno, jezik, uho, usta, dlan.

5 Ti leksemi so: sanje, beseda, hrepenenje, smrt, misli in sonce.

d) skupi z metaforičnim pomenom, kjer je nosilec pomena določilo (samostalniška besedna zveza), npr. *zastrte oči* – 'oči, skozi katere nočeš ali ne moreš videti'; vsebinska lastnost je »stanje«;

e) skupi z metaforičnim pomenom, kjer je nosilec pomena določilo (glagolska besedna zveza), npr. *boleti do krvi* – 'boleti močno, tako kot bolijo hude krvave rane'; vsebinska lastnost je »stanje«;

f) sklopi z metaforičnim pomenom (samostalniška besedna zveza), npr. *mlado sonce* – v pomenu 'otroka'; vsebinska lastnost je »mladost«;

g) sklopi z metaforičnim pomenom, kjer sta nosilca metaforičnega pomena glagol in samostalnišek (glagolska besedna zveza), npr. *mi je ležal kamen na srcu* – 'občutil sem hudo krivdo'; vsebinska lastnost je spreminjanje »stanja«;

h) motivirajoči in motivirani pomen leksema⁶ npr. *prerezati srce* – 'narediti tako, da je srce iz dveh delov' → **P^{mf}** 'občutiti hudo čustveno bolečino';

i) metonimični večbesedni leksemi, npr. *motno oko* – 'nejasen/moten pogled'; kot čutilo – zaznavanje s čutilom;

j) stavčna metaforika (leksemi v funkciji osebk), npr. *Sedela je smrt (za pečjo)*⁷ – 'mrtev človek v izbi'; »smrt« nastopa v funkciji osebk, opravlja pa dejanje značilno za človeka »sedeti« (Č+);

k) stavčna metaforika (leksemi v funkciji predmeta), npr. *Hrepenenje mi je zagrenilo srce* – 'postati zagrenjen zaradi neuresničljivih želja'; povedek »je zagrenilo« нареkuje predmet »srce« v tožilniku, ki skupaj z osebkom tvori metaforični stavek;

l) stavčna metaforika (leksemi v funkciji prislovnega določila), npr. *Na vseh mojih besedah, na vsakem mojem nehanju je bila pega, je bil greh* – 'zavedati se vse svojih grehov'; beseda skupaj z veznikom »na« in levim prilastkom »vsaki moji« zapolnjuje mesto prislovnega določila kraja, ki skupaj s povedkom in osebkom tvori metaforični stavek.

Skupaj je bilo tako izpisanih 150 primerov obravnavanih pomenotvornih procesov. Glagoli in določila so v večini primerov v metaforičnem pomenu rabljeni abstraktno z nekaterimi izjemami, ki lahko določajo tudi konkretno. Med vsemi obravnavanimi pomenotvornimi procesi prevladuje metafora s 116 pojavitvami, kar predstavlja kar 77-odstotni delež, metonimija se pojavi 27-krat oziroma predstavlja 18 odstotkov, od tega je največ večbesednih leksemov⁸ (105 oziroma 71 odstotkov), sledi ji stavčna metaforika s 25 odstotki oziroma 37 pojavitvami, enobesednih leksemov pa je samo 8, kar predstavlja 4 odstotke. Pojavlja pa se še 27 besednih zvez, ki jih glede na ključni leksem lahko razumemo tudi kot metonimijo z metaforo ali metaforo z metonimijo. Analiza tako potrjuje predhodna pisanja v sklopu literature, da je prevladujoči trop oziroma s stališča leksikalnega pomenoslovja pomenotvorni proces obravnavanih leksemov Cankarjeve zbirke res metafora. V besedilih se naj-

6 Med večbesednimi leksemi (metaforično in metonimično rabljenimi) je tudi nekaj takih, kjer je mogoče najprej razumeti osnovni pomen, šele nato pa metonimični ali metaforični.

7 Stavek bi lahko razumeli tudi kot metaforo z metonimijo, pri čemer je celoten stavek razumljen metaforično, leksem *smrt* pa nastopa v metonimični funkciji, v pomenu mrtvega človeka.

8 Stavčna metaforika ni vključena, saj je analizirana pod posebno skupino.

večkrat pojavita leksema *srce* (36), *duša* (13), s katerima Cankar vrednoti lastna in človekova dejanja ter misli, srce mu je najbolj pravičen sodnik, v duši spoznava grehe. Sledi *oko*, ki se pojavi kar 25-krat, od tega kar 10-krat v metonimični obliki, kjer največkrat nastopa kot čutilo – zaznavanje s čutilom, npr. *očem, ki jih iščejo – pogled*, v metaforični obliki pa skupaj z levim prilastkom kot vezno lastnostjo predstavlja stanje npr. *bistre oči, razžarele oči*. Na področju abstraktnih pojmov prevladujejo *sane* in *smrt* z 9 oziroma 8 pojavitvami. Številka je tu sicer občutno nižja, saj sem za analizo vzela samo samostalnike, v zbirki pa se pojavljajo tudi kot pridevniki in glagoli, deležniki (sanjati, hrepeneti, misliti, hrepeneč ...). Vseeno pa ti podatki potrjujejo ključno motiviko in tematiko zbirke.

Cankarjevega jezika tako ni moč razlagati in razčlenjevati samo s področja literarnovednega vidika, temveč tudi z jezikoslovnega. Analiza in zbrani podatki kažejo, da se razlage literarnih kritikov in literarnih zgodovinarjev potrjujejo tudi v jezikoslovni obravnavi oziroma slovenskem leksikalnem pomenoslovju.

LITERATURA

- ARISTOTEL, 1982: *Poetika*. Ljubljana: Cankarjeva založba. Ur. Kajetan Gantar.
- CANKAR, Ivan, 1902: *Moje življenje*. Ljubljana: Zvezna tiskarna.
- KANTE, Božidar, 1996: *Metafora in kontekst*. Ljubljana: Jutro.
- KMECL, Matjaž, 1996: *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Mihelač in Nešković.
- KOS, Janko, 1991: *Književnost: učbenik literarne zgodovine in teorije*. Maribor: Obzorja.
- KVINITILIJAN, 2004: *Obrazovanje govornika*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- LAKOFF George, 1998: Sodobna teorija metafore. Božidar Kante (ur.): *Kaj je metafora*. Ljubljana: Krt. 271–325
- POGORELEC, Breda, 1975: Metodologija jezikovnostilistične raziskave Cankarjeve proze. *Jezik in slovstvo* 20/8. 272–277
- –, 2011: *Stilistika slovenskega knjižnega jezika: jezikoslovni spisi II*. Ljubljana: ZRC SAZU. Ur. Mojca Smolej.
- SNOJ, Jerica, 2010: *Metafora v leksikalnem sistemu*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*. Ljubljana: ZIFF.

TATJANA CAF

Ptuj

tatjanacaf@gmail.com

Elipsa v parentezi znotraj izbranega parlamentarnega diskurza¹

V ospredju raziskave je delovanje elipse v parentezi znotraj diskurza. Elipsa in parenteza sta jezikovno-diskurzivni prvini, ki prispevata k diskurzivni koherenci, vendar je med njima pomembna razlika.

1 OPREDELITEV POJMOV DISKURZ, ELIPSA IN PARENTEZA

Diskurz kot hierarhično strukturiran, miselno izražen produkt zaporedja izrekov ter ilokucijskih dejanj (Vičar 2011: 175) ali kot jezikovna raba, proces tvorjenja besedila in/ali rezultat (Krajnc Ivič 2009: 17–18) lahko razumemo tudi kot avtentični komunikacijski vzorec, primeren za analizo jezikovno-diskurzivnih pojavov, kot sta elipsa in parenteza. Za gradivo sem izbrala transkript 8. izredne seje Državnega zbora 9. 3. 2012.

Elipsa je jezikovno-sistemska predvidljiv izpust in kot sistemski pojav sodi po pogostnosti pojavitev predvsem na besedilno ravnino, sicer pa je kot sistemska elipsa lahko obravnavan že neizraženi potencialni stavčni člen (Daneš 1987: 62–63; 1999: 97 v Žele 2010: 117). Glede na lastnosti elipse je uporaba celovite besedne zveze v kontekstu, ki dovoljuje elipso, redundantna, včasih celo nejasna (Vičar 2011: 45). V analiziranem gradivu se pojavljajo stavčnočlenske elipse v povedku: *Želi še kdo ø v imenu poslanske skupine? Če ne ø ø, sprašujem, ali želi kdo obrazložiti glas individualno, v osebku: Kako se ø počutite, dr. Pličanič, ø res ne vem, ampak ø niste dobili dobrega izhodišča, in v predmetu: Navzočih je 82 poslank in poslancev, za je glasovalo 48 ø, proti 34 ø.*

1 Prispevek je nastal na podlagi avtoričinega diplomskega dela *Elipsa in parenteza v izbranem parlamentarnem diskurzu* (Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, mentorica Mira Krajnc Ivič). Primeri so vzeti iz analiziranega gradiva in so smiselno okrajšani.

Od jezikovno-sistemskih izpustov se razlikujejo situacijsko-pragmatični, kjer je prednostno neposredno razumevanje sporočanega, saj je za razlago ključen (nejezikovni) kontekst (Gorjanc 1999, Žele 2010): *Prijava teče; Replika, izvolite; Dober dan*. Večinoma so te elipse že ustaljene/leksikalizirane.

Gorjanc (1999: 139–145) navaja, da je elipsa vzpostavitev besedilne vezi z besedilnim praznim mestom, ki mora biti vsebinsko nedvoumno nadomeščeno. Elipsa je poslušalcu znak, da se manjkajoči del nahaja v diskurzivnem kontekstu in ga je mogoče zlahka rekonstruirati (Kehler 2002: 45 v Vičar 2011: 96). Kot taka je kohezijski pojav in pokazatelj diatezne zmožnosti jezika (Žele 2010: 118), npr. zaradi trpnika se omogoča neizpostavljanje in neimenovanje vršilca dejanja: *Zame je žalostno, da se ministri delijo po tem, od kod prihajajo, ne pa po tem, kar znajo*.

V gradivnem vzorcu se pojavljajo endoforične (notranje) elipse, ki so glede na smer vezanja anaforične: *Navzočih je 82 poslank in poslancev, za je glasovalo 48 o, proti 34 o*, ali katafориčne (zunanje): *Zdaj mogoče še h kakšnemu drugemu o, bolj zanimivemu kontekstu vsega tega*.

V raziskavi so bile eksofориčne elipse obenem situacijske: *Lahko zamenjamo o? Se opravičujem o*. Ta elipsa je samo deiktіčna, saj moramo razlago zanjo poiskati zunaj besedilnega konteksta.

Parenteza² kot diskurzni pojav je utemeljena s tridelno povezavo med sprožilcem parenteze, parentezo in kontekstom. Glede na motivacijski kriterij – sprožilec parenteze kot znotraj- ali zunajbesedilno prvinо – lahko izdelamo tipologijo parenteze (Vičar 2011: 113).

Notranja parenteza (endoparenteza) je v analiziranem gradivu anaforična in katafориčna in se uresničuje z a) morfemskim povezovanjem: *Hotel pa sem se oglasiti tudi zaradi tega, ker je kolega Jerovšek v svojem stilu, kakršnega ima, govoril, kar je že govoril*; b) zaimenskim povezovanjem: *Potem pride resorni strokovnjak, edini pravnik, ne edini, pardon, saj jih je kar nekaj, ampak minister za pravosodje*; c) z elipso³ in č) leksikalnim povezovanjem, npr. s parafrazo: *O pouku zgodovine in o vsebini pouka, kolikor jaz vem, ne odloča politіčni organ, ampak odločajo strokovni organi, ki so umeščeni v ministrstvo, zdaj tisto mega ministrstvo, ki ima vse*. Ta primer bi lahko razumeli tudi kot vračanje, popravek, govorka v drugo izrazi isto vsebino, a se zdi, da jasneje (Krajnc Ivič 2005).

V analiziranem gradivu se pojavljajo tudi zunanje parenteze (eksoparenteze): *Jaz bi omenil vašega brata, ustavnega sodnika, ki je skupaj z ideologom SDS Petrom Jambrekom in Lovrom Šturmom, ministrom, že leta 1928 ... /smeh v dvorani/ 1998, pardon. Jaz se rad smejem, gospod Jerovšek, ampak tole je resna tema. Leta 1998 so ustavni sodniki sprejeli soglasen sklep. Govorca prekine (Jerovškov) smeh v dvorani, ki se mu zdi neutemeljen, kar posredno izrazi v parentezi z zvalnikom*.

Parenteza je prekinitev koherence in vzpostavitev še nove koherence v diskurzu in tako uresničuje metadiskurzivne funkcije (Vičar 2011: 119). Vičarjeva izhaja

2 Vičarjeva (2011: 12) uporablja mednarodni termin *parenteza*, saj slovenistični pojmovanji *vrinjeni stavek* in *vrivek* predstavljata slovnični vidik obravnave.

3 Predstavljeno v nadaljevanju.

iz Hylandovih izhodišč metadiskurzivnega modela: »Metadiskurz se razlikuje od propozicijskih vidikov diskurza; izraža interakcijo med tvorcem in prejemnikom; nanaša se le na notranje odnose v diskurzu.« (2011: 116.) Parenteza je sredstvo vzporednega izražanja večnivojskih informacij v diskurzu. Uresničuje se na meta-nivoju tekočega diskurza; kot sredstvo navajanja, kvalificiranja, organiziranja, pojasnjevanja ali vrednotenja teče vzporedno s propozicijskim diskurzom. Lahko se pojavi npr. kot tolmač, ki opravlja interaktivno vlogo: *Mi nismo banana republika, neka afriška republika, kjer minister določa, kdo bo zaprt, koga morajo tožilci obtožiti in za koliko let.* Krajnc (2005) meni, da gre v tem primeru obenem tudi za pomen-sko vračanje. Parenteza se lahko pojavi tudi kot označevalec odnosa do naslovnika, ki opravlja interakcijsko vlogo: *Glejte, nepoznavanje in nespoštovanje demokracije, očitki, da bo pa sedaj tožilstvo pod političnim vplivom – ali še stalno mislite, da so neposredno v tem času mogoči stari časi?* Pragmatični členki *poglejte, glejte, prosim, izvolite* so tipična ogovorna sredstva v parlamentarnem diskurzu, s katerimi govorci usmerja pozornost naslovnikov ali poziva naslovnika h govorni dejavnosti (Vičar 2011: 141).

2 ELIPSA V PARENTEZI

Vičarjeva (2011: 94) ugotavlja, da se v parentezah pojavlja elipsa, in sicer samostal-niška in glagolska. Obe sta tako anaforični kot kataforični. Anaforična/kataforična elipsa v parentezi enkodira anaforični/kataforični odnos s predpostavljajanjem samo-stalniške oz. glagolske (GZ) besedne zveze na podlagi predhodne/sledeče diskurziv-ne enote oz. njenega dela (propozicije) (Vičar 2011: 94), tj. interpretacija parenteze z elipso zahteva rekonstrukcijo pomena manjkajoče besedne zveze na podlagi po-mena propozicije (Vičar 2011: 96). Raba celovite besedne zveze, ki dopušča elipso, bi izključevala zahtevo po minimalizaciji, naslovnik bi jo čutil kot preobilje (Vičar 2011: 94).

2.1 SAMOSTALNIŠKA ELIPSA V PARENTEZI

V analiziranem gradivu je v večini anaforična: *Imajo pa še tak fopá na svoji vesti, kot je bil tisti, ko so ocenjevali delo oddelkov za zgodovino na obeh univerzah, ljubljans-ki in mariborski ø*; le redko kataforična: *Če bomo ocenili – za katero koli ø to velja, vključno za ta center, da je njeno/njegovo dejavnost bolj racionalno organizirati v okvi-ru ministrstva, potem bomo to predlagali.*

2.2 GLAGOLSKA ELIPSA

V analiziranem gradivu se pojavljajo naslednji tipi glagolske anafore: elipsa GZ, od-tekanje in odstiranje.

Elipsa GZ je glagolska eliptična zgradba, kjer je GZ drugega stavka (v tem pri-meru parenteze) izpuščena (Hunag 2006: 234 v Vičar 2011: 97). Glavna značilnost elipse GZ je pojavitev osamelega pomožnega glagola (Kehler 2002: 35 v Vičar 2011: 97): *Upam, da bo gospod Tonin tudi to mojo razpravo označil za simpatično, zlasti zato, ker ne bom znova utemeljevala – dvakrat sem pa že ø –, zakaj ostro nasprotujem ukinitvi Urada za enake možnosti.*

Odtekanje je tip glagolske anafore z eliptično zgradbo z vprašalnim stavkom, ki sestoji le iz k-vprašalnice (Huang 2006: 234 v Vičar 2011: 97): *Vodenje Vlade je prevzela stranka, ki se je tri leta pripravljala na prevzem oblasti, ki je več mesecev že pred volitvami mahala z rumeno knjižico, deset plus sto ali sto plus deset, kaj pa jaz vem, o razlogov, in nam razlagala, da ima odgovore na vsa vprašanja*. V tem primeru je izpuščen stavek *s koliko razlogi je mahala*.

Odstiranje je tip glagolske anafore z eliptično zgradbo, kjer eliptični stavek vsebuje le eno sestavino (Huang 2006: 234 v Vičar 2011: 97): *Mislim, da, če bi znali stopiti skupaj, kar pravimo, da je v teh kriznih časih treba o, bi pa mogoče vseeno dosegli to, kar je prav*.

Tudi glagolska elipsa je redko kataforična: *Vsem skupaj bom, če niste uspeli o, prebrala, kaj piše pod finančnimi posledicami tega zakona*. V tem primeru gre za odstiranje.

3 SKLEP

Potrdimo lahko, da je elipsa predvsem jezikovno-sistemska prvina, parenteza pa diskurzivna prvina. V izbranem diskurzu se pojavljata obe, in to neodvisno ena od druge, ali pa se elipsa pojavlja v parentezi. Analiza zbranega gradiva potrjuje ugotovitve Vičarjeve, da se v parentezah pojavlja elipsa, in sicer samostalniška in glagolska (elipsa GZ, odtekanje in odstiranje). Obe sta tako anaforični kot kataforični in prispevata k diskurzivni koherenci.

LITERATURA

- GORJANC, Vojko, 1999: Kohezivni vzorec matematičnih besedil. *Slavistična revija* 47/2. 139–159.
- KRAJNC IVIČ, Mira, 2005: *Besedilne značilnosti javne govorjene besede*. Maribor: Slavistično društvo Maribor (Zora 35).
- –, 2009: *Razgovor kot vrsta komunikacijskega stika*. Maribor: Slavistično društvo Maribor (Zora 63).
- VIČAR, Branislava, 2011: *Parenteza v novinarskem in parlamentarnem diskurzu*. Maribor: Slavistično društvo Maribor (Zora 77).
- ŽELE, Andreja, 2010: Elipsa med glagolsko intenco in besedilno koherenco. *Slavistična revija* 58/1. 117–131.

TINA RAZBORŠEK

Anhovo

tina.razborsek@siol.net

Usvajanje jezika in pojma števila ter njuna medsebojna odvisnost¹

V članku obravnavam razvoj jezika, govora in mišljenja predšolskega otroka in s tem povezano usvajanje pojma števila, v navezavi z razvojem sposobnosti abstraktnega mišljenja. Teoretičnemu ozadju sledi opis raziskave, ki se je izvajala v sodelovanju med jezikoslovci z Univerze v Novi Gorici in psihologi z Univerze v Kaliforniji, San Diego, in v okviru katere je bilo opravljeno tudi tu predstavljeno delo. Na podlagi delnih rezultatov raziskave ponuja članek prvi poskus ovrednotenja predvidevanj, ki pravijo, da ima slovnično število vpliv na usvajanje pojma števila. Glede na jezike, ki se jih je v taki ali podobni raziskavi že upoštevalo, predstavlja slovenščina posebnost, saj ima poleg ednine in množine tudi dvojino. Rezultati raziskave kažejo na to, da slovensko govoreči otroci s pomočjo slovničnega števila lažje usvojijo pojem (matematičnega) števila.

Dejstvo, da je človek sposoben usvojiti jezik v tako kratkem času, je spodbudilo mnoge jezikoslovce, psihologe in druge raziskovalce k preiskovanju procesa usvajanja jezika, ki ostaja v veliki meri še vedno uganka. Kako lahko otrok, ki na določeni stopnji razvoja, ko še ni sposoben kompleksnejših miselnih vzorcev in je še omejen pri nekaterih motoričnih sposobnostih, v tako kratkem času in do popolnosti usvoji jezik?

Ob rojstvu smo ljudje nagnjeni k prepoznavanju glasov, ki jih sprejemamo iz svoje okolice in smo jih bili deležni že v predrojstvenem obdobju. Razne raziskave so pokazale, da so že nekaj dni stari otroci sposobni razlikovati med maternim in tujim jezikom, in sicer tako, da dajo maternemu jeziku prednost pri poslušanju več jezikov

1 Prispevek je nastal na podlagi avtoričinega diplomskega dela *Vpliv slovničnega števila na usvajanje pojma števila pri predšolskih otrocih* (Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici, mentorja Franc Marušič in Rok Žaucer).

hkrati (Marjanovič Umek in Fekonja 2009: 215). Marjanovič Umkova poroča, da se otrokovi prvi odzivi na jezikovne dražljaje iz okolice najprej pokažejo kot jok; nekoliko kasneje, po približno mesecu dni, začne otrok gruliti. Pri gruljenju otrok uporablja večinoma samoglasnike, medtem ko se okoli šestega meseca starosti pojavi bebljanje. Glasovi pri bebljanju so že bolj podobni jeziku, saj so sestavljeni iz zlogov, kjer je običajno en glas samoglasnik, drugi pa soglasnik. Stopnja po bebljanju je izgovorjava po govornem vzorcu, za katero je najbolj pomembno to, da otrok uporablja glasove, ki so značilni za njegov materni jezik (Marjanovič Umek 1990: 18).

Kranjčeva (1999) ugotavlja, da se otrokove prve besede, ki dejansko nekaj pomenijo, pojavijo med dvanajstim in dvajsetim mesecem starosti, odvisno od notranjih in zunanjih dejavnikov, ki na otroka tako ali drugače vplivajo. Ti dejavniki so različni, na primer motivacija, čustveno stanje, širše družbeno okolje, socialni položaj družine ipd. Pomembna informacija na tem mestu je tudi ta, da je v starostnem obdobju, ko začne otrok uporabljati prve besede, otrokovo razumevanje jezika precej večje od produkcije (Kranjc 1999: 20–22).

O usvajanju matematičnih pojmov pri (predšolskih) otrocih je bilo v slovenski literaturi in v slovenskem prostoru zapisano in raziskano relativno malo. Otroci pa se z osnovami matematike srečajo že zelo zgodaj. Če se na tem mestu osredotočimo le na števila, lahko rečemo, da sta tu pomembni dve stvari, na eni strani je to poznavanje števil in usvojitve zaporednega vrstnega reda preštevanja, na drugi strani pa dejansko poznavanje in razumevanje koncepta števila. Usvojitve principa štetja je tako odvisna predvsem od otrokovega spomina, medtem ko je na drugi strani usvojitve pojma števila odvisna predvsem od otrokovega razvoja mišljenja (gl. Razboršek 2012). Da to res drži, dokazujejo raziskave, ki so se izvajale v Združenih državah Amerike, v zahodni Evropi, Rusiji, na Kitajskem in Japonskem, saj so pokazale, da se otroci naučijo štetja pri dveh letih in pol, razumeti, kaj s tem počnejo, pa šele leto in pol kasneje (gl. Carey 2004).

V raziskavi o razvoju pojma števila pri predšolskih otrocih Manfreda Kolarjeva (2006) opisuje pet faz, ki vodijo do usvojitve pojma števila. Kot prvo fazo navaja princip povratno enoličnega prirejanja (za usvojitve tega principa mora otrok razločiti, katere predmete je že preštel in katerih še ne); kot drugo navaja princip urejenosti (otrok usvoji določen vrstni red besed, ki jih uporablja za štetje); nato sledi princip kardinalnosti (otrok ga usvoji, ko razume, da zadnje izrečeno število pri preštevanju predmetov predstavlja moč množice preštevanih predmetov); princip abstrakcije (zavedanje o tem, da je mogoče preštevati tudi stvari, ki jih ne vidimo) in nazadnje še princip nepomembnosti vrstnega reda (da vrstni red štetja ni pomemben, da s štetjem ne poimenujemo stvari in da je kardinalno število iste množice vedno enako, ne glede na vrstni red preštevanja). Ko otroci usvojijo vseh pet principov štetja, pojem števila razumejo (Manfreda Kolar 2006: 21).

Posebnost jezika, ki ga na tem mestu obravnavamo, je v slovničnem številu, ki ga ima slovenščina poleg ednine in množine, torej dvojina. Jakopova meni, da je dvojina (zaznamovano) slovnično število, ki so ga še posebej v Evropi ohranili le redki jeziki. Med njimi je slovenščina, ki dvojino izraža v več slovničnih kategorijah, to je v samostalniku, glagolu, pridevniku in zaimku. Na narečja v okolici Nove Gorice

pa so močno vplivali sosednji romanski govori, ki dvojine ne poznajo, kar se kaže z izginjanjem dvojine na določenih kategorijah (Jakop 2008). Zaradi slednjega, smo za ciljno skupino testiranja izbrali otroke v ljubljanskih vrtcih, saj se v našem okolju dvojina ne izraža tako pogosto kot v Ljubljani in njeni okolici.

Raziskava, ki so jo v sodelovanju izvajali jezikoslovci z Univerze v Novi Gorici in psihologi z Univerze v Kaliforniji, San Diego, je bila zasnovana z željo po natančnejšem ovrednotenju predvidevanj, da lahko slovnično število pripomore k hitrejši usvojitvi pojma števila. Za razliko od angleščine in drugih jezikov, ki so bili na ta način raziskani, ima slovenščina dvojino, kar bi moralo, glede na to, da so dosedanje raziskave pokazale, da ima slovnično število vpliv na usvajanje števil (Barner idr. 2011), pospešiti usvojitev števila »dve« in razlikovanje tega od »več kot dve«.

V ta namen je bilo pripravljenih šest različnih testnih nalog, ki smo jih izvajali v ljubljanskih vrtcih, v raziskavo pa je bilo vključenih 71 otrok v starosti od 24 do 60 mesecev (gl. Razboršek 2012). Zaporedje testov je bilo natančno določeno, tako da je bil vpliv enega testa na drugega minimalen. S prvim testom smo ugotavljali produktivnost rabe edninskih, dvojsinskih in množinskih oblik samostalnikov; v drugem testu smo preverjali, kakšno je poznavanje števil ena, dva, tri, štiri, pet, osem in deset; pri tretjem testu smo ugotavljali razumevanje edninskih, dvojsinskih in množinskih samostalnikov; s četrtem testom smo preverjali, kako dobro otroci poznajo ustaljeno zaporedje števil; s petim testom smo preverjali, kako otroci razumejo edninske, dvojsinske in množinske oblike samostalnikov; v šestem testu pa, ali otroci izberejo pravilni odgovor, če jim v izbiro ponudimo tako pravičen kot nepravilni odgovor.

Rezultati raziskave nam dajo zanimive ugotovitve. Vzorec kaže, da večina otrok število »dve« usvoji relativno zgodaj, to je prej kot na primer angleško govoreči otroci (gl. Barner in drugi 2011), ki dvojine v jeziku svojega okolja nimajo. Tako je skoraj polovica vseh testiranih otrok na stopnji dvovednika, torej v fazi, ko so usvojili pomen števila »dve«, ki ga ločujejo od »več kot dve«, števila »tri« pa še ne ločujejo od števila »štiri«. Hkrati je analiza testov pokazala, da rabo in pomen slovničnega števila slovensko govoreči otroci usvojijo prej. Oba podatka torej nakazujeta na sklep, da slovnično število pomaga pri usvajanju matematičnega števila. Vendar pa podatki raziskave razkrivajo tudi to, da slovensko govoreči otroci na tej stopnji (stopnji dvovednika) ostanejo dalj časa, v določenih primerih tudi do vstopa v šolo. Tega pa, če na usvajanje pojma števila sistem slovničnega števila vpliva, ne bi pričakovali. Trdnost sklepa je zato omajana. Zdi se možno, da bi bilo lahko za ta zastoj odgovorno kaj drugega, kar je od slovničnega števila neodvisno. Prav zato so na tem mestu potrebne nadaljnje raziskave, ki nas bodo pripeljale do konkretnjših zaključkov.

Testiranje otrok v vrtcih (s podobnim namenom, hipotezo in ciljem) nadaljujemo na območju, kjer naj bi se dvojina odražala v manjši meri, to je na Goriškem.

LITERATURA

- BARNER, David idr., 2011: Is Two a Plural Marker in Early Child Language? *Developmental Psychology* 48/1. 10–17.
- CAREY, Susan, 2004: Bootstrapping and the origin of concepts. *Daedalus* Winter. 59–68.

- JAKOP, Tjaša, 2008: *Dvojina v slovenskih narečjih*. Ljubljana: ZRC.
- KRANJC, Simona, 1999: *Razvoj govora predšolskih otrok*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- –, 2006: *Poglavja iz skladnje otroškega govora*. Mengeš: Izolit.
- MANFREDA KOLAR, Vida, 2006: *Razvoj pojma število pri predšolskem otroku*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- MARJANOVIČ UMEK, Ljubica, 1990: *Mišljenje in govor predšolskega otroka*. Ljubljana: DZS.
- MARJANOVIČ UMEK, Ljubica in FEKONJA, Urška, 2009: Govorni razvoj dojenčka in malčka. Ljubica Marjanovič Umek in Maja Zupančič (ur.): *Razvojna psihologija*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- RAZBORŠEK, Tina, 2012: *Vpliv slovničnega števila na usvajanje pojma števila pri predšolskih otrocih. Diplomsko delo*. Nova Gorica: Fakulteta za humanistiko.

Uresničevanje čezpredmetnih ciljev pri pouku slovenščine

KAROLINA JARC

Osnovna šola Log-Dragomer Brezovica

karolina.jarc@guest.arnes.si

Učenci in učitelji o domoljubju – iz raziskave

O nacionalnem interesu, identiteti naroda, patriotizmu se na Slovenskem v zadnjih letih pogosto govori. Vse to s skupnim pojmom lahko imenujemo domoljubje. Ob pojmih domoljubje in domovina se uporabljajo tudi besedne zveze domovinska vzgoja, državljanska vzgoja, ljubezen do domovine. V današnjem splošnem mnenju je prisotno prepričanje, da Slovenke in Slovenci domoljubja ne izražamo tako kakor nekoč, ko je prav na tej osnovi slovenski narod preživel vse raznarodovalne pritiske večjih narodov.

Kot dolgoletno strokovno delavko v izobraževanju me je navedeno vsebinsko področje še posebej zanimalo. Zato sem si za temo podiplomskega študija izbrala analizo domoljubnih motivov v umetnostnih besedilih v berilih za 7., 8. in 9. razred osnovne šole. Pri delu sem upoštevala vsa od Strokovnega sveta potrjena berila, ki jih učitelji slovenščine uporabljajo pri pouku. V članku predstavljam rezultate in ugotovitve, do katerih sem prišla z analizo odgovorov učencev in učiteljev.

V empiričnem delu raziskave sem anketirala devetošolce in intervjuvala osnovnošolske učitelje. Ugotavljala sem, koliko se oboji zavedajo pomena domovinske vzgoje za oblikovanje posameznikove pripadnosti svojemu narodu, za ugotavljanje svojih družinskih in narodovih korenin.

1 OPREDELITEV POJMA DOMOLJUBJE

V splošnem javnem razumevanju je pojem domoljubje prežet z različnimi pomeni. V osnovnem pomenu pa je domoljubje pozitivno čustvo. Posamezniku in narodu kot celoti omogoča samozavestno in ponosno držo v mednarodnem okolju.

Vendar domoljubja ne moremo začeti graditi pri odraslem človeku; vpeto mora biti v vse okoliščine njegovega razvoja, od družine preko stopenj šolanja do institucij, ki omogočajo ljudem varno, prijetno življenje v ožjem in širšem okolju. Do-

moljubje je občutek, da si neke doma in da so tam ljudje, med katerimi se dobro in varno počutiš.

Pri vzgoji za krepitev domoljubja oz. pri domovinski vzgoji med mladimi ima šola nepogrešljivo vlogo. Okvir dela in vsebine ji danes postavlja Zakon o osnovni šoli, ki v peti alineji 2. člena med cilji osnovnošolskega izobraževanja predpisuje tudi »razvijanje zavesti o državni pripadnosti in narodni identiteti in vedenje o zgodovini Slovenije in njeni kulturi«. (ZOŠ 1996.) Sama dodajam, da je domovinska vzgoja neposredno povezana z vsemi učnimi predmeti, ki predstavljajo kurikulum od 1. do 9. razreda.

Med pomembne tovrstne učne predmete sodi tudi materinščina. Temeljna naloga pouka slovenščine sta »skrbno in vztrajno razvijanje učenčevega osebnega jezika v dobro uporabno in ozaveščeno obvladovanje materinščine same po sebi ter utrjevanje zavesti, da je slovenščina tudi državni jezik [...], pri književnem pouku pa se spoznavanju umetnostnih besedil pridružuje poudarjeno vključevanje vseh tistih kulturnih, etničnih, duhovnih in drugih funkcij, ki jih besedna umetnost kot eden najuniverzalnejših civilizacijskih dosežkov premore in so za zgodovinsko obstajanje slovenstva še posebej pomembne«. (UN:1998, Slovenščina, 5.)

Učenci si pri pouku slovenskega jezika pridobijo spoznanje, da je jezik najpomembnejši del kulturne dediščine in s tem temeljna prвина človekove osebne in narodne identitete. Oblikujejo si narodno in državljansko zavest, ob tem pa tudi spoštovanje ter strpnost do drugih jezikov in narodov. (UN: 1998, Slovenščina, 9.) Pouk slovenske književnosti ima pri tem pomembno vlogo.

Pri pouku književnosti sta vedno poudarjeni tako kognitivna kot konativna raven. V raziskavi sem se osredotočila predvsem na konativno raven v besedilih z domoljubnimi motivi tretjega triletnega osnovne šole. Analizirala sem berila, ki vključujejo umetnostna besedila slovenskih avtorjev z domoljubnimi motivi. Zanimalo me je, kako se z njimi spodbuja domovinska vzgoja.

Domoljubje kot pojav in z njim povezana domovinska vzgoja segata tako v pedagoško stroko kot na družboslovno področje. Na osnovi študija različne strokovne literature in lastne dolgoletne prakse v šolstvu sem kot izhodišče raziskave oblikovala razlago domoljubja.

1.1 MOJE RAZUMEVANJE POJMA DOMOLJUBJE

Po mojih ugotovitvah ima pojem domoljubje več pomembnih sestavin/vsebin:

- navezanost na svoj domači kraj ter svojo deželo in ljudi,
- navezanost na lepoto in bogastvo širše slovenske pokrajine,
- spoštovanje in ohranjanje slovenskega (maternega) jezika,
- upoštevanje (spoštovanje) pomembnih posameznikov ali dogodkov v slovenski preteklosti, ki so omogočili ohranjanje slovenstva,
- spoštovanje slovenske literarne, umetniške in etnološke kulturne dediščine,
- odnos do vprašanja slovenskih izseljencev in zamejstva,
- samospoštovanje in spoštovanje drugega.

1.2 IZHODIŠČNI HIPOTEZI RAZISKAVE

V raziskavi sem preverjala naslednji hipotezi:

1. V obstoječih, veljavnih (potrjenih) berilih za pouk slovenščine v 3. triletju (7., 8., 9. razred) osnovne šole ni dovolj umetnostnih besedil slovenskih avtorjev za obravnavo in razvijanje motivov domoljubja in poglobljanja domovinske vzgoje.

2. Stališča do domovinske vzgoje pri učiteljih in učencih v osnovni šoli so neizrazita.

Predvidevala sem namreč, da je v osnovnošolska berila vključenih premalo umetnostnih besedil z domoljubni motivi, da bi se lahko ob njih pri učencih sooblikovalo domoljubje kot vrednota, ki bi se nadgrajevalo v državljansko zavest/vzgojo.

Hkrati sem pričakovala nezavedanje tako učiteljev kot učencev o pomenu domovinske vzgoje za oblikovanje samopodobe človeka in samopodobe naroda, ki mu posameznik pripada.

1.3 OPREDELITEV METOD IN TEHNIK

Raziskava je deskriptivne in empirične narave. Analizirala sem berila in izbrane sekundarne vire avtorjev različnih strokovnih področij, v empiričnem delu raziskave pa so zajeti ankete in intervjuji o pomenu domoljubja in domovinske vzgoje, ki sem jih opravila med manjšim številom učiteljev in učencev devetošolcev na različnih osnovnih šolah. Ob analizi obojih gradivskih virov skušam odgovoriti na vprašanja:

a) Z berili in učnim načrtom:

- Katere vsebine za razvijanje domovinske vzgoje priporoča kurikulum pouka slovenščine in na katerih področjih so še zajete vsebine domovinske vzgoje?
- Kakšen pomen imajo literarna besedila za domovinsko vzgojo in ali jih je vključenih zadostno število?
- Katere metode dela oz. didaktični instrumentarij so uporabljeni v potrjenih berilih in kaj bi bilo še priporočljivo?
- Na kakšen način (kako) se domovinska vzgoja oblikuje in širi v nadgradnjo – razvijanje državljanske zavesti, vzgoje?

b) Z anketo in intervjujem:

- Kakšna so stališča učiteljev in učencev do domovinske vzgoje?
- Kakšne predstave imajo anketirani o domovinski vzgoji?

c) S primarnimi in sekundarnimi viri:

- Kaj nas (prebivalce Republike Slovenije) opredeljuje kot domoljubne?
- Je vzgoje v šoli dovolj, da bi se učenci oblikovali v domoljubne državljane?

Analiza sodobnih beril je pokazala, da je v njih malo literarnih besedil z domoljubno tematiko in (pre)malo didaktičnega instrumentarija, ki bi učence spodbujal k razmišljanju o domoljubju. Najmanj domoljubnih vsebin je prav v sodobnih berilih, nastalih po osamosvojitvi.

V nadaljevanju bodo prikazani rezultati empirične raziskave.

2 UČITELJI O DOMOLJUBJU

2.1 ANALIZA REZULTATOV INTERVJUJA Z UČITELJI

Za ugotavljanje odnosa učiteljev osnovne šole do domovinske vzgoje in domoljubja kot njenega sestavnega dela sem uporabila anketni vprašalnik s petimi vprašanji. V vzorec sem vključila 24 učiteljev različnih strokovnih področij, in sicer s področja jezikoslovja, družboslovja, naravoslovja, umetnostnih predmetov, matematično-tehničnega področja in razrednega pouka. Želela sem tudi ugotoviti, ali se odgovori učiteljev med sabo vsebinsko razlikujejo glede na to, kam je umeščena njihova šola. Izbrala sem šest učiteljev z mestnih šol, šest učiteljev iz manjšega podeželskega kraja, šest učiteljev iz večjega kraja, a vseeno sredi podeželja, ter šest učiteljev s primestnih šol. Sledijo vprašanja, postavljena učiteljem, ter njihovi odgovori.

1. Se vam zdi domovinska vzgoja pri sodobnem pouku potrebna?

Vsi učitelji so odgovorili z DA.

2. Katera od spodnjih definicij domovinske vzgoje najbolj ustreza temu, kar izvajate z učenci? Možnih je več odgovorov!

A) Domovinska vzgoja oblikuje pripadnost posameznika svojemu narodu, svoji kulturi, svoji državi.

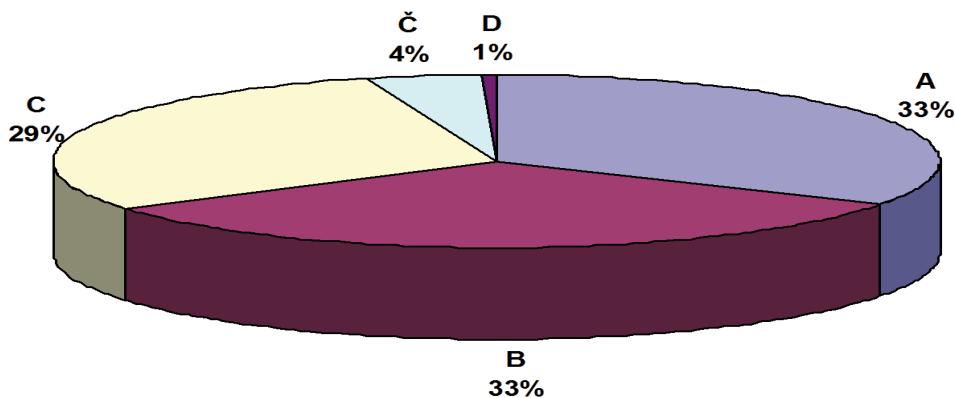
B) Domovinska vzgoja obsega spoštovanje maternega jezika, spoštovanje okolja in države, kjer v glavnem prebivam (živim).

C) Domovinska vzgoja pomeni spoštovanje zgodovine naših prednikov in upoštevanje pozitivnih izkušenj za razvoj države v prihodnosti.

Č) Drugo (v eni povedi): _____

D) Domovinske vzgoje ne izvajam. Če ste se odločili za zadnji (D) odgovor, napišite v eni povedi, zakaj?

Skupaj

Iz grafa lahko razberemo, da odgovori učiteljev kažejo enakovrednost trditev pod A in B, čeprav tudi trditev C zaostaja le za 2 odstotka.

3. Domovinska vzgoja naj bo poseben predmet pri pouku v šolah. DA/NE

Dve tretjini učiteljev je odgovorilo z NE, 1/3 jih meni, da bi bil takšen predmet potreben.

4. S pripisom številke od 1–5 označite predmete, ki imajo po vašem mnenju s svojimi vsebinami največji vpliv na domovinsko vzgojo.

Odgovori pri tem vprašanju so bili zelo razpršeni. Izpostavljam na primer ugotovitev, da so učitelji postavili na prvo mesto z največjim vplivom v 18 odstotkih zgodovino, sledi s 17 odstotki slovenščina, s 14 odstotki verstva in etika ter z 12 odstotki enakovredno geografija in glasbena vzgoja.

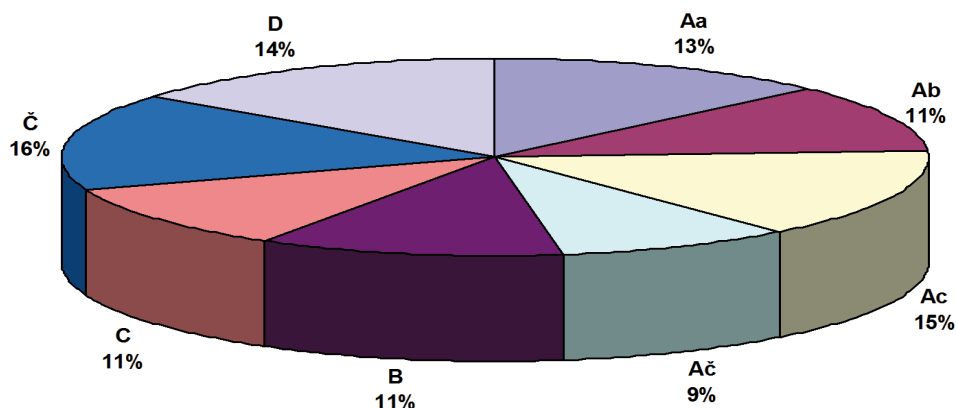
5. S katerimi metodami se po vašem mnenju najbolj učinkovito izvaja domovinska vzgoja?

A) branje besedil z domovinsko/domoljubno tematiko (oštevilči vse odgovore).

a) v učbeniku __, b) v prostočasnem tekstu __, c) v literaturi __, č) na spletu __,

B) petje domoljubnih pesmi __,

Skupaj

Iz grafa je razvidno, da so učitelji postavili na prvo mesto svoj lastni zgled (16 odstotkov), sledi s 15 odstotki branje literature z domoljubno vsebino, zanje je pomemben tudi pogovor z učenci o pomenu maternega jezika (14 odstotkov), nikakor pa ni zanemarljiv podatek, da se 13 odstotkov učiteljev zaveda pomembnosti umestnosti besedil z domoljubnimi motivi v učbeniku.

3 UČENCI O DOMOLJUBJU**3.1 ANALIZA ANKET UČENCEV 9. RAZREDA V OSNOVNI ŠOLI**

Pri raziskovanju odnosa do domovinske vzgoje in domoljubja kot njenega dela sem vključila učence 9. razreda osnovne šole. Zajela sem vzorec učencev s podeželske šole ter vzorec devetošolcev z mestne šole. Pri obeh skupinah je bilo vključenih po 41 učencev. Rezultati so predstavljeni v nadaljevanju.

1. Je po tvojem mnenju danes domovinska vzgoja pri pouku, kot je opisano v uvodu, sploh potrebna? Obkroži en odgovor in ga utemelji v eni povedi. DA/NE

Uvodna razlaga: Sestavni del oblikovanja osebnosti skozi različna obdobja šolanja je tudi domovinska vzgoja. To je proces oblikovanja človekove zavesti, da pripada svojemu narodu, svoji kulturi, svoji državi. Vsakdo je v času šolanja del tega procesa.

Večina učencev (83 odstotkov) je odgovorila, da je potrebna, 17 odstotkov učencev je odgovorilo z NE.

2. Meniš, da pouk, ki ga obiskuješ, vključuje vsebine domovinske vzgoje, kot je zapisano v uvodu? DA/NE

Tudi pri teh odgovorih so si bili učenci enotni v 82 odstotkih, saj so odgovorili z DA, 18 odstotkov učencev pa meni, da je ne vključuje.

3. Pri katerih izmed naštetih predmetov so vključene vsebine domovinske vzgoje? Obkroži črko pred izbranim predmetom ali podčrtaj predmet.

Na črtico za napisanim predmetom napiši številko od 1–5 glede na to, kako pomembna se ti zdi vsebina predmeta za pouk domovinske vzgoje. Pri tem predstavlja številka 1 najmanj točk, 5 pa največje število točk. Zate najmanj pomembnega predmeta ne točkuj!

Odgovori učencev so bili zelo razpršeni; izpostavljam prve štiri izbrane učne predmete, in sicer so to: slovenščina z 18 odstotki, zgodovina s 16 odstotki, verstva in etika s 15 odstotki ter geografija s 14 odstotki.

4. Domovinska vzgoja naj bo poseben predmet pri pouku v šolah! DA/NE

Učenci so si v odgovorih z NE enotni v 67 odstotkih in so zelo blizu odgovorom učiteljev, 1/3 anketiranih učencev pa meni, da je potreben samostojni predmet domovinske vzgoje.

5. Ob katerih priložnostih najbolj začutiš domovinsko pripadnost?

Učenci so imeli na razpolago izbiro danih odgovorov. Izpostavila bom odgovore z najvišjim odstotkom izbora. To so: pri branju leposlovnih besedil v šoli in v prostem času (14 odstotkov), pogovor o pomenu materinščine v šoli (10 odstotkov), ob udeležbi na različnih tekmovanjih, še posebej športnih (13 odstotkov) pri pogovoru o pomenu domovine v šoli in z vrstniki (14 odstotkov), ob poslušanju pesmi še posebej z domoljubno vsebino (13 odstotkov). Učenci so v svojih odgovorih zelo visoko postavili opazovanje dobrih zgledov učiteljev in drugih oseb (14 odstotkov).

4 SKLEP

Vsi intervjuvani učitelji menijo, da je domovinska vzgoja pri sodobnem pouku pomembna. Poudarili pa so, da naj se izvaja kot vsebinska prepletenost med različnimi učnimi predmeti, v dnevih dejavnosti ter ob različnih prireditvah – kulturnih in športnih. Le tako je mogoče oblikovanje trdne, pozitivne, iz korenin preteklosti v prihodnost naravnane osebnosti.

Podobno vsebino, a na svoj način, so izrazili v večini tudi anketirani učenci. V svojih utemeljitvah so izpostavili, da je domovinska vzgoja pomembna, saj se moramo zavedati svojih korenin. Pomembno jim je lastno zavedanje, kdo so. Želijo si, da se med sabo bolje spoznamo, da bi učitelji in učenci bolj spoštovali drug drugega,

da bi ohranjali svoj jezik in svojo kulturo. Iz zapisanega sledi, da se tako učitelji kot učenci zavedajo pomena domoljubne vzgoje za oblikovanje svoje osebnosti.

Razvijanje čustva, kot je domoljubje, predstavlja del oblikovanja človekove pozitivne samopodobe in samopodobe naroda. Oboje je sestavni del domovinske vzgoje in se lahko uspešno poveže v državi kot instituciji ter nadgradi z državljansko vzgojo. Domoljubje pa lahko v osnovni šoli v veliki meri kvalitetno in z različnimi pristopi razvijamo ravno pri pouku književnosti z obravnavo slovenskega leposlovja.

Na podlagi rezultatov raziskave in sklepnih ugotovitev podajam na koncu še dva predloga, ki bi po mojem mnenju pripomogla k učinkovitejšemu razvijanju domoljubja pri učencih v tretjem triletju osnovne šole. V učne načrte za vse tri razrede tretjega triletja bi morali vključiti več leposlovnih besedil s prevladujočimi domoljubnimi motivi slovenskih avtorjev. Z lastnim pozitivnim zgledom moramo domoljubno živeti v konkretnih situacijah in ne le na deklarativni ravni v šolskih in zunajšolskih situacijah in institucijah.

LITERATURA

JARC, Karolina, 2012: *Domovinska tematika pri književnem pouku v osnovni šoli. Magistrsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

ALENKA ŽBOGAR

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

alenka.zbogar@guest.arnes.si

Kulturne in medkulturne zmožnosti pri pouku književnosti

Kulturne in medkulturne zmožnosti pri pouku književnosti mdr. razvijamo preko branja, spraševanja o učinkih prebranega, raziskovanja književnih pojavov in stika z njimi, spoznavanja literarno- in sorodnih kulturnozgodovinskih pojavov. Učni načeli, ki sistematično spodbujata razvijanje kulturnih in medkulturnih zmožnosti pri pouku književnosti, sta učenje z(a) razumevanje(m) in vzgoja za strpnost do lastne in tuje kulturne dediščine.

INDIVIDUALNA, NACIONALNA IN GLOBALNA IDENTITETA

Individualno identiteto povezujemo z vprašanjem posameznikovega obstoja, samo-spraševanjem glede lastnega jaza ter z vprašanjem osebne avtonomnosti. Posameznik ima poleg potreb po spoštovanju, varnosti in pripadnosti v sodobni potrošniški družbi, kjer trg narekuje življenjski slog, potrebo in možnost, da izbira med različnimi identitetami. Izmenjuje si jih in si jih nadeva glede na okoliščine, kar pomeni, da ni več usodno vezan na določene identitetne dosežke. Tako v sodobni družbi ne moremo več govoriti o trdno zasidrani nacionalni oz. kulturni identiteti, tj. posebni vrsti socialne identitete, ki nastane v kontekstu jezikovno-kulturnih in rasnih identifikacij ter razlikovanj. Tudi zanjo velja, da je bolj sistem dejanj kot značilnosti, ki odlikujejo posameznika; oblikuje se namreč na podlagi pripadnosti posameznika določenim skupinam ali kulturnemu krogu. Kulturna identiteta ni neko kolektivno sestvo ljudi, ki delijo skupno zgodovino in tradicijo, sestvo, ki bi lahko stabiliziralo, utrjevalo ali zagotavljalo nespremenljivo enost kulturne pripadnosti posameznikov ne glede na vse razlike med njimi. Identiteta, še posebej v pozni moderni, je fragmentirana in razsekana, večkratno konstruirana z različnimi in pogosto tudi nasprotujočimi si diskurzi, praksami in socialnimi položaji. Stalno se spreminja in

transformira, podvržena je radikalni zgodovinskosti (Nastran Ule 2000: 191). Vprašanja kulturne identitete so vprašanja zgodovinskih, jezikovnih in kulturnih izvorov, to so vprašanja, kdo smo, od kod izhajamo, kaj lahko postanemo, kako smo bili reprezentirani, kako bi sami sebe reprezentirali (Hall v Nastran Ule 2000: 191). V zborniku *Nacionalna razprava o slovenski kulturni politiki* (1997) kulturno identiteto povezujejo tudi z vprašanjem tradicije, saj naj bi obe temeljili na konceptu izmišljajna. Dodaja, da je v sodobni družbi koncept nacionalne kulturne identitete pogosto povezan z obrambnimi mehanizmi, saj tehnološki razvoj, telekomunikacije in ostali globalizacijski produkti zbuja občutke strahu in zbeganosti, zato se ljudje tako na individualni kot na kolektivni ravni skušajo zasidrati znotraj znanega. Nacionalna identiteta je dinamičen koncept: ne sme postati okvir, ki začrtava meje med nami in onimi, saj, kakor meni Dubravka Ugrešić, bo kultura, ki se osredotoča le na svojo nacionalno identiteto, neizogibno končala v izolaciji, ki jo bo povzročila sama in ki se bo spremenila v avtizem. Podobno ugotavlja tudi Aleš Debeljak: »Kultura oziroma narod, ki živi v izolaciji, pa četudi so jo sam(a) izbere, se bo nujno začel(a) pogrezati v mulj pozabe: najprej postane dušeče provincialna, nato nasršeno plemenska, na koncu pa izgine.« (Kovačič Peršin 1997: 84.) Navaja, da narod, ki ima izoblikovano kulturno identiteto, zlahka sprejme izzive in vplive od zunaj. Drugi je v liberalni tradiciji modernosti vedno predstavljal navdih, ki je sicer naporen, a produktiven. Drugi postane sovražnik le, kadar nismo prepričani v lastno identiteto (80). »Brez zavestnega spoznanja o veljavnosti in teži nacionalne identitete se ni mogoče samozavestno gibati po mednarodnih koordinatah duha in geografije.« (85)

KULTURNE IN MEDKULTURNE ZMOŽNOSTI PRI POUKU KNJIŽEVNOSTI

Bloom vzgojo opredeli kot načrtno in organizirano vplivanje na posameznikovo oblikovanje stališč in vrednot (Krakar Vogel 2004: 53). Književnost lahko – zaradi specifičnih lastnosti in vplivov na čustva, domišljijo in razum – intenzivno vpliva na vrednostni sistem posameznika, zato ji pripisujemo tudi izrazito vzgojno komponento. Književnost posameznika senzibilizira na poseben način, razvija njegovo empatičnost, pripravljenost na sodelovanje, ozavešča o drugem in drugačnem, tujem. Ker so v književnosti meje med resničnim in izmišljenim zabrisane, je to prostor individualne in kolektivne svobode. Književnost lahko sooblikuje subjektivno identiteto, omogoča vživljanje v drugega in v drugačno, identifikacijo z najrazličnejšimi življenjskimi praksami, ki jih sicer posameznik morda ne bi nikoli dejansko preizkusil (tudi vse, kar ni dovoljeno, kar ni zakonito, kar je morda neetično ali v neskladju z občečloveškimi vrednotami). Omogoča krepitev posameznikove identitete ob stiku z drugačnim, ob stiku z drugimi in drugačnimi kulturami pa tudi krepitev in obogatitev nacionalne identitete in kulturne zavesti.

Vzgojni cilji pouka književnosti so dvostopenjski: ožji in širši. Ožje vzgojne cilje imenujemo tudi književna kultura, kamor uvrščamo razvijanje kulturnih zmožnosti in jih razumemo kot sestavni del medkulturnih zmožnosti. Evropski svet in Evropski parlament sta leta 2006 kompetence opredelila kot kombinacijo znanja, spretnosti in odnosov, ki ustrezajo okoliščinam. Omenjeni odnosi vključujejo čustva, vrednote in motivacije. Medkulturne zmožnosti so ključne kompetence današnjega

časa, potrebne za uspešno vključevanje v sodobno kulturno in etnično mešano družbo ter življenje v sožitju. Michael Byram, priznani britanski strokovnjak s področja medkulturne vzgoje, je izdelal koncept medkulturne komunikacijske kompetence (Mikolič 2004: 39).

Medkulturne zmožnosti po Byramu so:

- vedenje o sebi in drugem, procesih interakcije na individualni in družbeni ravni,
- odnos – zanimanje in odprtost, sposobnost relativizacije vrednot lastne kulture in pozitivnega vrednotenja drugih kultur,
- vzgoja (kot zunanji dejavnik): politična/državljska vzgoja, kritična kulturna zavest – sposobnost kritičnega vrednotenja lastne in drugih kultur.

Medkulturna zmožnost krepi interpretacijo in primerjavo lastne kulture z drugimi kulturami ter raziskovanje in/ali interakcijo, tj. pridobivanje novega znanja o lastni kulturi in drugih kulturah ter vzpostavljanje uspešne interakcije s pripadniki drugih kultur (Mikolič 2004: 39). Omenjeni model poudarja razvijanje zmožnosti primerjave ter kritičnega vrednotenja lastne in druge kulture, pa tudi vzpostavljanja nadnacionalnih (medkulturnih) vrednot.

Književne zmožnosti krepimo s pozitivnimi bralnimi izkušnjami. Književna kultura je privzgojeno pozitivno dojemanje leposlovja, pozitiven odnos do književne ustvarjalnosti, človekova potreba po knjigi, ljubezen do lepe knjige. Posameznik z razvito književno kulturo rad bere, o svojem branju razmišlja in razpravlja, po literaturi je razgledan, zmožen primerjav, se zanima za literarno dogajanje ali se vanj vključuje (Krakar Vogel 2004: 54–55). Namen povezovanja vsebin drugih kultur z elementi slovenskega jezika in kulture (predvsem literature) pri pouku slovenščine ni zgolj spoznavanje tujih kultur, ampak ozaveščanje slovenskih kulturnih (in jezikovnih) posebnosti. Spoznanja družboslovnih ved nam govorijo o tem, da se šele ob soočenju z drugo identiteto intenzivneje zavemo lastne, kar še posebej velja za mlajšo populacijo (Mikolič 2004: 42). Pri pouku slovenščine lahko k ozaveščenemu pristopu do lastne in druge kulture prispevamo z osvetlitvijo kulturno posebnih lastnosti slovenskih in tujih literarnih besedil.

Književne zmožnosti se oblikujejo preko branja, spraševanja o učinkih prebrane, preko stika s književnimi pojavi (spremljanje avtorjev, dogodkov, spoznavanje književnega sistema in njegovih vlog skozi čas). Dejavnosti za spodbujanje književnih zmožnosti so branje, pogovor, raziskovanje književnega dogajanja (mediji, internet), spoznavanje literarnozgodovinskih in sorodnih kulturnozgodovinskih pojavov (besedne, vizualne informacije, raziskovanje), npr. preko vprašanj *Kaj mi pove branje danega besedila?* (Katere vrednote posreduje na prepričljiv način), *Zakaj se »splacha« brati?* (Sklepajoč po izkušnjah več branj), *Zakaj je književnost lahko pomembna?* (Sinteza bralnih izkušenj kot pot za spoznavanje in vrednotenje sistema.)

Primer aplikacije teh spoznanj v prakso sta npr. poglavji o protestantski književnosti in o slovenski razsvetljenski književnosti v učbeniku *Odkrivajmo življenje besed: učbenik za slovenščino – književnost v 2. letniku srednjih strokovnih šol* (Golc idr. 2011a: 132–49), v katerem spodbujamo kulturne zmožnosti preko naslednjih vaj in nalog:

- Kaj je reformacija, kaj že vem o tem; kaj mi povedo viri (raziskovanje), npr. *Katere protestantske ideje so izražene v odlomku, ki govori proti zidavi cerkva? Kate-ro pisavo in črkopis je uporabil Trubar? Kaj veste o nastanku in vlogi slovenskega knjižnega jezika?*
- Način življenja, vrednote, umetnost, literatura (diskusija), npr. *Diskutirajte o praznoverju v današnjem času.*
- Pomen reformacije za današnji čas; (lahko kot končni izdelek, npr. predstava, film, časopis, plakat), npr. *Prestavite prvi odstavek odlomka Proti zidavi cerkva v sodobno slovenščino in nato posebej izpišite, katere razlike z današnjo knjižno slovenščino ste opazili na ravni glasov, besednih oblik, besedišča in skladnje. Obiščite Prirodoslovni muzej Slovenije in se seznanite s Zoisovim naravoslovnim delom ter njegovo zbirko mineralov. Na spletu poiščite, katere razstave gosti Prirodoslovni muzej Slovenije in katere so njegove stalne zbirke.*
- Nadaljnje branje, npr. *Med prvimi je Vodnikovo pesem ocenjeval Žiga Zois. Preberite si njegovo mnenje, zapisano v pismu, in izpišite glavne napotke in ugotovitve. Primerjajte tragedijo Romeo in Julija in komedijo Ta veseli dan, in sicer tako, da boste povzeli temeljne razlike med obema dramskima vrstama/zvrstema.*

Metode, s katerimi pri pouku književnosti razvijamo kulturne in medkulturne zmožnosti, so dejavno raziskovanje virov, sestavljanje »zgodbe«, sprejemanje strnjenih informacij. Kulturno razgledanost spodbujamo z vprašanji, kot npr.: *kaj se je dogajalo v svetu, pri nas, v času delovanja določenega avtorja; kakšni so vplivi literature na ohranjanje, spreminjanje, preoblikovanje kulturnih, družbenih odnosov, vrednot; kakšen je prispevek literature h kulturi, kulture k življenju posameznika in družbe; zakaj je literatura pomembna?* Gre torej za dejavno raziskovanje virov, sestavljanje »zgodbe«, sprejemanje strnjenih informacij (Krakar Vogel 2004, Žbogar 2002, 2010, 2013).

UČENJE Z(A) RAZUMEVANJE(M) IN VZGOJA ZA STRPNOST PRI POUKU KNJIŽEVNOSTI

Temeljni učni načeli, ki ju velja upoštevati, če želimo pri pouku književnosti sistematično razvijati kulturne in medkulturne zmožnosti, sta učenje z(a) razumevanje(m) ter vzgoja za strpnost (do lastne in tuje kulturne dediščine). To dosegamo preko raznolikih metod dela in učenja, mdr. npr. transformacijskega pouka, kamor uvrščamo problemsko-ustvarjalni pouk in medpredmetno povezovanje (Žbogar 2006, 2007a, 2007b, 2010, 2011, 2012, 2013). Učenje z(a) razumevanje(m) je raziskovalno, izkustveno in problemsko-ustvarjalno. Gre za učenje z odkrivanjem in sodelovalno (skupinsko) učenje. V tak pouk književnosti vključujemo ustvarjalno branje in ustvarjalno pisanje ter igro vlog.

Bralno razumevanje spodbujamo z dejavnostmi, kot so npr.: branje s premori, glasno branje, ponovno (večkratno) branje, preverjanje razumevanja po branju, diskutiranje o prebranem, povzemanje/obnavljanje prebranega, aktiviranje predznanja in povezovanje z novimi informacijami, spodbujanje motivacije, sestavljanje slovarčka neznanih besed, izpisovanje, prevajanje v sodobno slovenščino, glasno bra-

nje, večkratno (ponovno) branje, povzemanje/obnavljanje, grafično prikazovanje, osebna vpletenost (motiviranost), pogovori (druženje) ob knjigi, možnost vplivanja učencev na izbor bralnega gradiva, raznoliko bralno gradivo. Bralno razumevanje poteka preko naslednjih procesov: (1) osredotočenje in iskanje eksplicitno navedene informacije; (2) izpeljava nekompliciranega (očitnega) sklepa, (3) interpretacija in integracija idej ter informacij; (4) raziskovanje in vrednotenje vsebine, jezika ter elementov besedila (Krakar Vogel 2004, Žbogar 2002, 2006, 2007a, 2007b, 2010, 2011, 2012, 2013).

Primer aplikacije uvajanja stopenjskega bralnega razumevanja v prakso je poglavje o Prešernovi Zdravljici v učbeniku *Odkrivajmo življenje besed: učbenik za slovenščino – književnost v 3. letniku srednjih strokovnih šol* (Golc idr. 2011b: 14–20):

- Osredotočenje in iskanje eksplicitno navedene informacije: *V nekaj povedih povzemite sporočilo Zdravljice. Se vam zdi aktualno tudi za sodobni čas? Zakaj?* (Izraža idejo narodnega osvobajanja in človečnosti ter internacionalizma, bratstva in sloge med vsemi svetovnimi narodi, prepričanje, da lahko v tvornem sodelovanju, spoštovanju in miroljublju sobivajo tako veliki kot majhni narodi.
- Izpeljava nekompliciranega (očitnega) sklepa: *Bi lahko rekli, da pesem motivno-tematsko presega naravnost na slovenski nacionalni okvir? Utemeljite.* (Z miroljubnostjo in odprtostjo nagovarja vse svetovne narode.)
- Interpretacija in integracija idej ter informacij, npr.: *Bi znali navesti razloge, ki so botrovali Prešernovi odločitvi, da Zdravljice ne objavi v zbirki Poezija (1847)?*
- Raziskovanje in vrednotenje vsebine, jezika ter elementov besedila: *Prebrali ste Prešernovo Zdravljico v celoti, ne le sedme kitice, ki je slovenska himna. Ali opazate kaj posebnega glede zunanje oblike kitic? Kakšen je okvir pesmi glede na naslov, obliko kitic ter pomensko povezavo med prvo in zadnjo kitico?*

Individualna, nacionalna in globalna identiteta so tesno povezane s kulturnimi in medkulturnimi zmožnostmi. Književna kultura, tj. kulturne in medkulturne zmožnosti, se pri pouku književnosti oblikujejo preko branja, spraševanja o učinkih prebranega, stika s književnimi pojavi (spremljanja avtorjev, dogodkov, spoznavanja književnega sistema in njegovih vlog skozi čas), raziskovanja književnih pojavov (mediji, internet), spoznavanja literarnozgodovinskih in sorodnih kulturnozgodovinskih pojavov (besedne, vizualne informacije, raziskovanje) (Krakar Vogel 2004, Žbogar 2002, 2006, 2007a, 2007b, 2010, 2011, 2012, 2013). Učni načeli, ki spodbujata sistematično razvijanje kulturnih in medkulturnih zmožnosti pri pouku književnosti, sta učenje z(a) razumevanje(m) in vzgoja za strpnost do lastne in tuje kulturne dediščine.

VIRI

- GOLC, Lidija idr., 2011a: *Odkrivajmo življenje besed 2: učbenik za slovenščino – književnost v 2. letniku srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- –, 2011b: *Odkrivajmo življenje besed 3: učbenik za slovenščino – književnost v 3. letniku srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

LITERATURA

- KRAKAR VOGEL, Boža, 2004: *Poglavja iz didaktike književnosti*. Ljubljana: DZS.
- MIKOLIČ, Vesna, 2004: Medkulturna slovenistika – realnost ali izziv? Marko Stabej (ur.): *Moderno v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*: zbornik predavanj. Ljubljana: Filozofska fakulteta (SSJLK 40). 37–47.
- DEBELJAK, Aleš, 1997: Up in strah nacionalne kulturne tradicije. Peter Kovačič Peršin (ur.): *Nacionalna razprava o slovenski kulturni politiki* [Cankarjev dom, 24. in 25. oktober 1997]. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo RS, Svet Evrope. 13–21.
- NASTRAN ULE, Mirjana, 2000: *Sodobne identitete: v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- ŽBOGAR, Alenka, 2002: *Sodobna slovenska kratka zgodba in novela v literarni vedi in šolski praksi. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- –, 2006 Problemsko-ustvarjalni pouk kratke proze. Irena Novak Popov (ur.): *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Obdobja 23). 645–653.
- –, 2007a: Za dejaven pouk književnosti. *Jezik in slovstvo* 52/1. 55–66.
- –, 2007b: *Kratka proza v literarni vedi in šolski praksi*. Ljubljana: ZRSŠŠ.
- –, 2010: Kulturna identiteta in postmoderna družba pri pouku književnosti. *Slavistična revija* 58/3. 349–360.
- –, 2011: Medpredmetno povezovanje pri pouku književnosti. Simona Kranjc (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Obdobja 30). 571–576.
- –, 2012: Jezikovna pismenost in osnovnošolski pouk slovenščine. *Didactica Slovenica Pedagoška obzorja* 27/1-2. 71–86.
- –, 2013: *Iz didaktike slovenščine*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije (Slavistična knjižnica, 18).

MILENA MILEVA BLAŽIČ

Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani

milena.blazic@pef.uni-lj.si

Obravnava slovenskih pravljic in pripovedk iz zbirke Karla Štreklja z metodo Human GPS

V rokopisni zbirki Karla Štreklja je ostalo več kot 1500 slovenskih ljudskih pravljic in pripovedk. Nekaj besedil iz zapuščine smo obravnavali v t. i. Štrekljevem razredu (2. r. OŠ) in v Štrekljevem semestru s študenti. Za doseganje čezpredmetnih ciljev smo pri obravnavi uporabili metodo Human GPS oz. metodo obravnavanja z različnih perspektiv.

KAREL ŠTREKELJ

Karel Štrekelj (1859–1912) se je rodil na Gorjanskem, gimnazijo je končal v Gorici ter študiral in doktoriral na Dunaju. Bil je univerzitetni profesor slovanske filologije v Gradcu (1897–1912). S pomočjo zbiralcev s slovenskega kulturnega ozemlja (Avstro-Ogrska 1848–1918) je zbral in objavil okrog 9000 ljudskih pesmi z notami (*Slovenske narodne pesmi* 1895–1923, ponatis 1980) in okrog 1000 enot drobnega gradiva.¹ V zapuščini je neobjavljena zbirka več kot 1500 slovenskih ljudskih pravljic in pripovedk.²

1 Malo znano je, da je definicija in klasifikacija otroških pesmi z naslovom *Pesmi otroške* (*Slovenske narodne pesmi*, 4. knjiga, 3. del, 1904–1907) še danes v uporabi (Kazimir Humar: *Pregled slovenskega mladinskega slovstva* 1. del, 1950, *Slovensko mladinsko slovstvo*, 1955; Marjana Kobe: *Pogledi na mladinsko književnost*, 1987; Milena Mileva Blažič: *Branja mladinske književnosti*, 2011).

2 Slovenska matica v Ljubljani je 1868 ustanovila Odsek za nabiranje narodnega blaga, ki je z dveletnim razpisom, objavljenim v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*, motiviral zbiranje ljudskega izročila v ljudskih jezikih in narečjih. Štrekelj je leta 1887 postal urednik obsežne zbirke *Slovenskih narodnih pesmi*. Leta 1887 je v revijah *Ljubljanski zvon* in *Slovan* je objavil *Prošnjo za narodno blago* in zbral več kot 1500 enot, ki so še neobjavljene shranjene na ZRC SAZU.

METODA OBRAVNAVE Z VEČ STALIŠČ – HUMAN GPS

Predstavljam projekt, v katerem smo se obravnave Štrekljevih pravljic lotili z uporabo metode Human GPS in z več teorijami. Claudia Finkbeiner z Univerze v Kasslu je leta 2009 objavila znanstveni članek o uporabi Human GPS (sln. človeški navigacijski sistem) kot metodi za pogled na eno točko z več perspektiv (2009: 151–173). Prilagojeno GPS-metodo je uporabila kot navigacijski sistem za določanje skritih (nevidnih) značilnosti kulture, ki vključujejo intrapersonalno in interpersonalno raven. Pravljичni tipi in/ali motivi so podobno kot ljudje mobilni in se selijo v različne prostore, čas in kulture.

TEORIJE PRAVLJIC

Obstaja sedem teorij pravljic: folkloristična (H. J. Uther), strukturalistična (V. Propp), literarna (M. Luthi), psihoanalitska (B. Bettelheim),³ sociološka (J. Zipes), feministična (C. P. Estes) in poststrukturalistična (M. Nikolajeva).

Zipes (2006: 46)⁴ je zagovornik poligenetske teorije pravljic, ki presega monogenetsko teorijo, ki meni, da so pravljice nastale iz prakulture ali imajo en sam izvor. Zipes meni, da to velja le za nekatere pravljice oz. pravljичne meme (50 do 75). Pravljичni mem definira kot enoto kulturne informacije. Pogoji za razširjanje (diseminacijo) pravljic oz. memov so *relevantnost*, *repetitivnost* in *zapomljivost* (Zipes 2012: 43).

PRAVLJICE V UČNEM NAČRTU

V učnem načrtu *Slovenščina* (2011) je v prvem triletnju predlagana ljudska pravljica (npr. J. in W. Grimm), v drugem avtorska (npr. H. C. Andersen) in v tretjem sodobna. Pravljичni motivi se pojavljajo tudi v pesmih (npr. *Pegam in Lambergar*), v svetovni in slovenski umetni književnosti, tudi intertekstualno, npr. S. Makarovič: *Volk in sedem kozličkov*, G. Rodari *Če dedek ne zna pripovedovati pravljic*, Ž. Petan: *Pet Pepelk* idr. Zato pravljice, ki smo jih obravnavali v našem poskusu, strukturno nikomur niso bile tuje. Z obravnavno z več perspektiv smo želeli doseči ožje in širše čezpredmetne cilje – uvrstitev v sistem, razpravo o etičnih vprašanjih.

ŠTREKLJEV RAZRED⁵

Na primeru pravljice *Brenta denarja*⁶ (Kropej 1995: 226) so študentke ljubljanske Pedagoške fakultete v 2. razredu devetletke z metodo šolske interpretacije književnega

3 Psihoanalitska razlaga pravljic B. Bettelheima (*The Uses of Enchantment: the meaning and Importance of Fairy Tales*, 1976; *Rabe čudežnega*, 1999, 2005), ki ima največ pozitivnih in negativnih odzivov zaradi povezovanja simbolnih pomenov pravljic s spolnostjo.

4 V knjigi *The Irresistible Fairy Tales: The Cultural and Social History of a Genre* (2012) je še nadgradil teorijo memetike in kulturne evolucije, ki jo je že objavil 2006 v monografiji *Why Fairy Tales Stick: The Evolution and Relevance of a Genre*.

5 Študentke 3. Oddelka za razredni pouk v zimskem semestru 2012/13 opravljale nastope iz didaktike slovenščine oz. didaktike književnosti na OŠ T. Čufarja v Ljubljani.

6 Pravljica *Brenta denarja* (ATU 810) obravnava motiv pogodbe s hudičem/vragom, ko duhovnik/mati/mož/oče proda hčer/otroka/sina coprnici/čarovniku/hudiču/vragu ipd.

besedila po motivaciji, analizi (pripovedovanje v narečju) in v sklepni fazi – nove naloge z besedilom – predstavile metodo obravnave besedila z več stališč (angl. Human GPS). Študentke so razred, v katerem so od oktobra do januarja obravnavali Štrekljeve pravljice,⁷ razdelile na tri skupine. Prva skupina je gledala na besedilo s stališča očeta, druga s stališča otroka in tretja s stališča »sodnika«. Polemični pogovor je potekal o materialnih in nematerialnih vrednotah: kaj lahko kupimo z denarjem (avto, hišo, stvari ...) in česa ne moremo kupiti (družine, ljubezni, otrok). Vse tri skupine so poskušale s treh različnih stališč (angl. multiperspective approach), gledati na isto pravljico, v kateri je prevladovala etična tema.

Pogovor učencev je bil nadvse živahen, potekal je v smislu demokratizacije pouka (strpno poslušanje drugih), etike (dobro, slabo) in vrednot (nematerialne in materialne). Učence so presenetljivo motivirali narečne in starinske besede, realije (npr. *brenta*) in pripovedovanje v narečju. Pravljice iz Štrekljeve zbirke niso bile namenjene otrokom, čeprav so v sodobnem času zapisane tudi za otroškega naslovnika (A. Štefan: *Za devetimi gorami*, 2011).

ŠTREKLJEV SEMESTER

Metodo Human GPS smo uporabili tudi s študenti Pedagoške fakultete v Ljubljani. Obravnavali smo tri variante istega tipa pravljice iz Štrekljeve zbirke. Iskali smo podobnosti (evropska pravljica) in razlike (specifične kulturne prvine), in sicer med naslednjimi pravljicami: Charles Perrault: *Sinjebradec* (1697),⁸ Jacob in Wilhelm Grimm: *Predivarjev ptič* (1812)⁹ in Tona Tomažič: *Roparski glavar in prepovedana soba* (1911).¹⁰

S študenti smo isti pravljичni tip z motivom Sinjebradca obravnavali s tremi teorijami:

- a) Folkloristična teorija: H. J. Uther (2004) meni, da gre za dva pravljичna tipa, ATU 311 in ATU 312, in njune kombinacije, tip ATU 311 *Rešitev s pomočjo sester*; ATU 312 *Morilec deklet* (*Sinjebradec*, prej *Velikan morilec in njegov pes*); ATU 312 A *Rešitev dekleta*, prej *Brat reši sestro pred tigrom*), ATU 312A (*Rešena nevesta*, prej *Hudičevo nevesto reši brat*), ATU 312C *Rešitev s pomočjo brata* in ATU 312D *Bratova rešitev* (prej *Brat reši sestro in brata pred zmajem*). Oba pravljичna tipa imata različice v svetovnih kulturah (Uther 2004: 190–191).

7 2. a OŠ T. Čufarja v Ljubljani smo poimenovali *Štrekljev razred* in znotraj tega smo v trimesečnem projektu sodelovali z učiteljico Marino Doblekar. Vsak ponedeljek so študentke v razredu obravnavale pravljice iz Štrekljeve zbirke (*Brenta denarja*, *Cesar in mašnik*, *Koža od uši*, *Kurent*, *O kraljični, ki se ni znala smejeti*, *Pravljica o potepuhu*, *Tri hčere*, *Trije bratje*).

8 1981 besed v francoščini.

9 Brata Grimm sta napisala nekaj variant, npr. KHM 40 *Der Raubergautigam* (*Ženin ropar*), pa tudi KHM 46 *Fitchers Vogel* (*Predivarjev ptič*). Tudi prva (1812, 716 besed v nemščini) in zadnja (1857, 1265 besed v nemščini) inačica *Ženina roparja* in *Predivarjevega ptiča* vsebujeta variantnost, brata Grimm sta prirejala tudi pričujoči pravljici (1265 besed v nemščini oz. 1125 besed v slovenščini).

10 Slovenska ljudska pravljica *Roparski glavar in prepovedana soba* (1911) sodi v arhivsko gradivo ISN ZRC SAZU, ŠZ 7/130, 1911. Besedilo ima 794 besed.

- b) Sociološka teorija: Zipes razlaga *Sinjebradca* kot literarizirani konflikt med tekmečema C. Perraultom in P. Boileaujem. Sprašuje se o popularnosti »pravljice« o serijskem morilcu v zahodni kulturi v 21. st. (varianze in predelave).
- c) Feministična teorija: M. Tatar meni, da lahko motiv prepovedane sobe razumemo dobesedno, češ da je *Sinjebradec* serijski morilec (Tatar 2004: 156–70), ali v prenesenem pomenu kot patriarhalni simbol (ne)zvestobe, izgube nedolžnosti ipd. (Tatar 2004: 156–70.) Odpiranje vrat je tudi motiv *Pandorine skrinje*, jabolka z drevesa spoznanja in Adama idr.

Na koncu smo si ogledali nekaj odlomkov iz filmov¹¹ o *Sinjebradcu*, kjer je tekst za otroke in kontekst za odrasle (Seifert 2006: 45).

SKLEP

Metoda obravnave pravljic z več perspektiv, imenovana Human GPS, se je izkazala kot primerna in učinkovita. Z učenci smo v Štrekljevem razredu v treh mesecih, kolikor je trajal širši kulturni projekt, dosegali čezpredmetne funkcionalne cilje, postavitev besedila v sistem in kontekst. Razvijali smo kulturne in socialne zmožnosti ter pravljico obravnavali s treh stališč (očeta, otroka in sodnika). Dvojno uro po načelih systemske didaktike književnosti smo strukturirali tudi kot literarni dogodek (Eagleton 2012: 188).

S študenti smo v Štrekljevem semestru primerjalno analizirali tri drugače istega pravljničnega tipa s perspektiv treh različnih teorij. Na koncu smo omenili tri različice *Sinjebradca* v sodobni slovenski književnosti, tri medijske predelave (film, reklama, risanka) ter omembo »sinjebradca« kot moškega, ki mori svoje žene, v SSKJ.

Z metodo obravnave pravljic z več stališč, ki je potekala en semester, so učenci oz. študenti samostojno ugotavljali, da obstaja več različic iste pravljice, več različnih interpretacij, da se pravljice prirejajo za različne medije, npr. film, glasbo, ilustracijo, reklamo, risanko, splet idr.,¹² in da še vedno nastajajo. Za čezpredmetne cilje pouka književnosti je potrebno tudi medpredmetno in medmedijsko obravnavanje pravljic. Samo relevantni, repetitivni in memorabilni pravljnični motivi imajo literarno in zunajliterarno življenje in niso dvoživke, ampak najmanj troživke, ker živijo v ustnem, pisnem in medijskem času.

LITERATURA

- EAGLETON, Terry, 2012: *The Event of Literature*. New Haven, London: Yale University Press.
- FINKBEINER, Claudia, 2009: Using Human Global Positioning System as a Navigation Tool to the Hidden Dimension of Culture. Anwei Feng, Mike Byram in Mike Fleming (ur.): *Becoming Interculturally Competent through Education and Training*. Bristol: Multilingual Matters. 151–173.

11 *Sinjebradec* (fr. *Barbe bleu*, 2009, režija Catherine Breillat).

12 Obstajajo različne variante, interpretacije, predelave in življenje najbolj relevantnih, ponovljivih in zapomljivih pravljinih memov/tipov/motivov, ki preidejo iz literature in se nadaljujejo v zunajliterarni realnosti.

- GRIMM, Jacob in Wilhelm, 1993: *Grimmove pravljice: 1-2*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KROPEJ, Monika, 1995: *Pravljica in stvarnost*. Ljubljana: ZRC SAZU. <<http://books.google.si/books?id=AaflAAAAAMAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>>. Dostop 5. julija 2013.
- PERRAULT, Charles, 1957: *Francoske pravljice*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SEIFERT, Lewis C., 2006: *Fairy Tales, Sexuality, and Gender in France, 1690–1715*. Cambridge University Press.
- ŠTEFAN, Anja, 2011: *Za devetimi gorami*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- UTHER, Hans-Jörg, 2004: *The Types of International Folktales a Classification and Bibliography, Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- ZIPES, Jack, 2006: *Why Fairy Tales Stick: the Evolution and Relevance of a Genre*. New York, London: Routledge.
- –, 2012: *The Irresistible Fairy Tales: The Cultural and Social History of a Genre*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.

IRENA AVSENIK NABERGOJ

Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici

irena.avsenik-nabergoj@guest.arnes.si

Kultura in njeni umetnostni izrazi: recepcija likovne in glasbene umetnosti v delih Ivana Cankarja

Literarna dela so manifestacije kulture kot celote duhovnih stvaritev posameznikov, skupnosti ali človeštva. Opirajo prostor za vzgojo in izobraževanje ter razvijanje človekovih duhovnih kvalit, čustvovanja, okusa, izražanja in vedenja. Kultura posreduje pomensko-simbolne sisteme za človekovo bivanjsko in vrednostno orientacijo in oblikovanje identitete. Članek poudarja potrebo po kulturni pismenosti kot znanju, ki je poleg jezikovne zmožnosti nujno za razumevanje in uspešno interpretacijo literarnih besedil. V kulturno pismenost sodita tudi književna razgledanost in bralna zmožnost, ki zajema znanja, potrebna za uspešno literarno-estetsko komunikacijo med besedilom in bralcem. V literarnih besedilih se pogosto srečujejo različni umetnostni izrazi, zato je za uspešno branje in interpretiranje potrebno obvladovanje ne le pesniškega, literarnega jezika, temveč tudi drugih vrst umetnostnega izražanja, med drugim likovne in glasbene umetnostne govorice. Članek pokaže na bogate možnosti povezovanja teh področij na primeru izbranih Cankarjevih besedil.

1 UVOD

Med najbolj cenjenimi vidiki celotne svetovne kulture je zapisana beseda. Že davno preden se je začela zapisovati zgodovina, je obstajala besedna umetnost kot sestavni del vsake družbe in je močno določala nacionalne kulture. Kljub neizmerni razširjenosti zapisane in govorjene besede pa se nekateri še vedno sprašujejo: Zakaj je sploh vredno brati literaturo? Ali ni to izguba časa?

Bistveno za to, da se literarna veda okrepi, je, da pedagogi na vseh stopnjah izobraževanja izoblikujemo jasne predstave o tem, zakaj je vredno brati in študirati literaturo, in jih prepričljivo artikuliramo. Razlog za zmotne domneve o irelevantnosti

humanističnih znanosti so namreč pogosto nejasne predstave o pomenu našega dela oziroma o vrednosti literature kot take.

2 SODOBNI NAČINI BRANJA LITERARNIH BESEDIL KOT KULTURNIH DOKUMENTOV IN KULTURNA ZAVEST

Sposobnost branja in razumevanja besedil je eden najpomembnejših procesov, ki jih moramo razviti pri učencih, dijakih in študentih, če želimo, da postanejo uspešni pri študiju in v življenju (Parker Webster 2002: v). Vsako besedilo vsebuje in proizvaja množstvo pomenov. Na bralca vpliva s tistim, o čemer govori, kot tudi s tistim, kar govori *posameznemu bralcu* – pri čemer to združuje dejansko vsebino literarnega besedila in znanje, ki ga ima bralec v ozadju.

Če razumemo literarna dela kot kulturne dokumente, moremo reči, da so bralci z branjem in razumevanjem literarnih besedil hkrati vključeni v študij kulture (Parker Webster 2002: vii).

Številna dela na področju didaktike književnosti skušajo vzpodbuditi k izpopolnjevanju predavateljev tudi kot kulturnih pedagogov (Krakar Vogel 2004, 2011). To za vsakogar lahko pomeni tudi osebno rast v smeri povečanega samozavedanja, kulturne senzitivnosti, neobsojajočega mišljenja in širše zavesti (Moule in Diller 2012: xii).

Kulturno zmožnost lahko pridobivamo v različnih življenjskih okoliščinah, a »najbolj organizirane možnosti za njen razvoj [...] daje izobraževalni sistem« (Krakar Vogel 2011: 272). V njem ima na vseh stopnjah pomembno vlogo pouk slovenščine, saj »obravnavava nepogrešljive vsebine za oblikovanje kulturne, pa tudi z njo povezane nacionalne in medkulturne identitete« (Krakar Vogel 2011: 272–273). Med vsebinami literarnega znanja so pomembna zlasti dejstva in posplošitve iz humanističnih in družboslovnih ved: »Te vsebine se v sistem oblikujejo pri drugih predmetih, v pouk književnosti pa se vključujejo po splošnem načelu medpredmetnih povezav. Če je znanje kakovostno, so pri obravnavanju določenega književnega pojava mogoči priključ, uporaba in ustvarjalna izraba.« (Krakar Vogel 2004: 52.)

3 PRIMERJALNA ESTETIKA IN MOŽNOSTI ESTETSKE VZGOJE PRI POUKU SLOVENŠČINE

Ta prispevek se osredotoča na možnosti povezovanja znanja z drugih umetnostnih področij pri pouku slovenščine, ob upoštevanju dejstva, da je za celotno obravnavo nekega literarnega besedila potreben tudi vpogled v celotno družbeno, filozofsko in estetsko usmeritev dobe.

O odnosih med umetnostmi so razpravljali že Horacij, Sofoklej, Platon in Aristotel ter oblikovali izhodišče za tovrstne razprave poznejših teoretikov. Izjemno pomemben je prispevek Leonarda da Vincija, avtonomijo in stike med posameznimi umetnostmi pa so teoretično poskušali določiti tudi Diderot, Lessing, Winckelmann, Schopenhauer, Nietzsche, Wölfflin, Wellek-Warren, Souriau idr. Literarni motivi so v različnih obdobjih navdihovali stvaritve na več umetnostnih področjih, prav tako se je literatura navdihovala ob likovnih stvaritvah, glasbenih doživetjih idr.

Sodobna koncepcija pouka slovenščine obsega metodično vzpostavljanje povezav z vsemi umetnostnimi področji, s čimer je mogoče bolj celostno spoznati značaj posameznega obdobja. Spoznavanje del z različnih umetnostnih področij razgiba človekov miselno-emocionalni potencial, vzpodbuja razvoj doživljajskosti ter zaznavanje razlik pri sprejemanju del književne, likovne in glasbene umetnosti.

4 MEDUMETNOSTNE POVEZAVE NA PRIMERIH DEL IVANA CANKARJA

V spodbujanju medpredmetnih povezav se zavedamo tesne povezanosti literarne teorije s teorijami glasbe (znotraj muzikologije), likovne umetnosti, plesa, gledališča in filma. Literarna umetnost je bila na svojem začetku, pa tudi v poznejših obdobjih povezana z glasbo in plesom, prek gledališča tudi z arhitekturo, slikarstvom in kiparstvom. Zlasti v večumetnostnih sestavih, npr. operah, kantatah, oratorijih, samospelih, popevkah; ilustriranih besedilih, slikanicah, stripih ipd. je znanje iz literarne teorije nezadostno – pritegniti moramo tudi znanje iz drugih umetnostnih teorij (Kos 2001: 18–19).

4.1 SPODBUJANJE ODNOSA DO LIKOVNE UMETNOSTI V RECEPCIJI CANKARJEVIH DEL

Ivan Cankar je imel razvit čut za več vrst umetnostnega izražanja. Korelacijo med njegovo literaturo in likovno umetnostjo odkrivamo v več oblikah:

a) V tematskih refleksijah o umetniškem snovanju

V svojih delih je Cankar razmišljal o odnosih med različnimi umetnostnimi izrazi ter umetnost doživljal kot resnico in lepoto. V kritiki *Naši umetniki* (1910) se umetnost razodeva v »tisočero« oblikah, v besedi in pesmi, v podobi in kipu. Pisatelj enakovredno sopostavlja umetnost literatov in umetnost slikarjev – pri obojih gre po njegovem le za različne izraze iskanja lepote, pri čemer jo »vsako srce [...] išče drugje in drugače« (Cankar ZD 24: 138–140).

Cankar je prepričan, da umetnost ne živi le na razstavah in koncertih, v muzejih in gledališčih, temveč prepleta vse naše vsakdanje življenje. Umetnost je zanj celo »okusen klobuk na okusni frizuri« – ta mu včasih daje celo več resničnega umetniškega užitka kot ponesrečena podoba umetnika. Ko uživaš umetniško delo, kakor ga je užival umetnik, se tudi sam lahko spremeniš v umetnika: »Razen nekaterih literatov in filologov po mojih mislih še ni bilo človeka, ki nikoli v svojem življenju ni bil umetnik. Če drugače ne, vsaj v tistem hipu, ko je z ljubeznijo pogledal na umotvor ter začutil radost, ki je bila v srcu umetnikovem.« (Cankar ZD 24: 138–140.)

b) V motiviki umetnika

Cankarjev tesen odnos do likovne umetnosti kaže tudi pogosto literarno upodabljanje lika likovnega umetnika (romani *Tujci*, *Novo življenje*, *Volja in moč* idr.), ki navadno vsebuje avtobiografske poteze pisatelja.

c) V vizualnih senzacijah v opisih in metaforah

Literarne like, motive in teme Cankar oblikuje tudi s pomočjo barvnih in svetlobnih prvin. V črtici *Moj prvi pogled na morje* npr. v opisu prizora nočne morske pokrajine uporablja stilno retorične figure – epitetone: *zlati žarki, srebrna megla, sončni svit, zlate školjke, zlati valovi, ognjeni žarki* idr., ter glagole, ki ponazarjajo *bleščanje* svetlobe morske gladine, ki odseva od *rdečih žarkov višnjevo bliščečega se neba*.

Barve v različnih niansah prevzemajo različne vloge – od opisov do ekspresivno-metaforičnih, simbolnih ali ironičnih pomenov. Posebej bogato barvno slikanje odkrivamo v delih *Za križem*, *Budalo Martinec*, *Legenda o Kristusovi suknji*, *Spomladi*. V kar »slikarski maniri« je opisana tudi obleka literarnih oseb, npr. zakrpana in ponošena obleka njegove matere, študenta ali umetnika s socialnega dna (prim. Čeh 2001: 77–78, 150–152).

d) V povezavi z avtorjevo biografijo

Znano je, da se je Cankar v mladosti ukvarjal tudi z risanjem, kar razkrivajo njegove portretne risbe¹ ter podobe cvetličnih vzorcev v maniri secesije. Ob odhodu na ljubljansko realko je bil znan ne le kot najboljši učenec in izvrsten deklamator, temveč tudi kot izvrsten risar. Aprila 1898, po materini smrti, je v Ljubljani celo dobil mesto risarja, a že kmalu zatem je odšel na Dunaj (Dobrovoljc 1972: 258). V tehniki risbe s peresom je ob robu dramskih rokopisov za *Jakoba Rudo* (1898) in komedijo *Za narodov blagor* (1900) skiciral tudi literarne osebe, ki v plastični in živi predstavitvi razkrivajo njegovega ustvarjalnega duha.²

Cankar je s svinčnikom narisal tudi podobo svoje matere na smrtni postelji. V črtici *Materina slika* (1905) se spominja, kako je na Dunaju v denarni stiski nekemu judovskemu trgovcu prodal kovček, v katerem je bila po nesreči tudi ta slika. V *Spominih na mojo mater* z občutkom krivde toži, da si odtlej več let ni mogel več priklicati v spomin njenega obraza (Cankar ZD 6: 346). V črtici *Njena podoba* izraža prepričanje, da človek šele z obraza umirajočega more razbrati njegovo dušo: »Če bi hotel risati dušo in skrito misel človeka, bi ga risal spečega, rajši mrtvega.« (Cankar ZD 21: 235–236.)

Cankar je z zanimanjem spremljal tudi ustvarjalnost svojih likovnih sodobnikov. Njegov najboljši prijatelj je bil slikar in karikaturist Hinko Smrekar, ki je likovno opremil večino pisateljevih literarnih del in v obliki karikature večkrat upodobil tudi Cankarja, pri čemer je dobro ujel njegovega duha in njegovo umetnost (Dobrovoljc 1972: 273).

V kritiki *Slovenski umetniki na Dunaju* (1904) Cankar navdušeno opisuje vtis, ki ga je nanj napravila razstava slovenskih impresionistov na Dunaju. Prevzele so ga zlasti slike Ivana Groharja in Riharda Jakopiča (Cankar ZD 24: 118–120). V nasprotju z Groharjevim mehkim, »ženskim efektom« je tehnika Jame po Cankarjevi oceni bolj umirjena in obzirna, medtem ko Jakopič zlasti s figuralnimi slikami nanj učinkuje »s svojo moško, demonsko silo«. Jakopič je za Cankarja impresionist v naj-

1 Cankarjeve risbe hrani Rokopisna zbirka v NUK-u.

2 Podobne skice odkrijemo pri A. S. Puškinu (prim. Ėfros 1946).

natančnejšem in celotnem pomenu te besede: »Ne samo v tistem znanem pomenu: da ne slika objekta, kakršen je v svoji materialnosti in v vseh posameznostih, temveč kakor ga vidi in kakor vpliva nanj zrak in okolica, oko in duša; impresionist je v tolikem obsegu, da mu je prvotna impresija glavna in edina stvar in da mu služijo vsa sredstva samo v utelešenje tistega prvotnega vtisa.« (Cankar ZD 24: 118–120.)

4.2 SPODBUJANJE ODNOSA DO GLASBENE UMETNOSTI V RECEPCIJI CANKARJEVIH DEL

Stephen Benson se v svoji monografiji osredotoča predvsem na fiksijska besedila, ki z besedami opisujejo glasbeno izkušnjo (Benson 2006). Poudarja pogosto nemoč, da bi svojo glasbeno izkušnjo dobro izrazili z besedami. Podobno je čutil tudi Cankar, pri katerem korelacijo med literaturo in glasbeno umetnostjo odkrivamo v več oblikah:

a) V spominih na intimno glasbeno izkušnjo

Cankar v črtici *Veselejša pesem* (1915) pove, da je bil kar »bolno občutljiv za zvok, za ubranost in neubranost«, četudi ni znal brati not, niti ni poznal teorij. Posebej ga je prevzela *Deveta Beethovnova simfonija*, ki jo je nekoč poslušal na Dunaju. Ob njej je začutil silno človekovo trpljenje, ponižanje in poveljanje. Menil je, da bi takšni veličastni pesmi o kriku človeštva v silnem trpljenju mogel napisati besedilo kvečjemu Shakespeare, a še on bi le »jecdjal« (Cankar ZD 23: 52).

Posamezne melodije v Cankarju obujajo spomine na trenutke ljubezni, prijateljstva ali bolečine. V *Dunajskih večerih* 6 (1896–1897) npr. v svojih sanjah o dekletu občuti lahkost in svobodo, kot jo občuti ob poslušanju »škrjančeve pesmi ob jutranji zori«. V trenutkih sreče ob ljubljeni se mu zdi, kot da sliši »akorde oddaljene harfe« (Cankar ZD 1: 64–65).

V črtici *Melodije* izraža prepričanje, da ima vse, kar človek izkusi, dela ali govori, svojo melodijo (Cankar ZD 22: 203). Nekatere melodije ga spominjajo na znane osebe, npr. na Ketteja ali pa na njegovo mater (Cankar ZD 22: 203–204). Prepričan je, da je glasba neumrljiva in da se bo njegovo življenje s smrtjo spojilo v eno samo melodijo: »Vse te melodije, oznanjevalke mojih trenutkov, se bodo spojile v eno. Vse moje ljubezni, vsa moja brezprimerna sreča, vsa moja nezaslužena prijateljstva in vse moje zvesto zastražene bolesi, vse to se bo spojilo v eno pesem, v eno samo melodijo, ki bo po materinsko zbrala vse druge skupaj. To pesem bom slišal, ko bom tiho spal.« (Cankar ZD 22: 204.)

b) V refleksijah o zvočni govorici slovenskega jezika, pokrajine in naroda

V povesti *Kurent* (1908) Cankar izrazi svoje melodično občutenje zvočnosti slovenskega jezika, pokrajine in naroda. V slovenski besedi občuti radost, ljubezen in prepojenost s slovensko zemljo: »[B]ogatejši so pač drugi jeziki; pravijo tudi, da so milozvočnejši in bolj pripravi za vsakdanjo rabo – ali slovenska beseda je beseda praznika, petja in vriskanja. Iz zemlje same zveni kakor velikonočno potrkavanje in zvezde pojo, kadar se na svoji svetli poti ustavijo ter se ozro na čudežno deželo pod seboj.« (Cankar ZD 18: 62–63.)

SKLEP

Članek želi prispevati k sodobni književni didaktiki s primeri povezovanja literarne, likovne in glasbene umetnosti v Cankarjevih literarnih besedilih, s čimer omogoča bolj celostno razumevanje in doživljanje Cankarjeve literature, avtorja in obdobja moderne. Poznavanje različnih umetnostnih zvrsti kot kulturnih stvaritev posameznika, skupnosti ali človeštva sestavlja pomembne prvine splošne kulturne razgledanosti, potrebne za ustrezno interpretiranje pomenov in simbolov v literaturi ter za človekov celostni estetski razvoj in uspešno delovanje v družbi.

LITERATURA

- BENSON, Stephen, 2006: *Literary Music: Writing Music in Contemporary Fiction*. Aldershot: Ashgate.
- CANKAR, Ivan, 1967–1976. *Zbrano delo*. Ljubljana: DZS (ZD; knjige 1, 5–7, 9, 11, 18, 21–24).
- CORNETT, Claudia E., 2011: *Creating Meaning Through Literature and the Arts*. Boston, MA: Allyn & Bacon/Pearson.
- ČEH, Jožica, 2001: *Metaforika v Cankarjevi kratki pripovedni prozi*. Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- DOBROVOLJC, France, 1972: *Cankarjev album*. Maribor: Obzorja.
- ĖFROS, Abram Markovič, 1946: *Puškin portretist*. Moskva: Goslitizdat.
- KOS, Janko, 2001: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 2004: *Poglavja iz didaktike književnosti*. Ljubljana: DZS.
- –, 2011: Razvijanje kulturne zmožnosti pri pouku slovenščine. Simona Kranjc (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana: Znanstvena založba FF (Obdobja 30). 271–277.
- MOULE, Jean in DILLER, Jerry V., 2012: *Cultural Competence*. Belmont, CA: Wadsworth.
- PARKER WEBSTER, Joan, 2002: *Teaching Through Culture*. Houston: Arte Publico Press.
- ROSANDIĆ, Dragutin, 1991: *Metodika književne vzgoje*. Maribor: Obzorja.

PETRA VALENTINČIČ

Kanal

valentincic.petra@gmail.com

Italijanska književnost pri pouku slovenščine in italijanščine v gimnazijah

V prispevku navajam ugotovitve iz raziskave,¹ v kateri sem primerjala obseg in način obravnave italijanske književnosti pri pouku slovenščine kot prvega in italijanščine kot tujega jezika.

Slovenski gimnazijci pri pouku književnosti² pri slovenščini kot prvem jeziku spoznajo reprezentativna besedila italijanske književnosti. Predpisani sestavi, to so *Branja*, *Svet književnosti* in *Umetnost besede*, obravnavajo kanonska besedila italijanske književnosti, ki so po učnem načrtu (UN) za gimnazijo obvezna (Poznanovič Jezeršek idr. 2008), *Branja* pa vsebujejo največ prostoizbirnih besedil ter tistih, ki jih UN ne navaja.³

1 Raziskavo sem opravila v okviru diplomskega dela (Valentinčič 2013).

2 Učni načrt za slovenščino v gimnazijah (2008a) pojmuje književnost kot enakovreden del jeziku v okviru 560 ur, ki so za ta predmet predvidene. Pri njej učenci razvijajo bralno zmožnost na stopnji kultiviranega bralca, (splošno) sporazumevalno zmožnost, pridobijo uporabno književno znanje, ki je sestavina bralne zmožnosti, spoznajo sistem literarnih pojmov, besedil in literarno-ter kulturnozgodovinskih okoliščin, razvijejo zmožnost širjenja svojih spoznanj o književnosti in njihovega uvrščanja v širši kulturni kontekst ter razvijejo digitalno zmožnost. Učni načrt predvideva obravnavo italijanskih literarnih besedil kot del tuje oz. prevodne književnosti.

3 Na maturi iz slovenščine kot maternega jezika mora dijak poznati italijansko književnost v okviru tuje književnosti, predvsem obvezna besedila: Dantejevo *Božansko komedijo*, Petrarcovo *O blažen bodi čas ...* ali Michelangelovo *O noč, o mračni čas* ter eno od Boccaccievih novel iz *Decamerona*: *Novelo o sokolu*, *novelo Andreuccio iz Perugia* ali *O bistrourni Filipi*. Poleg teh lahko učitelji pri pouku izbirajo še besedila, ki jih izberejo med obveznimi: Leopardijevo *Sam sebi*, Pirandellovega *Henrika IV*, Calvinovo *Če neke zimske noči popotnik*. Izberejo lahko tudi prostoizbirna besedila, med katerimi so tudi: *Sončna pesem* Franciška Asiškega, Dantejevo *Novo življenje*, Ecovo *Ime rože*, Machiavellijeva *Vladar* ali *Mandragola* ter Pirandellovo *Šest oseb išče avtorja*.

Ob literarnih besedilih so pregledno razložena vsebinska pojasnila (odlomkov in/ali celotnih besedil), dodane so razlage neznanih besed, navedeni podatki o življenju in delu posameznih avtorjev ter pomembnosti njihovih del, o zunanji zgradbi literarnih besedil, slogu, tu so številna literarnoteoretična pojasnila, podatki o prevajalcih, o umeščenosti odlomkov v besedila, o vplivu določenega avtorja ali njegovega dela na druge avtorje in smeri, opisi literarnih oseb, dodani so citati avtorjev in izseki iz pisem. V *Svetu književnosti* so tudi izvirna besedila v italijanščini. Izvirne verzije lahko slišimo tudi v obliki posnetkov na DVD-jih *Umetnosti besede*, kjer so obravnavana še dodatna besedila.

Dijaki znajo besedila literarnozgodovinsko umestiti (v srednjeveško evropsko književnost, renesanso, evropsko predromantiko in romantiko ter svetovno književnost v prvi in drugi polovici 20. stoletja), spoznajo literarne tokove in jih znajo razložiti. Na ta način spoznajo italijansko kulturo in vpliv italijanske literature na slovensko in evropsko književnost.

Učbeniški sestavi pri dijakih spodbujajo medpredmetne povezave (na umetnostno zgodovino, zgodovino, religijo), dijaki postopoma usvajajo veščine kritičnega bralca, razvijajo zmožnosti literarnega branja ter (med)kulturne zavesti. Sestavi vsebujejo namreč bogato slikovno gradivo, npr. fotografije avtorjev, slike pomembnih slikarjev, skice in prizore iz posameznih del in gledaliških ter filmskih uprizoritev po literarnih predlogah. Pri pregledu literarnih obdobij so pogosti tudi zemljevidi in tabelske slike (zemljevidi le pri *Svetu književnosti*, tabelske slike v omenjenem in v *Branjih*). Dobro zastavljen didaktični instrumentarij s številnimi vprašanji in nalogami od dijakov pričakuje interpretacijo književnih besedil z opazovanjem vsebinskih, slogovnih in oblikovnih elementov, literarnozgodovinsko umeščanje, poznavanje literarnoteoretičnih pojmov, poleg tega pa z jezikovnimi, medpredmetnimi in medbesedilnimi navezavami razširja snov v globino in razvija (med)kulturno zmožnost.

Pri italijanščini kot tujem jeziku,⁴ glede na pregledano, gimnazijci ne spoznajo reprezentativnih besedil italijanske književnosti. Preberejo morda le obnovo kakšnega dela, a ga literarnozgodovinsko ne znajo umestiti (razen če uporabljajo učbenik *Rete!* ali *Nuovo progetto italiano*), ne spoznajo niti osnovnih literarnoteoretičnih pojmov (redke primere spoznajo pri že omenjenih sestavih). V učnem načrtu za italijanščino (Šečerov in Zorman 2008) namreč ni navedeno, katera besedila bi dijaki v gimnazijskem programu morali spoznati in jih obravnavati,⁵ zato imajo učitelji glede literature proste roke.

V predpisanih sestavih *Espresso*, *Linea diretta (nuovo)*, *Caffè Italia*, *Nuovo progetto italiano*, (*Nuovo*) *Rete!* in *Allegro* je sicer nekaj italijanskih literarnih besedil,

4 Učni načrt za italijanščino (2008b) ne navaja predpisanega deleža književnosti, ravno tako ne predpisuje, katera besedila se morajo v okviru te obravnavati. Temeljni cilj pouka italijanščine kot tujega jezika je razvijanje sporazumevalne zmožnosti v italijanščini, in sicer ob razvijanju jezikovne zmožnosti, medkulturnega zavedanja ter medkulturne komunikacije. Literarno zmožnost obravnava ob medkulturni, sporazumevalni in ostalih zmožnostih.

5 Na maturi iz italijanščine mora dijak poznati le literarna dela, ki so predpisana za višjo raven, poznavanje drugih besedil italijanske književnosti se ne zahteva.

vendar so ta večinoma sodobna, ob njih skoraj ni razlag, če pa so, služijo bolj zao-kroževanju snovi kot razlaganju dejstev, ki bi jih dijaki morali poznati. Kanonskih oz. reprezentativnih besedil je zelo malo. Preseneča dejstvo, da v nobenem sestavu ni niti odlomka iz Danteja, Petrarce ali Boccaccia, ki predstavljajo temelj italijan-skih kanonskih besedil. Razloge za to gre morda iskati v dejstvu, da je izvirni jezik srednjeveške in renesančne književnosti absolutno pretežak za razumevanje na vseh stopnjah gimnazijskega programa, čeprav bi morda ne škodilo, če bi si dijaki tovr-stna besedila lahko vsaj ogledali, ob njih pa imeli verzijo v sodobni italijanščini.

Literarna besedila niso razvrščena literarnozgodovinsko,⁶ ampak glede na obrav-navano temo določenega poglavja v učbeniku, ki je z besedilom povezana. Med od-lomki besedil so nekateri tudi prirejeni, in sicer jih je največ v sestavu *Nuovo progetto italiano*, najbrž z namenom, da besedilo poenostavi in priredi za lastne namene, ven-dar je glede na dejstvo, da gre v vseh primerih za sodobnejša besedila, to nepotrebno. Literarna besedila so na ta način razvrednotena, zato bi jih bilo bolje nadomestiti z neumetnostnimi besedili.

Italijansko kulturo spoznajo dijaki tudi s pomočjo drugih navezav (npr. na gle-dališče, film, umetnost pri teh in drugih obravnavah), vendar je, razen v redkih pri-merih, ne povežejo s tujo (evropsko, slovensko). Ilustrativnega gradiva je v sestavih za poučevanje italijanščine namreč malo, večinoma se nanaša le na besedilo samo in služi za spoznavanje snovi. Didaktični instrumentarij od dijakov zahteva pred-vsem obvladovanje slovnice (vstavljanje manjkajočih besed, prepoznavanje in ana-lizo glagolskih oblik, spreminjanje odvisnega govora v premi in obratno), razvijanje besedišča ter bralno/slušno razumevanje besedil. Dijaki na ta način navedenih lite-rarnih besedil morda sploh ne dojemajo kot umetnostnih besedil, reprezentativnih del italijanske književnosti ne spoznajo, razen pri literarnozgodovinskem pregledu pri sestavih *Rete!* in *Nuovo progetto italiano*. V vseh sestavih je torej poudarek na razvijanju jezikovno-komunikacijskih sposobnosti.

Z analizo vprašalnikov⁷ za učitelje slovenskega jezika kot prvega jezika in italijan-skega kot tujega jezika sem prišla do naslednjih sklepov: italijanske književnosti je v učbenikih za italijanščino po mnenju učiteljev premalo, v učbenikih za slovenščino pa ravno prav. Posledično učitelji slovenščine obravnavajo po UN obvezna besedila kot podlago za razvijanje literarnih kompetenc, učitelji italijanščine pa poleg besedil iz učbenikov še nekaj dodatnih, ampak večinoma v višjih letnikih kot pripravo na maturo ali pri medpredmetnih povezavah s slovenščino. Največkrat jih obravnavajo za razvijanje teme ter kot podlago za slovnične naloge, razvijanje besedišča. Tako eni kot drugi učitelji si želijo zanimivih, ustreznih, aktualnih besedil in nalog, ki spod-

6 Gre namreč za učbenike, namenjene jezikovnemu pouku tujega jezika, ne pa literarni ana-lizi. Učbenika, ki bi služil kot berilo za pouk književnosti, pri italijanščini kot tujem jeziku v Slo-veniji namreč ni.

7 Za zagotovitev reprezentativnega vzorca je bilo poslanih kar 72 vprašalnikov za učitelje slovenskega jezika in 24 vprašalnikov za učitelje italijanskega jezika kot tujega jezika. Od vseh poslanih vprašalnikov je prišlo nazaj rešenih 8 za učitelje slovenskega jezika (z ljubljanskega, no-vogoriškega in ptujskega dela) in 7 za učitelje italijanskega jezika (z jeseniškega, koprškega, lju-bljanskega, novogoriškega in ptujskega dela).

bujajo komunikacijske zmožnosti. Poleg tega predlagajo medpredmetno povezovanje med omenjenima predmetoma.

Pri italijanščini kot tujem jeziku bi že v učnem načrtu za ta predmet morali predvideti, katera besedila italijanske književnosti bi dijaki morali spoznati, vključiti pa bi jih bilo treba tudi v učbenike. Poleg tega bi z medpredmetnim povezovanjem italijanščine in slovenščine dijaki lahko spoznali posamezne odlomke v obeh jezikih, jih morda prevedli, v obeh jezikih obnovili.

Za zaključek naj povzamem, da je glavni cilj poučevanja italijanščine kot tujega jezika razvijanje ožje sporazumevalne zmožnosti, torej dijakom pokazati, na kakšen način se lahko znajdejo v vsakdanjih situacijah. Ob tem pa ne gre pozabiti na dejstvo, da jezika ne moremo ločevati od književnosti, saj sta nerazdružljiva, dijaki, ki želijo znati določen tuji jezik, pa morajo seveda poznati tudi njegovo kulturo, kamor književnost nedvomno sodi.

LITERATURA

VALENTINČIČ, Petra, 2013: *Italijanska književnost pri pouku slovenščine in italijanščine v gimnazijah. Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

POZNANOVIČ JEZERŠEK, Mojca idr., 2008: *Učni načrt Slovenščina. Gimnazija*. <http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2011/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_gimn.pdf>. Dostop 15. februarja 2013.

ŠEČEROV, Neva in ZORMAN, Anja, 2008: *Učni načrt Italijanščina kot tuji in kot drugi jezik na narodno mešanem območju Slovenske Istre. Gimnazija*. <http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2011/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_italijanscina_tuji_drugi_jezik_gimn.pdf>. Dostop 15. februarja 2013.

MAGDALENA SKUK
Cerknica
magdiff@yahoo.com

Medpredmetno povezovanje geografije in slovenščine v učbenikih za književnost in geografijo v 9. razredu osnovne šole

V prispevku je predstavljeno medpredmetno povezovanje geografije in slovenščine v učbenikih za 9. razred osnovne šole. Zanimala me je vključenost geografskih prvin v berilih za 9. razred in vključenost slovenističnih prvin v učbenikih za geografijo za 9. razred osnovne šole.

1 MEDPREDMETNO POVEZOVANJE IN UČBENIKI

Medpredmetno povezovanje je celosten didaktični pristop – pomeni horizontalno in vertikalno povezovanje znanj, vsebin in učnih spretnosti. Poteka v celoviti dejavnosti učenca, vključujoč njegove spoznavne, čustvene in telesne funkcije (Sicherl - Kafol 2008: 7). Lahko ga načrtuje že učni načrt, možnosti zanj so v učbenikih in seveda pri neposrednem pouku. V prispevku bom prikazala, kako je vključeno v učbenike za pouk književnosti in geografije v 9. razredu osnovne šole.

Berila za 9. razred, ki sem jih pregledovala, so: *Skrivno življenje besed*, *Z roko v roki* in *Svet iz besed*. Med seboj se razlikujejo po številu literarnih besedil, po vključenosti besedil, ki so predlagana v učnem načrtu, in po različnih deležih literarnih zvrsti, ki prevladujejo v posameznem berilu. Tudi analize besedil, število in naslovi poglavij se razlikujejo od berila do berila. Učbeniki za geografijo za 9. razred, ki sem jih pregledovala, so: *Geografija 9*, *Raziskujem Slovenijo 9* in *Živim v Sloveniji*. Razlikujejo se po številu in naslovih poglavij ter po slikovnem gradivu. Učbeniki imajo različne vrste nalog za učence ter različne rubrike z nalogami in vprašanji za ponovitev učne snovi.

2 RAZISKAVA

Analizirala sem tri berila za 9. razred in tri učbenike za geografijo za 9. razred in ugotavljala, v kolikšni meri so geografski pojmi zastopani v razlagah in nalogah v berilih in v kolikšni meri so slovenistični pojmi zastopani v razlagah in nalogah v učbenikih za geografijo. Medpredmetno povezovanje sem iskala v učbeniških razlagah in ponazorilih (slike, grafi ...) ter v različnih nalogah za učence, kamor sodijo naloge za iskanje povzetkov in izvlečkov z medpredmetnim povezovanjem, napotitev k iskanju pisnih, slikovnih ali e-informacij v vprašanjih in nalogah ter naloge za oblikovanje stališč na podlagi medpredmetnega povezovanja.

Pridobivanje medpredmetnega znanja v učbeniških razlagah in ponazorilih (grafi, slike ...)	Napotitev k iskanju pisnih, slikovnih ali e-informacij v vprašanjih in nalogah	Naloge za iskanje povzetkov in izvlečkov z medpredmetnim povezovanjem	Naloge za oblikovanje stališč na podlagi medpredmetnega povezovanja
Vršac Parnasa: to, kar je bil starim grškim pesnikom Parnas, je bila Vodniku gora Vršac (ZRVR).	Kateri so glavni predstavniki slovenske književnosti na Tržaškem in Koroškem (SŽB)?	Zanima Prešerna svet ali samo dežela Kranjska ali oboje (SŽB)?	Stara slovenska beseda za Orient je Jutrovo . Kaj mislite, zakaj (SIB 9)?
Kina je staro ime za Kitajsko pa tudi metafora za veliko oddaljenost (SIB 9).	Ugotovi, zakaj je bilo v dobi reformacije ali protireformacije za slovensko deželo treba uporabiti najmanj troje imen: Kranjska, Štajerska, Koroška (ZRVR).	Katero dogajanje v Istri, Evropi in na Vzhodu prekinja navidezno prijetno podobo poletja (ZRVR)?	Pripravi se na razpravo o javnih napisih na jezikovno mešanem ozemlju v Sloveniji ali zamejstvu (Italija, Avstrija, Madžarska) (ZRVR).
Zenít: najvišja točka nebesne krogle navpično nad opazovalcem, nadglavišče (SŽB).	Če želite izvedeti kaj več o Slovincih po svetu , predvsem pa o njihovih potomcih, pobrsajte po straneh svetovnega spleta (SIB 9).	Iz katerega dela Slovenije prihajajo napadalci, če sodite po njihovem govoru (SIB 9)?	Poskusite razložiti, zakaj Jenku pravimo tudi pesnik Sorškega polja in vajevec (SIB 9).

Tabela 1: Izbrani primeri geografskih pojmov v berilih za 9. razred

Pridobivanje medpredmetnega znanja v učbeniških razlagah in ponazorilih (grafi, slike ...)	Napotitev k iskanju pisnih, slikovnih ali e-informacij v vprašanjih in nalogah	Naloge za iskanje povzetkov in izvlečkov z medpredmetnim povezovanjem	Naloge za oblikovanje stališč na podlagi medpredmetnega povezovanja
Posebna zanimivost so krajevna imena . Številna naselja se namreč končujejo z zlogom -ci (npr. Radenci, Moravci ipd.) (ŽVS).	Kateri televizijski studio v Sloveniji oddaja program v italijanskem jeziku (ŽVS)?	S karte ugotovi, ob katerih delih naših državnih meja ležijo narodno mešana območja (ŽVS).	Opiši svoje popotovanje in doživetja (G 9).
Po ljudskih pripovedkah naj bi v jezerih živel povodni mož Jezernik (ŽVS).	Kdaj slovenščina postane knjižni jezik (RS 9)?	Razloži besedo kras , napisano z malo začetnico . Kaj pomeni, če je Kras napisan z veliko začetnico (G 9)?	Zakaj so preimenovali Atomske Toplice v Terme Olimia v Podčetrtku (G 9)?
Slika Brižinskih spomenikov (RS 9).	Razišči, od kod izvira ime domačega kraja (G 9).	Opiši glavne stopnje nastanka današnjega površja Slovenije (RS 9).	Po čem se vidi, da si na območju, kjer živi narodna manjšina (RS 9)?

Tabela 2: Izbrani primeri slovenističnih pojmov v učbenikih za geografijo za 9. razred

Rezultati so pokazali, da je največ medpredmetnega povezovanja med slovenščino in geografijo prisotnega v učbeniških razlagah in ponazorilih, veliko manj pa v nalogah za učence. Učbeniki spodbujajo medpredmetno povezovanje predvsem v razlagah, nalog in vprašanj za medpredmetno povezovanje pa je premalo.

V tabeli bom prikazala naslednje postavke: pridobivanje medpredmetnega znanja v učbeniških razlagah in ponazorilih (grafi, slike ...), naloge za iskanje povzetkov in izvlečkov z medpredmetnim povezovanjem, napotitev k iskanju pisnih, slikovnih ali e-informacij v vprašanjih in nalogah ter naloge za oblikovanje stališč na podlagi medpredmetnega povezovanja, nato pa strnila ugotovitve.

	Pridobivanje med-predmetnega znanja v učbeniških razlagah in ponazorilih (grafi, slike ...)	Napotitev k iskanju pisnih, slikovnih ali e-informacij v vprašanjih in nalogah	Naloge za iskanje povzetrov in izvlečkov z med-predmetnim povezovanjem	Naloge za oblikovanje stališč na podlagi med-predmetnega povezovanja	Skupaj
Skupaj geografskih pojmov v berilih	114 (73 %)	6 (4 %)	19 (12 %)	17 (11 %)	156
Skupaj pojmov iz književnosti v učbenikih za geografijo	68 (57 %)	12 (10 %)	17 (14 %)	22 (19 %)	119
SKUPAJ	182 (66 %)	18 (7 %)	36 (13 %)	39 (14 %)	275

Tabela 3: Številčni prikaz pojmov medpredmetnega povezovanja v učbenikih za 9. razred

Več medpredmetnih razlag smo našli v berilih (156 pojmov) kot v učbenikih za geografijo (119 pojmov). Od tega v vseh učbenikih, tako za geografijo kot za književnost, največji delež medpredmetnih pojmov predstavljajo učbeniške razlage in ponazorila, torej metode, ki merijo pridobivanje znanja brez dejavnega odziva učenec. V berilih je takih medpredmetnih razlag nekoliko več kot v učbenikih za geografijo. Najmanjši delež medpredmetnih povezav v vseh učbenikih predstavljajo naloge napotitve k dejavnemu iskanju pisnih, slikovnih ali e-informacij v vprašanjih in nalogah.

Glede evalvacijskih meril, ki jih podaja Bevčeva (2005: 58–59), so v učbenikih zastopane vsebinske in procesne medpredmetne povezave. Prevladujejo vsebinske medpredmetne povezave (66 odstotkov), ki zajemajo pridobivanje pojmov v učbeniških razlagah in ponazorilih, manj pa je procesnih povezav, kamor sodijo naloge za iskanje povzetrov in izvlečkov z medpredmetnim povezovanjem, naloge za oblikovanje stališč na podlagi medpredmetnega povezovanja ter napotitev k iskanju pisnih, slikovnih ali e-informacij v vprašanjih in nalogah.

3 IZBOLJŠAVE MEDPREDMETNEGA POVEZOVANJA V UČBENIKIH

Ker je procesnih medpredmetnih povezav v učbenikih malo, so na tem področju še možne izboljšave. V učbenike bi lahko dodali več nalog, ki bi spodbujale medpredmetno povezovanje.

3.1 NALOGE Z MEDPREDMETNIM POVEZOVANJEM GEOGRAFIJE IN SLOVENŠČINE V BERILIH (PREDLOGI)

➤ **Poiščite na zemljevidu kraje, kjer živijo porabski Slovenci. So to veliki kraji, kakšna je pokrajina, v kateri ležijo?**

S to nalogo bi učence napotili k iskanju pisnih, slikovnih in e-informacij o območju, kjer živijo porabski Slovenci.

➤ **V treh stavkih povzemite opis pokrajine, kot ga poda pisatelj. Kje se odvija zgodba?**

S to nalogo bi učenci prek povzemanja usmerili pozornost na literarni prikaz geografskih značilnosti pokrajine v izbranem besedilu.

➤ **Napišite, kateremu pesniku pravimo tudi goriški slavček. Razmislite, zakaj ga tako imenujemo.**

S to nalogo bi učenci oblikovali stališče na podlagi medpredmetnega povezovanja geografije in slovenščine.

3.2 NALOGE Z MEDPREDMETNIM POVEZOVANJEM GEOGRAFIJE IN SLOVENŠČINE V UČBENIKIH ZA GEOGRAFIJO (PREDLOGI)

➤ **Za vsako pokrajinsko enoto poiščite pomembnega književnika, ki je bil rojen v njej. Na kratko opišite njegovo življenje, dela in pomembne podatke vnesite v zemljevid Slovenije.**

S to nalogo bi učence napotili k iskanju pisnih in slikovnih informacij o slovenskih literarnih ustvarjalcih.

➤ **Nadaljevanje prejšnjega vprašanja: razmislite, zakaj je posamezni avtor pomemben za svoj kraj in za celoten slovenski prostor.**

S to nalogo bi učenci oblikovali stališče na podlagi medpredmetnega povezovanja.

➤ **Ob pomoči zemljevida ugotovite, v katerih vaseh v Porabju živi slovenska manjšina.**

S to nalogo bi učenci iskali povzetke iz zemljevida (geografsko učilo), ki bi bil napisan v učbeniku za geografijo.

4 SKLEP

Ugotovila sem, da je največ medpredmetnih povezav v pridobivanju znanja v učbeniških razlagah in ponazorilih, sledijo naloge za oblikovanje stališč na podlagi medpredmetnega povezovanja, naloge za iskanje povzetkov in izvlečkov z medpredmetnim povezovanjem, najmanjši delež medpredmetnih pojmov pa je zastopan v napotitvah k iskanju pisnih, slikovnih ali e-informacij v vprašanjih in nalogah.

Več je medpredmetnih razlag v berilih za 9. razred kot pa v učbenikih za geografijo. Vendar so medpredmetne povezave v učbenikih za geografijo bolj izčrpne,

kakovostne in vsebujejo veliko kvalitetnih slik, ki z nazornostjo spodbujajo medpredmetno povezovanje geografije in slovenščine. V berilih je medpredmetnih razlag sicer več, a so manj izčrpne in slabše opremljene s slikovnim gradivom.

Odgovor na osrednje vprašanje, ali učbeniki pri enem in drugem predmetu spodbujajo medpredmetno povezovanje, je, da ga v določeni meri res, vendar bi bilo lahko to povezovanje bolj kakovostno in tudi količinsko bolj zastopano. V zadovoljivi količini ga je mogoče najti le v razlagah, v nalogah za oblikovanje stališč, iskanje povzetkov in v napotitvah k iskanju pisnih ali slikovnih informacij pa bi bilo lahko medpredmetno povezovanje bolj poudarjeno.

VIRI

BLAŽIČ, Milena idr., 2007: *Svet iz besed 9. Berilo za 9. razred osnovne šole*. Ljubljana: Rokus Klett.

CIRMAN, Majda idr., 2002: *Z roko v roki. Berilo za 9. razred devetletne osnovne šole*. Ljubljana: DZS.

HONZAK, Mojca idr., 2005: *Skrivno življenje besed. Berilo za deveti razred osnovne šole*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

RAČIČ, Jože in Večerić, Danica, 2010: *Geografija 9*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

SENEGAČNIK, Jurij, DROBNJAK, Borut in OTIČ, Marta, 2011: *Živim v Sloveniji*. Ljubljana: Modrijan.

VERDEV, Helena, 2011: *Raziskujem Slovenijo 9*. Ljubljana: Rokus Klett.

Literatura

SICHERL - KAFOL, Barbara, 2008: Medpredmetno povezovanje v osnovni šoli. *Didakta* 18/19. 7–9.

SKUK, Magdalena, 2013: *Medpredmetno povezovanje geografije in slovenščine v učbenikih za književnost in geografijo v 9. razredu osnovne šole. Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Diferenciacija pri pouku slovenščine

MILENA KERNDL

Zavod Republike Slovenije za šolstvo

milena.kerndl@zrss.si

Nekaj bistvenih ugotovitev raziskave o izvajanju notranje učne diferenciacije in individualizacije pri pouku književnosti v heterogenih učnih skupinah tretjega triletja

Uvod

Med učenci so velike individualne razlik v recepcijski zmožnosti, horizontih pričakovanj, motivaciji za branje, bralni zmožnosti in bralnem interesu, zato se upravičeno postavlja vprašanje, kako naj učitelj razvija recepcijsko zmožnost, da bo učenec napredoval, da bo branje zanj prijetna izkušnja, da bo opazil zmeraj več besedilnih signalov, jih razumel in vrednotil oz. literaturo doživeljal vse globlje (Kordigel Aberšek 2008). Odgovor na to vprašanje je *diferenciacija in individualizacija pouka književnosti* z namenom, da damo možnost optimalnega razvoja recepcijske zmožnosti oziroma napredovanja v tem razvoju vsakemu učencu. Saksida (1997/98) meni, da je prav povezovanje obeh pojmov, diferenciacije in individualizacije za pouk književnosti še posebej pomembno, saj je literatura kljub različni zahtevnosti predvsem dvogovor posameznika z besedilom, torej učenca, ob upoštevanju posebnosti njegove zunajliterarne in medbesedilne izkušnosti.

Tudi B. Krakar Vogel in M. Grosman poudarjata, kako pomemben je na učenca osredinjen pouk književnosti, še posebej sedaj, ko opažamo veliko pomanjkanje interesa za branje literature. Ob tem je treba izpostaviti tudi, da je bistveno učiteljevo poznavanje (oziroma preverjanje) recepcijske zmožnosti učencev, njihovega horizonta pričakovanj (oblikovanega npr. glede na razumevanje zvrsti, oblike in tematike predhodno prebranih del in interesa) ter na podlagi tega skupno načrtovanje (učitelja in učenca) učenčevega napredka v razvoju recepcijske zmožnosti oz. dejavnosti in izbire književnih besedil, ki bodo do tega napredka pripeljale.

NAMEN RAZISKAVE IN VZOREC

V prispevku predstavljamo nekaj bistvenih ugotovitev raziskave o diferenciaciji in individualizaciji pri pouku književnosti v heterogenih učnih skupinah tretjega triletja, ki smo jo izvajali od marca 2011 do junija 2012. Osrednji problem raziskave je *usposobljenost učiteljev slovenščine* oz. književnosti za prepoznavanje okoliščin diferenciacije (razlik med učenci v recepcijski zmožnosti in horizontih pričakovanj), načrtovanje diferenciranega in individualiziranega pouka književnosti (po Vigotskem) v bližnjem območju recepcijskega razvoja učencev in njegovo izvajanje.

V povezavi z diferenciacijo in individualizacijo imamo v slovenskem prostoru nekaj raziskav,¹ ki predstavljajo splošno stanje na področju izvajanja načela diferenciacije in individualizacije ali pa se ukvarjajo z nivojskim poukom. Kakšno je stanje glede izvajanja tega načela pri pouku književnosti v heterogenih razredih oz. heterogenih učnih skupinah v tretjem triletju osnovne šole, pa smo ugotavljali v naši raziskavi.

V prvi fazi raziskave, kvantitativni, smo zbirali podatke z anketnima vprašalnika. V raziskavo smo vključili 274 učiteljev slovenščine v tretjem triletju, ki poučujejo v heterogenih učnih skupinah, in 667 njihovih učencev.

V drugi (kvalitativni) fazi raziskave, v kateri je sodelovalo 30 učiteljev, ki poučujejo v heterogenih učnih skupinah tretjega triletja, smo izvedli pedagoški eksperiment. Podatke v tej fazi raziskave smo zbirali z opazovanjem pouka, z analizo priprav na pouk književnosti in s (samo)evalvacijo učiteljev. Med prvim in drugim opazovanjem pouka smo izobraževali učitelje za *kompetenco zaznavanja/spoznavanja horizontov pričakovanj učencev* in z njo povezano *kompetenco razvijanja literarnorecepcijske metakognicije pri učencih*.

REZULTATI RAZISKAVE

Iz raziskave predstavljamo nekaj temeljnih ugotovitev, in sicer:

- Diferenciacije/individualizacije pouka književnosti so najpogostejše deležni učenci s posebnimi potrebami, redkeje nadarjeni, še redkeje učenci, ki ne sodijo v nobeno od omenjenih skupin.
- Večina učiteljev slovenščine na začetku šolskega leta oz. takrat, ko dobi nove učence na predmetni stopnji/v tretjem triletju, ne ugotavlja (načrtno in sistematično z različnimi strategijami) stopnje razvitosti recepcijske zmožnosti (63,5 %) učencev in njihovih horizontov pričakovanj (79,6 %).
- Od učiteljev, ki recepcijsko zmožnost učencev v začetku šolskega leta ugotavljajo (36,5 %), jih 75,5 % pouka učencem glede na ugotovljene razlike ne prilagaja.

1 Npr. *Organizacija nivojskega pouka, stališča učencev, učiteljev in staršev do te oblike diferenciacije ter njeni učinki na učence* (Žagar idr. 2003), *Pravičnost slovenske šole. Mit ali realnost* (Peček, Lesar 2006), raziskava ZRSŠ *Analiza prehodnosti in uspešnosti pri nivojskem pouku slovenščine, matematike in tujem jeziku (angleščine in nemščine) v 8. in 9. razredu devetletne osnovne šole v šolskem letu 2005/06* (www.zrss.si/doc/OS9_Nivojski%20pouk_prehodnost%20in%20uspesnost_8in9_2005_06.doc), *Poročilo o spremljanju individualizacije in diferenciacije pedagoškega procesa* (Kalin idr. 2008) (<http://www.cpi.si/files/cpi/userfiles/evalvacija%20in%20spremljanje/07-08/PorociloSpremljeIndividualizacijeDiferenciacijePedagoskegaProcesa.pdf>).

- Raziskava je pokazala tudi, da večina učiteljev (77,4 %) učencev ne vključuje v načrtovanje pouka književnosti in učencem ne daje povratne informacije glede njihovega napredka v razvoju recepcijske zmožnosti.
- Izkazalo se je tudi, da tisti delež učiteljev (20,4 %), ki meni, da pozna horizonte pričakovanih učencev, pouka glede na razlike v tem segmentu ne prilagaja (84,6 %).
- Po mnenju anketiranih učiteljev je izvajanje načela notranje diferenciacije in individualizacije pri pouku književnosti zahtevno ali zelo zahtevno, zato se večina ne čuti dovolj usposobljenih za izvajanje tega v praksi. Prav tako se večina učiteljev (93,4 %) ne čuti dovolj usposobljenih za odkrivanje razlik v recepcijski zmožnosti učencev in horizontih pričakovanih, na podlagi katerih bi lahko diferencirali/individualizirali pouk književnosti.

Vzrok za tako stanje vidimo v pomanjkanju didaktične senzibilnosti učiteljev, ki jo razumemo kot sposobnost opaziti razlike v horizontih pričakovanih in v recepcijski zmožnosti učencev, ugotoviti vzroke za te razlike in nato primerno odreagirati pri pouku književnosti – diferencirati in individualizirati pouk.

Ker smo v prvi fazi raziskave ugotovili, da gre pri večini anketiranih učiteljev za osnovno nerazumevanje diferenciacije/individualizacije pri pouku književnosti, za slabo poznavanje recepcijske zmožnosti učencev in pri večini za nepoznavanje horizontov pričakovanih (tudi strokovnega termina) in strategij za njihovo ugotavljanje, tudi same recepcijske teorije in vede o mladem bralcu, smo v okviru druge faze raziskave, izobraževali učitelje za novo literarnodidaktično kompetenco zaznavanja/spoznavanja horizontov pričakovanih učencev in z njo povezano kompetenco razvijanja literarnorecepcijske metakognicije pri učencih. Poznavanje horizontov pričakovanih in recepcijske zmožnosti učencev je izhodišče za diferenciacijo in individualizacijo pouka književnosti. Kakovostno preverjanje horizonta pričakovanih pa pomeni tudi razvijanje literarnorecepcijske metakognicije pri učencih. Učenci z razvito literarnorecepcijsko metakognicijo lahko razumejo, kaj se dogaja v njihovem procesu konstituiranja pomena literarnega besedila in kaj lahko storijo, da bi razumeli več in bolje ter da bi raje brali.

Vstopno kvaliteto kompetence smo opazovali tako, da smo pred izobraževanjem učiteljev opravili prvo spremljavo pouka in analizirali njihove priprave na to uro. Nato smo učitelje izobraževali in po tem preverili izstopno kvaliteto kompetence na enak način kot vstopno (spremljava pouka, analiza priprav). Za pomoč pri načrtovanju pouka smo učiteljem ponudili *didaktični opomnik*. Po končani spremljavi smo ugotavljali razlike v učnem procesu učiteljev v obeh skupinah (klasični in e-skupini) in vpliv nove literarnodidaktične kompetence ter koristnost didaktičnega opomnika.

Spremljava pouka je pokazala pozitiven učinek izobraževanja in nove literarnodidaktične kompetence z vidika načela notranje diferenciacije in individualizacije pri učiteljih, ki so kompetenco pridobili. Učitelji so na podlagi novih spoznanj in usvojenih strategij za zaznavanje/spoznavanje horizontov pričakovanih učencev najprej te pri učencih preverili (eksperimentalna skupina) in nato na podlagi ugotovitev načrtovali in izvajali diferenciran/individualiziran pouk književnosti. Kompetenco

je v celoti usvojila skupina, ki se je izobraževala »klasično«, z elementi akcijskega raziskovanja lastne prakse. Učitelji so diferenciacijo in individualizacijo osmislili in načrtovali glede na različne horizonte pričakovanj učencev in njihove recepcijske zmožnosti.

Rezultati izobraževanja e-skupine niso bili tako uspešni. Učitelji niso raziskovali lastne prakse oz. ugotavljali horizontov pričakovanj učencev, čeprav so v gradivu za študij dobili tudi predlog strategij, ki bi jih lahko uporabili. Tako se je pri drugi spremljavi pouka pokazala razlika med obema skupinam učiteljev: celotna eksperimentalna skupina je načrtovala pouk glede na horizonte pričakovanj učencev in njihove recepcijske zmožnosti, v kontroli e-skupini pa je bilo 66,6 % učiteljev, ki so v pripravi zapisali, da diferencirajo/individualizirajo pouk glede na to izhodišče, čeprav horizontov pričakovanj niso preverjali! V eksperimentalni skupini je za učence, ki ne sodijo v skupino nadarjenih ali učencev s posebnimi potrebami, diferenciralo/individualiziralo pouk 79,2 % učiteljev, v kontrolni skupini 46,2 %.

E-izobraževanje se tako ni izkazalo za najbolj uspešno.

SKLEP

Notranja učna diferenciacija/individualizacija pouka književnosti pomeni optimalno upoštevanje posameznega učenca in spodbujanje njegovega razvoja recepcijske zmožnosti. Pogoj za njeno izvajanje pa ni samo, da je učitelj strokovno in didaktično/metodično dobro usposobljen, ampak mora biti usposobljen tudi za odkrivanje individualnih razlik med učenci (v recepcijski zmožnosti, horizontih pričakovanj, kognitivni zmožnosti, bralnih interesih, bralni motivaciji) in te razlike tudi upoštevati, kar zanj pomeni veliko dela in priprav na pouk.

LITERATURA

- KORDIGEL ABERŠEK, Metka, 2008: *Didaktika mladinske književnosti*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- SAKSIDA, Igor, 1997/98: Diferenciacija in standardi znanja v učniku za slovenščino. *Jezik in slovnstvo* 43/1–2. 9–24.

MOJCA HONZAK

Osnovna šola Riharda Jakopiča

mojca.honzak@guest.arnes.si

Poti in stranpoti osnovnošolske diferenciacije

Vsaj nekaterim učencem diferenciacija koristi, hkrati pa daje kruh kar nekaj slovenistom. Ugotoviti moramo le, na kakšen način je najbolj koristna.

Diferenciacija je pogosto tema pogovorov tako strokovnih kot nestrokovnih krogov. Pogosta so tudi nasprotujoča si mnenja o različnih oblikah diferenciacije in njenem pomenu. Konec koncev tudi ministrstvo, pristojno za šolstvo, vsakih nekaj let spreminja svoje odločitve in predvidi drugačne oblike njenega izvajanja. Hkrati v ozadju stalno ostaja grožnja, da bo zunanja diferenciacija enostavno ukinjena.

Čeprav vsak učitelj že od nekdaj prilagaja delo svojim učencem, smo šele z uveljavitvijo devetletke začeli na veliko govoriti o diferenciaciji. Notranja naj bi potekala v vseh razredih; fleksibilna od 4. do 7. razreda. V 8. in 9. razredu je bila uveljavljena zunanja diferenciacija in z njo tri ravni pouka; nižja, temeljna in višja raven. Temu se je prilagodil tudi učni načrt za slovenščino. Če sem bila sprva kot praktik kar naklonjena takemu načinu učenja, saj se mi je zdelo smiselno, da vseh otrok pač ne moremo naučiti vsega, so prvi dvom zasejale besede dr. Leopoldine Plut Pregelj, ki je že leta 1998 poudarjala, da je zunanja diferenciacija pri pouku maternega jezika nesmisel in prej škodljiva kot dobrodošla. Učenci 1. ravni naj bi težje napredovali, saj ne bi slišali/brali boljših vzorcev govorjenja/pisanja svojih vrstnikov; 3. raven pa naj bi postajala vse manj strpna do tistih, ki bi se slabše izražali/brali. Dvom je torej obstajal – a politika je odločila.

Kakšna je bila realnost dela v homogenih oddelkih? Čeprav naj bi bila izhodišča za diferenciacijo sposobnosti, individualni interesi in izkušnje otrok ter ocena, se je v praksi izkazalo, da so imeli zadnjo besedo pri uvrščanju posameznih otrok v skupine starši. Ti niso sooblikovali odločitve, ampak so pogosto izsilili, da je njihov otrok obiskoval višjo raven, kot s(m)o jo predlagali učitelji. (Pre)pogosto so se posamezniki odločali za posamezne ravni tudi glede na določenega učitelja, ki naj bi jih/oz. naj jih ne bi učil.

Učenci 3. ravni niso kaj prida napredovali; večinoma so bili že z uvrstitvijo na 3. raven prepričani, da so najboljši. Učenci 2. ravni so bili večinoma pridni, a ne bistri, ter bistri, a leni. Ker smo jim odvzeli »misleče« sošolce, je problemsko učenje ali šolska interpretacija težko potekala. Večino stvari je moral izpeljati sam učitelj; učenci niso bili samostojni. V skupinah 1. ravni so navadno »pristali« učenci, za katere slovenščina ni bila njihova materinščina, pa tudi disciplinsko problematični. Tako s(m) o večinoma res delali le minimum. Napredovanja v znanju skoraj ni bilo. Prehajanje med ravnmi je bilo teoretično sicer možno, v praksi ga ni bilo veliko. Da ne omenjam smešnih situacij, ko smo morale učiteljice sproti preverjati, kdo je oddal posamezno domače branje, saj so si jih v matičnem razredu izmenjavali; podobno je bilo z govornimi nastopi. Tudi ocenjevanje s točkami do 10 je prineslo veliko dela. Z urniki je bilo ogromno dela in težav. Trije oddelki istega razreda so bili razporejeni v štiri homogene skupine; problem je bil tudi prostor (učenje v drugih oz. zasilnih razredih ipd.). Še več težav je lahko pomenila le ena odsotnost učiteljice; potem so imeli učenci pouk po matičnih oddelkih. Ker smo v različnih skupinah delali različno, je bilo te ure vsebinsko težko izpeljati. Trpela je književnost, saj smo z njo zapolnjevali take ure; delo z neumetnostnimi besedili je moralo čakati.

S šolskim letom 2006/07 smo lahko zunanjo diferenciacijo organizirali drugače:

- z razporeditvijo učencev istega razreda v heterogene učne skupine,
- s hkratnim poučevanjem dveh učiteljev v oddelku pri vseh ali posameznih urah pouka,
- kot nivojski pouk v homogenih učnih skupinah na treh ravneh zahtevnosti,
- kot kombinacijo oblik diferenciacije iz prejšnjih alinej tega odstavka.

Vse vrste zahtevajo dobro sodelovanje v aktivu.

Težave homogenih skupin sem že omenila.

Pri heterogenih skupinah so na nekaterih šolah celo žrebali, kdo od učencev naj bi bil v posamezni skupini. Učiteljem je bila ta razporeditev blizu, saj so lahko tako učili manj učencev kot v celotnem oddelku. A na večji šoli bi potem dva/trije učitelji učili v istem razredu – kdo odloči, koga uči kateri od učiteljev? Kako je z ocenjevanjem, primerjanjem testov, objektivnostjo ocenjevanja ...

Hkratno poučevanje dveh učiteljev v oddelku je izkušnja, ki jo poznajo učitelji 1. razredov; toda veliko učiteljev v razredu ne mara prisotnosti kolega. Tako je bil razred pogosto razdeljen v dva dela; še bolj pogosto je drugi učitelj delal le z učenci 1. ravni, saj je tako »olajšal« delo prvemu učitelju. So diferenciacije tako enakomerno deležni vsi učenci? Je bil drugi učitelj na splošno sploh enakovredni učitelj ali ne? Pogosto ni delal samostojno, ampak po navodilih 1. učitelja. Kaj je bilo z ocenjevanjem? Kdo popravlja preizkuse znanja? Sta lahko enakovredno ocenjevala dva učitelja ali le prvi? Občasno seveda staršem ni bilo všeč ne eno ne drugo.

Kombinacija vseh navedenih oblik je najbolj všeč vodstvom – če je manjkal en učitelj, ga je nadomestil tisti od diferenciacije. Ni težav z urnikom in plačilom.

Danes naj bi bila diferenciacija pouka v osnovni šoli avtonomna presoja šole, ki se odloča sama, ali bo izvajala pouk v manjših skupinah, ki bodo nivojske (učence razvrstijo v skupine glede na podoben nivo znanja in sposobnosti, ki jih imajo) ali

heterogene (mešane). Težave pa ostajajo enake. Ob tem je dvajset let trajajoča raziskava v svetu po navedbah šolskega ministrstva pokazala, da nivojski pouk škodi najšibkejšim, vsem »povprečnim« in najbolj sposobnim pa prinaša zelo majhno dodano vrednost.

Kljub povedanemu bi rekla: ne ukinitev, ampak strokovna osmislitev. Naj o tem, kakšna diferenciacija je najboljša pri slovenščini, odloča stroka, ne birokracija ali denar ali organizacija dela na posamezni šoli.

ZORAN BOŽIČ

Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici in Šolski center Nova Gorica, SETŠ
zoran.bozic@guest.arnes.si

Višja raven pri gimnazijskem pouku slovenščine

Že na kongresu Slavističnega društva Slovenije leta 2010 v Ljubljani je bila v zvezi s pripravo bele knjige o razvoju slovenskega izobraževalnega sistema razprava o smotrnosti uvedbe višje ravni pri gimnazijskem pouku slovenščine. Pri tem sem sam zagovarjal stališče, da kljub dodanim točkam pri oceni iz slovenščine pouk dejansko poteka na osnovni ravni, zato je materinščina v podrejenem položaju v primerjavi z drugima obveznima predmetoma, tj. matematiko in tujim jezikom. Že od uvedbe sedanje oblike mature leta 1995 imata namreč omenjena predmeta možnost pouka tudi na višji ravni, kar pomeni za učitelje dodatno število ur v zaključnih letnikih, za stroko pa učinkovito usmerjanje dijakov v študij teh dveh študijskih smeri.

Leta 2009 so v okviru ministrstva za šolstvo in s sodelovanjem zavoda za šolstvo potekale priprave na projekt Prenova gimnazije, v katerem naj bi sodelujoče šolske ustanove preizkusile tudi možnost pouka na višji ravni pri vseh predmetih. Srednja ekonomska in trgovska šola iz Nove Gorice je v skladu z izhodišči prenove gimnazijskega programa (*vsak predmet/disciplina se lahko oblikuje na več ravneh zahtevnosti*) prijavila izvedbo gimnazijskega modela Pouk slovenščine na višjem nivoju.

Izvedbeni model je predvideval dodatne ure v zaključnih letnikih, pri čemer bi bila nosilec modela SETŠ, udeleženci pa dijaki tretjega in četrtega letnika iz novogoriških gimnazijskih programov (splošna in strokovna gimnazija). Pri vsebinah naj bi bil poudarek na književnosti (izbrana poglavja iz klasične in sodobne literature), metode dela pa predvsem tesno branje odlomkov iz leposlovnih besedil in problemski pouk. Motivacija za dijake bi bile do tri dodatne točke na maturi. Temu modelu bi bil prilagojen tudi maturitetni preizkus, in sicer bi imeli dijaki pri eseju primerjavo dveh neobravnavanih odlomkov iz obveznega domačega branja, na ustnem delu pa razčlenbo neznane besedila. Izvedba bi potekala v šolskih letih 2010/11 in 2011/12.

Projektni pouk slovenščine na višji ravni je bil zasnovan kot pedagoški eksperiment, pri čemer bi bili udeleženci izvedbenega gimnazijskega modela eksperimentalna skupina, enako število naključno izbranih dijakov z vseh treh gimnazijskih programov pa kontrolna skupina. Na začetku in na koncu izvajanja pedagoškega eksperimenta bi bilo opravljeno testiranje, testni vprašalnik pa bi vseboval preizkus znanja, uporabe znanja in problemskega reševanja, torej bi pokrival višje taksonomske stopnje.

Žal po opravljenem usklajevanju med ministrstvom za šolstvo in zavodom za šolstvo novogoriška ekonomska gimnazija ni bila vključena v projekt na predlagani način, pač pa so bile pouku slovenščine dodeljene dodatne ure v prvem letniku (izenačevanje znanja), tretjem letniku (poglobljanje znanja) in četrtem letniku (dodatna priprava na maturo), s tem da bi se projekt zaključil v šolskem letu 2013/14. V prvem letniku sta bili v enem oddelku pri eni šolski uri oblikovani dve skupini (večja skupina z boljšim predznanjem in manjša skupina s slabšim predznanjem), kar je dejansko prispevalo k izenačevanju znanja dijakov. Pouk je potekal uspešno tudi zato, ker so imeli dijaki pri dveh šolskih urah sočasno pouk angleščine, kjer je bil prav tako razred pri eni uri razdeljen v dve skupini. V letošnjem šolskem letu je bilo predvideno poglobljanje (kar koli že to pomeni), vendar samo pri eni uri pouka slovenščine. Ena skupina je imela pouk zadnjo uro v četrtek, druga skupina pa prvo uro v petek. Zaradi splošne slabe motiviranosti dijakov je prihajalo do menjavanja skupin in slabega obiska, zato so bili rezultati projekta temu primerno slabši.

V istem šolskem letu pa so v praksi preizkušali možnost pouka slovenščine na višji ravni na II. mariborski gimnaziji. V enem oddelku drugega letnika so imeli dijaki pri vsaki uri oblikovani dve skupini (za osnovno in višjo raven), pri čemer sta skupini poučevala tudi različna učitelja. Rezultati tega preizkusa bodo gotovo zanimivi, še zlasti v primeru, če je šola poskrbela tudi za ustrezno spremljavo projekta. Vsekakor bi morali pouk slovenščine na višji ravni vsaj projektno preizkusiti in znanstveno neoporečno ovrednotiti, šele potem pa bi se veljalo na državni ravni odločiti, ali je takšen pouk sploh smiseln in koristen, pri čemer bi kazalo upoštevati tako interese dijakov kot interese slovenistične stroke.

DRAGO MEGLIČ

II. gimnazija Maribor
drago.meglic@druga.si

Nivojski pouk slovenščine v gimnaziji

Slovenščina je eden od temeljnih predmetov srednješolskega gimnazijskega izobraževanja, ki z obvladovanjem njenih temeljnih zmožnosti (sporazumevalna zmožnost in druge zmožnosti) omogoča celosten napredek in razvoj za vseživljenjsko učenje. Dvomi o pouku slovenščine v gimnazijskem programu srednjega izobraževanja so tako povsem odveč, če so jasne smernice za njegovo realizacijo.

II. gimnazija Maribor je v šolskem letu 2010/2011 v svoj izobraževalni program uspešno uvedla projektno-raziskovalni oddelek (v nadaljevanju PRO), ki tradicionalnemu gimnazijskemu programu pouka prinaša številne novosti: fleksibilni urnik, v programu načrtovane razredne, šolske, državne in meddržavne projekte, uvajanje projektnega učnega dela in osnov raziskovalnega dela, obvezno izdelavo raziskovalne naloge, predvsem pa diferenciacijo pouka (nivojski pouk) pri tujih jezikih (osnovna in višja raven, 1. letnik) in pri slovenščini (od 2. letnika naprej).

Pouk slovenščine je v zato bistveno PRO-spremenjen – poteka (istočasno) v dveh manjših skupinah z dvema različnima učiteljema na dveh nivojih (osnovnem in višjem), pri čemer pa se cilji in pričakovani dosežki/rezultati ne razlikujejo, ampak se razlikuje predvsem pot, po kateri dijaki cilje/rezultate dosežejo.

Diferenciacija pouka pri slovenščini sicer ni več novost, pač pa že ustaljena praksa v devetletni osnovni šoli in je bistveno prispevala k napredku pri razvijanju sporazumevalne idr. zmožnosti (metajezikovna, skladenjska, pravopisna, pravorečna ...), hkrati pa je učencem ponudila priložnost, da se v nivojski skupini učencev s podobnimi sposobnostmi ustrezno uveljavijo. Učni načrt za devetletno osnovno šolo tako že v osnovi upošteva, da imajo učenci različna izhodišča pri predznanju in splošni/intelektualni sposobnosti, stopnji motiviranosti, pestrosti učnih tipov itn.

Učni načrt za program splošne gimnazije tovrstne diferenciacije ne pozna, zato pa vsebine jezikovnega in književnega pouka deli na vsebinske sklope s procesnorazvojnimi cilji, ki se delijo na splošna in posebna znanja, in sicer v razmerju 70 : 30.

Splošna znanja so namenjena vsem dijakom/dijakinjam in jih mora učitelj/učiteljica obvezno obravnavati, posebna znanja pa so dodatna ali poglobljena znanja, ki jih učitelj/učiteljica lahko obravnava po lastni presoji glede na zmožnosti in interese svojih dijakov/dijakinj (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 9).

In prav ta del učnega načrta posredno govori o diferenciaciji pouka, hkrati pa postavlja most med osnovno in srednjo šolo, ki omogoča lažji prehod v program srednješolskega izobraževanja.

Diferenciacija in nivojski pouk naj se ne razlikujeta v procesnorazvojnih ciljih, kajti splošna matura nivojev (upravičeno) ne upošteva, pač pa naj bosta vidna v didaktičnem pristopu k pouku; večina vsebin naj bo načrtovana v skladu z učnim načrtom (splošna znanja – 70 %), nekatere vsebine (posebna znanja – 30 %) pa naj bodo bolj poglobljene, razširjene in usvojene z drugačnimi didaktičnimi metodami in oblikami dela.

Delitev oddelka na dve skupini (osnovna in višja raven) bistveno zmanjša število udeležencev pouka in omogoča hitrejšo, učinkovitejšo in kakovostnejše delo, kar je še posebej opazno pri skupini dijakov, ki izberejo višjo raven, omogoča (učinkovitejšo) uporabo različnih didaktičnih strategij (oblik in metod dela), več samoiniciativnega dela dijakov, aktivnejše vključevanje izobraževalno-komunikacijske tehnologije in večjo pestrost didaktičnih vsebin – predvidoma predvsem za višjo nivojsko skupino. Nivojskost pa v nobenem primeru ne pomeni različnosti kriterijev preverjanja in ocenjevanja znanja.

Preglednica prikazuje nekaj primerov učnih vsebin, ki so za obe nivojski skupini enake, a pri višji nekoliko poglobljene in predvsem pridobljene po drugačni poti.

Osnovna raven	Višja raven
»klasični« govorni nastop, npr. F. Prešeren: <i>Krst pri Savici</i>	skupinski govorni nastopi (ali v dvojicah) z razširjeno problematiko, npr. <i>Črtomir med poganstvom in katolicizmom</i> (primerjalno F. Prešeren: <i>Krst pri Savici</i> in D. Smole: <i>Krst pri Savici</i>)
obravnavanje tematskega sklopa – branje in razčlenitev neumetnostnega besedila (npr. raziskovalni pogovor)	razredni projekt (individualno delo) – samostojen izbor besedila, analiza, interpretacija, tvorjenje nalog različnih jezikovnih ravni, naloga tvorjenja NUB, določitev kriterijev vrednotenja ...; reševanje, kritični prijatelj, analiza ...

branje in razčlenitev UB, npr. Slavko Grum, <i>Dogodek v mestu Gogi</i> (učni list)	besedilne naloge esejskega tipa, npr. <i>Montažna scena gogovskih travm</i> (Pojasnite razmerje med dialogom in didaskalijami. Kako je zgrajeno dogajalno prizorišče? Zakaj se je Grum odločil za to? Kako se v montažni postavitvi izražajo gogovske osebnosti? Katera je njihova skupna lastnost? Izberite eno izmed oseb, opišite njeno zgodbo in se do nje moralno opredelite.)
Življenje in delo Ivana Cankarja	<i>Zakaj je že ustvaril bog (Cankar) dolino šentflorjansko?</i> – debata o Cankarjevi kritični drži do slovenske malomeščanskosti (družbene razmere, motivno-tematska zasnova del, biografski elementi ...)

Uvedba nivojskega pouka pri slovenščini v program splošne gimnazije povzroča številne polemike, praksa s PRO pa dokazuje, da nivojski pouk prinaša več prednosti kot slabosti; ne le da dijaki višje ravni svoje znanje pridobivajo kompleksno in procesno, ampak so (so)odgovorni tudi za lastni učni proces.

Pouk v manjši skupini omogoča aktivnejše delo, višjo stopnjo dijakove udeležbe in sodelovanja v fazi oblikovanja učnega procesa in ažurno povratno informacijo. Pestrost didaktičnih strategij (oblik in metod dela), uporaba različnih virov informacij, interdisciplinarnost in medpredmetno povezovanje pa prispevajo k večji motiviranosti in pridobivanju znanja za življenje (vseživljenjsko učenje).

Izkušnje z nivojskim poukom so se kot učinkovita praksa pokazale tudi pri izvajanju različnih projektov, projektnega učnega dela in raziskovalnega dela. Menim, da nivojski pouk slovenščine lahko postane uspešna stalnica gimnazijskega izobraževanja, toda nujno moramo prestaviti meje, ki so jih v neposrednih proizvajalcih (predvsem učiteljih slovenščine) postavili predsodki. Nivojski pouk ne znižuje ravni zahtevnosti gimnazijskega izobraževanja in ne povečuje (vsebinske) obremenjenosti dijakov, ampak predstavlja priložnost in izziv, da se poučevanja lotimo drugače, da horizonte pričakovanih dijakov (in staršev) prestavimo više in da na jezik in književnost gledamo širše.

Pouk v PRO-gimnazijskem oddelku dopušča šolam veliko stopnjo avtonomije, avtonomen pa je v svojem izvajanju programa lahko tudi učitelj (in prav tako dijaki) – avtonomija učitelja pa ne pomeni zgolj večje strokovne samozavesti, ampak tudi privlačnejši, učinkovitejši in zanimivejši pouk za dijake.

LITERATURA

POZNANOVIČ JEZERŠEK, Mojca idr., 2008: *Učni načrt Slovenščina. Gimnazija*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.

Predstavitve knjig in projektov

Alenka ŽBOGAR: *Iz didaktike slovenščine*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije (Slavistična knjižnica 18), 2013.

Združujoč spoznanja slovenske pedagogike in predvsem hrvaške didaktike književnosti (D. Rosandić) monografija poda faze, po katerih naj poteka problemsko-ustvarjalni pouk književnosti (reševanje literarnih problemov). Primerne metode, kot so razlaga, pogovor, diskusija, specifična učiteljeva vprašanja so ponazorjene s primeri. Poleg skupinskega dela kot najprimernejše oblike pouka je treba opozoriti tudi na motivirajoče vzdušje, na intrigantno oblikovanje književnega problema, na oblike, kako učenci predstavljajo rešitve, na možnosti ocenjevanja – opisnega, številčnega, internega, eksternega. Nove teme v specialni didaktiki slovenščine so tudi razvijanje kompetenc, kot so kulturna identiteta, jezikovna in bralna pismenost prek dejavnosti branja, pisanja, poslušanja in govorjenja. Vse te cilje sicer lahko dosegamo pri književnem pouku in pri pouku slovenščine, vendar so učinki trajnejši ob medpredmetnem

povezovanju, ki je opisano v posebnem poglavju. Monografija se ukvarja z aktualnimi vprašanji empiričnega raziskovanja, interdisciplinarnega povezovanja in uporabe rezultatov pri delu s specifičnimi učenci v specifičnih okoliščinah in z rabo specifičnih strategij. Besedilo tvori trije vsebinski sklopi: specifične pouka slovenščine po koncu tisočletja, metode pouka književnosti in metode raziskovanja didaktike slovenščine. Rdeča nit, ki povezuje vse tri sklope, je preseganje stanja pri pouku slovenščine na osnovnošolskem in srednješolskem nivoju, ko zaradi zunanjih dejavnikov upada motivacija za branje, predvsem reproduktivno naravnani pouk pa ne zagotavlja niti pozitivnega odnosa do literarnega branja niti literarnovednega znanja, ki bi ostajalo v dolgoročnem spominu. Rešitev avtorica vidi v problemsko-ustvarjalnem pouku, s katerim bi lažje povečali motiviranost učencev in dijakov ter jih tudi pripravili do kritičnega pogleda na sebe in stvarnost in jih usposobili za dejavno uporabo znanja.

Boža Krakar Vogel in Zoran Božič
(iz recenzij)

Boža KRAKAR VOGEL in Milena Mileva BLAŽIČ: *Sistemska didaktika književnosti v teoriji in praksi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2013.

Sistemska didaktika književnosti je ena od dveh smeri v komunikacijski didaktiki književnosti. Opira se na sodobna razumevanja literature kot sistema, ki ga poleg literarnih besedil tvorijo še avtorji, bralci, razlagalci, posredovalci. Vsi ti v prepletu povzročajo boljše ali slabše sprejemanje, razumevanje, vrednotenje in družbeno učinkovanje literarnih pojavov. Posledično spoznavanje literature v izobraževanju pomeni, naj tudi učeči spoznavajo te dejavnike. Literarni pouk zato ni zgolj branje in obravnavanje posamičnih literarnih besedil, ampak tudi njihovo uvrščanje v širši sistem, raziskovanje njihovega nastajanja in sprejemanja. Ta koncepcija literarnega pouka se v sestavinah didaktične strukture razlikuje od recepcijske didaktike književnosti, ki zunajbesedilnega konteksta ne pojmuje kot pomemben dejavnik pri razvijanju recepcijske sposobnosti. V prvem delu knjige (Boža Krakar Vogel) so prikazani razlike v didaktični strukturi pouka književnosti v eni in drugi paradigmi in smiselnost uvrstitve obeh v sistem književnega pouka po načelih vertikalne in horizontalne diferenciacije. Ta načela so v nadaljevanju prvega dela podrobneje razčlenjena in priporočena za posamezne vzgojno-izobraževalne programe. Pokazano je tudi, kako jim posamezni segmenti prakse že sledijo.

V drugem delu knjige Milena Mileva Blažič ob primerih mladinske književnosti – poezije Toneta Pavčka – prikazuje, kako je mogoče elemente literarnega sistema mladinske književnosti po načelih sistemske didaktike književnosti vključevati tudi v posameznih triletjih

devetletne osnovne šole – povezovati besedilo in avtorja, knjižno in neknjižno obliko besedila (ilustracije, multimedijske obdelave), spoznavati literarne ustanove ipd. Dodana je bibliografija knjižnih izdaj obravnavanih pesmi, njihovih multimedijskih prezentacij in prevodov ter seznam spletnih virov o Tonetu Pavčku.

Boža Krakar Vogel

Ada VIDOVIČ MUHA: *Slovensko leksikalno pomenoslovje (2. dopolnjena izdaja)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013.

Knjiga *Slovensko leksikalno pomenoslovje* izhaja iz celovitosti razumevanja pojma jezik, ali drugače – o samo meta-jezikovni ločljivosti slovarja od slovnice pa tudi od (uslovarjene) sporočanjско-pragmatične funkcije jezika.

Strukturalnorazumevanje leksikalnega pomena kot odseva hierarhične urejenosti sveta je omogočilo do določene mere formalizirati postopke pomenskih razlag, možnost opredelitve besednih vrst z vlogami v stavku – stavčnimi členi – pa je utemeljila, med drugim, tako večpomenskost, se pravi pomenska razmerja znotraj leksema, kot medleksemске povezave – sopomenskost, nad- in podpomenskost, protipomenskost idr. Vgrajenost teh spoznanj tudi v sodobne razlagalne slovarje dokazuje njihovo univerzalno veljavnost.

Znotraj jezikovnega sistema in s tem tudi slovarja jezika ima svoje mesto sporočanjско-pragmatični pomen, ki izkazuje referenco z govornim dejanjem; tovrstni leksemi so poleg frazemov medmeti, členki in del prislovov ter iz njih nastalih pridevnikov. Tudi zunajjezikovne okoliščine so pomemben segment celovitega slovarja jezika, saj z izbiro le-

ksemov odločilno vplivajo na ustreznost uresničitve govornega dejanja.

Za konotativnost kot pomembno stilotvorno prvino jezika je s členitvijo na prvotno (inherentno) in pridobljeno (adherentno) podan izhodiščni vzorec nadaljnje pomenske tipologije.

Upravičeno torej lahko ponovim že objavljeno misel, ki se mi je izoblikovala ob kritičnem prebiranju *Slovarja slovenskega knjižnega jezika: Slovar določene jezikovne skupnosti, še posebej naroda, je njegov zgodovinski spomin, hkrati nedvoumno pričevanje njegovega aktualnega trenutka in v veliki meri tudi napoved njegove usode. Slovar je kolektivna zavest naroda, je resnica o njem samem v vseh razsežnostih, ki jih ponuja življenje: posameznikovo se najde v skupnem in skupno se uresničuje v posameznikovem.*

Na koncu velja omeniti, da je knjiga *Slovensko leksikalno pomenoslovje* spodbudila nastanek kar nekaj monografij in zanimivih razprav, ki rastejo iz njenih temeljnih izhodišč in jih dograjujejo. Smiselno je torej, da ostaja leksikologija pomemben segment jezikoslovnega študija na slovenistiki pa tudi zlasti na prevajalskem oddelku ljubljanske filozofske fakultete.

Ada Vidovič Muha

Peter WEISS (ur.): Zbornik slovenskih prispevkov za 15. mednarodni slavistični kongres (Minsk, 20.–27. avgusta 2013): Slovensko in slovansko. Jezikoslovni zapiski 19/1. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2013.

V zborniku je objavljenih deset jezikoslovnih referatov, prijavljenih v okviru razpisane tematike, s katerimi so nastopili slovenski udeleženci Metka Furlan, Mira Kranjc Ivič, Irena Orel, Andreja

Legan Ravnikar, Petra Stankovska, Irena Stramljič Breznik, Matej Šekli, Alenka Šivic - Dular, Silvo Torkar, Andreja Žele, medtem ko literarnozgodovinski in kulturološki prispevki niso bili prijavljeni. Dodana sta še dva na dosedanje kongrese vezana prispevka, in sicer kratak oris zgodovine dosedanjih mednarodnih slavističnih kongresov 1–14 in bibliografski popis referatov slovenskih udeležencev.

Referati so utemeljeni na slovenskem gradivu in problematiki in tematsko segajo na naslednja jezikoslovna področja: na področje primerjalnega jezikoslovja (funkcija analogije pri morfemskem obnavljanju paradigmatskih oblik z namenom ohranjanja kategorialnih pomenov; rekonstrukcija neohranjenih psl. paradigem na podlagi besedotvorne podstave) in zgodovinske dialektologije (opredelitev stopenjskosti v divergentnem razvoju južnoslovanskih govorov), slovanske filologije (analiza patrističnih besedil v sanktoralu najstarejših hrvaškoglagolskih brevijarjev), zgodovine slovenskega knjižnega jezika (obravnavo prevzemanja leksemov iz jezikov, ki so s slovenskim kakorkoli stični, v kontekstu sociolingvističnih danosti; obravnava pogojev in okoliščin za nastajanje oblikoslovnih dvojnic (variant), njihovega funkcionalnega položaja in tipologije), slovenskega besedotvorja (predstavitev besedotvornih, pomenoslovnih, skladenjskih, sociolingvističnih lastnosti novejšega slovenskega besedišča; obravnava izmedmetnih tvorjenk (izpeljanke, konverzija) in ocena pomena medmetov v besedišču), slovenskega imenoslovja (prikaz korpusa izantroponimičnih toponimov v kontekstu položajne identifikacije obeh členov antroponima in samega korpusa slovanskih antroponi-

mov) in študija diskurza (analiza položaja, strukture in funkcije implikativne komunikacije v diskurzu).

Alenka Šivic - Dular

Kozma AHAČIČ: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba (1600–1758)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.

V prvem delu knjige so zbrana besedila, ki kažejo, kako se je slovenščina v tem obdobju začela zvrstno bogatiti. Tako najdemo že v samem začetku 17. stoletja primere prvih pisem in razglasov v slovenščini, vključno s protireformacijsko prisego, besedila, ki kažejo na obvezno rabo slovenščine v katoliški cerkvi, pravila bratovščin, uradna pisma, seveda pa tudi bolj znane prisege in druga besedila v slovenščini. Pokazano je tudi, na kakšen način se je preneslo izročilo jezika slovenskih protestantskih piscev naprej v 17. in 18. stoletje ter kako so rabili slovenščino prav vsi stanovi, od kmetov do plemičev. Natančno je popisana raba slovenščine pri verski vzgoji, ki je bila obvezna, ter morebitna raba slovenščine v šolstvu. Za splošno razumevanje tistega obdobja je še posebej zanimiv ponatis dovoljenja za branje protestantskih knjig, ki ga je škofu Tomažu Hrenu leta 1602 dala rimska inkvizicija za šest duhovnikov.

V drugem delu sledi natančna analiza male slovnice v italijansko-slovenskem slovarju Alasia da Sommaripe (1607) ter analiza priredb Bohoričeve slovnice v 1. polovici 18. stoletja (1715, 1755, 1758). Pri tem se izriše, kako se je glede na nove jezikovne okoliščine dopolnjevalo Bohoričevo slovničarsko izročilo in kako so slovnice medsebojno povezane. Ovrženih je kar nekaj trditev, ki so v strokovni literaturi veljale kot dejstvo,

slovnice pa je dano mesto, ki si ga zaslužijo – v njih smo našli vrsto novih in izvirnih rešitev, pa tudi nekaj neumnosti, ki so se dogodile pri prevajanju celovške jezuitske slovnice iz latinščine v nemščino.

Zadnji del knjige prinaša kritični prevod vseh jezikoslovnih zapisov iz te dobe, ki so tudi izdatno komentirani. Njihova medsebojna primerjava nam prvič naslika celovito podobo razmišljanj o jeziku v tistem času in njihovo medsebojno odvisnost. Pokaže se, da ne gre za naključne jezikoslovne zapise, ampak za odseve med seboj povezanih razmišljanj o jeziku, negotovosti in dilem, s katerimi so se srečevali slovenski avtorji knjig.

Delo je nadaljevanje knjige *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*.

Kozma Ahačič

Vesna MIKOLIČ idr.: *Turistični terminološki slovar*. Kamnik: Amebis, 2012.
<<http://www.termania.net/slovarji/78/turisticni-terminoloski-slovar>>.

Turistični terminološki slovar TURS je nastal v okviru istoimenskega raziskovalnega projekta Znanstveno-raziskovalnega središča Univerze na Primorskem (financer: ARRS, projektni partner: STO, nosilka: dr. Vesna Mikolič, 2008–2011). Slovar s pribl. 1000 gesli vsebuje tudi angleške ustreznice in je prosto dostopen na spletnem portalu Termania, kjer je mogoče iskanje po posameznih iztočnicah in drugih sestavinah slovarskega stavka; do celotnega seznama gesel lahko uporabnik pride prek najnovejšega programa ASPplus podjetja Amebis (<http://www.amebis.si/aspplus>). Osnova za izdelavo slovarja po korpusnem pristopu je bil *Turistični korpus* TURK (<http://jt.upr.si/turk>), tj. elektronska zbirka tu-

rističnih besedil v slovenskem, italijanskem in angleškem jeziku s 30.000.000 besedami.

Slovar TURS predstavlja simbiozo med sodobnim konceptom turizma kot transdisciplinarne dejavnosti in sodobnimi jezikovnimi tehnologijami. V procesu razvijanja turistične terminologije je namreč koordinacija med različnimi področji in vedami, ki se vključujejo v turizem, mogoča prav z nenehnim preverjanjem pomenov in rabe terminov v področno in zvrstno raznolikih turističnih besedilih korpusa TURK ter z vključitvijo tudi najširšega kroga strokovnjakov, izvajalcev in uporabnikov turističnih storitev v ta proces prek spletnega portala Termania. S tem namenom je bila najprej oblikovana klasifikacija zvrsti in vrst turističnih besedil, nato pa še tipologija slovenske turistične terminologije, s čimer je mogoča analiza vrst in področij turizma in bo mogoče tudi v prihodnje spremljati specifični razvoj slovenskega turizma. S tem ko se upošteva govor celotne turistične govorne (diskurzivne) skupnosti, turistične stroke in znanosti, se lahko razvijajo tudi turistične študije kot mlada znanstvena disciplina. Osnovni nabor najpogostejših terminov z različnih področij in vrst turizma se bo nadgrajeval, vabimo k sodelovanju (glej poziv na zgoraj omenjeni spletni strani).

Vesna Mikolič

Irena OREL (ur.): *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas: Ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. Jožeta Toporišiča*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013.

Monografijo, ki ob 210-letnici smrti Ljubljancana o. Marka Pohlina, začne-

tnika slovenskega književnega preroda, ki je z obsežnim filološkim, slovničnim, slovarskim, slovstvenim delom preve-tril slovensko jezikoslovno in kulturno ozračje, na novo osvetljuje različne pla-ti njegovega obsežnega, mnogovrstnega, a podcenjenega ustvarjanja in delova-nja, Oddelek za slovenistiko ob njunih visokih jubilejih s hvaležnostjo in spo-štovanjem posveča uglednima jeziko-slovcema, slavistoma in slovenistoma, profesorjema Filozofske fakultete Uni-verze v Ljubljani, dr. Martini Orožen in akademiku dr. Jožetu Toporišiču, ki sta svoje življenje posvetila raziskovanju slovenskega jezika v vseh razsežnostih, v svojem znanstvenem opusu pa pravično ovrednotila tudi Pohlino jezikoslovno reformatorstvo: njuno življenje in delo sta vsestransko orisala M. Jesenšek ter akad. J. Orešnik.

Pohlin je (s sodobniki) predstavljen v 17 prispevkih 13 jezikoslovcev in 4 lite-rarnih zgodovinarjev iz Slovenije (13) in tujine (4), ki mu odmerjajo zaslužno me-sto v slovenski jezikovni in kulturni zgo-dovini: kot a) preroditelj: sprva kranjski in ob koncu že slovenski (I. Grdina), vzporedno s predhodnimi in sočasnimi sociolingvističimi koroškimi (T. Domej), prekmurskimi (M. Jesenšek), nemški-mi obrambnojezikovnimi (P. Scherber) in češkimi slovniškimi (J. V. Pohl) pri-zadevanji (J. Honzak Jahić); b) prevaja-lec pridig (M. Orožen) in intelektualnih pisemskih vzorcev (L. Vidmar); c) je-zikoslovec: primerjalno z Gutsmanovo slovnico (G. Neweklowsky), njegov skla-denjski delež (A. Žele); č) besedjeslovec in besedotvorec: v trijezičnem slovarju z vidika tradicije in sočasne rabe (M. Mer-še), večpomenskosti (F. Novak), z novo etimološko razlago izraza *përla* (prlja 'so-barica') (M. Snoj), s tvorbo poimenovani

oseb (I. Stramljič Breznik); v kmetijskem priročniku vsebovano strokovno izrazje (A. Legan Ravnikar) in razvidna podoba otroka (M. M. Blažič); zgodovina obravnave zloženek v slovenskem jezikoslovju (M. Šekli); d) jezikovni ustvarjalec v 35-letnem knjižnem opusu

Irena Orel

Metka FURLAN in Alenka ŠIVIC - DULAR (ur.): *Praslovanska dialektizacija v luči etimoloških raziskav: Ob stoti obletnici rojstva akademika Franceta Bezlaja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Zbornik referatov z mednarodnega znanstvenega simpozija v Ljubljani, 16.–18. septembra 2010), 2012.

V zborniku so objavljene razprave, ki so nastale na podlagi referatov z istoimenskega simpozija, prirejenem v čast akademika Franceta Bezlaja (1910–1993), etimologa, onomasta, slovanskega komparativista, ki se je v svojem več kot petdesetletnem raziskovanju posvečal tudi vprašanju jezikovne podobe praslovanščine, njenemu razkroju, nastanku posameznih slovanskih jezikov, zlasti slovenščine, in stopnji njihove medsebojne genetične povezanosti.

Ob 25 razpravah avtorjev iz centrov po slovanskem svetu, kjer se izvajajo temeljne etimološke raziskave, je v zborniku objavljena tudi bibliografija akademika Bezlaja, ki obsega 261 enot. Z izidom tega zbornika se namreč na simbolni ravni zaključuje krog del, s katerim smo sodelavci akademika Bezlaja, upamo, poskrbeli, da njegov bogat opus ne bo pozabljen in da ga bodo mlajše generacije znale s pridom uporabljati.

Naslov zbornika ponazarja predvsem v drugi polovici prejšnjega stoletja izoblikovano spoznanje, da na vprašanje praslovanščine ne morejo odgovoriti

le raziskave, ki ugotavljajo fonetično in drugo slovnično strukturo tega jezika, ampak da pomembno njihovo dopolnilo in korektiv predstavljajo prav etimološke analize občnega in imenskega fonda slovanskih jezikov, ki so kmalu pokazale, da praslovanščina v leksikalnem smislu ni bila tako enotna, kot jo je implicirala slovnična struktura.

Razprave so usmerjene h konkretnim etimološko-semantičnim problemom, vprašanju evidentiranja in čim bolj objektivne interpretacije leksikalnih izoglos, vprašanju pomena tvorjenk pri raziskavah o narečnem sestavu praslovanščine, onomastični problematiki, arealni distribuciji leksemov in pomenk, teoretičnim in metodološkim vprašanjem praslovanske dialektizacije, kot so opredeljevanje pojmov center – periferija, arhaizem – inovacija, dialektizem, vprašanju genetičnega razmerja slovanskih jezikov do drugih indoevropskih itd.

Metka Furlan

Irena AVSENIK NABERGOJ: *The Power of Love and Guilt: Representations of the Mother and Woman in the Literature of Ivan Cankar*. Frankfurt na Majni: Peter Lang, 2013.

Študija obravnava reprezentacije matere in ženske v Cankarjevi poeziji, prozi in dramatikah ter diskurz o ljubezni v njegovih pismih. Literarni prikazi so interpretacije resničnosti in resnice v njenih antropoloških, psiholoških in družbenih razsežnostih. Tematsko opisujejo ljubezen, sočutje, privrženost, pa tudi nehvaležnost in kritičnost v odnosu do matere; strah, zaničevanje in iskanje razumevanja v odnosu do očeta ter številne izraze raznovrstnih čustvovanj v intimnem odnosu do ženske, kot jih doživlja literarni

lik, pogosto avtor sam v nekem psiho-socialnem kontekstu. Pogosta uporaba izpovednih in simbolnih prvin v zgodbah, pesmih ali dialogih večkrat konstruira še njihovo novo funkcijo in pomen ter jih dodatno osmišlja.

Monografija vsebuje uvod, tri dele in sklep. Uvod prinaša oris socialnih, političnih in kulturnih razmer v okviru avstro-ogrske monarhije ter presojo estetskega in literarnozgodovinskega ozadja Cankarjeve ustvarjalnosti. Prvi del obravnava poglede o lepoti, ljubezni in navdihu pri filozofih, literarnih kritikih in pisateljih od antike do sodobnosti (pogl. 1), primerjalno presoja Cankarjeve podobe in vloge matere glede na evropsko literaturo ter sodobne kulturne študije (pogl. 2) ter številne obraze čustvovanja do ženske v literaturi in pismih (pogl. 3). Z uporabo modela natančne interpretacije drugi del kronološko analizira Cankarjeva dela o materi; tretji del pa dela o ženski. V sklepu so povzete glavne ugotovitve. Na začetku knjiga prinaša dvojezičen pregled obravnavanih Cankarjevih del, na koncu pa bibliografijo, kazalo, opis 29 slik, ki pestrijo podobo knjige, ter stvarno in imensko kazalo. Kronološki prikaz Cankarjevih del o materi in ženski razkriva razvoj avtorjevega notranjega sveta, čustev in doživetij, manj pa zunanje življenje. Analizo in interpretacijo dopolnjuje vključevanje besedil v družbenozgodovinske, duhovnozgodovinske in zvrstne povezave.

Irena Avsenik Nabergoj

Irena AVSENIK NABERGOJ: *Reality and Truth in Literature: From Ancient to Modern European Literary and Critical Discourse.* Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht unipress, 2013.

Namen študije je presoja pogledov vplivnih pisateljev, literarnih kritikov in filozofov od antike do sodobnosti o pojmih lepote, resničnosti in resnice pod različnimi vidiki v zgodovini umetnosti, predvsem pa v literaturi in literarni teoriji. Pesniki in pisatelji pojme uporabljajo v velikem razponu možnih pomenov, saj je za literaturo značilno, da ožji in širši kontekst določa pomenske vidike rabe besed. Cilj študije je osvetliti pomembne avtorje estetskih teorij od antike do danes, ki niso zastirali, temveč odpirali pogled v resnico v različnih vrstah in zvrsteh literature.

Metodo raziskave določa nasprotje med filozofskim konceptualnim in sistemskim pristopom ter večpomensko rabo simbolov v celostni predstavitvi resničnosti in resnice. V ospredju je vprašanje, kako literarni pojmi in oblike določajo pomenske vidike v rabi besed resničnosti in resnice. V filozofiji pomen resničnosti in resnice določa spoznavoslovno izhodišče, ki je poglobitveni razlog bistvenih razlik v razlagi temeljnih vprašanj o materialnem in sublimnem. Študija potrjuje tezo, da filozofski pojem resnice ni uporaben za presojanje kakovosti umetniških del, ker v filozofiji ni rabljen generično, temveč ga specifično določuje nauk o biti (filozofska ontologija).

Študija vključuje predgovor prof. dr. Roberta Gordona z Univerze v Cambridgeu, uvod, sedem poglavij in sklep. Poglavja zajemajo vidike: izražanje resničnosti v literarnih vrstah in zvrsteh, resničnost v pred-modernem filozofskem diskurzu, resničnost v mitu, zgodovini in fikciji, resničnost in fikcija v biografiji in avtobiografiji, vrednote v literaturi in religijskih izročilih, prikaz lepote in ljubezni v literaturi in v filo-

zofskem diskurzu, resničnost in resnica v Prešernovem *Krstu pri Savici*. Osvetljeni sta interakcija med racionalnostjo in čustvom, ki navdihuje umetnost, ter pluralnost recepcije resničnosti in resnice v delih pisateljev in nesistemskih filozofov Platona, Avgušтина, Goetheja, Schillerja, Keatsa, Tolstoja in drugih.

Irena Avsenik Nabergoj

Alojz GRADNIK: *Eros-Thanatos*. Izb., prev. in ur. Fedora Ferluga - Petronio. Trst: ZTT-EST, 2013.

Antologija *Eros-Thanatos* je do zdaj prva obsežnejša Gradnikova antologija v italijanščini. Besedila (60 pesmi) je izbrala, prevedla in spremno besedo napisala Fedora Ferluga - Petronio, redna profesorica za južnoslovanske književnosti na Univerzi v Vidmu (Italija). Ob italijanskih prevodih je naveden tudi slovenski izvirnik. V spremni besedi je prirediteljica predstavila Gradnikovo življenje in delo ter njegovo poetiko, ki jo preveva originalni leitmotiv *eros-thanatos*. Izpostavila je tudi razloge, zaradi katerih pesnik ni bil primerno ovrednoten, in se zaustavila zlasti pri njegovi ljubezenski in metafizični tematiki. Knjiga je razdeljena na pet sklopov: *Immagini dal Collio* (Slike iz Brd), *Momenti di storia* (Zgodovinski utrinki), *Eros-Thanatos*, *La famiglia* (Družina), *Fra cielo e terra* (Med nebom in zemljo). Na koncu je prirediteljica dodala še obsežen komentar k posameznim sklopom, da bi italijanskemu bralcu omogočila čim nazornejši vpogled v Gradnikovo poezijo. V prvem delu je izbrala pesmi, ki prikazujejo Brda v vseh letnih časih, v vseh njihovih slikovitih barvnih odtenkih, v drugem delu pa tiste, ki opisujejo pomembnejše zgodovinske dogodke iz preteklosti (izbor

iz *Tolminskega punta*) in druge svetovne vojne (*Obisk v taborišču na Rabu*). V osrednjem delu *Eros-Thanatos* so med drugim zajete pesmi iz ciklusov *Pisma* in *De profundis*, pesmi, ki so najznačilnejše za Gradnikovo erotično tematiko. V naslednjem sklopu se vrstijo pesmi, v katerih se Gradnik občuteno spominja svoje družine, očeta, matere, sina Sergeja. Ta del se končuje s pretresljivo pesmijo *Kmet govori pokojni ženi*. V zadnjem delu je pesnik razpet med nebom in zemljo. Iz zagrobnih globin *De profundis* se postopno povzpenna v svetle višave *Večnih studentov* in *Zlatih lestev*. Navidezna protislovnost čutnosti in duhovnosti se na koncu Gradnikove pesniške poti spaja v enovito celostno podobo Ljubezni.

Fedora Ferluga - Petronio

Franci JUST: *Panonski književni portreti 2. Ferdo Godina. Narečni literarni opus 1930–1936*. Murska Sobota: Franc-Franc, 2012.

V prekmurskem pokrajinskem tedniku *Novine* je Ferdo Godina v letih 1930–1936 objavil šestnajst krajših pripovedi, od katerih jih je bilo enajst natisnjenih v prekmurskem narečju, pet pa v narečno obarvani knjižni slovenščini. V pričujoči knjigi so ta besedila objavljena in narečna predstavljena v knjižno slovenščino. Besedila so v knjigi razvrščena po kronološkem principu, tako da si sledijo v vrstnem redu, kakor so bila izvorno objavljena. Ohranjena je tudi prvotna jezikovna podoba narečnih besedil, vključno s pogostimi dvojnicami (npr. *šteri/ki, nato/natou, maram/morem* = glag. morati, *in/i, odked/odkec* = od kod, *povsod/povsedi, gda/da* = ko, kdaj, kadar), jezikovni posegi so bili izvedeni le na pravopisni ravni, kjer je raba ločil ter velike

in male začetnice usklajena z današnjimi jezikovnimi standardi.

Objavo Godinovih narečnih pripovedi spremljata študija Francija Justa in bibliografija pisateljevih del, ki jo je pripravil Franc Kuzmič. Študija se osredotoča na pisateljev narečni leposlovni opus v letih 1930–1936, opisuje poglobitve vsebinske in slogovne značilnosti njegovih narečnih pripovedi ter osvetljuje družbeno-kulturni kontekst, v katerem so nastale in bile objavljene. Bibliografija del Ferda Godine pa prvič na enem mestu in prvič celovito bibliografsko predstavlja njegovo besedno ustvarjanje, ki ni bilo le literarno. Kuzmič jo je razširil še s pregledom Godinovega uredniškega dela in z navedbo pomembnejših zapisov o njegovem ustvarjanju.

Knjiga je obogatena s fotografijami Ferda Godine iz obdobja, ko je nastajal njegov narečni opus. Za objavo jih je odstopila pisateljeva hčerka Tončka Godina.

Franci Just

Alojz KOCJANČIČ: *Pesmi in zapisi: Ob 100-letnici rojstva*. Ur. Ines Cergol. Kubed: Skala Kubed, 2013.

Ob stoletnici rojstva pisca in duhovnika Alojza Kocjančiča (1913–1991) je Društvo Skala Kubed izdalo knjigo *Pesmi in zapisi*, izbor iz avtorjevega opusa. Dodanih je tudi nekaj novih besedil iz osebnih arhivov ter nagrobni zapisi (prispevek Rožane Koštial). Zvečine so prozni in pesniški cikli postavljeni vzporedno in na novo oblikovani, kar omogoča novo branje, predvsem pa je novo postavitvev narekovala nuja čim bolj kompleksno predstaviti avtorjev književni opus. Knjiga se končuje z obširno spremno besedo urednice Ines Cergol: *Ob pesmih in zapisih Alojza Kocjančiča*.

S svojo literarno zapuščino, ki še vedno ni v celoti evidentirana in ovrednotena, ostaja avtor neprecenljivi pričevalec in sooblikovalec svojega prostora in časa, ki je bil v marsičem prelomen in odločilen. Tako v pesmih, ki so v knjigi razvrščene v pet ciklov (*Šavrske pesmi*, *Mladostne pesmi*, *Prebudniške pesmi*, *Priložnostne pesmi* in *Adoratio*), kot v proznih zapisih, oblikovanih v tri večje cikle (*Od pastirčka do dušnega pastirja*, *Na Malem Krasu* in *Šavrinski zapisi*), avtor osebnoizpovedno oziroma avtobiografsko predstavlja in vrednoti primorskega, predvsem istrskega človeka od začetka do konca 20. stoletja.

Delal je kot kaplan v Buzetu, nato kot župnijski upravitelj in župnik v Koštaboni in v Klancu.

Objavljal je v številnih slovenskih časopisih in revijah. Pesniški prvenec *Šavrske pesmi* je izdal leta 1962; 1988 je izšla zbirka *Brumbole* (urednik Marjan Tomšič), leta 2001 pa je izšel ponatis *Šavrinskih pesmi* s spremno besedo pesnika Toneta Pavčka: *Alojz Kocjančič – pesnik slovenske Istre*. Izbor Kocjančičeve proze je izšel leta 1992 pod naslovom *Ljudi opeval sem, vode in skale/Pripovedi o ljudeh Slovenske Istre in Malega Krasa* (ur. Ines Cergol).

Književna zapuščina tega barda slovenske književnosti v Istri je kulturno dejanje prve vrste, saj afirmira slovenski knjižni jezik kot sestavni, legitimni del slovenske Istre in istrsko tematiko kot sestavni, legitimni del slovenskega kulturnega prostora. Zato ostaja Alojz Kocjančič, tako med istrskimi ljudmi kot v literarni zgodovini, zapisan kot prvi pesnik slovenske Istre.

Ines Cergol

Aleksander BJELČEVIČ (ur.): *Etika v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (SSJLK 49), 2013.

Tema 49. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture je bila etika. V zborniku je dvanajst predavanj in trije krajši članki mladih raziskovalcev. Zbornik je dostopen tudi v elektronski obliki na spletni strani Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik. Pet člankov je literarnovednih, dva jezikoslovna in po eden filozofski, sociološko-medicinski, sociološki, zgodovinopisni ter eden s področja novinarstva. Literarna govorijo o literarni pornografiji pri pouku slovenščine, o načelih projektnega raziskovanja literature v t. i. empirični literarni vedi, o etiki partizanov v petih sodobnih partizanskih romanih in o etiki (mdr. animalistični) v poeziji Jureta Detele, Miklavža Komelja idr. Jezikoslovna se ukvarjata z leksemi z negativno vrednotno konotacijo v SSJLK in v *Slovarju novejšega slovenskega besedja* in z etičnostjo v jezikovnem testiranju. Preostali pišejo o t. i. pragmatično/konsekvenencialistični etiki (etiki blaginje) nasploh in posebej v Sloveniji na primerih evtanazije, poskusih na embrionalnih matičnih celicah idr.; o spremembah v pojmovanju spolnosti na Slovenskem na ozadju podobnih evropskih raziskav; o spremembah v vrednotah mladih glede na zadnje slovenske in evropske statistične raziskave; o trenjih med nacionalnimi zgodovinopisji (slovenskim, hrvaškim, srbskim) pred razpadom Jugoslavije; o novinarski etiški samoregulaciji in Novinarskem častnem razsodišču. — Parada mladih je namenjena podiplomskim študentom in ti so predavali o sovražnem govoru in stereotipih v odnosu do ljudi s posebnimi potrebami, o etičnosti lektoriranja pre-

vodnih besedil in o moralnem imperativu v noveli in filmu *Balada o trobenti in oblaku*.

Aleksander Bjelčevič

Mateja PEZDIRC BARTOL (ur.): *Slovenska dramatika*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja 31), 2012.

Zbornik *Slovenska dramatika* je prvi tako obsežen zbornik v slovenskem in svetovnem prostoru, v celoti posvečen raziskovanju slovenske dramatike.

Zbornik prinaša 47 razprav 53 referentov, od katerih je 30 domačih, kar 23 pa mednarodnih strokovnjakov. Avtorji razprav so uveljavljeni raziskovalci kot tudi mlajši, ki šele začenjajo svojo raziskovalno pot, prav ta preplet različnih generacij ter različnih institucij doma in po svetu zagotavlja zborniku široko in raznoliko perspektivo. Razprave odlikuje metodološka pestrost, saj analize izhajajo iz literarnozgodovinskih, literarnoteoretskih, interpretativnih, komparativnih, jezikoslovnih, uprizoritvenih, didaktičnih, kulturoloških in širših družboslovnih vidikov.

Razprave osvetlujejo vlogo slovenske dramatike v zgodovinskih obdobjih, smereh, tokovih slovenske književnosti ter širšem družbenem in kulturnem kontekstu; analizirajo razmerja med tekstem in uprizoritvijo v slovenskem gledališču; primerjajo slovenska dramatska besedila z deli slovanske, evropske in svetovne dramatike; interpretirajo slovenska dramatska besedila z jezikovno-slogovnega vidika, z vidika poetike obdobja ali avtorja, motivno-tematskih značilnosti besedila, dramskih vrst in žanrov; preučujejo vlogo in pomen prevodov slovenske dramatike v tuje jezike in uprizoritev na tujih odrih; del razprav

pa je posvečen tudi analizi odrskega govora in spreminjanju govorne estetike v slovenskem gledališču, slovenski dramatik in drugim medijem, mladinski dramatik, didaktiki in metodiki poučevanja dramatike ter založništvu in promociji slovenske dramatike.

Če je bila dramatika znotraj literarnovednega raziskovalnega polja večkrat potisnjena na rob, prav najnovejši zbornik dokazuje, da je njeno raziskovanje vitalno, nekatera besedila dramatikov mlajše generacije pa nas navdajajo z optimizmom tudi glede lastne produkcije.

Mateja Pezdirc Bartol

Andreja MARKOVIČ, Mojca STRITAR, Tanja JERMAN, Staša PISEK: *Slovenska beseda v živo 1b. Učbenik za začetni tečaj slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013.

Slovenska beseda v živo 1a (2012) in *Slovenska beseda v živo 1b* (2013) sta učbeniška kompleta, ki sta nastala po prenovi učbenika *Slovenska beseda v živo* (prva izdaja 1998).

Slovenska beseda v živo 1b je namenjena odraslim udeležencem tečajev ali študentom slovenščine, ki želijo postati uporabniki slovenskega jezika, komplet pa je sestavljen iz učbenika in pripadajočega delovnega zvezka, ki ga dopolnjujejo rešitve vaj. Priloženi so posnetki besedil za poslušanje. Na koncu učbenika so dodane tudi slovnične preglednice in seznam glagolov. Gradivo zadošča za 120 do 140 ur pouka z udeleženci, ki niso jezikoslovno izobraženi. Udeleženci, ki so jezikoslovno bolj izobraženi, lahko gradivo predelajo hitreje. S primernim izborom vsebin pa je učbenik mogoče uporabiti tudi na krajših tečajih.

Besedila v nalogah so kratka, preprosta in sestavljena posebej za jezikovno učenje. Velik del predstavljajo dialogi, vmes pa se pojavljajo tudi poenostavljena avtentična besedila. Veliko tekstov ima tudi zvočni posnetek in slikovno gradivo, ki pomaga pri razumevanju. Navodila vaj so kratka in prevedena v angleščino. Uporabniki lahko učenje nadaljujejo z naslednjim učbenikom iz serije, tj. *Slovenska beseda v živo 2*.

Avtorice

Mihaela KNEZ, Matej KLEMEN, Damjana KERN, Tjaša ALIČ, Katja KRALJ, Andreja MARKOVIČ, Staša PISEK in Mojca STRITAR: *Slika jezika*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013.

Slika jezika je didaktični pripomoček v obliki kartic, ki omogoča sproščeno učenje besedišča in jezikovnih vzorcev pri pouku slovenščine kot drugega/tujega jezika. Gradivo obsega 1882 besednih in slikovnih kartic, ki so razporejene v 18 sklopov. *Slika jezika* ponuja možnost učenja besed, sporazumevalnih vzorcev, ponazarjanja in utrjevanja slovničnih vzorcev, predstavlja pa tudi izhodišče za govorjenje in pisanje.

Domiselno narisane ilustracije so primerne za učence različnih starostnih stopenj in v kombinaciji z besednimi karticami omogočajo različne aktivnosti. Slikovnim karticam je dodan priročnik, v katerem je predstavljenih 19 različnih predlogov za dejavnosti oz. iger za razvijanje receptivne in produktivne jezikovne zmožnosti, ki jih lahko izvedemo s karticami.

Slikovno gradivo je namenjeno za delo v razredu, kjer dejavnosti moderira učitelj, učenci pa imajo pri tem dejavno vlogo. Gradivo je še posebej uporabno takrat, kadar učitelj in učenec nimata

skupnega jezika, saj tako realnost, prikazana na slikovnih karticah, omogoči oz. olajša začetno usvajanje jezika. Kartice so dobrodošla pomoč in zanimiva dopolnitev pri učencih začetnikih in vseh ostalih, ki želijo izpopolnjevati slovenski jezik, saj dejavnosti z njimi dinamično dopolnjujejo pouk in ponujajo veliko možnosti za usvajanje in utrjevanje jezikovnega znanja.

Slika jezika je nastala v okviru projekta ESS Uspešno vključevanje otrok, učencev in dijakov migrantov v vzgojo in izobraževanje za obdobje 2008–2011, ki ga je izvajal Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Avtorice

Boris PANGERC: Čudovita zgodba: Poletni seminar v devetih območnih enotah ZRSŠ. Trst: Mladika, 2013.

V knjigi so zbrane reportaže, ki so (v močno skrajšani obliki) izhajale v *Primorskem dnevniku* in v reviji *Mladika*. Avtor opisuje dogajanja in doživetja na strokovnih seminarjih v letih 2004–2012, ki jih za vzgojitelje, učitelje in profesorje slovenskih vrtcev, osnovnih in srednjih šol v Italiji vsako leto prireja Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Avtor se je načrtno udeležil enotedenskih seminarjev v vseh območnih enotah, kar mu je izrecno omogočil Urad za slovenske šole pri Deželnem šolskem uradu dežele Furlanije - Julijske krajine.

V knjigi so zabeleženi seminarji na Otočcu (2004), v Dravogradu (2005), v Zrečah (2006), v Mariboru (2007), na Bledu (2008), v Kobaridu (2009), v Ljubljani (2010), v Portorožu (2011) in v Murski Soboti (2012).

Zbornik prinaša zgoščene povzetke vseh predavanj, ki so jih najbolj ugledni slovenski šolski strokovnjaki imeli na seminarjih, opise ekskurzij in obiskov po šolah, kulturnih in institucionalnih ustanovah ter vse obrobno dogajanje, ki je prispevalo k odličnemu vzdušju in briljantnemu uspehu slehernega seminarja. Boris Pangerc je zborniku dal naslov *Čudovita zgodba*, ker je na tak način ves krog seminarjev po devetih območnih enotah Zavoda Republike Slovenije za Šolstvo tudi osebno doživel.

Najpomembnejšo vlogo v *Čudoviti zgodbi* odigrava prof. Andreja Duhovnik Antoni, višja svetovalka za slovenske šole v Italiji in koordinatorka Poletnega seminarja, ki ima tudi velike zasluge za izid knjige.

Knjigo je izdala tržaška založba Mladika, spremno besedo so napisali Roman M. Gruden s Službe za mednarodno sodelovanje pri ministrstvu za izobraževanje, Tomaž Simčič, vodja Urada za slovenske šole pri Deželnem šolskem uradu FJK in Andreja Duhovnik Antoni.

Fotografije so prispevali udeleženci sami; grafično pa je knjigo oblikoval Matej Susič.

Izid knjige sta podprla Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu in Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport RS.

Boris Pangerc

Slovenska pisateljska pot

Slovenska pisateljska pot je razvijajoči se projekt, v sklopu katerega želimo povezati slovensko literarno zapuščino in sodobne načine predstavljanja slovenskih pisateljev. Večmedijski projekt SPP vključuje literarne sprehode po slovenski pisateljski poti za najmlajše (namenjeni so vrtcem, učencem OŠ in dijakom SŠ)

ter knjigo *Vodnik po slovenski pisateljski poti*, ki je sestavljena po principu »literarnih pokrajin«. Vodnik predstavlja lokacije domačij slovenskih pisateljev ter v kratkih zapisih pojasnjuje vpetost posameznega avtorja v izročilno pokrajino, oboje pa zaokrožujejo vse potrebne informacije o kraju in njegovi dostopnosti. Zajema severozahodno (Pomurje, Poražje, Štajerska, Koroška), osrednjeslovensko (Štajerska, Dolenjska, Gorenjska, Ljubljana z okolico) in jugozahodno regijo (Primorska, Notranjska). Knjiga bo pozneje izšla tudi v prevodu.

Zaživel je spletni portal z AV-predstavitvami rojstnih hiš slovenskih pisateljev različnih regij. Opremljen je z zemljevidom pisateljskih transverzal po Sloveniji, kjer so prikazane domačije in spominska obeležja izbranih pisateljev (od Primoža Trubarja do Daneta Zajca). Na portalu najdete biografije in bibliografije ter druge tekstovne vsebine tudi v štirih tujih jezikih (angleščini, nemščini, italijanščini, hrvaščini). Dodan je pester predstavitveni izbor iz opusov posameznih piscev. Ob tem si lahko ogledate fotogalerije in drugo slikovno gradivo ter kratke biografske filme, ki bodo nastajali tudi v sodelovanju s TV Slovenija in Zavodom RS za

šolstvo. Filmi bodo predvajani tudi – kot del infrastrukture učne poti – obiskovalcem na posameznih domačijah, obenem pa bi lahko v prihodnje postali tudi del televizijske programske ponudbe in učno pomagalo pri pouku književnosti. V sklopu projekta smo pripravili še spominske razglednice, knjižico transverzal s štampljkami ter oblikovno enotno podobo projekta *Slovenska pisateljska pot*, ki zajema logotip in smernike – table, napise in tipografijo.

Igor Likar

Boža KRAKAR VOGEL (ur.): *Slavistika v regijah* – Koper. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije in Znanstvena založba Filozofske fakultete (Zbornik 23), 2012.

V skladu s konceptom aktualnega cikla slavističnih kongresov 23. zbornik Slavističnega društva Slovenije predstavlja slovenistični program Fakultete za humanistiko Univerze na Primorskem. Tako v prvem razdelku beremo o najnovejših izsledkih s področij slovenskega jezika in književnosti na območju, ki je par excellence območje medkulturnih stikov, in raziskovalci si prizadevajo na to opozarjati ter ohranjati dragoceno kulturno dediščino in sodobni utrip, za kar praviloma posegajo po meddisciplinarnih raziskovalnih pristopih. Tudi druga osrednja tema zbornika, *Medkulturne jezikovne rabe*, se ukvarja s sorodnimi vprašanji, ki jih prinaša jezikovno urejanje specifičnih, v medkulturni komunikaciji nastajajočih besedil. O teh so spregovorili še na okrogli mizi *Avtor, prevajalec in lektor – zavezniki ali nasprotniki*, kjer so se srečali prevajalci in lektorji v razmisleku, kako je mogoče in treba sodelovati pri lektoriranju bodisi literarnih bodisi strokovnih prevodov. Poglavje *Slovenska književnost v slovanskih jezikih* pa podaja izčrpen pregled, kako je novejša in predvsem sodobna slovenska književnost prisotna v drugih slovanskih kulturah.

Ob izzivih medkulturnih stikov in prevajanja, zlasti v slovanske jezike, smo posebna prispevka posvetili jubilejntoma, vsestranskemu besednemu ustvarjalcu Bertu Pribcu in Katarini Šalamun - Biedrzycki, »promotorki« slovenske književnosti na Poljskem.

Obsežno je poglavje tokratne osrednje pedagoško-didaktične kongresne

teme: prispevki v poglavju *Razvijanje pismenosti skozi sodobne jezikovne in literarne prakse* kažejo, da so raziskovalci in šolski praktiki tako v okviru razvijanja pismenosti ob rabi IKT kakor tudi v okviru klasičnega pouka prišli do številnih spodbudnih uporabnih rešitev.

Zbornik zaokrožujeta že tradicionalni poglavji s prispevki najboljših diplomantov vseh štirih slovenskih univerz ter s predstavitvami knjižnih novosti s področja slavistike/slovenistike in zanimivih književnih ali jezikoslovnih projektov.

Petra Jordan

Utemeljitev
posebnih priznanj
Slavističnega društva
Slovenije

Priznanje za posebne dosežke na pedagoškem področju

HELENA ČUJEC STRES

Helena Čujec Stres se je sredi vojne vihre rodila v zavedni primorski družini v Zatoľminu. Mati je bila iz Temľjin v Baški dolini, oče pa domačin. Osnovno šolo in učiteljše je končala v Tolminu. Potem je kot rosno mlada učiteljica eno leto poučevala na Šentviški planoti. Uka žeja jo je vodila v Ljubljano, kjer je vpisala študij jezikov na pedagoški akademiji. Ker pa jo je mikalo predvsem poučevanje na srednji šoli, je po končani akademiji nadaljevala šolanje na drugi stopnji filozofske fakultete, smer slovenščina in ruščina. Zaznamovana z ekspresionizmom bližnjega rojaka Ivana Pregľja je za diplomsko nalogo iz slovenske književnosti izbrala *Vergerija* Mirana Jarca.

Na toľminski gimnaziji je najprej poučevala predvsem ruščino, po njeni ukinitvi pa se je posvetila materinščini. Svoje znanje, učiteljske izkušnje in predvsem ljubezen do slovenščine in književnosti je prenašala na mlade rodove in marsikateri njen dijak je kasneje zapľul v slovenistične vode. Redno se je udeleževala kongresov slavističnega društva in nova spoznanja sproti prenašala v pedagoško prakso. Z dijaki toľminske gimnazije je v okviru alpskih mladinskih raziskovalnih taborov raziskovala toľminska narečja, bila pa je tudi dolgoletna mentorica šolskim gledališkim skupinam, s katerimi je skoraj vsako leto pripravila predstavo. Svoje domoznansko poslanstvo je uresničevala tudi zunaj šole, in sicer je pripravila izbor pesmi ľudske pesnice Terezine Skočir.

Tudi po upokojitvi ji raziskovalna in ustvarjalna žilica nista dali miru, nasprotno, še ľe zadnja leta je začela uresničevati tisto, za kar ji je prej zmanjkovalo časa. Najprej je leta 2009 predstavila zapuščino ľudskega pesnika in pravľjičarja Mirka Benedejčiča. Naslednje leto je izšel prvi del njenega *Slovarja zatoľminskega govora*, zajetnega strokovnega priročnika, na katerega bi bila ponosna tudi katera bolj znana in po-

membejša slovenska vas. Leta 2011 se je preizkusila še v leposlovju, in sicer z zbirko kratkih zgodb *Šepet gora*, v kateri literarizira svoje stike s tolminskimi gorami, kakor jih je doživljala na hribolazenjih z otrokoma in vnuki. Letošnji *Ostružki*, literarne pripovedi o tolminskih jedeh, potrjujejo, da Heleni Čujec Stres za njeno slovenistično delo upravičeno pripada priznanje stanovskega društva.

doc. dr. Zoran Božič, Slavistično društvo Nova Gorica

Priznanje za posebne dosežke na pedagoškem področju

NADA MAJCEN

Nada Majcen, rojena 1950 v Borovnici, je na Pedagoški akademiji v Ljubljani dokončala študij zgodovine in slovenskega jezika. Kot predmetna učiteljica slovenskega jezika in zgodovine je poučevala na osnovnih šolah v Borovnici, Šempetru pri Gorici in Novi Gorici, od leta 1991 do upokojitve leta 2012 pa na Osnovni šoli Solkan, kjer je dosegla naziv svetovalke.

Njeno delo v razredu je bilo vselej vestno in temeljito, v ospredju je bilo njeno prizadevanje, da bi bili na poti do čim boljšega znanja učenci kar najbolj samostojni in ustvarjalni. Učence je ves čas spodbujala k sodelovanju na različnih natečajih in je sodelovala prav na vseh tekmovanjih za Cankarjevo priznanje, ne samo kot mentorica, temveč tudi kot organizatorica tekmovanj v okviru SD Nova Gorica.

Osnovna šola Solkan je med prvimi v Sloveniji dobila računalniško učilnico. Prav njena zasluga je, da so jo vse od začetka uporabljali tudi pri slovenščini. Posebno se je odlikovala z uvajanjem računalništva pri poučevanju slovenščine in pri različnih projektih dejavnosti (SSKJ v elektronski obliki, projekt Branje na daljavo, izdajanje šolskega glasila OŠ Solkan). V teh dejavnostih je vzorno sodelovala z drugimi učitelji, k delu pa je znala pritegniti tudi učence, ki jim slovenščina ni najljubši predmet. Sodelovala je z ZRSŠ v projektih uporabe IKT pri pouku slovenščine, o rabi SSKJ v elektronski obliki pri pouku je objavila članek v reviji *Slovenščina v šoli* in opravila recenzijo računalniškega programa (Pridevniška beseda). V času uvajanja devetletke je vodila študijsko skupino.

Kolegi v šoli so jo spoštovali zaradi delavnosti in zanesljivosti pri delu, v Slavističnem društvu Nova Gorica pa se je pokazal še njen smisel za pravne formalnosti in finance. Leta 1991 je postala članica UO SD v Novi Gorici, ki je tedaj delovalo še brez pravnih aktov. Od novembra 1993 do marca 1996 je bila predsednica in v teh letih je večinoma sama poskrbela za nujne formalnosti, da je SD Nova Gorica postalo pravni subjekt. Tudi po njeni zaslugi je društvo odlično sodelovalo z Mestno občino Nova Gorica. Tako smo organizirali simpozij ob 90-letnici rojstva Ljubke Šorli in dve leti kasneje izdali zbornik, aprila letos pa pripravili slavnostno odkritje spomenik Ljubki Šorli. Brez Nadine zagnanosti vsega tega ne bi bilo.

mag. Marija Mercina, Slavistično društvo Nova Gorica

Priznanja najboljšim dodiplomskim študentom

DOMEN KRVINA

Domen Krvina, študent rusistike in polonistike na Filozofski fakulteti UL, je dosegal nadpovprečne rezultate na različnih ravneh. V okviru obštudijskih dejavnosti je bil podbudnik in soustvarjalec uspešnih, v širši javnosti odmevnih projektov (aktivno članstvo v KGD Reciklaža). Na Katedri za ruski jezik je od leta 2006 do 2011 vestno opravljal demonstratorsko delo.

Pri študijskem delu se je izkazoval z dojemljivostjo za različne teoretske pristope, s samostojnostjo pri aplikaciji takšnih pristopov v praksi, zlasti pa z vedoželjnostjo ter odprtostjo za širjenje znanja in obzorij. Izjemno visoko raven je dosegel na področju poljskega jezika in književnosti, kar se je izkazalo pri odlično opravljenem diplomskem izpitu. Njegovo preseganje standardnih jezikovnih kompetenc je bilo opazno zlasti pri prevajanju, kjer je navajal različne variantne možnosti prevoda.

Dodiplomski študij je z diplomskim delom *Glagolski vid in njegova uporaba na primeru ponavljajnosti (iterativnosti) v ruščini in poljščini v primerjavi s slovenščino* (mentorici: Aleksandra Derganc in Maria Wtorkowska) in s povprečno oceno 9,98 zaključil septembra 2011. Da bi uravnotežil slavistično znanje še v domači smeri, se je istega meseca vpisal na doktorski študij na slovenistiki na ljubljanski Filozofski fakulteti.

Opravił je državni izpit iz poljskega jezika in s tem pridobil certifikat z odlično oceno na ravni C2. Od rektorja Univerze v Ljubljani prejel Svečano listino za izjemen študijski uspeh, v začetku decembra pa Prešernovo nagrado Filozofske fakultete za diplomsko delo.

Kot član Slavističnega društva Slovenije je na slavističnem kongresu v Mariboru predstavil članek, ki je nastal na podlagi diplomskega dela. Od novembra 2011 je kot asistent mladi raziskovalec zaposlen na Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Sodeluje pri pripravi *Novega slovarja sloven-*

skega jezika. Njegova glavna naloga je mdr. obdelava glagolskih gesel, predvsem z vidskega vidika. Naslov nastajajočega doktorskega dela je *Glagolski vid v sodobni slovenščini*.

doc. dr. Maria Wtorkowska

MARIJA SOTNIKOVA ŠTRAVS

Marija Sotnikova Štravs se v svojem diplomskem delu *Primerjalna analiza izbranih vidikov narodne in jezikovne politike na Poljskem, v Sloveniji in Ukrajini* (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, mentorja Marko Stabej in Maria Wtorkowska) posveča sociolingvistični primerjavi treh sodobnih slovanskih državnih okolij v izbranih vidikih, s posebno težo na jezikovni politiki v šolskih sistemih. Gre za zahtevno delo z več stališč: že samo pridobivanje gradiva, tako primarnih kot sekundarnih virov, za tri državne situacije v vsaj štirih jezikih seveda ni enostavno; veliko razgledanosti in truda sta zahtevala tudi izdelava teoretskega okvira ter strnjena primerjalna predstavitev zgodovinskega ozadja treh jezikovnih situacij. Posebna avtoričina pozornost je bila usmerjena k problematiki dejanskega statusa ukrajinščine v izobraževanju na sociolingvistično zanimivem področju mesta Stahanov v Luganski regiji. Temu je namenila posebno empirično raziskavo, ki jo je v anketni obliki zasnovala in izvedla med učenci zadnjih letnikov različnih srednjih šol, kombinirala pa jo je tudi s kvalitativnim raziskovanjem. Rezultati diplomskega dela so dragoceni tako zaradi konkretnih rezultatov oz. podatkov kot tudi s stališča napredka teoretskega premisleka o primerljivosti posameznih sociolingvističnih situacij. Avtorica se je tako zasnove raziskave kot tudi besedilnega oblikovanja svoje znanstvene misli lotila zelo resno; po eni strani je radovedno ambiciozna, po drugi strani pa previdna pri obravnavanju virov in zadržana pri interpretaciji podatkov. Zato delo ni le po obsegu in rezultatih izstopajoča diplomska naloga, temveč je tudi obet za avtoričino nadaljnje uspešno znanstveno delo.

red. prof. dr. Marko Stabej

ANA PTIČAR

Ana Ptičar, študentka Oddelka za slavistiko in Oddelka za slovenistiko (štud. smeri Hrvaški, srbski in makedonski jezik s književnostmi ter Slovenski jezik in književnost), je pod mentorstvom doc. dr. Đurde Strsoglavec in doc. dr. Mojce Smolej napisala kombinirano diplomsko delo *Analiza prevodov Dušana Čatra*.

Avtorica si je zadala raziskati prevode treh sodobnih romanov iz hrvaščine (oz. bosanščine) v slovenščino, in sicer: *Šumski duh* (*Gozdni duh*) Gorana Samardžića, *Naš čovjek na terenu* (*Naš človek na terenu*) Roberta Perišića in *Kino Lika* (*Kino Lika*) Damirja Karakaša. Pri analizi prevodov, katerih avtor je Dušan Čater, se osredotoča na njihovo ubeseditveno in sporočilno ustreznost glede na izhodiščna besedila.

Avtorica se je dela lotila nadvse poglobljeno, zavzeto in pogumno: s študijem relevantne prevodoslovne literature, s temeljitim poznavanjem izhodiščnega jezika in

njegovih nacionalnih variant in obenem ciljnega jezika ter ob upoštevanju osrednjega pomena etičnih razsežnosti vsakršnega prevodnega dejanja in ob zavedanju potrebe po razviti prevodni kritiki. V diplomskem delu ugotavlja, da so obravnavani prevodi neustrezni pomensko, slogovno in sporočilno. Kažejo na prevajalčeve nerazvite strokovne kompetence, tako na področju izhodiščnega in ciljnega jezika kot na področju izhodiščne kulture, zatem na področju izhodiščnih in ciljnih besedilnih konvencij, pa tudi glede poznavanja besedilnega sveta. Posledica je, da so ciljna besedila na številnih mestih problematična, pogosto pa tudi sporočilno nelogična in nesmiselna in zato etično sporna.

Diplomsko delo Ane Ptičar je brez dvoma izjemno – zaradi temeljite obravnave predmeta, zaradi izkazane raziskovalne rigoroznosti in zaradi aktualnosti, ki izhaja iz avtoričinega opozarjanja na nujnost strokovnega angažmaja za razvoj prevodne kritike na Slovenskem. Strokovno neoporečna obravnava tako perečega problema, kot so nekvalitetni književni prevodi razmeroma širokega obtoka, ki skuša to vprašanje postaviti v širši družbeno-literarni kontekst, kliče po tem, da jo vzamemo resno in da spodbudimo njeno nadaljevanje.

Predstavljeno diplomsko delo je metodološko konsistentno, tematsko zaokroženo in v argumentih prepričljivo.

red. prof. dr. Martina Ožbot in **doc. dr. Đurđa Strsoglavac**

MAJA STARC

Maja Starc je v svoji diplomski nalogi *Motiv identitete v romanih Frančiška in Prijateljstvo pisatelja Fulvia Tomizze* (Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru) izhajala iz ugotovitve, da romana izstopata iz njegovega bogatega opusa zaradi posebne obravnave obmejne identitete. Po uvodnih poglavjih, v katerih je opredelila svoj namen in metode, je podrobneje predstavila problem večplastnosti identitete, pri čemer se je oprla na teoretične ugotovitve sociologa Staneta Južničja. Glede pisatelja Tomizze je poudarila, da je zavračal opredeljevanje o nacionalni identiteti, zanj je značilen kozmopolitizem ali dvig nad nacionalno raven, v človeško splošnost. Tomizza je snov za svoje romane zajemal iz stvarnega sveta, zato so v diplomski nalogi posebej predstavljene zgodovinske okoliščine, ki so vplivale na pisateljevo življenje in delo. Kot ugotavlja Maja Starc, Tomizza v svojih intervjujih in neliterarnih besedilih ni uporabljal slabšalnih izrazov za Slovence in Slovane, prav tako Slovencev ni enačil s Slovani; v obravnavanih delih se izraz *s'čavi* pojavi samo enkrat v romanu *Prijateljstvo*, vendar literarni lik, v katerem lahko prepoznamo pisatelja, to oznako zavrača. Osrednje poglavje diplomske naloge je namenjeno podrobni analizi nacionalne in socialne identitete glavnih oseb v obravnavanih romanih, pri čemer avtorica, ki jo odlikuje odlično poznavanje problematike, izpostavi pisateljevo sposobnost objektivnega vrednotenja skupin ljudi, ki se znajdejo v podrejenem položaju, in njegovo literarno zavzemanje za boljše odnose med italijanskim in slovenskim narodom.

izr. prof. dr. Darja Pavlič

TATJANA CAF

V svojem diplomskem delu *Elipsa in parenteza v izbranem parlamentarnem diskurzu* je Tatjana Caf, diplomantka Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, raziskovala aktualno vprašanje sodobnega slovenskega jezika in jezikoslovja, saj je svojo pozornost namenila dvema sistemskima oz. besedilnima, diskurzivnima pojavoma, to sta elipsi in parentezi. Izhajala iz uveljavljenih teoretičnih dognanj, predstavljenih npr. v *Slovenski slovnici* Jožeta Toporišiča, v *Stilistiki slovenskega poročevalstva* Toma Korosca ter upoštevala nova aktualna, spoznanja, ki sta jih objavili npr. Branislava Vičar: *Parenteza v novinarskem in parlamentarnem diskurzu* in Andreja Žele: *Elipsa med glagolsko intenco in besedilno koherenco*. Tako je povezala strukturalistični pogled na elipso in parentezo s sistemskim, sistemsko-funkcijskim in besedilnim ter jezikovnopragmatičnim.

Poleg kritičnega pregleda obstoječe literature o izbrani tematiki sta bila temeljna cilja njenega diplomskega dela ugotavljanje in odkrivanje povezav med elipso in parentezo, saj jo je zanimalo, ali pojavitev elipse v diskurzu, besedilu vpliva na pojavitev parenteze in obratno ter ali se v parentezi lahko pojavlja elipsa.

Pri pregledovanju obstoječe literature različnih teoretičnih pristopov o istem raziskovalnem problemu in hkrati z nekoliko različnimi poimenovanji tega problema je bila postavljena pred dilemo, ali naj v celoti sledi le enemu od omenjenih teoretičnih vidikov ali naj analizira zbrano gradivo z več različnih vidikov in naredi komplementarno analizo. Tako je kot temeljno literaturo izbrala *Parentezo v novinarskem in parlamentarnem diskurzu* in jo dopolnjevala z drugimi možnimi pogledi na analizirano gradivo, to je transkript 8. izredne seje Državnega zbora z 9. 3. 2012.

Analizirano gradivo je pokazalo, a) da se elipsa kot znak poslušalcu, da se manjkajoči del sporočila nahaja nekje v jezikovnem ali nejezikovnem kontekstu, lahko pojavlja tudi znotraj parenteze, in b) da elipsa lahko spodbudi parentezo, če tvorec ugotovi, da bi besedilno sporočilo utegnilo biti nejasno, ne dovolj natančno ali morebiti napačno razumljeno.

Pri svojem delu je diplomantka Tatjana Caf pokazala veliko mero samostojnosti, raziskovalne vneme in občutka za jezik ter raziskovalno delo.

doc. dr. Mira Krajnc Ivič

TINA RAZBORŠEK

Tina Razboršek je v diplomskem delu *Vpliv slovničnega števila na usvajanje pojma števila pri predšolskih otrocih* obravnavala razvoj jezika in mišljenja pri predšolskih otrocih. Delo je nastalo v okviru eksperimentov, s katerimi sodelavci Univerze v Novi Gorici v sodelovanju s psihologi Univerze v Kaliforniji iz San Diega ugotavljamo, kakšen je razvoj pojma števila pri slovenskih predšolskih otrocih. Študentka je pri eksperimentu aktivno sodelovala kot ena od dveh eksperimentatork. V nalogi je opisala zgodnji razvoj govora, zgodnji razvoj pojma števila in morebitno povezavo med usvajanjem pojma števila in usvajanjem slovnične kategorije števila, nato pa predstavila eksperiment in rezultate, ki kažejo, da grejo slovensko govoreči otroci

skozi deloma drugačne stopnje usvajanja števila kot angleško govoreči. Opisana razlika v hitrosti usvojitve pomena števila 2 sovпада z razliko v slovničnih številih.

Predpostavlja se, da slovenskim otrokom zgodnejše razumevanje pomena števila 2 omogoča ravno razlikovanje med dvojino in množino, kar predstavlja pomemben rezultat v vselej aktualni temi preučevanja povezave med jezikom in mišljenjem.

Pri diplomskem delu se je študentka izkazala z drznostjo pri spustu v tematiko, ki ne predstavlja običajne in s tem »varne« teme slovenističnih literarnih ali jezikoslovnih diplomskih nalog, temveč

posega v presek jezikoslovja in eksperimentalne psihologije ter z dojemljivostjo za interdisciplinarnost s smiselnim vključevanjem jezikoslovnih vidikov v preiskovanje širših psiholoških vprašanj. Pridobljene eksperimentalne podatke je interpretirala izrazito samostojno in pokazala samoiniciativnost pri koordinaciji in izvedbi eksperimentalnega dela. Odlično je sodelovala pri ekipnem delu.

izr. prof. dr. Franc Marušič in doc. dr. Rok Žaucer

MAJA ŠTURM

Maja Šturm se je v svojem diplomskem delu *Slovenci v Nadiških dolinah: čezmejno kulturno sodelovanje z Zgornjim Posočjem* (Fakulteta za humanistične študije Univerze na Primorskem) zelo podrobno in temeljito lotila obravnave slovenske skupnosti v Nadiških dolinah. Kvalitativno raziskavo je izvedla na osnovi natančnega pregleda literature in arhivskih virov ter s pomočjo dolgoletnega opazovanja na terenu in več intervjujev s tamkajšnjimi kulturnimi delavci. Ob pregledu zgodovinskega razvoja kulturnega in narodnega delovanja slovenske skupnosti v Nadiških dolinah je pozornost usmerila predvsem v novejšo, povojno zgodovino in sedanji čas ter se posvetila oživljanju čezmejnega kulturnega sodelovanja z Zgornjim Posočjem. Njeno delo pa ne ostaja samo pri opisu manjšinske skupnosti in čezmejnega sodelovanja, pač pa se Šturmovi teme loteva problemsko in jo zanimajo dejavniki, ki vplivajo na čezmejno kulturno sodelovanje med Slovenci v Nadiških dolinah in Slovenci v zgornjem Posočju. V zvezi s tem je podala tudi dve hipotezi, ki sta se v glavnem potrdili.

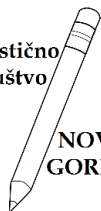
Diplomsko delo, ki je rezultat njenega vseskozi resnega študijskega dela, kaže na to, da je Maja Šturm zmogla zelo natančno opisati različne okoliščine, ki oblikujejo govorno situacijo in celoten družbeni položaj slovenske manjšine v Beneški Sloveniji. Zanimiva je ugotovitev, da je za beneško kulturno pomlad veliko vlogo igral potres iz leta 1974, ki je imel sinergijske učinke in je bil močan pospeševalec narodne zavesti. V zvezi z razvojem čezmejnega sodelovanja na kulturnem področju, je ugotovila, da je sodelovanje že od 2. svetovne vojne postajalo vse bolj intenzivno. Za to pa so poleg pomembnih spodbud za čezmejno sodelovanje, ki jih v novejšem času predstavljajo evropski programi, zaslužni predvsem izjemno zagnani in prizadevni posamezniki. Le na takšen način lahko obmejni prostor v resnici postaja skupni kulturni prostor Slovencev z obeh strani.

izr. prof. dr. Vesna Mikolič

Slavistično
društvo

NOVA
GORICA

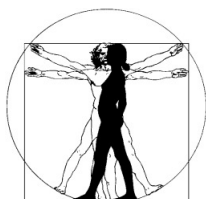
Mestna občina
Nova Gorica

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

Občina Vipava

Gimnazija Nova Gorica

hit
universe of fun

ŠOLSKI CENTER
NOVA GORICA

Ožji organizacijski odbor Slovenskega slavističnega kongresa
Nova Gorica 2013:

- Ernesta Dejak Furlan, predsednica SD Nova Gorica,
- Sonja Žezlina, podpredsednica SD Nova Gorica,
- Nejc Ivančič, blagajnik SD Nova Gorica,
- dr. Zoran Božič, član UO SD Nova Gorica,
- Adrijana Špacapan, članica UO SD Nova Gorica,
- Ana Ogrič, članica UO SD Nova Gorica,
- dr. Katja Mihurko Poniž, dekanja Fakultete za humanistiko Univerze v Novi Gorici,
- dr. Boža Krakar Vogel, predsednica Zveze društev Slavistično društvo Slovenije,
- Petra Jordan, tajnica SD Slovenije,
- Matjaž Zaplotnik, urednik kongresnih gradiv in tiska SD Slovenije.

V širšem organizacijskem odboru letošnjega Slovenskega slavističnega kongresa poleg zgoraj navedenih sodelujejo še:

- profesorice številnih šol, predvsem Škofijske gimnazije Vipava, Gimnazija Nova Gorica in Šolskega centra Nova Gorica,
- Petra Bajec, Mestna občina Nova Gorica,
- Melanija Kerševan, Krajevna skupnost Nova Gorica,
- Maruška Agrež, Študentska sekcija SD Slovenije.

